IN SANCTISSIMAM PAVLI AD ROMANOS EPISTOLAM, Heinrychi Bullingeri Commentarius.

Hac Epistola exhibemus tibi LECTOR compendium Philosophiæ Christianæ, illamq; spiritus sancti actionem, qua Pauli selectissimi Apostoli ministerio mundum arguit de Peccato, Iusticia, & Iudicio: ut hic iam nullum aliũ expectes rerum potissimarum Catalogum, nisi hunc. Tot in hac tractari mysteria, quot habet Epistola uerba. Igitur si pietatem amas, eme, uiue & uale.

IESVS.

Hic est filius meus dilectus in quo placata est anima mea: ipsum audite.

Matth. 17.

TIGVRI APVD CHRISTOPH. FROSCH. MENSE FEBR. ANNO. M. D. XXXIII.

IN SANCTISSIMAM PAVLI AD ROMANOS EPIstolam, Heinrychi Bullingeri Præfatio ad Berchtoldum Hallerum Bernensis ecclesiæ Ecclesiasten.

SOlent optimæ quæq; res Berchtolde doctißime, obscuritatis & difficultatis opinione studiosorum offendere mentes, ut animum uel abdicent, uel desperatione imbuti attactiq; non magno animi ardore accedant: cum reuera in omnibus disciplinis honestis, maxime in literis sacris, ea sint expositißima, quæ optima. Nã fieri non potest ut ex ipso deo, qui ueritas & limpidißima lux est aliquid proficiscatur obscuri. Obscuritas enim omnis & diuinarum rerum difficultas è nobis, hoc est ex socordia nostra, deinde ex idiomatum & schematum neglectu, postremo ex non obseruato orationis contextu enascitur. Nam socordia nostra facit, ut segnius diuinæ sapientiæ fores pulsemus. Atqui si cui deerat intelligentia, iuxta Apostoli uerbũ, a deo sine intermißione petenda erat. Sed schematum & linguarum neglectu fit, ut simplicißimæ aliâs locutionum formulæ perplexæ imò & portentosæ uideãtur. Ea enim in re nemo satis explicauerit, quàm

Difficultas scripturæ.

superstitiose nodum quæramus in scirpo. Cæterum si non teneatur orationis filum, nihil mirum est, si & prophetarum & apostolorum, imò rhetorum quoq; disertißimorum scripta, phanaticorum hominum uideantur esse commenta, ad quorum sensum nemo penetrare posßit. Equidem Epistola Pauli ad Romanos locupletißimum huius rei testimonium est. Cum enim Christianorum schola, ea nihil unquam habuerit melius, nihil tersius, simplicius quoq; & purius nihil: quippe qua omnis Euangelij uirtus, non tam copiose quàm perspicue exposita sit, eò tamen difficultatis opinione prorsus ascititia, peruenit, ut sint qui eam nõ legant, neq; à quoquã hominum recte intelligi posse credant. Quasi uero spiritus sanctus mundo Bœotica quædam proposuerit ænigmata. Atqui hanc, in re clarißima, obscuritatem & desperationem, sua sibi culpa, inertia, & neglectu consciuerunt. Rectißime enim ille: Noctem (inquit) istam tecum circumfers. Vociferaris spinosum esse authorem, sed tui pedes spinas habent, non locus: caligas in sole, & lux ipsa tuis oculis noctuinis pro caligine est. Nam cui obsecro uerisimile uideatur Apostolum, qui omnibus, maxime uero rudibus cum manibus, quod dici solet, tum pedibus & uoce & stilo prodesse uoluit, Aristotelico, id est, subdolo, uersipelli & inuido turgidum fuisse ingenio? Is enim Alexandro Macedoni succensenti quod ἀκροα

ματικοὺς

ματικοὺς libros ædidisset, rescripsit, Illos quidem ædi tos esse & non æditos, Neminem enim nisi qui se audisset intellecturũ. Quin potius certißimum est Apostolum Paulum sermonis characterem ecclesijs attemperasse, ut debitor erat eruditorum & rudium: ipsum itaq; docte & clare, sed suo more & idiomate scripsisse. Id etiamsi nobis nunc quidem nouum sit, erat tamẽ illis sæculis notißimum, adeoq; dicendi genus omnino ecclesiasticum & protritum.

Orationis dispositio & phrasis

Ista autem tecum Berchtolde charißime copiosius cõmentamur propter eos qui nos in sacris inepte rhetoricari ac grammaticari quiritantur, quoties obseruato orationis contextu, excußis quoq; locutionũ generibus sacra ad cõmunem loquendi rationem exigimus exponimusq;: homines prorsus præposteri, qui si quid lucis adferatur eorum obscuris mentibus, tricas quàm plana malunt. Simplicitatem enim in sacris respuunt, & peruersa quadam opinione concepta neminem uerè Theologicari credunt, nisi qui simpliciter dicta multis & uarijs sensibus laceret atq; miro quodam modo implicet: de religione item tam spinose & intricate disserat, ut ne ipse quidem sese intelligat. Hæc inepti a, ille demũ attonitæ mentis impetus, illis est illuminatus spiritus. Aiunt nos in sacris rhetoricari oratorumq; inquirere canones, nimirum τὸ μὲν φανῇ μύρο μ. Sed non uident superstitiosi, loquendi

rationem & consuetudinem non esse petitam ex rhetorum præceptis, sed præcepta ex diligenter obseruato naturali dicendi more. Id enim si uiderent mox intelligerent eos qui in sacris contextũ obseruant orationis, non Canones obseruare, sed natiuum loquendi morem: sine quo nemo fœliciter in authoribus cum prophanis tum sacris uersabitur. Neq; uero primi hæc in sacris obseruamus, aut obseruanda esse tradimus. Nam & D. Hieronymus plurima huius generis in enarratione prophetarum tradidit. Scripsit & Aur. Augustinus, theologorum ex uetustis eminentissimus, Locutionum lib. Idem de Doct. Christ. lib. 4. cap. 6. Possem (inquit) si uacaret omnes uirtutes & ornamenta eloquentiæ in sacris ostendere literis, &c. Verum nos non quærimus phaleras pigmenta Demosthenicam aut Tullianam eloquentiam, sed puram & luculentã simplicitatem, minimeq; à cõmuni sed munda loquendi consuetudine differentem. Istam ego mi Berchtolde hoc meo cõmentario studiosorũ oculis crassa, quod aiunt, Minerua expono, ne quid sit quod ab authore sanctissimo & opere optimo nec minus necessario cãdidatos syncerioris Theologiæ absterreat. Nec ignoro cum ueterũ tum recensiorum nõ pauca in hanc extare commentaria, quæ hoc nostro tantum abest ut contemnamus, ut magis illorum opera ſicubi necessarium sit utamur. Turpissimũ enim adu-

lescen-

lescentibus imprimis cornicum configere oculos. Interim quis oro singulos prophetare prohibeat? Scripserunt illi eruditis, ego rudibus & mediocribus. Variæ instrumenta habet in ecclesia sua omnipotens, quibus ad gloriam nominis sui & ecclesiæ suæ institutionem utitur. Varia sunt & spiritus sancti dona. Nemini enim omnia, sed ad ædificationem omnibus contulit omnia Deus.

Igitur ad gloriam nominis Dei & ecclesiæ suæ profectum, ecclesiæ hæc nostra propono iudicanda, quibus schemata & contextum orationis, non minimam obscuritatis caussam simplicissime indico, cum gratiarum actione cessurus, si alteri melius quippiam fuerit reuelatum. Hæc autẽ qualiacunq; tibi Berchtolde dedico, ut mecum calumniatorum excipias iacula, qui huius mei operis maxima fuisti caussa. Interea quod facis in negotio domini perge, ut qui primus inclytæ Berneñ. urbi uerbum domini annunciasti, bonum certamen in finem usq; decertes. Ego uero hypotypoſin siue Argumentũ totius Epistolæ paucis nunc subijciã.

ARGVMENTVM EPISTOLAE.

ROmanorum ecclesia quæ ex Iudæis & Gentibus constabat egregie erat in fide Christi imbuta, doctoribus Andronico, Iunia, & Narciſco, uel Occaſio.

quod alijs placet apostolo Petro, qui Romam secundo Claudij Cæsaris anno appulerit. Vtcunq; uero ea res habeat, certe Romana ecclesia eo tempore quo ei hæc à Paulo scribebantur recte fuit in uera fide instituta. Iccirco consentaneum est Apostolum nulla ab errore reducendi opinione hanc scripsisse: recta enim ambulabat, sed pia cura. Obturbabat enim ecclesias Dei Minecorũ hæresis, quos uulgo Nazaræos nuncupant, uersutißimum genus hominum, qui (ut inquit Hieron.) ueteris legis obseruantiam Euangelicæ gratiæ aptabant, & ea prorsus de Christo dicebant & credebant quæ nos, sed uni non omnia tribuebant ut nos, quin magis legalibus & operum meritis. Hos itaq; ut nullibi nõ acriter impugnabat Apostolus euangelicæ gratiæ acerrimus propugnator, ita hic quoq; sua sponte istos ueluti præueniens ueritatemq; ab istorum repurgans sordibus, Romanis hac epistola tradit, iusticiam non deberi uel legalibus uel operum meritis, sed fidei Christianæ. Hic autem sermonis characterem sic attemperat, ut simul & summam fidei ac doctrinæ Christianæ percenseat: interim & Iudaicum deprimat supercilium, illud quoq; è medio tollat dißidium, quod inter Iudæos & Gentes indies maximis glisscebat auctibus, partim ob prærogatiuã Iudaicam uendicandam, partim ob odium uocationis Gentiũ. Docte itaq; clare & copiose totũ hoc negotium

Nazarei.

Scopus.

um sic tractat. Initio proposita expositione præfigit scopum totius caussæ, Iustũ ex fide uiuere. Hunc protinus expolit distributione quadam docens cum Gentes tum Iudæos quin & omne mortalium genus peccato esse obnoxium, iusticiam itaq; non esse hominis corrupti & peccatoris, sed Dei potius miserentis eãq; credenti gratia conferentis. Illud porrò copiose admodum primis exponit capitibus. Hoc uero quod fides sit iusticia, ceu noua confirmatione in fine 3. & per initia 4. cap. astruit. Sed in fine huius digreditur & Fidem ueram, exemplo fidei Abrahæ & cognatis seu cõsequentibus fidem, describit. Et iterum ne quid cuiquam deesset, denuo totam caussam contentione quadam demonstratiua ob oculos reuocat, ut quisq; uel cernere posit ab homine nihil nisi peccatũ: at à Deo per Christum solum, omnẽ proficisci iusticiam. Atq; hæc quidem quæ quinq; istis primis dixi tractata capitibus prima & potißima continent euangelij mysteria, peccatorum uidelicet remißionem & uitã per Christum restitutam. Quæ autem sequuntur usq; ad cap. 9. ueluti subsidium satisfactio siue declaratio sunt superiorum. Cum enim illa uni Christo fideiq; in eum tribuerint omnia, & mens humana crassa sit, ideoq; mox ex istis colligat per fidei libertatẽ licere omnia, sed & opera bona esse frustranea, inutilem quoq; legem, utraq; hæc præocupatione quadam diluit, & in

De uera iusticia.

Summa euangelij.

ſexto quidem cap. multis argumentis demonſtrat, fidelem hominem fidei uirtute, ſtudere pietati, innocentiam colere, & uere bona opera ſectari. Neq; enim libertatem Chriſtianam eſſe peccandi licentiam, ſed peccatorũ uerius abnegationem & ſanctimoniæ cultum. Id quod & ſimilitudine quadam uenuſta in 7. cap. initio declarat. Nam ſequentibus commonſtrat legem non eſſe inutilem ſed ſanctam & bonam. In octauo autem redit ad id, unde in 6. & per initia 7. erat digreſſus. Docet enim quatenus liberi ſimus, ſed & ad uitæ hortatur ſanctimoniam, quod & in illo coperat: hic uero amplius exhortationi conſolationem iungit cõmodiſſimam. Neq; enim humana imbecillitas citra exiguam operam affectiones illas carni congenitas premit, uincit & conficit. Et hæc quidem altera pars eſt euangelij qua peccatorum adeoq; carnis (ut aiunt) mortificatio ſiue ſancta pœnitentia continetur, quæ quidem aliud nihil eſt quàm perpetua uitæ per fidem in integritate cuſtodia. Habes itaq; hiſce 8. capitibus potiſſimam euangelij ſummam, de qua in euangelio ſecundum Lucam ſic legimus dixiſſe dominum: Sic ſcriptum eſt & ſic oportebat Chriſtum pati & reſurgere à mortuis tertio die, & prædicari in nomine eius pœnitentiam ac remiſſionem peccatorum in omnes Gentes, &c. Hæc autem prima huius epiſtolæ pars eſto.

Secunda

Reiectio Iudæorum & uocatio Gentium.

Secunda continet negotium reiectionis Iudaicæ & uocationis Gentium. Nam abſoluto negotio Euangelici myſterij, ut erat Iudæorum & Gentium debitor, utriſq; mederi cupiens Iudæorum primo arroganciam deprimit. Hi enim de genere patribus & electione ſua gloriantes populum dei liberum ſe eſſe iactabant, & hoc minus etiam ſuſcipiebant euangelij prædicationem. Iſtud ergo obſtaculum ſcripturis remouet, ijſdem & reiectionem eorum comprobat, cauſſamq; huius ſubnectit, quod nimium ſuæ fidant iuſticiæ, monens ut iuſticiæ Chriſti ſe ſubdant per fidem: aliàs enim perituros, id quod etiam prophetæ prædixerint. Et hæc quidem agit in cap. 9. & 10. Porrò ne iſtud reiectionis negotium miſeros animis prorſus cõſternaret, anſam quoq; Gentibus ſatis aliàs ferocientibus Iudæos penitus contemnendi ſuppeditaret, in 11. conſolationem inſtituit ac mitigationem, docens reliquias iuxta prophetarũ uaticinia ſaluandas. Interim Gentes quoq; monet prioris uitæ meminerint, unde emerſerint, qualésue olim fuerint, idololatræ nimirũ & hoſtes dei, nunc uero fide amici dei & teſtamenti participes facti ſint, unde fide nunc quidem ſtent, fieri ergo poſſe ut perfidia recidant, & Iudaica gens reſumatur: modeſte itaq; de ſe ſentiant, neminem uero contemnant. Siquidem iudicia dei ut noua & mirabilia, ſic inſcrutabilia eſſe. Et hanc quidem uoluimus al

teram esse huius epistolæ partem, quã nimirum uides maximum mysterium à maximo apostolo esse retectum: Tametsi enim aliud instituisse egisse ue uideatur explicauit tamen istud arcanum quod Gentes quoq; ad promissiones testamenta & populum dei pertinerent, atq; illi demũ filij dei sint, non qui secundum carnem, sed qui secundum spiritum nati sunt. Id quod à maximis etiam in religione uiris adeo fuit abscondi-tum, ut ni cœlesti oraculo cõmonitus fuisset apostolus Petrus, ægre Cæsaream iuisset ad Cornelium.

Parœneses

At tertia pars absoluitur quinq; postremis capitibus. Hæc uaria est de uarijs rebus ceu locis quibusdam communibus conscripta, lepide quidẽ & clare. Eleganter enim disserit de Christianorum sacrificijs & oblationibus, De officio hominis Christiani, De magistratu & iure gladij, De ciborum & dierum delectu, De scandalo, deq; alijs quibusdam rebus scitu opido quàm necessarijs, quæ quidem Argumenti breuitas satis aliàs uiolata recensere non admittit.

Genus orationis.

Porrò orationis genus si illam spectes demonstrationem qua docet fidem esse iusticiam, non legem, nõ merita, si inquam institutum Pauli summariũ generatim spectes, Demonstratiuũ fuerit. At si expendas accusationem qua inter initia & Iudæos & Gentes peccati coarguit, uel illud pensites quod in 6. & 8. hortatur & consolatur, illud sanè Iudiciale fuerit, hoc De libe

liberatiuum. Sed ita fieri solet ut præcipuum aliquod dicendi genus reliqua in se cõtineat, imò sine reliquis absolui nequeat.

Dictio autem uel stilus huius epistolæ conuenit rebus. Nam grauis est, non utiq; obscurus, sed decorus & maiestatis plenus, à qua perspicuitatem nemo unquam separauit. Perspicue ergo & solide scribit Apostolus modo meminerimus sacris assuetissimum pectus sic Græce locutum ut Hebræum interim, utpote ad Gamalielis pedes institutum, dissimulare non potuerit. Sed audiamus tandem ipsum loquentem. Dictio.

INSCRIPTIO.

PAVLVS seruus Iesu Christi, uocatus apostolus, segregatus in euangelium dei, CAP. I.

Qui epistolas scribunt auspicari solent ab inscriptionibus. Sic enim M. Cicero solet, M. Tull. Cicero Aulo Trebonio S.D. Item Plinius, Plinius Sabino suo S.D. Idem facit & Paulus noster, sed aliquanto copiosius. Nam cum paucissimis scribere potuerat, Paulus apostolus omnibus Romæ Christũ profitentibus, gratiam opto & pacem, maluit tamen oĩa copiosissime diffundere, certe ut inscriptio insinuationis suppleret locum. Siquidem in hac cum ex persona sua, tum ex ipsa re, Euangelij scilicet nobilitate, audi-

torum sibi animos conciliat atq; deuincit. Ne quid enim esset quod sua offenderet persona, officiū & uocationem suam proponit, seruum se esse Dei, itaq; se ea quæ Dei nō quæ sua erant quæsiturum. Id uero inde potissimum conijci posse, quod quæcunq; nunc agat nō sua sponte agat sed dei missione. Se enim à deo in hoc ordinatum, ut euangelij mysteria toti exponeret orbi. De qua re pluribus leges Act. 9. & 13. Hæc autem ad sensum. Iam sunt nō pauci qui multis de nomine Pauli disputāt, quæ nos quia notissima sunt, transimus. Certe Saulum dictum putauerim ad morem Hebraicum. Paulum uero ad morem uel Græcanicū quorū erat apostolus, uel Romanum quorum erat ciuis. Seruus autem est quia deo dicatus & ueluti dei peculium est. Sed & seruire suos uoluit dominus, non dominari Math. 19 & Luce 22. Vocatus apostolus) More Ebraico quibus uocari pro esse ponitur. D. Io. Oecol. Vocatus (inquit) nobilis dicitur, teste Hesich. ut uocatus hic sit dignitatis nomen non participiū. Sicut in cōuiuijs uocatos dicimus eos propter quos instituta sunt conuiuia, alios autem quos propter illos uocamus, umbras. Apostolus autem non quiuis dicitur nuntius, sed legatus & ueluti orator, qui conceptis uerbis certa quædam nunciet. Rectissime enim Tertull. in Præscriptionibus hæreticorum, Nobis uero (inquit) nihil ex uostro arbitrio indulgere licet, sed nec eligere quod aliquis

Paulus.

Apostolus.

aliquis de arbitrio suo induxerit: apostolos domini habemus authores, qui nec ipsi quicquam ex suo arbitrio, quod inducerent, elegerunt, sed acceptam à Christo disciplinā fideliter nationibus assignauerunt. Segregatus, ἀφορισμένος, id est delectus. Nam ἀφορίζειν est certo designare & cum iudicio deligere. Alluſit autem ad celebrem illam electionem seu uocationem, cum quis ex multis euocatur. Nemo enim nisi uocatus id muneris sibi arrogabit. Hebræ. 5. Erasmus putat ad Pharisaicam sectam alluſum, ut quemadmodum in ea ob insignem uitæ sanctimoniam & excellentem doctrinā semotus à uulgo uidebatur: sic nunc maxime in Euangelica administratione fuerit separatus. Porrò Euangelium uox huius significationis nouæ, nouæ rei est indita. Vetusti enim τὰ εὐαγγέλια uocarunt præmium quod dabatur fausta nunciantibus, ein bottenbrot. Sic Cicero ad Atticum, O suaues epistolas quibus euangelium deberi fateor. Sed aduentus Christi in mundum effecit, ut Euangelium nobis iam nihil aliud dicatur quàm beatitudo fœlicitas & illud ipsum lætum nuntium quod pater per filij mortē in gratiam redijt cum uniuerso genere mortalium. Poterat & alicui pro ipso Christo usurpatum uideri. Dixit autem Paulus se segregatum in Euangelium dei idiomate Hebraico, pro eo quod est delectum in hoc ut annunciet Euangelium dei. Et pondus quidem ha-

Euangeliū

bet quod nõ ſimpliciter dicit Segregatus in euangelium, ſed in euangelium dei, ſui negotij authorem & ſcopum dicens deum: id quod & prophetæ toties repetita particula Dicit dominus inculcarunt.

quod ante promiſerat per prophetas ſuos, in ſcripturis ſanctis, de filio ſuo, qui factus eſt ex ſemine Dauid, ſecundum carnem: qui declaratus eſt eſſe filius dei, in potentia, ſecundum ſpiritũ ſanctificationis, ex reſurrectione mortuorum Ieſu Chriſti domini noſtri,

Euangelij fontes.

Nunc ipſa re, de qua apud eos dicturus erat, benevolos & attentos reddit auditores. Etenim ne euangelij prædicatio ueluti nupera & noua contemneretur uetuſtatem & authoritatem eius retro ex prophetarum oraculis repetit. Addit præterea dignitatem, Eſſe enim prædicationem iſtam de Chriſto Ieſu uero deo & homine. Omnia autem obiter & ueluti per tranſcẽnam in initio cõſpicienda proponit, progreſſu uero de ſingulis copioſius diſſerit. Hinc uero nos diſcimus id quod Petrus apoſtolus poſteriori epiſtola 1. cap. dixit Euangelium roborari propheticis ſcripturis: imò ex ijs eſſe petitum. Paulus enim coram Agrippa cauſſam ſuam defendens, Iudæi (inquit) captum occidere tentauerunt, ſed auxiliante deo in hũc uſq; diem ſaluus permanſi teſtificans cum paruo tum magno

magno, nihil aliud dicens, q̃ ea quæ prophetæ prædixerant futura eſſe & Moſes, an paſſurus fuerit Chriſtus, &c. Acto. 26. Huc & illud pertinet quod Euangelicarum rerũ ſcriptores oĩa ſua ſcripturis firmarunt. Neq; ſcripturis quibuſuis, ſed ſcripturis ſanctis, hoc eſt ſpiritu ſancto inſpiratis, qui locutus eſt per prophetas in unam ſanctam & apoſtolicam eccleſiam. Cæterũ ſcopus Euangelij eſt Chriſtus Ieſus ſalus mundi. Hic cum una ſit perſona duabus tamen conſtat naturis humana & diuina. Secundum humanam factus dicitur. Nam perſona in diuinis filij totum uerumq; (peccato excepto) hominem aſſumpſit, eumq; ex ſemine Dauidis aſſumpſit, quod Matthæus atq; Lucas, uterq; in 1. capit. ex prophetarum oraculis ſatis fuſe tradiderunt. Paulus hoc loco, Secundũ carnem, poſuit pro eo quod eſt, quantũ attinet hominẽ, ex genere Dauidis natus eſt: Quod uero deũ attinet ex patre genitus eſt ante ſæcula. Diuinã porrò naturã declarauit, hoc eſt, ueluti certiſſimis argumentis exhibuit orbi, nempe potentia, ſpiritu, & reſurrectione. Id enim poteſt ὁρισθέντος. Nam ὁρίζω eſt definio uel certis limitibus & terminis circũſcribo. Tribus ergo argumentis diuinitatem Chriſti aſtruit euangelium, Potentia ſignorum. De his enim in Euangelio ſecundum Ioan. Si (inquit dominus) uerbis meis non creditis operibus ſaltem credite, Ioan. 10. De ſpiritu ſancto, quem ad normam ſermonis He-

Chriſtus Deus & homo.

braici spiritum sanctificantem appellitat, multa sunt in eodem secundum Ioan. euangelio testimonia, cap. 2. 15. & 16. Huc pertinet & illud quod in Canonica sua Ioannes dicit, Et spiritus est qui testificatur. Tertium autem diuinitatis Christi argumentum est resurrectio. Nam Thomas hac intellecta Christo acclamat Dominus meus & Deus meus. Porrò quod hic locus multos torsit hinc factum est quod non uiderunt in potentia, secundũ spiritũ, ex resurrectione, Idiomate cõmuni positũ esse pro per potentiã spiritũ & resurrectionem. D. Chrysostomus ad superiora refert, quasi Paulus dixerit se segregatum esse, sed secundum spiritum sanctificationis, idq; post resurrectionẽ domini. Alij particulam secundũ spiritũ sanctificantem, ad superiora sic referunt, quasi putarit dominũ nostrum diuinã suam naturam declarasse potentia, potentiam uero istã administrasse secundũ spiritum sanctificantẽ, hoc est, per diuinam naturam. Sed prior sensus uidetur esse simplicior & magis genuinus. At postrema uerba, Iesu Christi domini nostri, collocant alij inter initia: sic enĩ legunt, Quod ante promiserat in scripturis sanctis de filio suo Iesu Christo domino nostro. Ego nihil temere mutare uolui. Video enim istis uerbis totam sententiam hyperbato quodam concludi.

per quem accepimus gratiam & apostolatum, ut obediatur fidei in omnibus gentibus

tibus super nomine eius, in quibus estis & uos uocati Iesu Christi:

Redit & exponit quomodo, & à quo, item cuius rei gratia uocatus sit. Vocatus inquam sit per Christũ dominũ, qui eius misertus ex persecutore fecerit prædicatorem. 1. Timoth. 1. Plura Galat. 1. In hoc autẽ uocauit ut obediatur fidei in omnibus gentibus, hoc est ut electi ex omnibus Gentibus fideles reddantur. Est enim schema quoddam. Et fidem posuit pro religione. Porrò religio fundatur super nomine eius, id est in ipsius Christi potentiam uirtutemq;. Nomen enim dei uirtus & maiestas Dei est. Porrò omnis religio quæ extra Christum est & in Deo non fulcitur, superstitio uerius quàm religio est. Post ista uero omnia tandem absoluitur sensus hactenus suspẽsus, Omnibus qui sunt Romæ, &c. Dixit autẽ uocatos Christi, pro Christianis, eo schemate, de quo superius. Scopus uocationis.

Omnibus qui sunt Romæ, dilectis dei, uocatis sanctis, Gratia uobis & pax à deo patre & domino nostro Iesu Christo.

Hæc enim illa Epistolaris inscriptio est, in qua sanctos uocat fideles sanguine Christi lustratos, & ad sanctimoniam uitæ uocatos. Vulgus hodie sanctos putat, qui reuera diui sunt. Hinc in symbolo nescit quid ueteres uoluerint, cum Ecclesiæ per interpretationem adiecerunt, Sanctorum communionem. Nam cum hẽ Sancti.

cœtum intellexerunt fidelium, illi de diuis quædam cõmentantur. Fidelibus ergo imprecatur gratiam, hoc est diuinũ fauorem, ex quo existit conscientiarũ pax, quæ quidem omnia non nisi à Deo per Iesum Christum conferuntur. Dei autem nomen maiestatemq; temperat blanda patris appellatione. Rursus ne quis esset qui ob incarnationem Christi, Deum uel diuisum putaret, uel Christum deo minorem cogitaret, ipsum uocat dominum. Idem enim est omnium rerum dominũ, & omnipotentem Deum esse. Porrò hæc salutandi formula ueluti peculiaris uidetur fuisse Paulo, qui hactenus mira arte in auditorum irrepsit animos. Nunc enim maiori fiducia quædam quæ in hanc quoq; rem spectare uidebantur, exponit.

Deus pater.

EXPOSITIO.

Primum quidem gratias ago deo meo per Iesum Christũ super omnibus uobis, quòd fides uestra annunciatur in uniuerso mundo. Testis enim mihi est deus, cui seruio in spiritu meo in euãgelio filij eius, quod sine intermissione memoriam uestri faciam semper in orationibus meis, obsecrans si tandem aliquo modo prosperum iter contingat, uolente deo, ad uos ueniendi. Desydero enim uidere uos, ut aliquod impartiar uobis donum spirituale ad confirmandum uos, id est, ut communem capiam consolationem in uobis per mutuam fidem uestram simul & meam.

Expositio est & commodus ingressus ad rem quam animo cœpit. Exponit enim illis animi sui promptitudinem, quidue eum ad scribendum impulerit, & quod imprimis cupiat ijs euangelium prædicare. Plurimum autem laudis commiscet, sed & liberalis est in offerendis beneficijs, quod ijs duabus rebus humanæ mentes plurimum commoueantur. Atq; hæc quidem ad eum usq; locum tractat, quo statũ rei collocat. Et hæc de cõsilio & structura orationis delibasse sufficiat. Neq; enim animus huc spectat, ut nũc de Expositione ad plenum disseram, de qua copiosissime Rod. in 2. Nos reliqua perstringemus. Et à gratulatione quidem, pro more suo, narrationem init, gratulans Romanis diuitẽ Dei cognitionem obtigisse, sed & gratias Deo ea pro re agit, quod gratias Deo pro incremento uerbi agendas esse uniuersa suadeat scriptura. Gratias autem agit per Iesum Christum, quod nihil Deo gratum sit, nisi quod illius auspicijs cœptum, aut per illum sit oblatũ, quem Deus & mediatorem & pontificem constituit omnium. Hinc ad Hebræos 13. Per ipsum (inquit) offerimus hostiam laudis semper Deo. Hunc Deum communem aliàs suum Deum appellitat Paulus, non quod

alijs eundem inuideat, sed quod unico zelo in eam exardeat. Fidem autem posuit pro religione, ut cũ nos dicimus Iudaica, uel Christiana, uel Turcica fides. Porrò annuntiare aliquoties est laudare, ut cum Corinthios scribit, Quotiescunq; de hoc pane ederitis & poculo biberitis, mortẽ domini annunciabitis, id est, laudabitis. Ita uerisimile est inter fideles de Romanorũ fide non citra maximam laudem in toto orbe, id est longe lateq;, habitam fuisse mentionem. Cæterum ne quid commentitij uideretur comminisci, per contestationem subiungit, Testis enim mihi est Deus) Licet enim iureiurando, si sic exigat gloria Dei, ueritatis negotium & charitas proximi, res dubias confirmare. Aliâs enim optimi quiq; uiri peccassent, qui creberrime ad nomen domini iurarunt, οὐκ μὲν ἐν ἀδίκῳ, uerum ut Ieremias ait, in ueritate iudicio & iusticia. Hic uero obiter intertexit egregium dogma, Deum non esse colendum rebus corporeis, sed spiritu. Hunc enim opponit externis quibusuis. Deus enim spiritus est: sicut & Christus docuit Ioan. 4. Quod autem subijcit, In euangelio filij eius, idem pollet ac si dixisset, secundum doctrinam & authoritatem euangelij filij Dei. Siquidem euangelium fulgore suo omnes umbras typicas discutit, & in spiritum omnem cultum Dei disponit. Iccirco enim dominus carne terras reliquit, & uicariam uim

Cultus Dei.

uim spiritum sanctum misit. Est & aliud imprimis obseruandum & pio pectori probe pensitandum, quod perpetuis precibus Romanorũ ecclesiam Deo cõmendat apostolus. Idẽ enim omnibus Apostolicis uiris, & uerbi Dei ministris imitandum, ut ecclesiarum salutem non interruptis ardentibusq; à Deo precibus expetant. Quando in hoc unice intentos fuisse uideamus etiam sanctos Dei prophetas, Ieremiam imprimis, qui aliâs Paulo per omnia similis, in hoc quoq; quod Paulus itineris prosperitatem Deo tribuit, ipse quoq; illi in decimo cap. istis uerbis subscribit, Equidem scio domine quod non est hominis ut uias suas dirigat, neq; ut gressus suos perficiat. Paria prorsus legis & in epistola Iacobi cap. 4. Porrò ne quis lucri gratia istud itineris conceptum suspicaretur, mox supingit, Desidero enim uidere uos, non utiq; mei quæstus gratia, ut nummos extorqueam, aut rapinam à uobis agam, sed ut doni aliquid spiritualis conferam: & ut rectius me intelligatis, Cupio uos in sana fide confirmare. Quod interim & ipsum sic nolim intelligi, quasi fidei nomine uobis cupiam dominari, sed ut communem de uobis consolationem animiq; gaudium capiam, nempe cum uos me de mea, ego uicissim uos de uestra fide audierim differentes. Siquidem mutua collatio & exhortatio plurimum corroborat pectus humanum. Hic interim contemplare mihi, Christiane

In auaritiã procerum ecclesiæ.

Lector, quid uiros deceat Apostolicos, & quàm dissimilis ratio sit nostrorum (ut dici uolunt) Apostolicorũ. Hi enim nihil aliud quàm exigunt, sua quærunt, dominium fidei prætextu exercent, atq; utinam dominium non etiam tyrannidem exercerent, præterea & dona spiritualia & functionem euangelij non aspernerentur & opprimerent. Sed stat sua cuiq; (ut ille aiebat) dies breue & ineuitabile tempus. Dominus enim in iudicium ueniet, & omnem iniquitatem pro merito puniet. Tu uero huc referes 2. cap. prioris ad Thessal. & 5. prioris epistolæ Petri, & quod Paulus. 2 Corinth. 1. cap. scribit, Non quod dominemur uobis nomine fidei, sed adiutores sumus gaudij uestri. Nam fide statis.

Nolo autem uos ignorare fratres quod sæpe proposueram uenire ad uos, sed præpeditus sum usq; adhuc, ut aliquem fructũ haberem etiam inter uos, sicut & inter cæteras Gentes.

Præoccupatio est. Nam ne quis obijceret, Si tua tam prompta erga nos uoluntas fuit, qui oro factũ est, quo minus ueneris hactenus? Respondet enim, Alijs atq; alijs præpeditus negotijs, maxime quod alijs me Gentibus doctorem misit dominus, quod anxie uolui, pro animi sententia perficere non potui. Vellem equidem si per nutum domini liceret fructum quoq; aliquem & inter uos, sicut inter cæteras Gentes, haberem. Quo nimirũ allu

lusit ad agriculturam, allegoria tracta à parabola domini de semine proposita: quò nimirum & in 3. capite prioris ad Corinthios respexit, cũ dixit, Etenim nos sumus agricolæ, uos autem agricultura Dei. Discimus autẽ ex hoc loco Apostolos à Deo mitti & prohiberi. Sunt enim indigni quidam, quos Veritas non dignatur alloquio. Quos autem uocat, ad sanctimoniam uocat: hi si seipsos fecerint indignos protinus auferetur ab eis regnũ Dei, & datur genti facienti fructũ eius. Missio.

Græcis simul ac Barbaris, eruditis pariter ac rudibus debitor sum, ita quantum in me est, paratus sum uobis quoq; qui Romæ estis euangelium prædicare.

Istis iã propius, & quod dici solet, pede plumbeo, ad suum delabitur institutum. Hoc enim dicit, Quid uero multis? Dominus communem me omnium Gentium uoluit esse Apostolum: iccirco cum occasio ad uos ueniendi non suppetat, eo utar consilio quod ad manum est, scripto enim uobiscum de uera cõmentabor iustitia, adeoq; illud quod mihi à Deo concreditum est euãgeliũ, ut hoc omnibus prædicem Gentibus, uobis quoq; qui Romæ estis pro uirili annunciabo. Vnde iam liquido claret Euangelij summã, ut ab Apostolo prædicata est (id quod Pontificios pessime habet) plene hac epistola esse perscriptam. Nam etsi per omnia non annumeret historiam, quæ aliàs satis multis à quatuor illis Hæc tandẽ uera ẽ epistolæ occasio: de qua & in argumento.

exposita est, attamen quod nucleum uim seu fructum rerum Christi attinet, uiuacissime ac proprijssime omnia expressit. Et Græcos quidem in hac promiscue omnes Gentes uocat, eo quod Græci olim late imperitarent, & eorum lingua etiamnũ pleræq; Gentes uterentur. Barbaros aũt uocabant Romani omnes Gentes exteras.

Non enim pudet me Euangelij Christi, siquidem potentia Dei est, ad salutem omni
STATVS. credenti, Iudæo primum & Græco: Iusticia enim Dei per illud patefit ex fide in fidem. Sicuti scriptum est, Iustus aũt ex fide uiuet.

Cæterũ quo maiori authoritate oĩa proponerentur, neq; aduersarij quicquã temere possent ceu ludicrũ et leuiculũ cõtemnere, statũ causſæ suæ, qui & totius euangelij, quod se prædicaturum dixit, scopus est, non citra maximam Euangelij laudẽ collocare pergit, scripturis interim rebusq; magnificis omnia sic exornans, ut nihil uel morosum offendere possit. Protinus enim breui sed graui descriptione præmittit quid sit euangelium, Potentia nimirum Dei ad salutem omni credenti. Quem uero non caperent hæc tam grandia, siue quis rerum prætium nobilitatémue, siue utilitatem spectet? Proinde haud iniuria adiecit, Non enim me pudet euangelij Christi. Stolidissimus enim ille fuerit, quem optimarum simul & incomparabilium pudeat

Euangeliũ quid sit, & quæ eius nobilitas.

rerum

rerum. Est, fateor, sermo crucis quibusdam stultitia, quibusdam uero scandalum, sed ijs interim stultitia est qui pereunt, qui præ animi stultitia & cæcitate nesciunt quæ uera sit sapientia. Sunt præterea hodie quos ob cruces, ueritatis simplicitatem, & mundi despectũ, pigeat Euangelij Christi: sed illi propius apud se expenderent illud quod ueritatis os dixit, Quem mei puduerit & mei euangelij, eius & me pudebit cũ in iudiciũ uenero. Sapientissime ergo cõsuluit Timotheo suo Apostolus cũ dixit, Ne itaq; pudeat te testimonij domini nostri, neq; te pudeat mei, qui sum uinctus illius, sed esto particeps afflictionũ euangelij iuxta potentiam Dei, &c. 2. Timot. 1. Hæc aũt omnia ita nesciũt Pontifices, Episcopi, & proceres ecclesiastici, ut nulli æque. Hos pudet euangelij Christi, adeoq; pudet, ut alijs id prædicantibus se minis ferro & flamma opponant. Egregij, si Dijs placet, apostolici uiri. Sed uideamus quo sensu dixerit Euangeliũ esse uirtutẽ siue potentiã Dei. Virtus itaq; Dei, δύναμις θεοῦ, potẽtia dei est, robur, maiestas, ueritas, iusticia, misericordia, adeoq; brachiũ illud dei ipse filius Iesus Christus dñs noster, per quem declarauit pater potentiam ueritatem & iusticiã, denig; & misericordiam suam mundo. Euangeliũ itaq; illa est cœlestis denuntiatio, quæ nobis potentiã dei Iesum Christum prædicat, in quo Deus orbi omnem plenitudinem exhibuit, ut quisquis illi fidat, non

pereat sed habeat uitam æternam. Nullus est hoc loco personarum respectus, quisquis crediderit Romanus siue Iudæus, Græcus siue Barbarus sit, uitam æternam habebit: quanquam ob patres & promissiones eam salutem primo Iudæis nunciari oportuerit. Illò enim respexit Apostolus cum dixit, Iudæo primum: cæterum mox subiecit, & Græco. Nam in sua uenit, & sui eum non receperunt, quotquot ergo receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri, &c. Ioan. 1. Ad expositionem huius facit illud quod sequitur, Iusticia enim Dei per illud patefit, quod etiamsi caussa luculentior sit, cur ipsum euangelij non pudeat, utpote quod ex eo discatur quæ sit uera sapiẽtia & iusticia, est tamẽ nihilominus expositio quædam. Id enim quod antea Potentiam Dei dixit, idem nunc apertius Iusticiam dei nominat: quasi dicat, Illa uero de Dei potentia prædicatio, non modo de maiestate illa Dei tremenda omnipotenti & ineffabili, sed magis de iusticia Dei est instituta, id est, de eo quomodo homo apud deum iustus reddatur. Neq; enim iusticia hoc loco accipi potest pro districto Dei iudicio, hoc est pro eo quod de noxiis sumit supplicio, uel pro ea perfectione qua Deus ipse natura iustus est: & si ea omnia euangelio quoq; doceantur, uerum hic de iustificandi modo peculiariter loquitur, quod inquam Euangelium iustificandi rationẽ tradat. Porrò Christus Iesus factus est nobis à Deo sapien

Vide unde uera sapiẽtia sit hauriẽda.

pientia, sanctificatio, redemptio & iusticia. Itaq; euãgelium iusticiam Dei Iesum Christũ prædicat, qui nostra sit iusticia, si in eum uere credamus: hinc Apostolus subiunxit, Ex fide in fidem. De qua sententia multi multa eaq; uaria tradiderunt. Sunt enim qui sic exponant, Ex fide informi, in fidem formatam. Alij uero, Ex fide in fidem, hoc est, ubicunq; fuerint fideles. Alij, Ex fide scilicet patribus adumbrata, in fidem euangelicam. Sunt præterea qui ad augmentum fidei referant. Quid si Pleonasmon dictionis admissum dicamus: ut sit sensus, Et hæc iusticia non est nisi solida & uera fides, uel, Et hæc iusticia Dei non nisi per sanam fidem uobiscum communicatur. Pari enim schemate legimus Ioannem dixisse, Et de plenitudine eius nos omnes accepimus, gratiam pro gratia, id est absolutissimã gratiam & condonationem. Heluetij quoq; id schematis sic exprimimus, weñ rächt füir rächt gadt/ id est, si ipsissima seruetur iusticia iam uicero. Aut certe Mataſtasis erit in dictione fides: ut primo loco fides sit fiducia Christiani animi: porrò secundo loco ueritas & constantia Dei. Nam אמת Ebræis & ueritatẽ & fidem significat: sicut & Latinis fides multoties usurpatur pro dictorum constantia. Et Paulus πιστὸς (ait) ὁ θεὸς: & πιστὸς ὁ λόγος, quod interpres partim fidelis Deus, partim uero uerax siue certus sermo transtulit. Hac autem significatione hic erit Pauli sensus, Iusti

Ex fide in fidem.

cia quæ uerè coram Deo iusti efficimur existit ex fide quæ innititur & fulcitur fide, id est, promissionibus Dei firmis & certissimis. Atq; hic demum ipsissimus est huius Epistolæ status, fidem ueram esse iusticiam: quæ res ne cuiquam uideretur durior, eam prophetica confirmat sententia, ex 2. Abacuck cap. prolata, ibi enim legimus, Iustus autem in fide sua uiuet. Quo nimirum testatus est uitam fidelium fore fidem. Nam ut corpus sine anima cadauer uerius, quàm corpus est: sic iustus sine fide hypocrita uerius est, quàm iustus. In summa, hic est totius euangelij huius quoq; epistolæ scopus unicus, FIDES EST IVSTICIA. Hæc ipsa est etiã Christianorũ sapientia, quæ nõ discitur è Philosophorum libris, sed spiritus sancti oraculis, ex ipso inquã Iesu Christi euangelio. Hic tamen imprimis obseruandũ, quod Ioãnes Oecolam. obseruandũ esse monuit, Iusticiam fidei nostræ, si exacte loquaris, non ita tribui, quasi operi nostro: hoc enim foret abuti fide, si inquam fide mea uidear fidere, quasi dignũ aliquid in me sit quod Deus remuneret: sed ideo tribui iusticiam fidei, quod fides totũ tribuat diuinæ miserationi. Idem monuit plurimum distare inter opinionem, scientiam & fidem. Opinionem enim dubiam esse, quæ rebus non assentiatur firmiter, sed nunc hoc, nunc illud sentiat. Scientiam uero certiorem quidem esse, utpote quæ certis constet argumentis, & quibus contradici nequeat, sed nihil salutis in se contineat. Hinc esse qui fidem nuncupent historicam. At fidem ipsam uiuam esse certam efficacem: utpote quæ uerbo Dei nitatur, ex Deo oriatur, & in Deũ fundetur, substantia rerum æternarum. De qua nos in 11. cap. ad Hebræ. Hactenus enim de Epistolæ huius statu: nunc uidebimus quomodo ad hunc statum retulerit omnia.

Scopus euangelij Christi.

Quomõ tribuatur fidei iusticia

PRIMA EPISTOLÆ pars.

QVemadmodum non multis ante diebus epistolam Pauli ad Hebræos perspicuitatis gratia in tres partes diuisimus: ita hanc quoq; epistolam in partes secamus, principio ut memoriam iuuemus Lectorũ: deinde ut minus confusa & turbata sit tractatio. Prima aũt hac parte exhibemus tibi illas duas euangelij potissimas partes, quod omnes homines sint peccatores: & quod solius fidei sit iusticia, nõ operum uel meritorũ. Atqui fidem illam nihilominus feracem esse bonorum operum. De qua re copiosius in argumento. Certe posteaquam statum negotij sui constituit, fidem esse iusticiam, mox illum confirmare pergit, & conuincit sequentibus, omne genus mortalium peccato esse obnoxium: nimirum in hoc, ut necessitate quadam conciliari uideremus fidei uel misericordiæ Dei esse omnem iusticiam, non homi-

nis, in quo nihil nisi peccatum. Itaq; à natura hominis siue peccati ueluti à contrario argumentationem init: & initio quidem ne omnia confunderet, Gentes peccati conuincit, deinde Iudæos. Nam ex his constabat non modo Romanorum ecclesia, sed & omne genus hominum. Atq; ad hunc modum arguit spiritus sanctus, ministerio Pauli, mundum de peccato, sicuti futurum prædixerat dominus, Ioan. 16.

QVOD OMNES GENTES SINT PECCATORES.

Equidem in prædicando euangelio eundem prorsus modum secuti sunt Ioannes Baptista & dominus Iesus, ab increpatione scelerũ auspicantes. Clamabant enim, Pœnitentiam agite: ita & Paulus orditur.

Retegit enim ira Dei è cœlo super omnẽ impietatem & iniusticiam hominum,

Id est, eodem Euangelio cœlitus nunciato, aperitur siue reuelatur, ut iusticia ita uindicta quoq; Dei, nempe quod Deus toti orbi succenseat propter peccata. Nam & Ioannes in Canonica, In hoc (inquit) apparuit filius Dei, ut dissoluat opera diaboli. Itaq; Euangelica prædicatione accusantur etiam scelera & impietates hominũ. Et Paulus per ἀσέβειαν, hoc est impietatem, intellexit omnem superstitionem & religionem falsam. Per ἀδικίαν uero, hoc est per iniusticiam, omnem

Euangeliũ accusat peccata.

omnem iniquitatem, omnia scelera atq; peccata, quæ falsam religionem sequuntur. Ergo peccatum ueluti in duas species diuisit, in impietatem & iniusticiã, atq; iuxta hanc partitionem Gentes primo conuincit peruersæ religionis, deinde facinorum publicæq; iniusticiæ. Interim uero & enallagen uerbis subesse crediderim, ut impietatem & iniusticiam posuerit pro impijs & iniustis. Protinus enim subiungit:

qui ueritatem in iniusticia detinent: propterea quod illud Dei cognobile illis manifestum est. Deus enim illis manifestauit,

Quibus sanè sese exponit, & primum illud membrum peccati explanat, quænam illa impietas, quiue illi impij sint, illi nimirum qui ueritatem sua illa cognata uel ascititia iniusticia detinent obfuscant & remorantur adeoq; opprimunt. Illis autem cœlitus imminet, nisi conuertantur, diuina uindicta. Veritas autem apostolo ipse Deus est & religio uera, sicut iniusticia superstitio. Gentes ergo ueram religionem sua superstitione adulterarunt. Et ne quid ancipitis aut obscuri uerbis subesset, per interpretationem addit, Propterea quod illud Dei cognobile illis manifestũ est. Id est, quod ueritatem à Gentibus corruptam dico, propterea dico, quod τὸ γνωστὸν, id est illud dei cognobile, nimirum, quod de Deo sciri & cognosci potest, quantum deniq; homini sat est illis manifestum est, Deus

Impietas.

enim illis manifestauit, id quod addit, ne quis humanæ naturæ nimium tribueret. Sed & modum quo se illis manifestauit mox describit.

Etenim inuisibilia eius, ipsaq; æterna eius potentia ac diuinitas intelliguntur ex creatione mundi, nempe si expendantur opera eius.

Non (inquit) scripturis & oraculis sese Deus Gentibus, quemadmodũ Iudæis, manifestauit, sed uniuersa illa mundi mole, beneficijs, mirabilibus rebusq; conditis & uisibilibus, quibus inuisibilia, hoc est seipsum qui inuisibilis est, ueluti ob oculos statuere, & æternã suam potentiam & diuinitatẽ ineffabilem declarare uoluit. Ea enim omnia in ijs intelliguntur, nempe si opera Dei exacto iudicio pensitentur. Deus enim per se omnium rerũ est subsistentia, omnipotens, summus, uerus, æternus, bonus, sapiens & iustus. Cæterũ harum rerum certißimũ argumentum est moles mundi, quæ in Deo subsistit, potentia & sapiẽtia eius condita est, iusticia & ueritate regitur, bonitate uero & pulcherrima est & utilißima: quæ sanè non posset nisi æternus, omnipotẽs & uere summus esset. Recte ergo propheta, unde hæc Paulina uidentur desumpta, Cœli (inquit) enarrant gloriã Dei, & opus manuũ eius annunciat firmamentum. Idcirco quod ad ueritatem uerámue religionem & ad Dei cognitionem attinet, quantum

Quomõ se Deus reuelarit Gentibus.

tum humanæ menti sat est, nihil latuit Gentes: siquidem Deus sese illis manifestauit rebus uisibilibus. Ex quibus nos primo intelligimus quid ad Hebræos 11. capit. uoluerit Paulus, cum dixit fidem argumentum esse rerum non apparentium: nimirum deprehensionem æterni certamq; fiduciam in Deum inuisibilem. Deinde uero colligimus ne Gentibus quidem defuisse Deum, ueritatem, & religionem ueram, si modo ea uti uoluissent. Nam & in Actis cap. 14. & 17. non dissimilia prorsus his prædicauit Apostolus. Videmus item non uulgarem Dei rerumq; diuinarum cognitionem in quibusdam Gentilibus non omnino pessimæ fidei hominibus fuisse. Verum ea in historijs & philosophorum libris copiose exponuntur. Certe ut ex multis unum proferam, unus Seneca plus syncerioris theologiæ posteritati reliquit, quàm omnes ferè omnium scholasticorum libri.

utiam sint ipsi inexcusabiles, eò quod cũ Deum cognouerint, non ut deum glorificauerunt, neq; grati fuerunt, sed uani facti sunt in ratiocinationibus suis & obtenebratum est insciens cor eorum.

Proposita autem Dei bonitate, qua nihil inter Gentes quoq; omissum, quod ad cognitionem Dei pertinere uidebatur, nunc urget eas & infert, Ideoq; impieta

tis scelus nulla excusatione potestis eluere. Constat enim nunc quod per Dei reuelationem agnoueritis Deum, ipsum tamen Dei loco non habueritis, neq; iustam illi dederitis gloriam, itaq; ueritatem eius detinueritis in mendacio. Cæterum istud peccatum maxime amplificat, expositis cognatis quibusdam, cuiusmodi est ingratitudo uitiorum pessimum & arrogantia quæ nascitur ex ignorantia rerum sacrarum. Hæc inquam omnia tum maxime pullulant, cum menti rationiue nostræ nimium innitimur. Est enim fallacissimum rationis iudicium, & impietatum feracissimum, quo nemo ad ueram ueræ religionis cognitionem deuenire potest. Nam Christus in Euãgelio, Si oculus (inquit) tuus prauus fuerit, totum corpus tuum tenebrosum erit. Ergo si lumen quod est in nobis tenebræ sunt, ipsæ tenebræ quantæ? Rectissime itaq; & elegantissime scripsit apostolus, Gentes Dei manifestationem contempserunt, itaq; ἐματαιώθησαν ἐν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν id est superuacanei & uani facti uel frustrati sunt, in illis suis disceptationibus siue ratiocinationibus. Significat enim διαλογισμὸς cogitationem nõ quamuis, sed quæ suis constat neruis, cuiusmodi solent esse ratiocinationes sapientum & disputationes philosophorũ, quæ ex probabilibus necessaria ferè concludunt. Qualia ferè sunt & ea quæ pontificij extra scripturas pro religione sua asserenda proferunt. Istis autem didi

Non assecuti quod uoluerũt.

dicimus quibus gradibus & incrementis crescat uera religio. Primo enim ueritatem suam manifestat nobis Deus, non modo oraculis diuinorum hominum, sed & pulchritudine & opificio rerum creatarum: hinc uero si accedat cœlestis mens emanat Dei diuinarũq; rerum sancta cognitio. Deinde uero qui Deum cognouere, Deo omnem gloriam tribuunt, hunc adorant, hunc inuocant, hunc unice colunt, illi deniq; grati sunt, quod tanta uirtus ipsum uidelicet numen miserum hominem ex nihilo conditum & in mundum hunc omni ornatu comptissimum ceu in regiam introductum, in hac alat, protegat, foueat, insuper etiam immortalitate donet. Hinc nascitur amor Dei & uoluntatis eius, ut lex eius auro uideatur nobilior & melle dulcior. Cõtra uero ijsdem penè incrementis assurgit humana impietas. Nam ut reuelationem Dei omnem aspernatur, ita dictamini rationis unice innititur, diuina negligit & carnalia quædam sibi cudit, his omnem gloriam tribuit, istis mordicus adhæret. Sed audiamus Apostolũ ista omnia copiosius exponentem, & sese interpretantem.

Gradus ueræ & falsæ religionis.

Cum se crederent sapientes esse stulti facti sunt, & mutauerunt gloriam incorruptibilis Dei per assimulationem imaginis corruptibilis hominis & uolatiliũ & quadrupedum & reptilium.

Planißime nunc explicat quomodo ueritatem detinuerint in iniusticia, quomodo item Deum non glorificauerint, sed uani facti sint: nimirum cum se crederent esse sapientes, utpote qui se ratiocinationibus suis uerũ & iustũ inuenisse existimarent, id quod stulta philosophorum capita, imprimis uero idololatræ sibi arrogabant, tum maxime stulti facti sunt, ipsaq; re insignem animi stultitiam prodiderunt. Nam mutauerunt gloriam incorruptibilis Dei, & quantum in ipsis fuit inedicibilem maiestatem eius adulterarunt. Quasi uero illud omnium rerum principium, summum bonum & essentia uniuersitatis ipsissima, miserrimi hominis effigie, uel animantium quæ infra hominem sunt specie posßit effigiari uel repræsentari: quare nihil stultius potuit uel cogitari quidem. Sic autem conuicit Gentes summus ille Christi Apostolus impietatis, quodq; ira Dei merito aduersus tantam desciuat impietatem. Ad iram enim Dei declarandam pertinent consequentia illa nepharia scelera, de quibus paulò post. Hic uero plurima obseruanda sunt. Primo discimus omnem mundi sapientiam, stulticiam esse coram Deo. Nam propheta apud Paulum in Corinthiis dicit, Dominus nouit cogitationes sapientum quod sint uanæ. Deinde uero fuerunt qui gloriam Dei interpretati sunt ipsum Deum esse glorioſum, ineffabilem & æternum: sed uidetur Apostolus ad illud pro-

Sapientia mundi.

phe

pheticum respexisse, quod apud Isaiam in 42. dicit dominus, Ego dominus hoc est nomen meum, Gloriam meam alteri non dabo & laudem meam sculptilibus. Ideoq; gloriam Dei mutauerunt Gentes, id est, ad unũ non omnia retulerunt, sed quæ soli Deo debebantur, omnipotentia uidelicet, prouidentia, adoratio, inuocatio, cultus & timor, alijs quoq; communicarunt, qua mutatione nomen Dei, quod homines quidem attinet, obscurarunt. Per se enim gloria Dei neque imminui, neque obscurari potest. Hæc autem in genere, speciatim uero mox exprimit quomodo mutarint, certe similitudine imaginis, quæ locutio id pollet quasi tu dicas per assimulationem imaginis: quo nos utpote planiori uti maluimus.

Ergo duo sunt in idololatria consyderanda. Prius quod ipsa Deo non omnia, ut conueniebat, tribuit, qui idololatriæ fons est: per hoc enim gloriam eius cõmutamus. Posterius quod uel inuisibilem illam uim uisibili specie aut simulachro exprimit, & illi nomen Dei tribuit: uel uisibilem aliquam creaturam insensibili & longe inferiori figura statuit eamq; pro more colit. Qua in re multis nominibus peccatur. Primo, quod immensum illud bonum miserrimo homini simile putamus: quam dementiam multis accusat Isaias in quadrages. cap. Hinc quod mentes nostras non soli Deo in omnibus dedicamus. Rursus quod incommuni-

Idololatriæ peccatum.

cabile nomen Dei alijs tribuimus, Et quod nõ ſoli Deo ſeruimus unicúmue colimus uti conueniebat ſpiritu & ueritate. Quid quod ligno & lapidi nomen Dei tribuimus, non citra ſummam blaſphemiam? Et Gentes quidem ſic peccarunt, quod nos exſcriptoribus, ut omnia intelligantur melius, paulò altius repetemus.

Sunt qui à Gentibus & Iudæorum idololatris lignũ & lapides credant adoratos, quod & ſi à craßioribus factitatum eſſe negare non poſſumus, ita longe auguſtiora de Deo & diuis eorumq; ſimulachris probabimus eſſe diſputata. Nemo enim qui uel Gentium monimenta attigit, neſcit Gentes plures quidem Deos confeſſas, interim tamen non niſi unum omnium rerum opificem uere ſummum credidiſſe, adeò ut ſint qui palàm fateantur plura quidem eſſe nomina, Deũ tamen unũ. Hinc & Naturam, de qua multis Plinius, & Fatum, cuius multa eſt mentio apud Homerum, & cui ſubijciuntur Dij reliqui omnes, nihil aliud eſſe quàm Deum interpretantur. Notißima eſt Macrobij ſuper hac re in Saturnalibus diſputatio, qui ad unicum Solis numen omnes Deos referre conatus eſt. Iam & in libro de Myſterijs apud Cœlium Iamlichus, Opifex (inquit) intellectus qui & ueritatis eſt dominus, atq; ſapientia, quatenus in generationem progrediens occultam latentium rationũ potentiam traducit in lucem, Amum Aegyptiaca lingua uocatur: quatenus autem ſine mendatio

Gentiũ de Deo & Diis opinio.

tio peregit omnia & artificioſe ſimul cum ueritate Phtha nuncupatur. Græci uero hunc Vulcanum nominant, artificioſum duntaxat conſyderantes: quatenus uero eſt effector bonorum, appellatur Oſiris, aliasq; denominationes habet propter potẽtias actionesq; differentes. Ita & Platonici ſummam ſedem tribuunt Diis immortalibus, quorum parens princepsq; is ſit, quẽ rerum conditorem opificemq; ueneramur maieſtatis amplitudine ultra mundana ſanctum & humano ſermone inenarrabilem, ſed ne mente quidem apprehenſibilem: quiſquis eſt is (inquiunt) aut quantuſcũq; unus eſt, uerus, bonus, ueritas una bona: bonitas una uera. Cæteri non tam Dij quàm miniſtri. Item Strabo lib. 17. refert Aegyptios quoſdam duplicem feciſſe Deum, immortalem qui omnium ſit conditor, & mortalem, qui ex beneficijs collatis pro cuiuſuis placito & nomine celebretur, & munere colatur. Nam antiquitas Eraſmo teſte, nihil aliud exiſtimabat Deum quàm prodeſſe mortalibus. Vnde frugum, uini, legum authores, & quicunq; ad uitæ commoditatẽ aliquid attuliſſent eos pro Dijs habebat antiquitas, adeo ut & beluas quaſdam pro numinibus coluerit: uelut apud Aegyptios ciconiam, quod ſerpentes arcere conficereq; creda-

Dei appellatio.

tur. Quin & authore Prodico Chio corpora quædam inanima pro Dijs habita ſunt, ueluti ſol, luna, aqua, terra, quod ad uitam cõducere uiderentur. Plinius quoq;

Hic est uetustißimus (inquit) referendi bene merentibus gratiam mos, ut tales numinibus aſcribant. Quippe & omnia nomina Deorum, ex hominum nata ſunt meritis. Plura huius generis uidere eſt apud Ciceronem in libris de Natura Deorum. Hactenus enim retuli Gentium ſententiam de Deo & unde Deorum nata ſit pluralitas, certe ex beneficijs & officijs. Nam poſtquam in obliuionem uenit ſapientia omnipotentia & prouidentia Dei, protinus diuina adminiſtratio in plures diſtribui cœpit. Huic enim commitebatur cura ignis, illi cura maris, alteri cuipiam terræ. Cœpere & menſibus præfici Dij nominati, & artibus & morbis, & omnibus ſingulisq; membris, imò & actionibus humanis abiectißimis, adeo ut Oenomaus tradiderit triginta milia Deorum in orbe terrarum fuiſſe culta, quod & ipſum uates aſſeruit Heſiodus. Et Romani imprimis coluere Deos pudendos. Quis enim neſcit Deum Sterculium, Cloacinum, Pauorem, Palloremq;, Rubiginem ac Febrem, Fornacem, & his ſtultiores ac turpiores cum Deos tum Deas, Mutinum uidelicet Virginenſem, Subigum, Premam, Iugatinũ, Domiducum, Domitium Manturnam, Partundam, & Priapum? Horret animus dicere, ſed præſtat ueritatem dicere. Iſtorum ſtultitia & Dæmonas inuenit, quos Apuleius animalia ingenio rationabilia & animo

Pluralitas Deorum.

no paßiua, corpore uero aëria, tempore æterna dixit. Eſſe enim illos quibus nos perturbationibus adfectos: quos Romani ueteres Medioxumos nuncuparunt, quod ueluti interceſſores, Deo minores hominum autem natura ſint maiores: qui concepta à nobis uota ad Deum deferant, & illinc nobis diuina munera ueluti μεσῖται conferant. Conſtituta autem ad hunc modum Deorum innumera turba, innumera quoq; cœperunt ſtatui ſimulachra ad eorum effigiata figuram, quæ de Deo aliquo ſtulta ſibi fingebat mens, quem uel in cœlis eſſe, uel à Deo in hoc conſtitutum, credebat. Quicquid ergo diuini honoris in templo, ad aram uel ſimulachrum ſiue Iunonis, ſiue Iſidis, ſiue Ciconiæ à Gentibus exhibebatur, non ligno idolóue exhibebatur, ſed ei qui repræſentabatur idolo, qui in cœlis uel ab officijs Dei eſſe credebatur. Neq; enim Diuis quicquam priuatim tribuebant, ſed ueluti ſummi Dei miniſtris, mediatoribus, & propter uirtutes ad hoc muneris & honoris conſtitutis. Prodigia itaq; & ſigna quæ ad ſtatuas fiebant, ijs tanquam ſecundæ cauſſæ, Deo autem ſummo ueluti primariæ tribuebant. Huius potißimum nomine illas colebant & uenerabantur. Et Iudæi quidem (de quibus propheta in Pſal. 105. Commixti (inquit) inter Gentes didicerunt opera eorum, & coluerunt ſimulachra ipſorum) ad hunc modum ſeruierunt Baalim, hoc eſt,

Simulachra.

Iudæorum idololatria.

omnigenis idolis Gentium. Videntur enim Hebræi ista uoce indifferenter uti pro omnibus Gentiũ idolis, hoc potißimum nomine, quod Bel siue Baal, siue malis Latine loqui, Belus, primus apud Assyrios fuerit, cui statua est consecrata, à quo ritu deinceps in uulgus idololatria irrepsit: ut nunc à capite totum idololatriæ denominetur corpus. Ad hunc modum illi ipsi coluerunt omnem militiam cœli, hoc est, stellas, siue poëticos illos in astra relatos Deos, imprimis uero signa Zodiaci, quod ijs aliquid diuinæ uirtutis uideretur à Deo datũ. Iidem non uitulo alicui erexerunt statuam in deserto, sed Deo cœli, qui eduxerat ex Aegypto. Clamabant enim, Hi sunt Dij tui qui eduxerunt te de terra Aegypti: sed & Aaron non dicebat cras solennitas uituli est, sed cras solennitas domini est. Deos autem uocarunt unicum illum Deum numero pro more suo pluratiuo. Nomine quidem & figura siue corpore caret Deus uerus, qui spiritus est: ergo nomen & figuram Deo affinxerunt ex eo quod in Aegypto didicerant. Colit autem Aegyptus Tauri astrum, quod Apin uocant, ergo ad istius imitationem tauri quoq; formam affinxerunt Deo, multis nominibus peccantes, quod Tauro & idolo ex auro & argento nomen Dei incommunicabile communicarunt, & quod Deum inuisibilem & incorruptibilem, specie quadrupedis effigiarunt, illoq; ipso Deum colere uoluerunt, quod dominus prohibuerat, dicens

dicens, Non facies tibi sculptile neq; ullam similitudinem. Non adorabis eam neq; coles. Vnde & in Psal. 105. dicit propheta, Fecerunt quoq; uitulum in Oreb, & adorauerunt sculptile, & mutauerunt, id est prodiderunt gloriam suam imagine uituli fœnum commedentis, & obliti sunt Dei seruatoris sui, &c. Samaritæ quoq;, Gentes imitati, Deum quidem timebant, sed nihilominus (ut scriptura ait) idolis suis seruiebant. 4. Reg. 17

Et hæc quidem paulò altius de peccato idololatriæ: nunc ut per digreßionem pauca quoq; de errore nostrorum temporũ quædam referam, non arbitror Pontificiam religionem de diuorum & simulachrorum cultu præcipientem quicquam distare à Gentilitia superstitione. Siquidem & ipsi Deum humana specie, incorruptibilem, figura corruptibilis hominis expressimus. Nec patrocinatur nobis assumpta in Deum humana natura, quæ non in aliud quàm prætium redemptionis assumpta est, quo persoluto ipsam terris abstulit & in cœlos collocauit, spiritum contra misit, & omnem rem in spiritualem cultum disposuit: sed redeamus ad Diuos. Sciunt & nostri quod & Gentes profitebantur, unum quidem esse Deum summum & omnipotentem, ex quo & per quem sint omnia, qui solus agat in omnibus omnia, & iccirco solus sit colendus. Cæterum mox sui obliti, nihilominus Deum hunc per Diuos operari, itaq; ipsum in illis colendũ & adoran- Christianorũ idololatria.

dũ esse contendunt. Aiunt enim meritis suis Diuos maxima & eximia à Deo impetrasse, ea & curare & per dispensationem cultoribus suis impartiri. Illos ergo absentes simulachris sibi ob oculos statuunt, illa rebus externis & corporeis colunt. Non quod simulachris mutis quicquam honoris tanquam ligno & lapidi exhibeant, sed tanquam signo Diui alicuius in cœlo cũ Deo conregnantis. Idem prorsus, sicut auditũ est, de sua superstitione prodebant Gentiles: ut nunc ouum ab ouo non magis discernere possis, quàm Christianorum superstitionem à Gentili. De qua re nos olim peculiarem quendam librum scripsimus. Certè nemo posthac dubitauerit cum par sit utrorumq; idololatria, & Gentium hic à Paulo sit confutata, quin & Christianorum iisdem uerbis sit profligata. Et adhuc audent nostri nobis obijcere Patres & ecclesiæ oblongam consuetudinem, Gregorium imprimis magnum, cuius uerba cum non omnino nostro instituto sint contraria, uerbotim appendam, responsurus ad ea quoq; quæ nobis aduersa uidentur. Gregorij itaq; uerba ad Serenum Episcopum Massilien. Par. 10. epistola 4. sic habent: Perlatum ad nos fuerat quod inconsiderato zelo succensus sanctorum imagines, sub hac quasi excusatione ne adorari debuissent, confregeris. Eiusdem quod eas adorari uetuisses omnino laudamus, fregisse uero reprehendimus. Dic frater à quo factum sacer

Gregorij sententia, de simulachris excussa.

sacerdote auditum est, quod tu fecisti? Si non aliud, uel illud debuit reuocare, quod despectis alijs fratribus solum te sanctum & sapientem esse credidisti. Aliud est enim picturam adorare, aliud per picturam historiæ quod sit adorandum addiscere. Nam quod legentibus scriptura hoc Idiotis pictura præstat cernentibus. Quia in ipsa ignorantes uident quid sequi debeant. In ipsa legunt qui literas nesciunt. Vnde & præcipue Gentibus pro lectione pictura est. Frangi ergo non debuit, quod nõ adorandum in ecclesijs, sed ad instruendum solũmodo mentes fuit nescientiũ collocatum Et quæ sequuntur. Hactenus enim Gregorij uerba bona fide recitauimus, quibus tria mihi uidemur proposita. Primum, imagines sanctorum non ad cultum esse proponendas. Quod si proponantur, omni modo reluctandum. Id quod uehementer pugnat cum religione Pontificia, in qua Diuorum simulachra supra quam conueniat, & maiori ardore, quàm apud Gentes unquam, colunt. Interim nemo ex Pontificijs est, qui hoc ex Gregorio obijciat & manifestißimæ idololatriæ reclamet. Auaritia enim & compendium quod ex idololatria nõ sine fraude capitur omnes excæcauit. Secundum quod proponitur illud est, quod tanto animi æstu Serenum interrogat: Dic frater, à quo factum sacerdote auditum est, quod tu fecisti? Id uero neminem offendere debet. Si enim Gre-

Simulachra ad cultum.

gorius per ſacerdotes intelligit ſanctos Dei homines, diuinos, prophetas & uiros apoſtolicos, quantam Deus bone turbam producere liceret? Prodeat aũt unus

Epiphanij epiſcopi ſententia ex D. Hieronimo.

è multis Epiphanius Salaminæ Cypri epiſcopus, cuius geſta qui cognoſcere uelit, legat Sozomenum. Ille autem in epiſtola quadam ad Ioan. Hieroſolymitanum epiſcopum, interprete D. Hieronymo, ſic ſcripſit, Præterea quod audiui quoſdam murmurare contra me, quia quando ſimul pergebamus ad ſanctum locum qui uocatur Bethel, ut ibi collectam tecum ex more eccleſiaſtico facerem, & ueniſſem ad uillam quæ dicitur Anablatha, uidiſſemq; ibi præteriens ardentem lucernam & interrogaſſem quis locus eſſet? didiciſſemq; eſſe eccleſiam, & intraſſem ut orarem, inueni ibi uelum pendens in foribus eiuſdem eccleſiæ tinctum atq; depictũ, habens IMAGINEM, QVASI CHRISTI VEL SANCTI CVIVSDAM, Non enim ſatis memini cuius imago fuerit, cum ergo hoc uidiſſem in eccleſia Christi CONTRA AVTHORITATEM ſcripturarum, hominis pendere imaginem, SCIDI illud, & magis dedi conſilium cuſtodibus eiuſdem loci, ut pauperem mortuũ eo obuoluerent & efferent. Illiq; contra murmurantes dixerunt, ſi ſcindere uoluerat iuſtum erat ut aliud daret uelum atq; mutaret. Quod cum audiſſem, me daturum eſſe pollicitus ſum, & ilico me miſſurum. Paululum autem morarum fuit in

Hominis emphaſim habet.

in medio, dum quæro optimum uelum pro eo mittere. Arbitrabar enim de Cypro mihi eſſe mittendum. Nũc autem miſi quod potui reperire, & precor ut iubeas presbyteros eiuſdem loci ſuſcipere uelum à latore, quod à nobis miſſum eſt, & deinceps præcipere IN ECCLESIA CHRISTI iſtiusmodi uela, quæ CONTRA RELIGIONEM NOSTRAM ueniunt, non appendi. Decet enim honeſtatem tuam, hanc magis habere ſollicitudinem, ut ſcrupuloſitatem tollat, quæ indigna eſt eccleſia Christi, & populis qui tibi crediti ſunt. Hæc ex tertio D. Hieronymi tomo. Putamus autem Gregorio egregium iconoclaſten, neq; eruditione, neq; pietate uulgarem, ſed prorſus apoſtolicum uirum eſſe obiectum, qui palàm dicit ſanctorum imagines in eccleſia Christi contra religionem noſtrã, & contra ſcripturarum authoritatem, maximo populi Dei offendiculo ſtatui. Nec id quidem dictum eſſe ſatis putauit, ſed inuentas abſtulit atq; diſcerpſit. Reſtat ergo nunc tertium illud, quod Gregorius imagines literarum loco in eccleſijs retinere nititur. Id enim nunc diſſoluendum eſt. Cæterum ne aliquid piaculi in magni nominis uirũ uidear committere, duos maximi nominis Doctores eccleſiaſticos inter ſeſe committam, Gregorium ſcilicet magnum, & Athanaſium uere maximum. Hic enim aduerſus Gentes in hæc uerba ſcripſit, Philoſophi Gentium & qui apud eos eruditi di-

Offendicu lũ tollendũ. 1. Theſſal. 5.

Götzenſtürmer.

cuntur, cum urgeri à nobis cœperint, non negant hominum & mutorum animalium formas atq; effigies esse, qui apud eos uidentur Dij, uerum hanc afferunt rationem, iccirco se illas imagines fingere, ut per eas sibi Deus respondeat & reueletur, non posse enim inuisibilem aliter nosce, quàm per huiusmodi signa atq; tele tas. Alij sapientiora his & altiora se dicere arbitrantes, aiunt, ideo hæc fingi atq; formari, ut per ea cœlestes inuocẽtur, & appareant angeli atq; uirtutes, sicq; apparentes ueram illis Dei insinuent notionem. ESSE ENIM EA HOMINIBVS VELVTI LITTERAS, quæ relegentes possint per eam, quæ ex illis insinuatur cœlestiũ spirituũ reuelationem & Dei intelligentiam cõsequi. Ita quidẽ illi perquã sanè fabuloſe, neq; enim rationabiliter dicunt. Nã ut eos percontemur sub iudicio ueritatis. Dicant quæso, quo pacto per hæc aut respondet aut noscitur Deus? Vtrũ per circumpositã illis materiam, an per inductam materiæ formam? Nam siquidem ob materiam, quæ iam formæ necessitas, ut nõ prius etiam quàm ista fingerentur, per omnẽ prorsus materiam apparuerit Deus? Frustra uero tẽpla quoq; isti fabricati sunt, includentes intrinsecus unum uel lapidem uel lignum aut quamlibet auri particulam, cum hisce substantijs terra omnis plena sit. Porrò si super ducta effigies apparitionis diuinæ causſa est, quid iam auro cæteráq; materia opus est, ac non magis per ipsa uera

An picturæ sit laicorũ scripturæ. Athan. sententia.

Vide ipsissima Gregorij uerba.

uera animalia, quorum formæ simulachra sunt, Deus reuelatur? Nam clarius profecto Dei gloria, iuxta eorum rationem innoteſceret, si potius per animata rationabilia & irrationabilia, quàm inanimata & immobilia manifestaretur. Quibus in rebus MAXIMAM IMPIETATEM in perniciem suam operantur, &c. Hactenus Athanasij uerba adscripsimus, quibus maximum robur adderetur, si ea quoq; super hac re adscriberem, quæ Lactantius uetustißimus ecclesiæ scriptor non uno loco aduersus Gentes dixit. Id tantũmodo de nostro sed ex scriptura sancta adijcimus, Gloriã uerbi domini nõ minus quàm gloriã nominis eius mutari, prodiq;, si sic pergamus institutionem in religione & cognitionẽ rerum diuinarũ inani picturæ aut mutis tribuere simulachris. Nam dñs dicit Deut. 6. Verba quæ ego præcipio tibi erunt in corde tuo & narrabis ea filijs tuis, & meditaberis sedens in domo tua & ambulans in itinere, dormiẽs atq; cõsurgẽs. Et ligabis ea quasi signũ in manu tua, erũtq; & mouebuntur inter oculos tuos, scribesq; ea in limine & ostijs domus tuæ. Sed redeamus ad Paulum nostrum.

Quapropter tradidit illos Deus per cupiditates cordium suorum, in immunditiã, ut ignominia afficiant corpora sua inter se mutuo, quotquot cõmutarunt ueritatem eius mẽdatio & uenerati sunt coluerunt q;

creaturam plus quàm creatorem qui est benedictus in sæcula. Amen.

Ex contemptu Dei enascuntur omnis generis scelera atq; peccata, de quibus Gentes nunc accusat. Hactenus enim impietatis falsæue religionis conuicit, nũc iniusticiæ quoq; redarguit. Ad Thessalonicenses quidem idem scripsit, Non uocauit nos Deus immunditiæ caussa, sed ad sanctificationem. Hæc enim est uoluntas Dei sanctificatio uestra, ut abstineatis à scortatione, & sciat unusquisq; uestrum suum uas possidere cũ sanctificatione & honore, non cum affectu concupiscentiæ. Porrò Gentes manifestationem & uocationem illam Dei neglexerunt imò prodiderunt. Tradidit ergo eas Deus in cupiditates cordium suorum.

Tradendi uerbũ quõ usurpetur.

Atqui tradendi uerbum peccatorem culpa non liberat, quasi dominus tradendo peccet, homo tradenti obtemperans, culpa uacet. Bonus enim simul & iustus est dominus, peccare non potest, neq; ulla apud eum iniquitas est, quemadmodum & nulla apud eum personarum acceptio est. Aperit ergo se ex æquo omnibus, sicut iam audiuimus, quod se Gentibus manifestarit: hic ubi obuiam ueritatem auersarentur, ipsæ sua culpa perierunt. Cum enim lucem fugimus, in tenebris manere oportet: ut nunc omnis culpa non Dei, sed nostra sit. Facit ille quod facere debuit: nos uero ex congenito malo tenebras quàm lucem malumus. Hinc iusto iudicio

dicio tradit nos nobisipsis, id est, permittit nos nostro iudicio, ut uijs nostris ingrediamur, tunc uero ambulamus in tenebris. Porrò qui in tenebris ambulat dicente domino, nescit quo uadat. Nã si oculus noster luscus sit, necessariũ est totum corpus tenebricosum esse. Malum itaq; non à natura Dei, sed natura nostra proficiscitur. Bonum condiderat hominem Deus. Quicquid enim creauerat bonum erat. Homo autem sua inobedientia malaq; cupiditate superatus in bonitate non perstitit, sed suapte culpa excidit: unde nunc omnis mali semina. Et uinum per se quidem bonum est, nostro uitio malum fit. Hinc propheta Oseas, Perditio tua Izraël, tantummodo in me auxilium tuum. Et Iacobus Apostolus, Deus ut malis tentari non potest, ita nec ipse quenquam tentat, imò unusquisq; tentatur dum à propria concupiscentia abstrahitur & inescatur. Deinde uero posteaquam ea concupiscentia concepit, parit peccatum, peccatum uero patratum progignit mortem. Ideoq; morimur non Dei boni culpa, sed nostro malo uitio. Si nunc istis conferas alios scripturæ locos, & obserues morem scripturæ quomodo de hoc negotio loquatur, comperies Deum neminem tradidisse, nullamq; Gentẽ puniuisse, nisi prius ei sese prorsus manifestarit, imò nihil omiserit, quod modo ad salutem spectare uidebatur. Etenim sic non modo cum Pharaone, sed cum Hierosolymorum quoq; urbe egit. Cæterum

ubi illi obuium Deum declinarent & auersarentur, ipsis sese subtraxit. Quod si auferas ex orbe Solem, nihil nisi crassissimæ remanent tenebræ. Ita ablato à nobis Deo, traditi sumus iniquitati. Atqui propria ingratitudo & inobedientia tradidit nos. Quod enim sese Deus subtrahit, æquitatis & iusticiæ est. Ideoq; probè pensitandum quod Apostolus hoc loco non simpliciter dicit, Deus tradit eos in concupiscentias, sed cum conditione & suppacta caussa, Tradidit, sed eò tradidit, quod ueritatem eius mendatio cõmutarunt, id est, prodiderunt. Ergo priusquam traderentur uiderunt quid uerum, iustum & æquum: at cum uidere nolent (iusticiam enim Dei sua adulterarunt iniusticia, hoc est, ueram religionem falsa uitiarunt) ipsos sibi ipsis, hoc est, cæcorationis iudicio, ueluti tortori & cæco duci, commisit, cuius auspitijs tandem tam fœda patrarunt. Nemo igitur posthac Deo peccati sui culpam imputet, sed sibijpsi & corruptæ naturæ. Interim uero non existimet sui arbitrij suarúmue uirium

Iacobi 1 *esse uelle uel posse bonum, Deus enim ut unicus fons*

Philip. 2 *& author boni, sic is est, qui, iuxta Apostoli uerbum, agit in nobis ut uelimus & efficiamus pro bono animi proposito.*

2. Cor. 3 *Non enim sumus idonei ex* NOBIS IPSIS *cogitare quicquam tanquam ex nobis: sed omnis idoneitas nostra ex Deo est. Non enim aliud quàm malum ex nobis est. Hic uero ne illud quidem præ-*

prætereundum, quod omnis creaturarum cultus quaCultus creaturarum.
liscunq; tandem sit tollitur, Deum enim adorabis (ut habet lex & uerbum Christi) & illi soli seruies. Gentes uero etiam creaturis seruierunt, imò plus coluerũt & seruierunt creaturæ quàm creatori. Videas & in nostris templis non modo Diuos coli sed ijsdem plus exhiberi cultus, quàm Deo ipsi, qui tamen solus colendus & laudandus erat in sæcula. Annotauit hoc loco D. Ioannes Oecolampad. Præpositionem παρὰ non tam super significare quàm præter. Nam & nos paulo ante probauimus Gentes agnouisse summum Deum, sed præter eum etiam alios coluisse. Atqui Deus Exodi 20 2. Cor. 11 *zelotypus est, solusq; coli uult & adorari. Peccant igitur uel hodie quicunq; seruiunt creaturis uita functis, siue cultu latriæ, duliæ, siue hyperduliæ. Hoc enim commenti affinxere ueritati sordidæ monachorum greges. Cæterum ueritas clamat, Non sint tibi alij Dij,* PRAETER *me. Ego dominus, gloriam meam alteri non dabo, &c.* Vel supra uel una mecum.

Quamobrem tradidit eos Deus in cupiditates ignominiæ. Nam & fœminæ illorũ mutauerunt naturalem usum in eum qui est præter naturam. Similiterq; & masculi, relicto naturali usu fœminæ, exarserunt in appetentiam sui, alius in alium, masculi in

masculos fœditatem perpetrantes, & præmium quod oportuit erroris sui in sese recipientes.

Cupiditates ignominiæ ex more Hebraico pro contumeliosis & dedecorosis posuit adfectibus. De ἀτιμίᾳ *uide Budæum in Com. ling. Græcæ. Iam uero redit & expressius immunditiam Gentium taxat. Prius enim audiuimus illas ignominia affecisse corpora sua: nunc autem edisserit, quæ illa fuerit ignominia. Et loquitur de fœdissima pathicorum & catamytorum libidine: contra quam & apud istorum poëtas seueriter dicta comperias. Quemadmodum uero ista fœditas omnibus sæculis detestabilis, ita apud Græcos & Romanos nimium usitata fuit: atq; utinam uel hodie nepharij sceleris suspitione carerent. Sodoma olim facta est publicum & perpetuum totius orbis exemplum, quo discimus quantum dominus id flagitij oderit. Quod si diuinare licet iam ego Paulum hic magis locutum crediderim de obscenitate Sacrorum Gentilium, quàm de plebeia ista fœditate, & si non negem de ista quoq; intelligi posse: sed quadrantius illud est. Hactenus enim de superstitione disseruit, nunc de fructu eius scribit. Quasi dixerit, Gentes uera religione neglecta, sua potius secutæ sunt consilia idola & sacra, iccirco iusto Dei iudicio inuentis & sacris suis relictæ sunt, quæ postea eas prorsus dedecorarunt. Nam Augustinus*

Turpitudo sacrorum Gentilium.

gustinus de Ciuitate Dei lib. 6. cap. 9. & iterum lib. 7 cap. 21. & 26. tam turpia & nephanda refert de Priapi fascino, deq; turpitudine sacrorum Liberi patris, & Cybeles, quam alij Berecinthiam siue matrem Deorum magnam uocarunt, ut nemo sine stupore possit legere, quod tam nephanda scelera apud istos Deorum cœperint dici mysteria. T. Liuius decade 4. lib. 9. copiose admodum stupenda quædam refert de abominandis Bachanalium sceleribus, & inter reliqua sic ait Hispalam dixisse, Principio sacrarium id fœminarum fuisse, nec quenquam uirum eo admitti solitum. Deinde uero uiros accessisse & nocturnum sacrum ex diurno factum, ex quo in promiscuo sacra sint, & permixti uiri fœminis & noctis licentia accesserit, nihil ibi facinoris, nihil flagitij prætermissum. Plura uirorum inter se, quàm fœminarum esse stupra. Si qui minus patientes dedecoris sint, & pigriores ad facinus pro uictimis imolari nihil nephas ducere. Hãc summam inter eos religionem esse, &c. His iam proprijssime sequens subiungitur sententia, Et præmium quod oportuit erroris sui recipientes. Hoc est, Et hanc ueluti condignam suis moribus, suaq; religione mercedẽ receperunt. Veritatem enim contempserunt, superstitionem magis adamarunt, igitur superstitione sua defœdati sunt. Nam quemadmodũ ipsi gloriam Dei mutauerunt, ita sacra eorum in caussa fuerunt, quod ipso

O scelus.

rum quoque gloria ſit mutata. Brutis enim deteriores facti ſunt, quæ naturalem uſum cuſtodiunt, pudoremq; aliquẽ, ut apud Plinium eſt, inſitũ habent. Hæc aũt probe expendant quidam quibus hodie adeo cordi eſt, non modo idololatria ſed & immundus ille cœlibatus & impius monachiſmus, ne fortaſſis & ipſi idolatriæ dignas luant pœnas, atq; honorabile inter omnes coniugium execrantes in nepharia prolabantur ſcelera. Moneo imò ſuadeo quod honeſtum eſt, quiſq; rem apud ſe expendat, & ſi donum caſtitatis habet, fruatur, ſin ſecus, conſilium domini non aſpernetur. Satius eſt contrahere matrimonium quàm uri. Nemo ſe decipiat, neque ſcortatores, neque adulteri, neque abominanda iſta patrantes ſcelera regnum Dei poſſi debunt. Nullibi inſtituit dominus monachatum: nullibi prohibuit matrimonium, Iſtud autem per os Pauli prodidit, Ob fornicationem uitandam quiſq; ſuam uxorem habeat, & quæq; ſuum maritum. Et iterum, Honorabile eſt inter omnes connubium, & cubile impollutum, ſcortatores autem & adulteros iudicabit Deus.

Vehementia eſt in repetitione.

Et quemadmodum non probauerunt illũ Deum habere in notitia, ita tradidit eos Deus in reprobã mentem, ut facerent quæ non conueniebat.

Tertio iam infert quantum mali det contemptus Dei

Dei. Eſt autem ſchema in uerbis. Probare enim poſuit pro curare, & rei alicui diligenter incumbere. Itẽ Deum in notitia non habere, dixit pro eo quod eſt, Deum præ oculis (ſicuti nos dicimus) non habere, uel illius cognitionem ſiue manifeſtationem non ſuſcipere uel nihili pendere. Nam prius audiuimus, Quod de Deo cognoſci poteſt manifeſtum eſt illis. Atqui iſtam manifeſtationem Dei pro dignitate non ſuſceperant, utpote qui ſe ad creaturas & idolorum cultum conuerterant. Itaq; uerborum ſenſus erit, cũ Gentes Dei cognitionem ſibi manifeſtatam nihili reputarent, neq; illis cordi eſſet ſuas res ad Dei uolũtatem cõponere, Deus iuſto iudicio eas in reprobam mentem tradidit, ut bonum (iuxta Iſaiæ uerbum) dicerent malum, & malum bonum, qua tandem eò peruenere ut indigna hominibus patrarint. Id quod copioſiſſima hac coaceruatione exponit ac dicit:

Das ſind böſen ding.

Quippe qui impleti ſint omni iniuſticia, ſcortatione, uerſutia, auaritia, malitia, pleni inuidia, cæde, contentione, dolo, malis præditi moribus, ſuſurrones, obtrectatores, dei oſores, contumelioſi, elati, glorioſi, excogitatores malorum, parentibus immorigeri, ſtupidi, pactorum haudquaquam tenaces, alieni à charitatis affectu, fœdifragi, immiſericordes.

In genere ergo & per catalogum omnia hominũ scelera accusat, quæ nõ nisi ex ignorantia Dei siue perfidia enascuntur. Nam quemadmodum fides omnis iustitiæ fons & origo est: sic incredulitas omnis iniustitiæ & iniquitatis feracissima materia est. Ergo Dei cognitionem prædicare nihil aliud est quàm uitia excindere sceleribusq; uiam præcludere. Contra, Dei cognitionem non unice inculcare, est peccata plantare, & omni iniquitati uiam sternere. Proinde ueri ueritatis prædicatores ad uitia non conniuent, sed ea euangelio Christi impugnant, & pro uirili excindunt. Venit enim filius Dei ut opera diaboli dissoluat, principẽ mundi iudicet, omnẽ cõtra uero iustitiam doceat. Porrò hoc loco iniusticia ueluti genus est ad subiectas species. Deniq; supra audiuimus iram Dei cœlitus corripere impietatem & iniusticiam: hæc quæ sit partim exposita est superioribus, partim hisce, ueluti enumeratione quadam, declaratur. Animaduertendum est illud, quod nulla erga eos ciuilitate utitur. Non enim iniustos dixit, sed omni iniusticia repletos. Iam sequitur,

Scortatio. *Scortatione. πορνεία fornicatio, omnem in se luxum continet, maxime tamen libidinem, adulterium uidelicet, scortationem, siue malis simplicem fornicationem, quam quidam nepotes & meretritij homines peccatũ esse negant, item lasciuiam, obscenitatem, scurrilitatẽ, & omnem incontinentiam. 1. Thessalon. 4. Ephe. 5.*

Ver

Versutiam quam alij uerterunt nequitiam, ego retulerim ad auaritiam, ut sit illa lucrandi astutia, ex imposturis & uersutijs constans, πονηρός enim improbum & malitiosum significat, quod Hebræis רביל, Germanis ein beschißner krãmer. Solet enim mercatorum grex sutelis fucis technis & uersutijs plerũq; agere. Alij aliter interpretarunt. Auaritia autem in se habet usuram omnesq; furti & imposturæ speties. Versutia. πλεονεξία Auaritia. *enim dicta est à πλέον ἔχειν, hoc est, à plus habendo, cum quis fraudatis cæteris, plus occupat quàm iure sibi decidat. Vide Budæum in Com. ling. Græcæ, & Lucam in 12. Malitia κακία refertur ad animum de* Malitia. *generem & corruptũ, in quo nihil nisi ledendi compe rias libidinem. Cicero uitiositatem dixit,* Boßheyt. *Porrò quid interſit inter odium & inuidiam, non minus erudite quàm eleganter exposuit Plutarchus. Inuidiæ elegantem descriptionem inuenias apud Ouidium* Inuidia. *Metamorph. 2. lib. Ex hac solet existere Cædes, quæ* Cædes. *peccatum non est, si sit ex iusticia, propter scelera, fiatq; ab ijs à quibus fieri debet. Quod si enascatur ex adfectu aliquo malo, uel uindicandi libidine, uel habendi cupiditate, in latrocinij nonnunquam abit titulũ. De hac plura in lege tabularum, & Matth. 5. Contentiosi uero sunt illi importuni obiurgatores, litigiosi & rixantes, qui ob quamuis rem altercantur,* Die hãderigen vnd zãngkischen kybigen menschen. *Græ-*

eis dicuntur ἐριμάραγδοι, qui ob contendendi stu
dium intractabiles sunt. Solet hic morbus maximas ex
citare turbas & rebus optimis plurimum incommoda
re. Vide Iacobi 3. Hic quoq; crediderim seditiosos &
seditiones perstringi, quæ plerunq; à contentiosis exci
Dolus. tantur hominibus. Cæterũ Labeo, Dolum (inquit) ma
lum dicimus esse omnem calliditatem, fallatiam, &
machinationem ad circumueniendum. Ergo mendati
um & omnis generis artes hypocriticas doli nomine in
Asperitas tellexit, allerley valsche. κακοήθεια, quam alij
malignitatem interpretantur, reuera morum est aspe
ritas & difficultas, & opponitur benignitati. Germa
nis hårwy. Homines enim præduros & difficiles no
minamus hårw. Huius contrarium est gütig vnd
milt. Alij exponunt de malis & corruptis moribus,
quibus leues quidam simpliciores offendunt. Est qui
malis affectibus præditos significari putet, qui inepte
gaudent & tristantur, timent & sperant quæ non
Susurro, nes. oportet. Et susurrones sunt qui in aurem obstrepũt,
& occulta maledicentia aut dissentionem moliuntur,
aut odium alicuius rei inducere uolunt, Ohrentrager.
Turpissimum genus hominum, quod omnibus sæculis
Obtrectato res. & apud omnes Gentes pessime semper audiuit. Ob
trectatores uero paulò liberiores sunt, sed illis nihilo
meliores. Nam etsi impudentia procaci omnia quæ uo
lunt dicant, attamen famæ bonorũ hominum derogant

Braller

Braller/Herolden vnd verlünder. De his Era
smus in Lingua sua opusculo ut elegantissime nostris sæ
culis opido necessario. Idem in Annotatio. Detra
hit (inquit) qui minuit laudem alicuius. Obtrectat siue
obloquitur qui male prædicat de alio. Dei osores Dei osores.
sunt quibus Deus est inuisus, id est, qui Deum ueritа
tem, & omnia diuina odiunt & persequuntur, Gots
fygend. Rectissime ergo uertit D. Cæcil. Cyprianus,
à Deo abhorrentes, tales nimirum quales propheta
pingit, qui dicunt, Recede à nobis scientiam uiarum
tuarum nolumus. D. Ioan. Oecol. Dei osores (inquit)
sunt qui oderunt dona Dei in proximis, sicut Caim in
Abel ægre ferebat acceptum sacrificium. Qui uero
exposuerunt Dei osores esse quos Deus odiat, metale
psin subesse crediderunt. Neminẽ enim nisi impiũ Deus
inuisum habet, psal. 5. Contumelios os uocant Græci Contume
ὑβριστὰς, quasi quis dicat iniuriatores & feroces qui lios.
per uim opprimunt inopes. Cõtra istud scelus multo ar
dentius inuexerunt prophetæ, quàm cõtra ullũ aliud.
Ebræi id flagitij uocarũt חמס. Heluetij uero huiusmo
di nuncupant, Freueler/die mengklich zwingend
vnd Gewaltigend. Quales erant Sodomitæ, & in li
bro Iudicũ Gabaonitæ. Est apud quosdã & grex Cati
linæ, & manipulus Clodianæ factiõis, prorsus huius fa
rinæ conscelerati hoïes, qui & elati sunt, hoc est super Elati.
bi, qui ultra cæteros sese efferunt, & alios omnes con-

temnunt, imò nihil, nisi quod ipsi fecerint, probant, reliquorum operam contemnunt & irrident. Hos Hebræi appellant לצים Germani die stoltzen über mütigen lätzen lüt. His affines sunt Glorioſi. Solet enim elatus esse glorioſus. Et Lauren. Valla. Glorioſus (inquit) affectionem significat. At Corn. Fronto, Gloriator (inquit) non habet causſam gloriandi, & tamẽ gloriatur. Talis est miles ille Terentianus. Tales sunt quotquot plura (ut ait Vlpianus) promittũt quàm præstare possunt, uani homines, rũmseler. Prætereà recenſentur & malorum inuentores, qui nõ contenti malis quibus indies polluuntur, insuper & noua quædam comminiſcuntur: imò inuenias quædam naturæ monſtra, qui præmia ijs statuerũt, qui noua torměta uel noua uoluptates inuenirent. Illud enim Phalaris, hoc Sardanapalus feciſſe legitur. Quid referam de ſuperbiæ factus luxuſq; & pomparum miniſtris, qui ſubinde noua uestium facies inueniunt? Quid de mercatoribus in malis tricis fucis & impoſturis inueniẽdis opido quàm ſagacibus? Quid dicam de iuriſperitis quibuſdã, apud quos nullum ius, ſed ſumma est iniuria? Nam plana implicant, clara obſcurant, ſimpliciaq; peruertunt, ut actio longius prorogetur & hoc etiam ſit ſumptuoſior. De aulicis & nobiliũ quorundam inuentis nunc nihil referam. Totus enim orbis nõ neſcit quàm ſint prudentes in nouis tributis & uectigalibus inueniendis & colligendis. Hoc ipſum & Eraſmus accuſauit in Chiliadibus adagio A mortuo tributum petere. At illi qui parẽtibus, uel ijs qui parentum loco ſunt, immorigeri ſunt, non modo diuina ſed humana quoq; lege damnati ſunt. Stupidos uocauit ἀσυνέτους, quaſi tu dicas amẽtes & ſenſu carentes: breuiter, ij ſunt, qui hominem exuerunt neq; ullum peccati uel boni ſenſum habent, ſed obbrutuerunt, lapidibus & ligno ſimiles facti, vn uernünfftig oder vyhiſche mennſchen. Iam uero συνθῆκαι Græcis conuenta dicuntur ſiue contractus, qui certis ſolent coire conditionibus, cuiuſmodi ſunt emptiones, uenditiones, locationes. Qui ergo in iſtis fidem pactam non præſtant, pactorum haudquaquam tenaces ſunt: quales noſtra ſæcula plurimos habent, qui aut depoſita negant, aut mutuo data concoquunt, aut locationem ueluti peculium poſſidere uolunt, idq; prætextu quodam Chriſtianæ charitatis: cum reuera fures ſint & impoſtores. Et apud Stoicos affectibus carere ſumma laus est. Idem apud hypocritas Catabaptiſtas, ſed Paulus uitio uertit ſi quis alienus ſit ab affectione. Nam στοργὴ adfectus ille humanus pietatis & charitatis est, quo parentes tanguntur erga liberos, uxor erga maritum, & frater erga fratrem, & uiciſſim hic erga illũ. Itaq; ἄστοργοι uocantur (teſte Eraſmo) qui eò proceſſerunt in uitijs, ut ad hos quoq; communes affectus & ad ipſum naturæ ſenſum obſur

Glorioſi.

Malorum inuentores

Parentibus immorigeri.

Stupidi.

Iam Pactorum ruptores.

Sine affectu.

duerint. Eiusmodi homines Heluetij nuncupamus, vn

Fœdifragi mänschen. Fœdera uero apud Gentes quoq; sacrosancta fuerunt. Apud eas enim capitale erat fœdus fregisse. Itaq; Christianis maximo uitio uerti debet, si ij qui sapiẽtiores esse debebant, incredulis sint deteriores, mendaces, & fœdifragi. At ijdem prius prudenter excutiunt cum quibus fœdera pangant. Siquidem Deut. 7. scriptũ est, Non inibis cum impijs fœdus, neq; sociabis cum eis coniugia. Paria Paulus scripsit in 2. ad Corinth. 6. cap. συνοδίαν sodalitatem quoq; significat, ut intelligas intractabiles, sibi uiuentes, ergà neminem iure necessitudinis utentes. Est qui ἀσύνθετος irreconciliabiles interpretatus sit, qui uidelicet semel offensi in gratiã redire nolint, & si ipsi priores offendere cœperint. Immisericordes autem uocauit qui φιλαυτίᾳ cæcati, sua in omnibus & apud omnes quærunt, & nulla commiseratione tanguntur, adeò ut iuxta prouerbium, Quisquis uel aliquid posidet, hostis iudicetur, tantum abest ut cuiusquam miseria tantillum permoueantur. Tales feris multo sunt truculentiores, quas uideas nonnunquam & misericordia affici. Voluit autem Apostolus hoc Catalogo omnis generis flagitia cõprehendere, ijsdemq; Gentiũ animos ueluti obruere. Rectissime enim Erasmus in Annot. Hic σωρὸς ὁμοῦ, id est congeries uerborũ (inquit) & ἀσύνδετον mire facit ad orationis impetum & uehementiam.

Immisericordes.

tiam. Et προσωνομασία non solum ad iucunditatem facit, uerumetiam ad odium & inculcationem rei molestæ: ueluti si dicas de manifesto mendatio, Hoc neq; scriptum neq; pictum est usquam.

Hæc in Græcis & Latinus reddere nõ potuit.

Hi cum iusticiam Dei cognorint, hanc uidelicet, quod qui talia agunt digni sint morte, non modo ipsa faciunt, sed præterea complacentiam quoq; in ijs habent qui faciunt.

Veluti postliminio rediens amolitur quod obijci potuerat, sed & peccatum eorũ sic aggrauat, ut sese eo prorsus liberare nequeant. Nam ne quis ignorantiam prætexeret, Nesciuimus nos istis homini agnatis peccare morbis, præuenit & ait, Hi omnes qui ea quæ recensuimus patrarunt, non ignorarunt Deum ut omnipotentem sic iustum quoq; esse & mali ultorem. Hoc enim omnium dictat diuinitus insita ratio. Interim uero (iam enim peccatum amplificat) non modo non destiterunt à peccando, sed non satis esse putarunt si ipsi ista patrassent nisi & alios improbitati studentes iuuissent, illorumq; scelestissimi mores summe placuissent. Inuenias enim homines conscelleratos, qui & alios ad flagitia inuitant, & ex nulla re maiorem uoluptatem, quàm ex improbitate aliorum, capiant. Hodie peccatoribus assentiuntur, qui uitia ex officio punire deberent, sed ad condonandum

facilimi, unde & patroni uerius ſcelerum, quàm pa-triæ patres nuncupandi ſunt. Et ſanè peccatis aliorum aſſentiri, etiamſi ipſe non facias, tamen flagitiũ eſt ne-phandum. Annotandum & illud δικαίωμα quod hic uerterunt iuſticiam, alibi exponi iudicium, ueluti ſi tu dicas morem iuris ſiue iuſticiæ, quem aliquis in iu-re exercendo ſequatur.

CAP. II Præterea inexcuſabilis es ò homo quiſquis es qui iudicas. Nam hoc ipſo quod alterum iudicas, teipſum cõdemnas. Eadem enim facis tu quæ iudicas.

Sunt qui διὸ illationis putent notam, & legant Propterea: ego continuationis putauerim eſſe particu-lam. Hactenus enim aduerſus eas Gentes cauſſam egit quæ in manifeſtarijs uiuebant flagitijs, apud neminem non damnabiles: nunc aduerſus eos quoq; diſputat, qui apud Gentes ſanctimoniæ ſpeciem præ ſe ferebant, ſed reuera improbiſſimi erant. Habuerunt enim & Gen-tes ſuos hypocritas, quale hominum genus Philoſophi fuerunt hypocriticũ malum. Hi enim de uirtutibus, iu-ſticia, æquitate, temperantia & terrenarum contem-ptu, ſplendide diſputabant: præterea & in uitia acer-rime inuehebantur, & uoce & ſtilo ſtomachantes ita corrumpi ſtudio ſcelerum mortales, itaq; ſancte in ſpe-ciem & palàm, ſed domi ſuæ turpiſſime uiuebant. Nõ enim rapiebãt, ſed fraudabant: nõ ſcortabantur, ſed li-bidine interim diſtendebantur. Id qd' & Lucian. ãpud Græcos in Nigrino, Icaromenippo & Conuiuio Lapiti co feſtiue admodum demonſtrauit. Hos ergo hypocri-tas & Gentium monachos hoc loco protrahit Paulus, & peccatores eſſe probat. Clamabant illi, Diſplicent ſcelera, accuſamus peccata, ad uirtutem animamus o-mnes. Paulus enim iudicandi uerbo hoc loco uſus eſt pro accuſandi, protrahendi, culpandiue nomine. Et ue-lut ex abrupto ſe illis obijcit & ait. Sed ne uos quidẽ à peccato alieni eſtis, qui alienorum morum acerrimi cenſores eſtis. Nam & ipſi peccatores eſtis. Probat, Quiſquis alium accuſat, hoc ipſo ſeſe accuſat, ſi modo id faciat quod accuſat. Philoſophi autem hypocritæ id ipſum quod damnabant, faciebant. Proinde hoc ipſo quod alios accuſabant, ſeipſos damnabant: ſuo ſeſe iugulantes gladio. Habes egregium antiſtrephon & nexum indiſſolubilem.

Scimus autem quod iudicium Dei eſt ſecundum ueritatem aduerſus eos qui talia agunt. Cogitas autem hoc ò homo, qui iudicas eos qui talia faciunt, & facis eadem, quod tu effugies iudicium Dei?

Aduerſus hypocritas.

Negabant illi ſe tales eſſe, quales Paulus uideri uolebat: itaq; iterum peccati eos conuincit. Alij aũt hunc locum ſic exponunt. Facile ſe quis excuſat coram homi-nibus, ſeq; pro iuſto & innocente uenditat. Siquidem

homo ab externis iudicat & hic facile fallitur, cæterum Deum nemo neq; latere neq; fallere potest, qui corda intuetur & renes scrutatur. Huius itaq; iudicium uerum est. Ego uero crediderim hypocritas hic ut & alibi apud prophetas pro sua grandiloquentia, diuinam allegasse iusticiam, quæ tam sceleratos iam olim uindicta sua oppressisset, si modo ita haberet res, sicut Paulus habere dicebat. Proinde respondet Paulus & ait, Nec est quod iactetis scelerum impunitatem, quasi iusti sitis, quod hactenus diuina ira peccantes non oppresserit. Certo enim punit dominus peccata, sed suo tempore. Iudicium ergo posuit pro uindicta. Et secundum ueritatem dixit idiotismo Hebraico, pro eo quod est, uere: ita sensus erit, Iudicium Dei est secundum ueritatem, id est, Deus reuera puniet. Id autem figura quadam, quam rhetores Græci ἀνακοίνωσιν, nostri communicationen uocarunt, comprobat. Iterum enim à proprio ipsorum iudicio pendet: quasi dicat, Vos ipsi dicitis illos pœnas Deo daturos ultori, qui talia faciunt, qualia uos facitis, qui ergo fit ut ipsi uobisipsis simile iudicium non statuatis? An in aliena caussa oculatiores sumus quàm in propria? Certe si alios punit qui hoc ipsum quod uos facitis faciunt, uos quoq; iudicium, id est uindictam Dei, non effugietis. Proinde peccatores estis, non excusante uos quod uindicta hactenus dilata sit.

Aut

Aut diuitias bonitatis illius & tolerantiæ longanimitatisq; contemnis, ignorans quod illa Dei bonitas ad pœnitentiam te inuitat? sed iuxta duritiam tuam & cor pœnitere nescium colligis tibi iram in die iræ, & reuelationis iusti iudicij Dei.

De longanimitate Dei.

Rursus ne longanimitate Dei abuterentur, ac dicerent, Si itaq; malum non sinit impunitum, nos uero mali sumus, cur dissimulauit hactenus? Certe magno argumento est illa diuturnitas nos non esse tales, quales dicis Paule. His iam ueluti benignus aliquis creditor debitori suo debitum neganti, eo quod multo iam tempore debitum non popposcerit, respondet, An hanc pro benignitate moraq; gratiam refers, ut nunc te quicquam debere neges, eò quod tui misertus, quod debebas repetere distulerim? Etenim Paulus orationem interrogatione uehementer incēdit: quasi diceret, Qua tandē fronte longanimitatem optimi Dei in defensionem impietatis uestræ audetis inducere? quasi uero flagitijs uestris faueat, quod multa hactenus erga uos benignitate usus sit. Non ideo pœnam distulit, quod uestri mores placeant, quin potius longanimitate illa sua ad resipiscentiā inuitare uoluit. Quemadmodum enim Deus iniquitatem non uult, sic neq; peccatoris mortem uult, sed magis ut conuertatur & uiuat. Nemo ergo posthac abutatur tolerātia Dei, qua-

Abusus longanimitatis.

ſi recta ambulet, quod hactenus impune in errore ambularit. Iuſticia & uoluntas Dei ſpectãda eſt, nõ multitudo, non conſuetudo, nõ diuturnitas. Nam & Lactantius author eſt Gentes potißimum obuertiſſe diuturnitatem & impunitatem errori ſuo. Iis enim ceu infallibilibus argumentis conſtare putabant, religionem in qua agebant ueram eſſe. Neq; enim ueriſimile eſſe Deum id ſceleris tam diu diſſimulare potuiſſe. Idem adducit & Symachus aduerſus religionem noſtram apud Ambroſium & Aur. Prudentium. Iudicent ergo ex noſtris quidam quàm uani ſint quũ pro ſuperſtitione ſua nihil aliud habẽt quod opponant, niſi illud ipſum quod Gentes. Quaſi uero illæ non plura etiam annorum milia in idololatria ſua errauerint. Quin potius expendimus quod ſequitur, Sed iuxta duritiam tuam, &c. Alluſit enim ad obſtinatam mentem quæ à propoſito nullis poteſt auocari rationibus, Metaphora tracta à præduro ſiue ſilice ſiue robore: quanquam & σκληρὸς dicatur de craſſo rudi aſpero & intractabili, quem nos uocamus, vngehandſam. Subditur enim quæ ſit illa duritia, cor uidelicet ἀμετανόητον impœnitibile, hoc eſt, quod reſipiſcere & mutari nolit, ſed malit in cœpta pergere uia. Sed quis eſt fructus huius non equidem cõſtantiæ ſed pertinatiæ? θησαυρίζεις σεαυτῷ, id eſt theſaurizas & recondis (ab ijs tracta metapho ra qui theſaurum congerunt) tibi ipſi iram, id eſt uin-

dictam

dictam, quæ uelut è theſauro tum proferetur cum tempeſtiuum & Deo uiſum fuerit pertinatiam iſtam punire. Videtur autem Apoſtolus reſpexiſſe ad illã apud Gentes celebratißimam ſententiam, Lento quidẽ gradu ad uindictam ſui diuina procedit ira, ſed tarditatẽ grauitate ſupplicij compenſat. Eſt & apud Plutarchum liber elegans de ijs conſcriptus, qui tarde puniuntur à numine. Alij uero annotarunt Hebraiſmum illum Diuitias bonitatis, poſitum pro ui & ingenti copia benignitatis, ſeu abundanti copia. Et χρηστότητα bonitatem uel potius benignitatem eſſe, dum quis uſui omnium expoſitus eſt. Sic enim finiunt eam philoſophi, Benignitas eſt uirtus ſua ſponte ad benefaciendũ expoſita. Patientia autem ſimplex eſt malorum tolerantia. Sed longanimitas expectationem & diuturnitatem patientiæ addit, Das einer nit vflüpffig vñ vfbindig wirt. Et quia dixerat, Et reuelationis iuſti iudicij Dei, nunc ſubiungit,

Vat. Ma. lib. 1. cap. 2.

Qui redditurus eſt unicuiq; ſecundũ opera ſua, his quidem qui perſeuerantes in benefaciendo gloriam & honorem & incorruptionem quærunt, uitam æternam: ijs uero qui ſunt contentioſi & ueritati quidem non obtemperant, ſed obtemperant iniuſticię, uentura eſt indignatio, & ira, afflictio & anxietas, aduerſus omnem animam ho-

minis malum perpetrantis, Iudæi primum simul & Græci. Gloria uero & honor & pax omni operanti bonum, Iudæo primũ simul & Græco.

De iusto Dei iudicio.

Nunc enim à speciali ad generale delabitur, & breui quadam digreßiuncula, quæ maxime ad rem præsentem facere uidebatur, demonstrat, apud Deum esse mali scelerumq; mulctã, sicut & boni uirtutumq; præmium. Primo autem in genere proponit iustum aliquando reuelandum esse Dei iudicium, iustum inquam quod unicuiq; suum tribuat, neq; hominum more corruptũ sit. Protinus ergo sequitur, Qui reddet unicuiq; secundum sua opera. Sed & hoc ipsum distributione mox copioßius exponit, His quidem qui perseuerant. &c. Perseuerantia enim in bono niſi adsit, nullius pensi fuerit quod cœperis. Pergendum in iusticia. Qui enim perseuerauerit in finem usq; hic saluus erit. Quod si quæras quibus nam in rebus potißimũ sit perseuerandum: & quid imprimis facere conueniat: audi consiliũ Pauli & quærito gloriam, honorem & immortalitatem siue incorruptionẽ. Hic aũt locutus est Paulus more uulgi quod gloriæ & honoris nomine intelligit quicquid honestũ, uerum, iustũ & purum est. Sic Heluetij dicunt, Er lãbt loblich vnd eerlich. Id est, sancte & iuste. Sed ἀφθαρσίαν hoc est, incorruptionem & immortalitatem quærunt, qui contemptis istis terrenis & corruptibilibus bonis, uera bona uirtutes & cœlestia malunt. Itaq; qui sancte, pie, sobrie & iuste uixerint, & in pietate perseuerauerint æterna uita donabuntur. Contra uero damnabuntur qui contentioßi fuerint. Sunt aũt contentioßi quotquot superbia elati & pertinatia impexi à prauo animi instituto ne latum quidem culmum discedunt, sed semper in promptu habent quod dicant, obijciant, peruertant, cõuitiisq; uelitent. Sic enim & Paulus exponit cũ dicit, Qui ueritati non obtemperant, sed iniusticiæ obtemperãt. Ecce tales cõtenßioßi sunt. Hi peccata sua nõ agnoscũt, ergo Deo peccatũ suũ non confitentur, iccirco manet peccatũ. Voluit ergo Apostolus istis finẽ imponere cõtẽtionibus, quibus Gentes se subinde purgare uolebãt. Quaßi dixerit: Quid uero uerbis opus? peccatores estis. Quid adhuc cõtenditis? satis peccatũ est aliâs, ut nunc nõ conueniat cõtentioßam pertinatiã aceruo peccatorũ satis aliâs superq; grandi imponere. Nã qui cõtentioßi fuerint miſere peribunt. Id quod horribili uerborũ turba ex Sophoniæ 1. ca. desumpta figurat dicẽs, Ventura ẽ indignatio, & ira, & tribulatio, & anxietas, nõ modo aduerßus unã atq; alterã Gentẽ, sed aduerßus oẽm quoq; aĩam hoĩs, id est, aduerßus oẽs hoĩes uiuẽtes qui malũ perpetrãt. Nulla hic est Gentiũ distinctio, siue Iudæus, siue Gentilis sit, ſi peccarit, peribit. Istis antitheſi quadam opponit çontrarium membrum,

Contentioßi.

Quomõ scriptura loquatur de præmio

Gloria uero & honor, &c. Vbi gloriæ & honoris uoce usus est pro omni eo quod celebre iucundum cœleste & æternũ est: ut & conscientiarum animiue tranquillitate nihil melius, suauius & nobilius est. Atq; hoc iusticiæ præmiũ est. Hic locus iam exigeret ut fusius de Præmio & operum merito dissererem, nisi id apud ueteres D. Augustinus copiose admodum absoluisset: & nostro tempore multi cum eruditione tum pietate præclari uiri idem præoccupassent. Paucis ergo. Quemadmodũ nemo hactenus nisi impijssimus quisq; negauit malum ex nobis esse eiq; malo damnationem iusto Dei iudicio deberi, ita nemo negauit uirtuti suũ præmium esse. Cæterum id hoc loco adiectum, id præmij uirtutibus non nostrarum uirium sed benignitatis & gratiæ diuinæ respectu deberi. Omnis enim uirtus nostra non ex nobis sed ex Deo est. Ergo cum præmiũ uirtuti debeatur, id quidem gratiæ non nostro respectu fit. Siquidem gratiam confert dominus ut credamus, hic fides non est otiosa, sed operatur, quicquid ergo fit fidei uirtute fit, adeo ut nunc caput semper redeat ad circulum. Ergo cum scriptura operibus mercedem tribuit, id humano more facit, quid enim remuneras bone Deus (ut inquit Augustinus) nisi tuum opus? Cum enim tu efficis in nobis & uelle & perficere, quid obsecro relinquitur quod nobis uindicemus? Cæterum cum homines partim incitentur promissis ad bonum opus, partim

H. Z. ad Reg. Gal. Fran.

tim tam benigni ac liberales sint, ut eis, quos beneficio affecerunt, dicant, Ego istud tibi debui, tu bene meritus es, ne se abijciat in mendicantium numerum qui beneficium accepit. Vult enim qui alium amat cauere ne is deiecto sit animo: iã Deus quoq; quos amat, multo magis erigit sua liberalitate, non ad contemptum suũ, sed ad cultum & obseruantiam: & quæ ipse per nos facit, nobis tribuit, & uelut nostra remunerat, cum illius sit non tantum quicquid operamur, sed etiam quicquid sumus ac uiuimus. Deinde solet Deus loqui cum hominibus hominum uerbis atq; more. Cum ergo homines ijs dent qui sunt bene meriti, & quæ dantur merita appellantur, iam Deus sua quoq; dona mercedẽ aut præmium appellat. Nemo ergo negat præmij aut mercedis nomen in sacris inueniri, sed ipsa pietas postulat ut loco liberalis doni usurpetur. Quid enim obsecro mereatur, qui per gratiam est, & per gratiã habet quicquid possidet? Hæc ex sanctorum hominum monumentis. Pergimus in Paulo.

Non enim est personarũ respectus apud Deum. Quicunq; enim sine lege peccauerunt, sine lege & peribunt: & quicũq; in lege peccauerunt, per legem iudicabuntur.

Redit unde fuerat digressus, & ne quis elaberetur & peccatorem se esse negaret, quod legem nõ habuerit scriptam. Postea enim audiemus, Vbi nõ est lex, ibi

nec prævaricatio, præoccupat & dicit, Nec est ut quisquam sibi placeat quod vel Gentilis vel Iudæus sit. Nullum enim apud Deum personarum discrimen est, sed in quacunq; Gente (id quod & Petrus dixit Actor. 10.) quis benefecerit recipiet, contra si male fecerit inueniet. Qui enim sine lege peccarũt sine lege peribũt. Quid aũt est sine lege peccare? Nimirum istud non ea mente dixit quod putarit Gentes nullam habuisse legem: naturæ enim legem habuerunt, sed scriptam non habuerunt: interim tamen peccato se liberare nõ possunt: id quod paulò post copiosius exponet. Porrò Iudæi legem habuerunt, ergo peccatores sunt. Nam peccati per legẽ conuincuntur. Imò ne & hi legẽ accepisse & audisse satis esse ducerent, statim subiungit.

Non enim qui audiunt legem iusti sunt apud Deum, sed qui legem faciunt iusti habebuntur.

Nemo aũt Iudæorum imò nullus hominum legem seruat, ergo nemo iustus est apud Deum, sed omnes peccatores sumus. Huc spectauit consiliũ Pauli, & nõ eò quo nonnulli trahunt contendentes nostræ iusticiæ salutem deberi. Quibus etiam ista D. Ambrosij explanatio potest obijci. Non hi (inquit) sunt iusti qui audiunt legem, sed qui credunt in Christum quem promisit lex, hi faciunt legem: ita & Gentes incircumcisæ seruant legem.

Nam

Nam cum Gentes quæ legem non habent, natura quæ legis sunt faciunt, eæ legẽ non habentes, sibi ipsis sunt lex, qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis,

Epanaphora est. Nam ne quis ad istam subsisteret sententiam quã iamiam protulerat, Qui sine lege peccauerunt, sine lege peribunt: exponit nunc quomodo sine lege peccauerint, interim tamẽ lege nõ caruerint, & loquitur de lege Naturæ, de qua uaria est apud eruditos cõcertatio: ego hæc paucula studiosis ac simplici oribus sufficere crediderim. Christus Iesus apud Matt. in 7. author est, hac sententia Quod tibi fieri uelis, id feceris & alteri, cõtineri quicquid uspiã in lege & prophetis sit traditũ. Cæterum cũ ea sententia omniũ mẽtibus insculpta sit, nõ dubitauerim eã dici & esse legẽ naturæ: sic equidẽ dictam, non quod ex corrupta hoĩs natura existat aut per eã res tanta præstetur: nisi enim Deus corda nostra tangat nemo alteri fecerit quod sibi fieri uelit: naturæ ergo lex dicitur quæ à Deo nobis omnibus ueluti natura insita uidetur. Et quid oro Natura aliud est quàm perpetua operatio & dispositio Dei? Hæc tradit Numen esse colendum, uirtuti operã dandam, neminem ledendum, omnibus benefaciendum, & quæ his similia sunt, quæ utiq; ex Deo non nostra natura sunt. Nam in primo capit. audiuimus Siquidem Deus reuelauit se illis. Sed & hoc loco

De lege Naturæ paucula.

palàm audimus Opus legis ſcriptum in cordibus Gentium. Quis uero niſi unicus ille Deus in corda hominum ſcribit? Ergo ſi quid iuſti eſt in lege Naturæ, id quidem ex Deo eſt. Ideoq; ſicuti uiſibilibus rebus ſeſe Gentibus aperuit Deus, ita dictamen quodpiam inſeruit cordibus, non utiq; corruptionem & procliuitatem ad peccandum, ſed lumen quodpiam cuius radijs & ipſæ quid uerum, iuſtum, uel æquũ ſit, cernere poſſint. Iſtud uero cum occluſis oculis declinarint, nihil habent quod peccato prætexere poſſint. Sunt itaq; Gentes peccatores. Hiſce iam ad hunc modum probe expenſis expoſitiſſima erunt Pauli uerba, quæ ſic habẽt, Nam cum Gentes quæ legem non habent, ſcriptam uidelicet uel Moſaicam, natura interim, inſtinctu, uirtute q; Dei quæ legis ſunt fecerint (Legis enim eſt dilectio Dei & proximi, quam naturæ uelut inſculpſit, deæ inquam cum legem ſcriptam non habuerint, ipſæ ſibi ipſis loco legis ſunt. Quomodo? Sequitur, Qui, hoc eſt quippe qui oſtendunt, id eſt teſtantur & ſentiunt opus legis, id eſt, ſummã legis, quæ eſt, Quod tibi uis fieri, feceris etiam alteri, inſculptum, non in tabulas ſed in corda. Deus enim qui corda & renes ſcrutatur, inſculpſit. Porrò quod inſculpſerit probatur futuro iudicio ad hunc modum.

Simul ateſtante illorum conſcientia & cogitationibus, inſuper inter ſeſe accuſantibus aut etiam excuſantibus, in eo die cum iudicabit Dominus occulta hominũ iuxtæ euangelium meum per Ieſum Chriſtum.

Quod autem Deus quid uerum quid falſum ſit cordibus noſtris inſculpſerit, & ſi nunc quidem diſſimulemus & neſcire uelimus, aderit tamen dies, quo occulta hominum detegetur hypocriſis: tunc ipſa mali conſcientia ſponte accuſabit impietatis & iniuſticiæ mentem hypocriticam: rurſus cuiuſuis probi hominis mens ſibi nullius mali conſcia, excuſabit ſeſe. Quo fit ut neceſſitate quadam conſequatur ſenſum quendam boni maliq; humanis inſitum eſſe pectoribus. Porrò ne quis iudicium ueluti fabulam aſpernaretur, ab authoritate argumentans ſubiungit, Iuxta euangelium meum per Ieſum Chriſtum, id eſt, Certum eſt quod refero. Orbem enim iudicabit Deus per Ieſum Chriſtum, id quod euangelica prædicatione, quæ ſcripturis fulcitur propheticis, latius traditur. Hinc uero facile coniectamus unde illa ſingularis eruditio & ſpectata quorundam inter Gentes probitas fuerit, nimirum à Deo unde omne bonum manat. Proinde ſi quid honeſti, ueri & iuſti apud Gentiles inuenias, id totũ diuinæ aſcribas ſapientiæ, neq; uero prorſus contemnas, quod non ut contemnatur, ſed magis ut probetur & diſcatur à Deo per iſtos proditum eſt.

Conſcientia hoïs.

QVOD OMNES IVDAEI SINT PECCATORES.

Hactenus uero euidentissime conuicit quod omnes Gentes sint peccatores, ereptis fusisq; omnibus quibus ipsæ fidebant præsidijs: nunc pergit eadē ratione & aduersus Iudæos scribere. Eripit enim illis quoq; omnia quibus fidebant, docetq; ipsos esse peccatores. Principio aūt splendide recenset ea quibus cæteris meliores uideri uolebant, deinde eadē confutat, illis ipsis ueluti antistrepho cōuincens eos cæteris hoibus esse peiores.

Iam uero tu quidē Iudæus cognominaris, & aquiescis in lege, & gloriaris in Deo, & nosti uoluntatem, ac probas eximia, institutus ex lege, confidisq; teipsum ducem esse cæcorū, lumen in tenebris uersantium, eruditorem insipientium, doctorem imperitorum, habentem formam cognitionis ac ueritatis per legem.

Gloriatio Iudaica.

Istis aūt magna uerborum grauitate congerie & incremento recensuit gloriationem gentis supercilioſissimæ, quodam modo istorum grandiloquentiam ceu mimesi referens. Primo enim gloriabantur se sanctis prognatos esse parentibus, inde & nomen sortitos. Nā יְהוּדִים Iudæi dicebantur, hoc est confitentes seu fideles. ירה enim & laudare gratias agere seu confiteri est. De hoc in Gen. & Ioan. 8. Deinde subdit Acquie

quiescis in lege) Id quod alij exponunt, frequenter es in lectione uel auditu legis. Sed uideri uolebant qui non modo nō reclamarent legi, sicut Gentes quæ scripturā cōtemnebant, sed qui securi sint in lege, utpote qui summa cū oblectatione nihil nō fecerint qd' ea facere iusserit. Hoc enim potest uerbū ἐπαναπαύεσθῃ, quod non modo ſignificat acquiescere sed & oblectari: & alludere uidetur ad Psal. 1. Gloriaris in Deo) καυχάομαι significat & gloriari & cōfidere. Cæterū eò respexit, quod se Dei populū esse iactarēt. Gen. 17. Io. 8. Nosti uoluntatē) τὸ θέλημα illā Dei uoluntatē, uidelicet quid uelit, aut quid nolit. Nec hoc tantū, uerū probas quoq; eximia, hoc est iactas te uidere posse quid in re quauis sit præstabilius: utpote institutus ex lege, id est, à cunis tenerisue unguiculis solidè in lege Dei imbutus. Id enī pōt κατηχούμενος. Proinde cōfidis te esse ducem cæcorū, & lumē in tenebris uersantium, Quod peculiariter de legisperitis & pharizæis intelligi debet. Sunt aūt uenustæ metaphoræ illustriores antithesi redditæ, quibus & Christus in euangelio secundū Luc. cap. 6. usus est. Eruditorē insipientiū, doctorem imperitorū) Hæc duo mēbra inter se differūt. Prius enim est παιδευτὴς ἀφρόνων. Hic etsi παιδευτὴς is dicatur qui instituit & castigat, castigatorē tamē uerti debere posсit & sequens membrum & sequens dictio ἀφρόνων, qua nō intellexit insipientes qui simpliciter insipientes sunt,

ſed qui malitioſe inſipientes ſunt, qui uidelicet ea quæ intelligunt malitia quadam uel intelligere nolunt, uel prorſus negligunt: ijs uero debetur caſtigatio ſiue correctio grauior. Poſterius eſt διδάσκαλον νηπίων *ſignificans inſtitutorem ſiue doctorem imperitorum, eorum uidelicet qui indocti ſed minime malitioſi ſunt.* νήπιος *enim cum ad animũ potius quàm ad ætatem refertur ſignificat ingenio rerumq; uſu parum callentem.* Habentem formam) μόρφωσις *exemplar ſiue deformatio ſiue formula eſt rei cuiuſpiam, ad quã artifices opera ſua exprimunt. Tales ergo tantosq; illi ſeſe in rerum diuinarum cognitione uitæq; pietate uideri uolebant, ut homines cæteri omnes ab ijs ceu uiuis exemplis diſcere quid uerum ſit poſſent. Et hæc quidẽ de ſupercilio Iudaico: nunc ſequitur confutatio. Leonum enim detrahit, & arrogantiſſimum genus hominum prorſus merita perfundit ignominia, dicens,*

Ipſus igitur ille qui alium doces te ipſum non doces, qui prædicas non furandũ, furaris, qui dicis non adulterandum, adulterium committis, qui execraris ſimulachra, ſacrilegiũ admittis, qui de lege gloriaris, per præuaricationem legis Deum dehoneſtas. Nam nomen Dei propter uos male audit inter gentes, quemadmodum ſcriptum eſt.

Paucis Iudaicam gloriationem miro modo ſubuertit

tit, retorquens illam in ipſorummet confuſionem. Doces equidem (inquit) quod iuſtum eſt & uerum, ſed tu nihilo minus mendax & iniuſtus es. Alios enim doces, teipſum non doces. At hoc turpius eſt ſi improbe uiuas, quo melius probitatem didiciſti. Turpiſſimum & illud eſt, ſi hoc ipſum facias quod damnas in alijs. Ita & Chriſtus apud Lucam, Quid autem uides (inquit) feſtucam in oculo fratris tui, trabem autem quæ in oculo proprio eſt, non animaduertis? &c. Paucula itaq; hæc oppoſuit magnificis iſtis uerbis: quaſi dicat, Verſaris quidem in lege, noſti uoluntatem Dei, probas eximia, dux es cæcorum, lumen, doctor, & caſtigator inſipientium, formulam quoq; inſtituendi habes, breuiter nihil tibi deeſt, quod ad plenam ueritatis cognitionem pertinet: ſed quid amplius? hoc unum tibi deeſt ſine quo cætera languent, imò ſine quo nulla cognitio quicquam prodeſt, morum immutatio & uitæ ad ea quæ cognoueris inſtitutio. Multa quidem noſtis, ſplendide de lege diſputatis, ſed nihil interim facitis. Id quod aliquot ſubiectis comprobat membris. Nam ex traditione legis ſtrenue clamitatis, Non furaberis, Non adulterabis, Neq; ſimulachra habebis. Sancta hæc quidem & bona eſt prædicatio, ſed uita ueſtra ei uelut ex diametro repugnat. Etenim fures & adulteri eſtis, nec idolatræ modo ſed & ſacrilegi. Ipſa igitur lex, qua uos ſancti uultis uideri, magis contra uos eſt, & peccati cõ

Ex lege peccati agnitio.

uincit. Et sanè facile crediderim multos inter Iudæos fuisse qui palàm neq; furti neq; adulterij fuerint rei, at non crediderim propterea ipsos furti & adulterij crimine uacasse. Nam legislator non modo ipsum flagitium lege coercere uoluit, sed & ipsam concupiscentẽ ẽohibere mentem. Sic enim ipse Christus dominus quædam legis capita exposuit apud Matth. in 5. Proinde non poterant se Iudæi ullo legis patrocinio à peccato repurgare, quin potius hoc magis implicabantur, quo magis eluctabantur. Idola quoq; ex præcepto decalogi execrabantur, & merito, interim uero à sacrilegio non abhorrebant. Intellexit aũt per sacrilegiũ blasphemiam & omne id quo gloriã Dei maxime prodimus.

Sacrilegium. Aliàs ἱεροσυλία peculatus est & sacrilegium, nempe cũres Deo dedicatas depredor, aut in alios usus distraho quàm pietas suadeat. Quo uitio hodie obnoxij sunt qui uiuũ Dei templũ, pauperes, spoliant, manufactũ uero ornant: rursus qui simulachra execrãtur quidẽ, sed ecclesiæ bonis abutuntur. Istis ergo tam pudendis recte subiunxit Apostolus, Tantũ uero abest quod ex lege aliquam laudẽ indipiscatis, ut ipsa lex uerius ex uobis uestraq; malitia sit dehonestata. Etenim cum uos legis cultores uideri uelitis, interim impijssime uiuatis, certè illa uestra impietas redundat in ignominiã legis. Aiunt enim increduli, Hæc illa istorum egregia religio. Ita quoq; fit ut & Dei nomen male audiat inter Gentes, quod

quod ipsum etiam prophetæ maioribus uestris imputarunt, Isaias imprimis in 52. deinde & Ezechiel in 36. Et hisce quidem legis gloriationem Iudæis è manibus extorsit, sed & per ipsam legem peccatores esse ostendit: sequentibus eripit & circumcisionis fiduciam.

Et circumcisio quidem prodest, si legem seruaris. Quod si transgressor legis fueris, circumcisio tua in præputiũ uersa est.

Alterum quo se ultra cæteros homines efferebant Iudæi, Circumcisio, quæ in maximo apud eos pretio erat, utpote quam & ad beate uiuendum salutemq; cõsequendam putabant esse necessariam. Posteaquam ergo alterũ cui maxime fidebant, legẽ, è manibus ipsorũ extorsisset, dicere poterant, Si sic habet negotiũ, nimirũ Gentibus nihilo sumus præstãtiores, unde & abiecta ceu inutilis iacebit circũcisio. Si enim oẽs pares aut peccatores sumus, quid opus erat circũcisione, quæ Gentem piã discerneret ab impia? Respondet Apostolus, Nemo accusat circũcisionem, quæ per se quidẽ bona est & utilis: hoc aũt dico quod uobis est inutilis. Nam legem circumcisionis non seruatis, proinde Gentibus nihilo meliores estis, utrinq; peccatores & impij. Quid enim profuerit signũ quidem rei alicuius accepisse, at ipsam rẽ interim negligere? Circumcisio enim signum est, & fœderis quidem signum. Fœdus autem istud suas leges, id est, suas conditiones suaq; capita Circumcisio.

habet, quæ si non seruaris, nihil profuerit circumcisio. Cæterum nemini ignotam esse credo circumcisionis siue fœderis illius legem. Extat enim Gene. 17. ubi dominus dicit, Ero Deus tuus & seminis tui post te. Tu uero ambula corã me & esto integer. Porrò Iudæi hanc legem non seruarunt. Non enim Deum toto corde dilexerunt, neq; ad placitũ eius ambularunt, ergo circũcisio nõ profuit, quin potius circũcisio (quæ iã usurpatur pro prærogatiua & laude circumciſorũ) uersa est in præputium, adeò ut circumcisus carne nihilo præstantior sit gentili incircumciſo, hoc est, peccatore.

Si igitur præputium iustificationes legis seruauerit, nónne præputium illius pro circumcisione imputabitur? & iudicabit quod est ex natura præputium, si legem seruauerit, te qui per literam & circumcisionem transgressor es legis?

Antitheſi quadam superiora illustrat. Nec ulla est in uerbis difficultas, modo ea quæ iam diximus non excidant. Iterum enim iustificatiões legis uocauit iusta, δικαιώματα, & conditiones fœderis. Deinde ut in Galatis cap. 2. sic hoc loco per enallagen rem pro persona usurpat, præputium uidelicet pro Gentibus præputiũ habentibus. Quò & illud spectat quod ex natura præputium, pro natura prognatis Gentibus ad differentiam Iudæorum eorum dixit, qui ueluti natura Iudæi

& nõ ex Gẽtibus (ut ad Galatas scribit) peccatores, re uera tamen Gentibus nihilo iustiores erant. Iam uero literam posuit pro fuco & externa specie. Eò quod litera legis semper aliquid uitæ spiritus & abstrusi reconditiorisue sensus habeat: adeò ut hinc cœperit litera dici quicquid externum uel ceremoniale est. Istis autem ad hunc modum probe expensis, expositissimus erit uerborum Pauli sensus, nempe hic, Pari ratione si gentilis conditiones fœderis custodierit, quid obsecro prohiberet, quominus tanti æstimaretur quanti æstimari ult circumciſus? imò & si incircumciſus sit, tamẽ propter religionem ueram præputium atq; Gentile nomen illi non imputabitur, sed ita uerius reputabitur quasi sit circumciſus. &c. Deinde uero iudicare posuit pro accusare, cõuincere & damnare: sicut & Mat. 12. Viri Niniuitæ surgent in iudicio. &c. Te qui per literam) Quod alij sic exponunt, Te iudicabit qui fidis literæ legis & circumcisionis notæ. Sed simplicior sensus est, Iudicabit te qui per legem scriptam, & circumcisionis notam conuinci potes, quod transgressor sis legis.

Non enim is qui in manifesto Iudæus sit, Iudæus est: nec ea quæ in manifesto sit carnis circumcisio circumcisio est: sed qui in occulto Iudæus fuerit is Iudæus est, & circumcisio cordis circumcisio est, quæ spiritu

constat non litera, cuius laus non ex homi. nibus est, sed ex Deo.

Clarior est prædisputatorum caussæ redditio, quæ membris inter sese cõmissis sermonẽ mira uenustate uarietateq; figurat Iudaicamq; restinguit gloriationem. Nihil (inquit) uobis patrocinabitur sanctũ Iudaicũ nomen. Non enim oẽs qui Iudæi dicuntur statim sunt quod audiunt. Iudæus enim est qui Deũ confitetur, ei fidit & gratias agit. Qui ergo corde crediderit, Deũq; cõfessus fuerit, is uerus Iudæus erit. De qua re pluribus Io. 8. & Rom. 9. Et circũcisio carnis nulla fuerit nisi accesserit circũcisio cordis. Ea spiritu constat nõ litera. Per literam aũt intelligit externam, per spiritum uero mentis circũcisionem, De qua apud Mosen in Deut. c. 10. & 30. apud Iere. quoq; in c. 4. Porrò cui maius otiũ fuerit, contendat cũ Luciferianis nostris qui hisce Pauli uerbis instructi, iusticiã tribuunt operibus. Certè quibus tantillũ animi & pietatis est, uident Paulũ uti cõditionalibus, uident item quo Pauli spectet consiliũ, non eò quo illi detorquent, sed eò ut hunanam demoliatur superbiã, maxime uero Iudaicũ deprimat superciliũ, id quod cõmodius facere nõ potuit, quàm si ipsos Gentibus æquipararet. Imò ne quis uerbis suis abuteretur, in calce adiecit, Cuius laus non ex hominibus est, sed ex Deo, quasi dicat, Cordetenus Iudæum & circũcisum esse nõ est naturæ aut uiriũ humanarum beneficium, sed

Iudæus.

sed Dei, qui in suis operatur iusticiam. Ita scriptũ legimus, Quid habes quod non accepisti? Quod si accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis? 1. Cor. 4. Ita tandem corruit uniuersa Iudæorum iusticia, superba, & iactantia.

CAP. III

Quid ergo habet in quo præcellat Iudæus? aut quæ utilitas circumcisionis? Multũ per oẽm modum. Nam primũ quidẽ illud, quod illis cõmissa sunt oracula Dei.

Quo præcellant Iudæi.

Initio cap. 3. respondet obiectionibus quibusdã, idq; digressione quadam. Protinus aũt in iustum redit tramitem & probat, Quod oẽs hoĩes sint peccatores. Obiectionibus aũt occasionẽ dedisse uidetur, quod Gentibus penè æquiparasset Iudæos. Hi enim iã dicere pote rãt, Si nulla est neq; Iudaici nõis neq; circũcisionis gloria, præterea & lege cõstituimur peccatores, qd opus erat nos circũcidi & circũcisione ueluti separari à Gẽtibus cæteris, si illis nihil nullãue in parte præstamus? Respondet Apost. Præstamus equidẽ & nihil præstamus. Nã si animi spectemus geniũ utrinq; peccatores sumus. De quo postea. At si externa quædã & administrationẽ Dei attendamus, iã plurimũ præcellũt Iudæi. Propheta enim dicit Psal. 147. Annũtiat uerba sua Iacob statuta sua & iudicia sua Israël. Id uero nõ fecit ulli aliãs Genti, & iudicia nõ cognouerunt. De hoc ad Roman. 9. Horum (inquit) est legis constitutio cul-

tus & promißiones. Et per λόγια oracula omnino intellexit promißiones, quemadmodum & sequens comprobat obiectio.

Quid enim etsi quidam fuerint increduli? Num incredulitas illorum fidem Dei faciet irritam? Absit. Imò sit Deus uerax, oīs autem homo mendax: quemadmodū scriptum est, ut iustificeris in sermonibus tuis & uincas cum iudicaris.

Istis ad Gentium obiectionem respondet, quæ obijciebant, Sed quid profuerūt promißiones illis, quibus uerbum domini stultitiæ erat? Respondet. Nihilominus non potuit illorum incredulitas factum infectum reddere, & ut Deus non præstaret quod promiserat. Promiserat autem filium patribus: sed & futurum dixerat, ut è Zion exiret lex, & uerbum domini de Hierusalē. Proinde filium Iudæis misit, & euangelij negotium ex Hierosolymorum urbe in uniuersam terram traduxit. Hoc ergo semel factum esse nemo infitiari potest, ut iā hac in re præcellant Iudæi, utcunq; fuerint increduli. Hic genuinus est uerborum sensus. Ad uehementiam autem orationis facit, quod per interrogationem & subiectionem extulit sententiam. Ad robur, quod gemina scripturæ authoritate confirmauit. Prior sumpta est ex Psal. 115. qua ad communem respexit uulgi morem, quasi dicat, Iam uero etsi Iudæi fuerint incredu-

li, ni

li, nihil nouī factum est, cum ita res habeant humanæ ut solus Deus uerax sit, omnis autem homo mendax. Posterior petita est ex Psal. 54. cuius sensus est, Etsī cum Deo contendant plurimi, ipse tamen in negotijs suis uerax, æquus & iustus est. Istis ergo testimonijs probauit Fidem, id est ueritatem Dei beneficia & fidelitatem perstare immotam, utut nos deficiamus, quod quidem nobis, non Deo in detrimentum cedit. Videtur autem posterius testimonium pia quadam catachresi deflexum. De quo cōmentarij breuitas plura conantem dicere cohibet, maxime cum hæc ab Apostolo non nisi obiter quoq; & per digreßionem perstringantur.

Quod si iniusticia nostra Dei iusticiam commendat & fulcit, quid dicemus? Num iniustus Deus qui inducit iram? (Humano more loquor) Absit. Nam quo modo iudicaret Deus mundum? Si enim ueritas Dei per meum excelluit mendaciū, in gloriam ipsius, quid & ipse posthac ceu peccator iudicor? & non (*rectius sentirent*) sicut male audimus, & quidam nos tradere aiunt, quod faciēda sint mala, ut ueniant bona, quorum damnatio iusta est.

Quia uero plurimi ex præcitatis scripturæ locis ansam calumniandi & bene dicta peruertendi sumere poterant, id protinus hac ipsa digreßiuncula dissoluit. Et

De infallibili Dei ueritate & iusticia.

principio non ex sua sed aduersariorũ loquitur sententia. Hinc etiam adiecit, Humano more loquor, id est, Hoc uero nõ ex mea, sed impiorum sententia dico. Nã ij sic obijciebant, Audiuimus quod mendacium nostrũ manifeste prodat solum Deum esse ueracem. Audiuimus item prophetam dicentem, Tibi peccaui, ut iustificeris in sermonibus tuis & uincas cũ iudicaris: unde iam necessario cõsequitur quod iniusticia nostra Deũ offendere non possit, propterea quod ea plurimũ faciat ad gloriã eius illustrandã. Nisi enim peccatores & mendaces essemus non adeò clare eluceret quod solus Deus iustus est & uerax, neq; esset in quod suã exerceret misericordiã. Vnde nunc secundario consequitur Deũ, si pergat ob peccata inducere irã, id est uindictã (ira enim accipitur pro uindicta) inferat, iniustũ esse, quippe qui benefacta cõdemnet. Atqui nõ hoc consilio adduxerat prophetica testimonia Paulus, sed tantũ ad probandã Dei ueritatem, cæterũ illi (hic uide quid sit consiliũ authoris obseruare) simpliciter & bene dicta sua malitia detorquebant ad institutum aliud. Proinde paucis respondet Paulus, & prorsus negat id concomitari. Neq; enim Deum iniustũ esse posse, neq; iniusticiam nostram illius iusticiam fulcire. Videant ergo quid doceant qui tam incircũspecte imò temerè de Dei prouidentia quiduis effutiunt. Certè Paulus hoc loco probat iusticiam Dei non commendari, uel laudari, uel illustrio

An Deus iniustus.

lustriorem reddi (hæc enim omnia significat uerbum συνιστάνει) nostra iniusticia: probat autem per iustum Dei iudicium, dicens, Nam quomdo iudicaret Deus mundum? Intellexit autem per mundum homines qui in mundo sunt impij. 1. Ioan. 5. Videtur autem eius argumenti duplex esse sensus. Prior, Si nostra iniusticia Dei commendaret iusticiam, adeoq; peccatũ amplius non esset peccatum, iam frustra omnis scriptura toties minaretur iudiciũ aut supplicĩũ de impijs sumendum. Posterior, Si sic ut putatis haberet res, iam nullo opus esset iudicio, cum posthac nemo iniustus esset, & exæquo salutẽ consequeremur oẽs. Vel hic erit sensus. Vos putatis Deũ iniustum: sed erratis. Nam oportet oẽm uerum iudicẽ iustũ esse. Deus autem iudex uerus est, ergo iniustus non est. Orbem enim iudicabit in iusticia. Ad expositionem & robur horum faciunt & sequentia. Nam ueluti causse redditio sequitur, Si enim ueritas Dei, id est fidelitas (hinc conijce quid superius uocarit fidem, nimirum quod Hebræi אמת, Germani trüw) in gloriam eius per meum cedit mendatium, non potero damnari à iudice iusto. Damnat aũt mendaces omnes & iniustos: ergo mendaciũ & iniusticia nostra in gloriã Dei nõ cedunt. Istis firmis & dilucidis aliàs ueluti per absurdum adiungit, Quod si hæc nostra esset sententia, cur non illi rectè sentirent, qui tñ reuera blasphemant & dicũt, Faciamus mala ut

ueniant bona: imò falso quoq; de nobis prædicant, nos eius nepharij dogmatis authores & doctores esse. Cæterũ iam ueluti iusto epiphonemate concludit, Quorũ damnatio iusta est. Quod autem Paulo contigit id hodie omnibus ferè synceræ gratiæ prædicatoribus usu uenit. Interim uero omni studio aduigilandum ut circumspecte de Dei loquamur misericordia atq; prouidentia, ne uidelicet impijs ullam uel blasphemandi gratiam, uel excusandi peccata, uel in Deum detorquendi, ansam subministremus. Hactenus autem per digressionem ostensum est Iudæos aliqua parte præcellere, nihil obstante eorum perfidia. Deum enim fidelem esse, qui ex gratia Iudaicam Gentem ceu peculiũ elegerit ex omnibus Gentibus, eidemq; tanta exhibuerit quanta aliâs nemini.

QVOD OMNES HOMINES SINT PECCATORES.

His autem ad hunc modum absolutis redit, & tandem utranq; Gentem iungit, probans utrãq; imò omne genus mortaliũ peccato esse obnoxiũ, sic enim scribit,

Quid igitur? præcellimus eos? Nullo modo, Prius enim caussis redditis ostendimus & Iudæos & Græcos omnes peccato obnoxios esse,

Sic autem ueluti illatione superiorem disputationem

nem concludit. Veluti cum nos post longam expositionem rerũ subijcimus, Hactenus uero copiose satis probauimus animam hominis esse immortalem. Nam 1. ca. & per initia 2. disputauit aduersus Gentes, in residua uero 2. cap. parte, aduersus Iudæos.

sicut scriptũ est, Non est iustus ne unus quidem, non est qui intelligat, non est qui requirat Deum. Omnes deflexerunt simul inutiles facti sunt, non est qui faciat bonitatem, non est usq; ad unum.

Satis quidem perspicue demonstrauit & Gentes & Iudæos esse peccatores, unde liquido consequitur omne genus hominum peccato esse obnoxium, nihilominus scripturarum testimonijs negotiũ solidum aliâs maiori adhuc robore munit, illisq; omnia sic eripit homini, ut nihil prorsus habeat quod obtendat. Ergo quæ hactenus argumentis egit, eadem nunc scripturis ceu pronunciatis retractat atq; confirmat, In homine uidelicet nullam esse iusticiam. Cæterum testimonium ex uarijs locis est contextum. Siquidem testimoniorũ ui, ueluti turba, reluctantes adobruit. Et præsentia quidem sumpta sunt ex Psal. 13. in quo idem agit propheta quod hoc loco Paulus, Omnes homines esse peccatores. Sensum uero ueluti bonus interpres retulit, uerba non appendit, magis secutus LXX. æditionem quàm Hebraicam ueritatem. Id quod excutiendum diligen-

Apostoli scripturis agunt.

ti cõmendo lectori. Mihi equidem ſufficit apoſtolica authoritas. Nam per apoſtolorum ora ſonat nobis Ieſus Chriſtus Dei ſapientia. Quod ad præſentis diſputationis ſtatũ attinet, imprimis obſeruãdæ ſunt incluſiuæ iſtæ emphaticæ, Nõ eſt iuſtus, NE VNVS QVIDEM, Non eſt qui bonũ faciat, non eſt uſq; ad VNVM. Quibus uerbis adeo irretimur oẽs, ut nullus noſtrum poſſit elabi. Porrò ad amplificationẽ & expoſitionẽ negotij faciunt adiuncta membra, Non eſt qui intelligat, Nam cũ cæcum ſit rationis noſtræ iudiciũ, nemo noſtrũ ea quæ Dei ſunt intelligit. 1. Corin. 2. Hinc uero nullus etiam Deũ requirit, ſed adfectus noſtros ſequimur. Recte enim ſubdit, Omnes deflexerunt, ceu à recta uia in deuia iniuſticiæ. Iſa. 53. Breuiter, Simul inutiles facti ſumus. Nemo noſtrũ quicquam iuſti, ueri uel boni exercet. Omnes enim opus dei uel prorſus negligimus, uel negligenter facimus: ergo omnes maledicti ſumus.

Sepulchrum apertum guttur eorum, linguis ſuis ad dolum uſi ſunt, uenenum aſpidum ſub labijs eorum.

Hoc teſtimoniũ deſumptũ eſt ex Pſal. 5. Sed poſtremũ membrũ ex Pſal. 139. Superiori aũt teſtimonio ex 13. Pſal. deſumpto, oſtendit omnia hominum facta eſſe corrupta atq; peccata: hoc uero oſtendit & mentem & uoluntatẽ prorſus eſſe impurã. Prophetæ uerba ſic habent, Nõ eſt in ore eorũ ueritas, cor eorũ uanum eſt. Siue

Siue ut Hebræus habet, Intima eorum putredo. Cui iã cõmode ſubnectitur, Sepulchrũ apertum guttur eorũ: alluſit enim & ad hominẽ qui tetrum anhelitũ ex corruptis ſpirat extis, & ad cadauer quod è ſepulchro intolerabilem ſpirat odorem. Tranſtulit aũt metaphorã à corpore ad animum. Nã iſtis ueluti coloribus ob oculos ponere uoluit, Hominem prorſus eſſe corruptum mente & animo. Cæterum qualis mens talis & oratio. Hinc ſubditur, Linguis ſuis ad dolũ uſi ſunt, quo notatur hypocriſis & decipiendi ars & adulandi ſtudium. Vtrunq; enim Hebræi ſegunt, Lingua ſua lingunt, uel, adulãtur, metaphora ſumpta à canibus. Certe hoc hominũ genus panẽ oſtentat altera, altera lapidẽ tenet. Hinc adijcitur, Venenũ aſpidum in labijs eorum. Quo notauit calumniandi & obtrectandi ſtudiũ. Prophetа enim Exacuerunt (inquit) linguã ſuam uelut ſerpentes, uenenũ aſpidũ ſub labijs eorum. Vide Plinium in 8. cap. 23. & Linguam Eraſmi.

Quorum os execratione & amarulentia plenum eſt.

Faciunt hæc ad expoſitionẽ ſuperiorũ. Videtur autem alluſum ad hæc 9. Pſal. uerba, Cuius os maledictione plenũ eſt & amaritudine, & dolo, ſub lingua eius labor & dolor. Loquitur aũt de impijs qui ſi quid loquuntur aut crudele, aut calumnia, minæ, ſcurrilitas, uerſutia, obſcenitas aut mendatium eſt.

Veloces pedes illorum, ad effundendum sanguinem. Contritio & calamitas in uijs eorum, & uiam pacis non cognouerunt.

Ista ex Isaiæ 59. cap. petita, & negotio præsenti supra modum sunt accomoda. Illo enim capite uehementer accusat propheta genus humanum, & inter reliqua, Pedes autem ipsorum (inquit) ad malum currunt, & ad effundendum innocentem sanguinem properant. Consilia eorum consilia sunt nepharia. Vastitatem & pernitiem quoquo uersum secum trahunt: at pacis iter non cognoscunt. &c.

Non est timor Dei coram oculis eorum.

Hac sententia quæ Psal. 39. est concludit totũ hoc negotium: quasi dicat, Quid autem pluribus opus? nullus est apud homines timoris Dei ueræq; religionis respectus. Quemadmodum ergo initium sapientiæ est timor Domini, ita & initium omnis insipientiæ & praui est contemptus Dei. Cæterum omnes homines natura sunt Dei contemptores, ergo praui etiam & ad omne opus bonum reprobi. Hæc autem est illa nostra iusticia, & uis rationis nostræ, quæ sic semper, si Diis placet, ad optima deprecatur.

Scimus autem quod quæcunq; lex dicit, iis qui in lege sunt dicat, ut omne os obduretur, & obnoxius fiat totus mundus Deo.

Iudæi ut elaberentur, de Gentibus ista, deq; impiorum

rum cœtu dicebant intelligenda, non de electo Dei populo. Nam peccati crimen non minori altercatione diluere nitebantur, quàm uel hodie nonnulli hypocritæ solent, qui istas prophetarum uniuersales sententias synecdocha uolunt eludere. Atqui Paulus, Scimus (inquit) quod quæcunq; lex dicit. &c. Per legem autem hoc in loco intellexit omnem scripturam sanctam. Sic enim solent Hebræi suum תורה usurpare. Neq; uero in lege, sed prophetis inuenias superiora testimonia. Itaq; sensus erit. Quæcunq; scriptura loquitur ad eos maxime loquitur quibus data est. Data est autem Iudæis, ergo de ipsis maxime intelligenda sunt quæ superius citata sunt. Nam & si fateantur se Deum nosce, factis tamen negant. Iam uero & illud sequitur quod istorum diluit synecdocham, Vt omne os obduretur. Scriptura enim omnis, imprimis uero præcitata, semel uoluit altercationibus istis finem imponere, ut nemo posthac esset qui se peccatorem esse negaret. Quid enim apertius quàm quod dixit, Non est iustus, ne unus quidem? Hisce ergo uerbis pauciſsimis uoluit Deus OMNE os obdurare obstruere uel obsepire, adeò ut nemo posthac uel mutire audeat. φραγύω enim & sepio & munio est. Sequitur nunc quod apertius est. Et TOTVS MVNDVS Deo fiat ὑπόδικος, id est, reus & ad pœnam obligatus. Δίκη enim & crimen significat & pœnã. Itaq; uoluit scriptura omnes

concludere sub peccatum, adeoq; & sub damnationem ut omnium misereretur dominus. Hinc Ioannes, Si dixerimus (inquit) quod peccatum non habemus nos ipsos seducimus. & c. 1. Ioan. 1.

Iccirco ex operibus legis non iustificabitur omnis caro in cõspectu eius. Per legem enim agnitio peccati.

Opera legis quid?

Hic quædã explananda sunt priusquã ad authoris consiliũ descendamus. Principio Opera legis uocauit Paulus quæcunq; fiunt ab homine ad præsciptum siue mandatũ legis. Porrò lege nõ modo traduntur ceremoniæ quædã, sed & iusticiã præcipitur colamus, Deũ ante oĩa, & proximũ, sicut nosmetipsos diligamus. Atqui cũ natura corruptißima sit, adeò ut fide renouata feces oleat & ad ingeniũ redeat, ea nunquam præstamus quæ Deus lege præcepit. Videmus enim in sanctißimis quoq; hominibus φιλαυτίαμ agere imò & imperitare nonnunquã ut id maxime faciant quod nolint. Hinc est quod maximo in uerbis delectu adhibito, nõ dixit, Iccirco ex operibus legis nõ iustificabitur ullus homo,

Caro.

sed potius nõ iustificabitur ulla caro. Etsi enim nõ nesciã iuxta proprietatẽ sermonis Hebraici idẽ esse hominẽ & carnem, utpote qui ex parte totũ appellitent: attamen quemadmodũ M. Fronto apud Gelliũ in XIII. plurimũ interesse putat inter hominem & mortalem, sic ego uideo hic multo cõcinnius positum esse carnis, quàm

quàm hominis uocabulũ. Hoc enim augustius est, illud autem preßius & abiectius, & ueluti miseram sortem hominis in memoriam reuocans. Sic enim habet scriptura, Cogitatio humani cordis mala est à pueritia sua. Et iterum, Nõ permanebit aut disceptabit spiritus meus cũ homine eò quod sit caro. Iam uero si caro est, quid mirum si carnem subinde respiat, & ideo ex operibus legis non iustificetur: maxime autem in conspectu Dei. Nam apud homines quidem iusticiam simulare possumus, sed ideo non sumus iusti coram Deo. Hic cum sit ignis consumens: nihil apud incoinquinatum & lucem puram habitare nisi purum potest. Dixit enim, Perfecti estote, quia & ego perfectus sum. Cæterum eò non potest caro penetrare, proinde ex operibus legis non iustificabitur ulla caro in conspectu eius. Istis autem excußis ad consilium authoris descendimus. Posteaquã igitur copioßißimis demonstrasset hominis naturã esse corruptã & iccirco omne genus mortalium peccato obnoxium, iam tandẽ capitũ rei petit, & illud hic inducit, cuius gratia superiora disputauit, oĩa sic moderans ut etiã ad sequentẽ caußã transitũ sternat. Quasi dicat, Ex istis uero oĩbus nunc patere arbitramur quod homo nullis meritis uel operibus siue ex lege naturæ, siue ex lege Dei factis, iustificari poßit. Nam caro est. Id quod fusißime hactenus tractauit. Secundo. Quia per legẽ est agnitio peccati.

Lex.

Hinc enim forma Enthimematis sequitur, Ergo ex lege non est iusticia. Nam in Galatis cap. 3. extat locus huius interpres qui sic habet, Si data esset lex ut uiuificaret, sanè ex lege esset iusticia: sed concluſit lex omnia sub peccatum, ut promissio (id est salus & iusticia) daretur ex fide Iesu Christi credentibus. Plura de lege in cap. 7.

QVOD FIDES SIT IVSTICIA.

Epilogus superiorũ & aptatio

Hactenus de Peccato, nunc de Iusticia. Sic enim Christus dixit futurum ut spiritus sanctus arguat mundum de Peccato quod non crediderint in Deum, & de Iusticia quod ad patrem iuerit filius. Nam hucusq; sanctis coarguit infidelitatem & fructus incredulitatis scelera Paulus, ostendens nihil solidi, æqui, ueri uel iusti esse in homine, ideo & filium iræ & iusto Dei iudicio damnatum esse. Hoc ipsum & nobis quoq; dictum putemus, qui idola coluimus, naturæ legem uiolauimus, contra conscientias nostras maxima flagitia designauimus, ut iam de hypocrisi nihil referam. Imò dũ Christiano nomine insigniti iusticiam syncerius colere debebamus segnius omnia perfecimus, nedum prorsus negleximus. Neq; uero Christiani sunt qui hoc nominis adepti sunt, sed qui fide & puritate uitæ sanctimoniã exprimunt. Nihil prodest baptizmus literæ, nisi & corda à malo sint purgata. Sed & Euangelium Dei audisse

disse est iudicium sibijpsi auxisse, nisi uita doctrinæ respondeat. Seruus enim sciens uoluntatem domini & non faciens uapulabit plagis multis. Verum homines sumus caro & sanguis ad malum proclines, ut tanta præstare nequeamus, quanta pura lex Dei exigit: ergo in nobis quidem tanta uirtus non est, ut iustificemur coram Deo, coram hominibus iusti uideri possumus, Sed Deus corda intuetur. Hic uero corrupta sunt omnia & fœtenti sepulchro simillima. Vnde ergo iustificabimur? Certè non ex nobis, non ex lege, non ex operibus. Quid enim aliud est homo quàm mali cupido malorũq; lærna? ut si nunc in hac tam corrupta carne quicquam quæsieris iusticiæ, nihilo prudentius feceris quàm si gemmas in cloacis ceu conchis colligere tẽtes. Igitur amota iam omni uana spe iusticiæ, ostendit quæ uera sit iusticia, uulneratisq; conscientijs emplastrum euangelicum imponit, ac dicit.

Nunc uero absq; lege iusticia Dei manifestata est, comprobata legis & prophetarũ testimonio, iusticia inquam Dei per fidem Iesu Christi in omnes & super omnes credentes.

Nunc particula non est nota temporis, sed connectit magis & infert. Quasi dicat, Dum ergo negotium humani generis & legis sic habeat, nunc sanè consequens est ex Deo per fidem esse iusticiã. Absq; lege)

Hic sanè lex pro lege scripta accipi non potest: sed per Metalepsim ponitur pro opere aut merito. Comprobata μαρτυρουμένη testificata, confirmataq; testimonio Legis scriptæ & prophetarum. Quomodo uero probet ipsa lex iusticiam non deberi merito nostro aut operibus, sed fidei, ipse Paulus fusissime tradidit in 3. cap. ad Galatas. Prophetarum autem testimonia hæc sunt. Abacuck, Iustus (inquit) in fide sua uiuet. Dauid quoq; in Odis, Ne introeas in iudicium cũ seruo tuo, quia non iustificabitur in conspectu tuo oĩs uiuens. Item dñs apud Isai. in 43. Ego sum (ait) ego sum ipse qui delebo iniquitates tuas PROPTER ME, & peccatorum tuorum non recordabor. Memora mihi, contendemus enim simul, & narra si quid habes quo iustificeris. Pater tuus primus peccauit. &c. Ad quem modum & Ezechiel. Non propter uos ego faciam, ait dominus, notum sit uobis. Ipse deniq; Deus apud Isaiam in 45. capit. clamat & dicit, Ego Deus iustus & saluator, præter quem nemo. Conuertimini igitur ad me, & salui eritis omnes fines terræ, quoniam ego sum Deus & nullus alius. &c. Huc refer caput eiusdem 53. & 55. Ieremias quoq; in 23. Ecce tempus ueniet, ait dominus, & excitabo Dauid iustum germen, quod regnabit. In tempore eius saluabitur Iuda, & Israël habitabit secure, & hoc est nomen quo ipsum appellabunt, Dominus iusticiæ nostræ,

Testimonia de iustitia fidei.

id est, qui est iusticia nostra. Vnde nimirum mutuauit Paulus illam suã in Corinthijs sententiam, Christus factus est nobis sapientia à Deo, iusticiaq; & sanctificatio & redemptio. &c. Huc pertinent 1. Corin. 1 Isaius prophetæ cap. 31. & 33. Danielis quoq; nonũ, ut ex multis pauciſsima annotem. Iam sequitur in Paulo per expositiuam repetitionem, Iusticia inquam Dei per fidem Iesu Christi. Δὲ enim particula quæ uero significat hoc loco inquam ualet. Nam dixerat, Nunc uero absq; lege iusticia Dei manifestata est. Quia uero interposuerat quædam testimonia, redit & exponit quæ sit illa iusticia quæ coram Deo ualeat, nimirum iusticia fidei: hoc est Christi agni immaculati, qui per fidem nobiscum omnia communicat. In omnes & super omnes credentes) Pleonasmos est. Qua figura exprimere uoluit, hanc salutẽ prorsus ad omnes pertinere credentes, nemine excluso. Hinc etiam sequitur.

Non enim est distinctio. Omnes enim peccauerunt ac destituuntur gloria Dei.

Breuis est & expositio & succincta causſæ redditio siue probatio. Dixit neminem ab hac iusticia & salute excluſsum esſe. Id iam probat. Non enim est distinctio. Dixit præterea, eam iusticiam non esſe meriti nostri, sed gratiæ, nec quenquam aliter quàm fide iusti

ficari, cauſſam ergo addit, Nõ eſt diſtinctio, OMNES peccauerunt: ergo omnes ex gratia ſaluabuntur. Sic enim repetit & mira breuitate coartat ſuperiorẽ cauſſam, qua omnes homines peccati conuicit: imò adhuc grauius ſubijcit, Ac deſtituuntur gloria Dei. Nam gloria Dei illa eſt integritas, ſanctimonia & perfectio quam Deus in homine ueluti omnium creaturarũ principe, ad imaginem atq; gloriam Dei deformata habere debebat. Sed omnes deſtituuntur, id eſt, carent hac gloria. Iccirco Germanus interpres optime uertit, vñ manglend der eeren die Gott an vnns haben ſolt. Bonum enim condiderat Deus hominem, ſed ſuo uitio corruptus poſthac non niſi ſe ſuaq; quærit. Id uero hoc loco imprimis admirandũ, quod Paulus ſtatum negotij nullibi deſerit, ſed eum ueluti ad cynoſuram nauigans, ſubinde reſpicit, atq; hic tandem eundem copioſiſſime omnibus excuſsis circumſtantijs exponit. Sequitur enim.

Dei gloria egere.

Iuſtificati gratis per gratiam ipſius,

Eraſmus per comparationem ac ſubiectionem hæc ſic concinnauit belliſſime. Sicut communis eſt omnium morbus, & omnes pariter huc reciderunt, ut apud Deum de ſua iuſticia gloriari non poſsint, ita eodem è fonte petenda cunctis iuſtificatio, quæ quidem haud repẽditur ceu debita merces obſeruatæ legis Moſaicæ, ſi ue etiam naturæ, SED GRATIS DONATVR beneficentia diuina. Hæc ille. Obſeruabis ergo particulam GRATIS, quæ ſuam ſibi affixam habet expoſitionem, Per gratiam. Gratia autem meritum operũ noſtrorũ prorſus tollit. Nam ad Rom. 11. Si (inquit Paulus) per gratiam ſaluæ factæ reliquiæ, iam non ex operibus. &c. Et ad Ephe. cap. 2. Gratia enim eſtis ſeruati per fidem, idq; non ex uobis, Dei donum eſt, non ex operibus, ne quis glorietur. Et ad Titum, Non ex operibus quæ ſunt in iuſticia, quæ faciebamus nos, ſed ſecundum MISERICORDIAM ſaluos nos fecit. Item in euangelio dominus, Cum feceritis omnia quæ præcepta ſunt uobis, dicite, Serui inutiles ſumus, quod debuimus facere fecimus. Luce 17. Et iterum in 7. Dum non haberent unde redderent donauit utriſq;. Hæc ſi quidam ſyncero expenderent animo ſanè in dubium non uerterent quod reuera ſimpliciſſimum erat, Apoſtolum uidelicet in hac & reliquis epiſtolis loqui de omnibus operibus, quæ ab homine in hac uita fiunt, ut in ſolidũ omnis gloria, iuſticiæ & uitæ unius ſit filij Dei Ieſu Chriſti, de quo Ioannes Apoſtolus, Deus dedit nobis uitam, & hæc uita eſt in filio eius. Qui filium habet, uitam habet, qui hunc nõ habet, uitam non habet. Ipſe enim de ſeſe teſtatur in euangelio, Ego ſum uia, ueritas & uita, Nemo uenit ad patrem niſi per me. At illi contendunt Paulum de operibus legis ceremonialibus locutum. Quaſi uero illa nemo unquam potuerit ſer-

De quibus operibus Paulus loquatur.

uare. Legem autem nemo potuit seruare, Id quod ipse Petrus Acto. 15. & Paulus ad Romanos 7. & 8. probauit, ergo ceremonialia non tantum intellexit. Quid quod iamiam audiuimus? Ex operibus legis non iustificabitur omnis caro. Caussa. Per legem enim agnitio peccati. Per quam uero legem? Ceremoniarum? An non potius per legem moralẽ? Nimirum. Vide Roman. 7. Tametsi enim hostiæ offerentes peccati redarguebant, ut est ad Hebræ. 9. & 10. nihilominus ipse Paulus suam de lege sententiam quod per eam sit peccati cognitio magis retulit ad legem moralem: ita ad Galatas quoq;. Proinde gratis iustificamur, & non ex operibus, siue ceremoniarum, siue legum moralium. Nam quod alij alia uia elabi conantes inter opera legis & opera gratiæ distinguunt, nihil aliud quàm uerba nectunt. Illis quidem iusticiam non tribuunt, quod ex lege uiribusq; sint nostris: his uero tribuunt, quia ex fide fiant. Quasi uero fides carnem absorbeat & hominem in spiritum prorsus transmutet. Seruerunt autem sanctissimi carnis affectiones: quo fit ut nulla iusticia humana ualeat coram Deo. Nam hic ignis consumens est. Hinc etiam Paulus, Viuo ego, iam non EGO, sed uiuit in me Christus. Vitam autem quam nunc uiuo in carne, per FIDEM VIVO filij Dei, qui dilexit me & tradidit semetipsum pro me. Non aspernor gratiam Dei. Nam si per legem est iusticia

sticia, iam Christus frustra mortuus est. Præterea si iusticia esset ex operibus fidei, quid gloriari prohiberet? aut quomodo donum Dei posthac dici posset? Quin igitur missis istis argutijs Paulo credimus clarissime dicenti, Gratia estis seruati per fidem, idq; nõ ex VOBIS, Dei DONVM est, non ex operibus, NE QVIS GLORIETVR. Quid quod in 4. cap. audiemus, Si Abraham ex operibus iustificatus fuit, habet quod glorietur, at nõ apud Deũ. Ex quibus obsecro operibus? An ne ex operibus legis? Sed lex post annos demũ quadringentos & triginta accessit. Abraham ergo cum sit fidei Christianæ typus, & operibus suis non sit iustificatus, consequitur tandem quod nulla opera qualiacũq; tandem sint, hominem iustificent: consequitur item quod Paulus non modo loquatur de legalibus, sed omnibus quæ fiunt ab homine operibus. Cæterum si lubrici isti homines per opera gratiæ uel fidei, ipsam intelligunt gratiam, sentientes gratiam gratiæ nihil derogare, quid nobiscum contendunt? Cur non omnes potius simplicitati & perspicuitati studemus? & semel omnem gloriam Deo tribuimus? Meminerimus charissimi ueritatis orationem esse simplicem.

per redemptionem quæ est in Christo Iesu, quem proposuit Deus ptopitiatorium per fidem in sanguine eius,

Christus gratiæ pignus.

Exponitur quæ sit illa gratia per quam gratis simus iustificati, nimirum gratuitus ille Dei fauor quo erga hominem familiarissime adfectus iamiam pereuntem, prorsus perire noluit, sed filium in orbem misit, ut is captiuos hostia corporis sui liberaret. Igitur iusticia cõtigit nobis munere fauoris & gratiæ diuinæ, idq; beneficio redemptionis per Christum præstitæ. Nam in Christo, idiomate Hebraico, dixit pro eo quod est, per Christum. ἀπολύτρωσιν uero uocarunt Græci redẽptionem captiui, persoluto pro capite illius precio, quam Galli appellitant, rainson. Voluit autem Deus filij sui redemptionem esse perpetuam. Hinc sequitur, Quem proposuit Deus propitiatoriũ, alludens ad tabernaculi Mosaici propitiatorium sentiensq; filium Dei essẽ & fore omnium credentium salutẽ unicam. Acto. 4. Heb. 10. De quare annotauimus quædam in 2. cap. primæ Ioannis Canonicæ. Sic aũt proposuit ut credamus in sanguine eius, id est, ut fidamus illi propter mortem eius, quæ maximo orbi argumento est Deum homini benignum esse, utpote qui ne proprio quidem pepercerit filio, sed pro nobis tradiderit illum, ut eius cruore ceu immaculati agni sanguine mundati, seruaremur ab ira. Exod. 12. 1. Petri 1. D. Ioan. Oecolamp. ἱλαστήριον dicitur (inquit) sicut χαριστήριον donum quod ad propitiandum datur.

ad ostensionem iusticiæ suæ propter remissionem præteritorum peccatorum, quę Deus tolerauit,

Filum orationis siue dictio & breuitas sensum reddunt obscurum. Liberius ergo sententiam per periphrasim sic reddere licebit, Iccirco autem proposuit nobis Deus filium suum propitiationem pro peccatis nostris, ut iusticiam suam nobis ostenderet, id est, se fidelem & ueracem esse cõprobaret (iusticia enim hoc loco, ut in Psalmis sæpe, pro ueritate Dei ponitur) iusticiam inquam dico, propter quam uel per quam factum est, ut commissa uel priusquam filius nasceretur patrata peccata remiserit. Illa enim non propterea tulit quod uel nesciret uel probaret, sed destinato tempore unica filij hostia perlitare uellet. Hinc patet Christi mortem etiam sanctos ueteris testamenti absoluisse: id quod Petrus in priori epistola, articulus quoq; fidei, Descendit ad inferos, satis coarguit. Sentit enim mortem Christi, defunctis quoq; profuisse. Nam de uirtute mortis Christi, ceu de persona loquitur. Et inferos dixit, non utiq; supplicij & damnatorum locum, sed demortuos, quos nos & inferos dicimus, ut uiuos superos.

deniq; ad ostendendam iusticiam suam in præsenti tempore, in hoc, ut sit ipse iustus, & iustificans eum qui est ex fide Iesu.

Non modo (inquit) filium misit ut ueterum expur-

garet peccata ipſiſq; fidem ſeruaret & promiſſioni-
„ bus ſtaret: ſed & nobis, qui poſt Chriſti tempora in ec-
„ cleſiam congregamur, oſtendere uoluit, quæ poſthac
„ uſq; ad finẽ mundi futura eſſet Chriſtianorũ iuſticia,
„ nempe nulla alia quàm fidei iuſticia. Fide enim intelli
gimus quod ſolus Deus iuſtus, ſanctus & uerax ſit, nos
oẽs peccatores: iccirco iuſticiã non niſi à Deo proficiſ
ci, qui eos iuſtificet, qui oẽm fiduciam in ipſum per fili
um collocent. Similia prorſus legimus ipſum dominũ
Iudæis tradidiſſe apud Ioan. in cap. 3. 6. 10. & 17. Hic
enim clariſſime dicit, Hæc eſt aũt uita æterna, ut cogno
ſcant te SOLVM deũ eſſe uerũ, & quem miſiſti (ob-
ſerua quanta miſſionis uoce cõpræhẽdat) Ieſum Chri
ſtum. Iſta uero oĩa Chriſtiano Lectori diligentius ex-
pendenda, uerſanda, iterũq; uerſanda propono. Sola
enim ſufficiunt ad ſubuertendã omnem Pontificiorum
peruerſam doctrinã. Hactenus enim ſtatum ſuũ copio-
ſiſſima expolitione excuſis omnibus circumſtantijs or
Vide. nauit, expoſuitq;. Fidem uidelicet in Chriſtum, id eſt,
ipſum Chriſtum Ieſum Dei filium, cui fidimus, ueram
eſſe pij hominis iuſticiam. Nunc uero ueluti Celeuma
κελευστικὸν canens læte ſubiungit.

Vbi igitur gloriatio? Excluſa eſt, Per quã
legem? Operum? Nõ, imò per legem fidei.
Omnis cõ fringitur gloriatio. Hoc aũt dicit, Iſtis aũt omnis ἡ καύχησις, id eſt, fi-
ducia carnalis & gloriatio conuulſa iacet, cõuulſa in

quã fidei non operũ robore. Illa enim humiliat & oẽm
gloriã Deo tribuit: hæc uero mentẽ magis efferũt atq;
inflant. Hæc autem per Interrogationem efferre ma-
luit, ut orationi ſuæ meſſet uita & uis: quæ aliàs obſcu
ra eſt propter figuram dicendi, Nam Per quam legẽ ſ
dixit pro eo quod eſt per quam rationem uel per quẽ
modũ? Sic enim & Germani dicimus, mit was fügẽ
wyß vnd maaß? Videri poterat & uerbis ineſſe Ca
tachreſis, hoc eſt abuſio, ut per legem fidei, ipſam in-
tellexerit fidem: quemadmodum & in 8. huius cap. le
gem ſpiritus uitæ poſuit pro ſpiritu uiuificante. Aut
certè Mimeſis eſt, qualis & illa in euangelio, Hoc
eſt opus Dei ut credatis in eum quem miſit ille. Nam
uoce operis reſpexit ad illorum quæſtionem qua inter
rogabant, Quid faciemus, ut operemur opera Dei?
D. Ioã. Oecol. ſic exponit. Dicit uſqueadeo iuſtificatio
nem nõ ſitam in operibus noſtris, ut de nullo etiã mini
mo gloriari liceat. Vnde qui opera habet nõ habet qd
opponat coram Deo ei qui opera non habet. Fidei uis
eſt excludere gloriationẽ & dare iuſtificationem, ope
rũ uero facere non ad iuſtificationem, ſed ad gloriatio
nem. Fides enim innititur diuinæ miſericordiæ, opera
autem ad hominem referuntur. Et quia omnes iuſticiæ
uel opera noſtra, ſicut pannus mulieris menſtruatæ,
non eſt quod gloriemur in operibus. Hæc illæ.

Arbitramur igitur fide iuſtificari homi-

nem absq; operibus legis.

Scopus & summa omnium.

Summam causſæ repetit & infert id cuius causſa hactenus disſeruit, ut intelligeremus iusticiam ueram & Christianam non inniti operibus sed fidei tantum. Et sanè dictio λογιζόμεθα ὄυν illationis est: Quasi dixerit, Existis autem colligimus & concludimus tandem, quod fidei non operum sit iusticia. Nam & Theophylactus interpretatur συλλογιζόμεθα. Est autem συλλογίζεσθαι discursu & retiocinatione uel ratione subducta, imò (ut nostri aiunt) ex præmissis aliquid colligere. Author commentariorum in Romanos quæ Hieron. circumferuntur titulo exposuit, Certi sumus & iudicamus. Hic uero ne quid de nostro assuamus uel adfectibus nostris indulsisse uideamur adscribimus uetustißimi & eruditißimi Origenis super hac re explanationem, ex tertio commentariorum libro in epistolam ad Roma. uel propter eos maxime, qui uel hoc dogmatis, sola fide iustificari hominem, nuper domi nostræ natum, uel Paulũ de legalibus non etiam gratiæ adeoq; omnibus quæ ab homine fiunt operibus locutum contendunt. Origenis autem expositio hæc est,

Origenis sententia de fide & operibus.

Apostolus hisce uerbis, Arbitramur igitur fide iustificari hominem absq; operibus legis, dicit SVFFICERE SOLIVS FIDEI *iustificationem*, ita ut credens quis tantummodo, iustificetur, etiamsi nihil ab eo operis fuerit expletum. Quod si exemplum requiramus quis

quis sine operibus sola fide iustificatus sit, sufficere arbitror illum latronem, qui cum Christo crucifixus cla Luc. 23
mauit ei de cruce, Domine Iesu memento mei cum ueneris in regnum tuum. Nec aliud quicquam describitur boni operis eius in euangelijs, sed pro hac sola fide ait ei Iesus, Amen dico tibi hodie mecum eris in paradyso. Per fidem ergo iustificatus est hic latro sine operibus legis. Quia super hoc dominus non requisiuit quid prius operatus esset, nec expectauit quid operis cum credidisset expleret, sed sola confessione iustificatum comitemq; sibi paradysum ingressurus assumpsit. Sed & ad mulierẽ quæ in Euangelio secundũ Luc. 7
Lucam refertur, ex nullo legis opere, sed pro sola fide ad eam ait, Remittuntur tibi peccata tua. Et iterum, Fides tua te saluam fecit, uade in pace. Sed & in multis euangelij locis hoc sermone usum legimus seruatorẽ, ut credentis causſam dicat esſe salutis eius. Et paulo post iterum scribit, Pharisæus etiam in euangelio se- Luc. 18
cundum Lucam multa iactauit, & fortaſsis uere: sed secundum domini sententiam iactantiæ morbo corruptus, non descendit iustificatus de templo. Ea ergo gloriatio quæ ueniebat ex operibus legis, nihil utilis erat, quia nõ habebat humilitatẽ crucis Christi: in qua qui gloriatur audi quid dicat, Mihi autem absit gloriari Galat. 6
nisi in cruce domini nostri Iesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est & ego mundo. Vides Aposto-

Vides eũ loqui de oĩbus operibus.

lũ non gloriantem super iusticia sua, neq; super castitate, neq; super sapiẽtia, neq; super cæteris uirtutibus aut actibus suis, sed apertißime pronunciantem & dicentem, Qui gloriatur in dño glorietur: & sic excluſa eſt gloriatio. Quis enim recte uel ſuper caſtitate ſua gloriabitur, cũ ſcriptum legat, Si quis aſpexerit mulierẽ ad concupiſcendum eam iam mœchatus eſt cum ea in corde ſuo? Vnde & propheta dicit, Quomodo gloriabitur quis caſtũ ſe habere cor? Aut quis gloriabitur ſuper ſapientia, cum dictũ audiat, Quæ ſtulta ſunt mundi elegit Deus, ut confundat ſapientes? Quis autẽ uel ſuper iuſticia ſua gloriabitur, cũ audiat Deũ per prophetam dicentẽ, Quia omnis iuſticia noſtra, ſicut pannus mulieris menſtruatæ? Sola igitur iuſta gloriatio eſt in fide crucis Chriſti, quæ excludit omnem illam gloriationem quæ deſcendit ex operibus legis. Ex quibus omnibus claret quod recte arbitratur Apoſtolus iuſtificari hominem per fidem ſine operibus legis. Sed fortaßis hæc aliquis audiens reſoluatur, & bene agendi negligentiam capiat, ſiquidem ad iuſtificandũ ſola fides ſufficiat. Ad quem dicimus, Quia poſt iuſtificationem ſi iniuſte quis agat ſine dubio iuſtificationis gratiam ſpreuit. Neq; ad hoc quis accipit ueniam peccatorum, ut rurſum ſibi putet peccandi licentiã datam. Indulgẽtia nãq; nõ futurorũ ſed præteritorũ criminũ datur. Hæc oĩa ex Orig. cõmentario ad interp. D. Hier.

Occupatio.

Matth. 5

Proue. 20

1. Cor. 1

Iaiæ 65

1. Cor. 1

1. Cor. 1

Etſi ea quoq; quæ primis cap. de peccato diſputata ſunt, ad confirmationem eius faciant, quod fides abſq; uiribus aut operibus noſtris iuſtificet: Quia tñ ijſdẽ magis cõfutauit aduerſariorũ obiecta & ueluti per manus in hunc ſtatũ auditores induxit, cõſequẽtibus uero nihil niſi cõſtitutũ ſtatũ fulcit & roborat, cõſequentia cõfirmationis noĩe donauimus. In hac obſeruandũ quo modo omnia argumenta ad ſtatũ referantur huncq; expoliant, firment, & exponant.

An Iudæorũ Deus tm̃? An nõ & Gentiũ? Certe & Gẽtiũ: qñquidẽ unus Deus q iuſtificabit circũciſionẽ ex fide & p̃putiũ p fidẽ.

A natura Dei probat fide iuſtificari oẽs hoĩes qui iuſtificantur. Natura aũt Dei eſt ſeruare & benefacere. Hic cũ oĩm ſit cõditor, Gentiũ quoq; deus eſt: ergo & Gentibus benefacit easq; ſeruat: nõ utiq; per legẽ, cere monias, aut circũciſionẽ quã nõ habebãt, ergo per fidẽ ex gratia. Lege ergo orationẽ D. Petri in Act. 15. c. & habebis huius loci interpretationẽ. Et per circũciſionẽ intellige Iudæos, per præputiũ ipſas Gẽtes, ut in c. 2. indicatũ eſt. Porrò hinc talis enaſcitur obiectio. Si una eadẽq; eſt ratio iuſtificandi Gentiliũ & Iudæorũ, nimirũ lex ipſa oĩsq; abolita eſt ſcriptura. Si enim Deus uoluit & Iudæos & Gentes unica fide abſoluere, quid opus erat legem condere? Hoc enim eſt quod ſequitur.

Vnus Deus Iudæorum & Gẽtium.

Legẽ igitur irritã facimus per fidẽ? Abſit, imò legẽ ſtabilimus.

Lex confirmata.

Eleganter & breuiter (ut omnia aliâs) Erasmus hãc responsionem istis exposuit, Adeò non abolemus legẽ aut labefactamus, ut eam etiam confirmemus, stabilimusq;, id prædicantes factum, quod lex futurum promiserat, eumq; nunciantes in quem ceu scopum summa legis spectabat. &c. Nam cum alibi legamus, Perfectio legis Christus ad iustificationem omni credenti. Hic uero fides in eum diligentissime tradatur, profecto lex fide magis stabilitur quàm labefactatur.

CAP. IIII.

Quid ergo dicemus Abraham patrem nostrum inuenisse secundum carnem?

Exemplũ Abrahæ.

Iam uero miro ingenio in Iudæos retorquet quod ipsi pro operum iustificatione defendenda obijciebãt, Abrahamum ex circumcisione meritis bonisq; iustificatum esse operibus. Paulus enim eodem Abrahæ exẽplo præoccupato id circumstantijs excußis & omni exornationis genere, utpote per expolitionem, sententijs, testimonijs, contrarijs, idq; genus ornamentis alijs adhibitis, tam docte, neruose, & eleganter pertractat, ut quisq; uerum fateri uel inuitus cogatur, quod solius fidei uel gratiæ sit iusticia, non meriti ullius. Ex præstructis ergo sic infert, Quid ergo dicemus aliud quàm quod etiam pater noster Abraham secundum carnem nihil meruit? Nam hunc genuinum sensum esse cõuincit consequens causalis ὅτι γάρ, Nam si Abraham. &c. Non enim illa obijcientis sed sua persona locutus est. Solent

Solent autem sententiæ quæ pendent sensu ex præcedentibus nonnunquam esse eccliticæ. Et particulam Secundũ carnen, alij non ad inueniendi uerbum sed ad Abraham retulerunt: Quasi Paulus senserit Abraham secundum fidem Gentium esse patrem, sed secundum carnem Iudæorum. Cæterum Græca ueritas inueniendi uerbo iungit: & ei iungendam poscunt consequentia. Sequitur enim, Nam si ex operibus iustificatus est Abrahã. &c. Quod enĩ hic dicit ex operibꝰ, illud ipsũ ibi dixit Secundum carnem. Nam Hebræis quoq; carnis uox omne externum & uisibile imò ipsum opus adeoq; totum hominem significat. Quo & illud facit, quod inueniendi uerbum non usurpat in significatione protrita, sed pro merẽdi uocabulo, εὑρέσθαι enim apud Græcos, authore Budæo, & mereri & adipisci & impetrare significat. Itaq; sensus est. Quid ergo posthac aliud dicere possumus, quàm quod Abraham pater noster nullo merito externóue opere quicquam meruerit? Iam enim quadrantissime subiungitur causa ueluti summæ iam computatæ.

Nam si Abraham ex operibus iustificatus est, habet quod glorietur, at non apud Deum.

Vides enim quo respexerit, & quod hæc ex eo intulit quod in 3. cap. dixit, Vbi ergo gloriatio? Nũc enim sequitur. Cum itaq; omnis exclusa sit per fidem: iam se

quitur quod ne Abraham quidem operibus confidere aut de merito quicquam gloriari posit. Fides enim omnia diuinæ tribuit gratiæ. Hinc Paulus, Non habet quod apud Deum uel de Deo glorietur. Nam si suopte merito & suis operibus potest iustificari, iam non est quod iusticiã acceptam referat diuinæ benignitati. Est qui uerba remotius abstrahat & sic exponat, Hac argumentatione nolo derogare Abrahæ apud homines propter opera eius: fateor eum esse gloriosum apud homines, ueram nunc sublimiora tractamus, nempe quis laudatus sit apud Deum. Sed uidetur adhuc respexisse ad superiora, & ad fidei uim gratiæq; diuinæ beneficentiam.

Quid enim scriptura dicit? Credidit autem Abraham Deo, & imputatum est ei ad iusticiam.

Caussam suam nunc etiam scripturæ testimonio exornat confirmatq;, quod ex Geneſis cap. 15. transumpsit. Duo autem habes in eo testimonio quæ propius cõsyderanda sunt. Prius, Abraham credidit Deo, Posterius, Id illi pro iusticia imputatum. Porrò cum dicit Abraham credidit Deo, non hoc tantum dicere uoluit, quod Abraham Dei uerbis ceu expositæ fidem habuerit historiæ assenseritq;: sed quod se Deo uero cõmiserit & sese totũ illi crediderit. Id quod nos sic efferremus, Er hat ſich añ Gott verlaſſen vnd ſich jm vertruwt. Quæ sanè fidei uirtus est, omnibus uisibilibus desertis sese totum inuisibili & æterno bono committere, uere, sponte, liberaliter, in spe & integro corde. Est enim fides substantia rerum sperandarum deprehensio non apparentiũ. Deo itaq; offerenti & ex gratuita beneficentia pollicenti, Noli timere Abraham, ego protector tuus & merces tua magna nimis, concredidit sese Abraham, & illud ipsum illi pro iusticia imputatum est. Sed audiamus iam Apostolum de hoc posteriori membro pulcherrime differentem ac docentem.

Ei uero qui operatur merces non imputatur secundum gratiam, sed secundũ debitum: Porrò ei qui non operatur, sed credit in eum qui iustificat impium, imputatur fides sua ad iusticiam.

Validiſſimo impetu operum iusticiam frangit.

Occasione ergo ex præcitato testimonio Mosis desumpta simul & testimoniũ clarius exponit & insolubilia quædã argumenta pro re sua nectit. Nam imputationis nomine mira arte decerpto, per allusionem & opposita, rem agit, negotium omne in geminam concludens sententiam. Opposita enim sunt Operari & non operari, Merces & gratia, Debitum & imputatio. Hæc autem simul consistere nequeunt. Nam si iusticia gratis confertur, certè merces esse non potest operis. Rursus. Quandoquidem Deus iu-

stictam imputat, eam profecto non debet. Quæ enim debemus ea non imputamus. Iccirco fidei, hoc est, gratiæ, non meriti, hoc est, operum est iusticia. Non enim uoluit hoc loco Paulus dicere fidem esse sine operibus, sed respexit ad similitudinem. Alludit enim ad eos qui manuariam exercent & æquam laboribus suis mercedem recipiunt, ceu debitum. Quo etiam Christus in euangelio secundum Matthæum respexit, ubi paterfamilias mercedem quidem reddit laborantibus, est enim uirtuti suum præmium, sed non secundum laborem & debitum, sed ex pacto & gratia reddit. Quia salus munus est gratuitum non meritum. Hinc & subiungit,
Matt. 20 Non facio tibi iniuriam. Nónne denario pactus es mecum? Tolle quod tuum est, & abi, Volo autem huic nouissimo dare sicut tibi. An non licet mihi quod uolo facere in rebus meis? &c. Operantem ergo dixit Paulus non utiq; fidelem, in quo fides per charitatem efficax est, sed allusionis gratia mercenarium, qui operi innititur & mereri uult. Iam ergo sensus erit. Hactenus constat Abrahæ patri nostro & credentium typo unico iusticiam esse imputatam: dispiciamus nunc quid possit imputandi uerbum. Iam exponit genuina sentẽtia subiecta, quæ & Dilemmatis speciem habet, Ei uero qui operatur. &c. Ex qua nos ad hunc modum colligimus. Cuicunq; aliquid imputatur, id sanè illi ex gratia imputatur, & non debetur ex debito. Probatur gemina

mina præcitata Pauli sententia. Atqui Abrahæ imputata est fides ad iusticiam. Probatur testimonio præcitato scripturæ. Iam necessario sequitur. Ergo Abraham ex fide uel gratia non ex merito ceu debito iustificatus est. Ad hæc respondeant obsecro qui Meritum defendunt, qui item inter opera legis & gratiæ nõ in hoc distinguunt, ut uni Deo per Christum omnis cedat gloria, sed ut uerba nectant & nodum in scyrpo quærant. Sanctissimus ille uir Dei Abraham sanctis suis operibus non est iustificatus, quæ interim & apostolo ad Hebræos teste non sine fide fecit. Nam è patria migrauit, omnia quæ carni gratissima sunt ad uocationẽ Dei deseruit, Deo sese credidit, caput suum periculis obiecit, patientia certauit, constantia uicit, Lothum quoq; unà cum oppressis uitæ & rerum discrimine armis subleuauit, hospitalitate angelos suscepit, filium immolauit proprium, imò nihil non fecit quod facere debuit, & adhuc tamen per opera sua uere bona non fuit iustificatus, neq; uero & operibus illis suis quicquam credidit: & non pudet hodie uentris quædã animalia orbi merita sua, bonaq;, si Dijs placet, opera obtrudere & maximo prætio uendere. Quasi uero is qui plus debet quàm possidet munificus esse possit. Plus debent isti quàm uel soluendo sint, interim largæ manu merita quædam effundunt, Scilicet. An uero monachicum institutum, ciborum & uestium delectus,

Aduersus Pontificios & monachos.

Fumiuendi.

balatus(ut sic dicam)templicus,otium iners, & ceremoniarũ diligens custodia, maioris æstimationis sunt, quàm opera Abrahæ,non inertia quidem illa & inutilia,sed fidei & charitatis nobilißima testimonia? Hisce uero nihil meruit, neq; ijs iustificatus fuit, & uestra illa iustificarent? Resipiscite obsecro, & seruite domino in ueritate,fide & iusticia:superstitionem & hypocrisin deserite. Nam dominus propediem in iudicium ueniet.

Ad eum modum loquitur etiam Dauid de beatificatione hominis cui Deus imputat iusticiam absq; operibus, Beati quorũ remissæ sunt iniquitates & quorum obtecta sunt peccata.Beatus uir cui non imputabit dominus peccatum.

Remissio peccatorũ

Ad maiorem negotij & lucẽ & euidentiam inducit etiam Dauidis super hac re ex Psal.31. sententiam, testimoniumq;: nempe quod is quoq; sentiat homini ex bonitate Dei, non operum merito imputari iusticiam. Non enim dicit fidem esse sine operibus, uel fidelem nihil boni operari,sed hominibus iusticiam nullo operũ respectu imputari, sed tantũ ex gratia. Aliàs dixisset, Beatus qui non habet peccatũ,uel cui sunt multa opera bona. Nunc aũt dixit, Beatus cui remittitur peccatũ.Solemus aũt remittere ijs qui aliàs non sunt soluendo. Item.Beatus cui obtegitur peccatũ. Quod aũt tegitur

tur non apparet,nõ quod non sit, sed quod contectum sit.Hinc sequitur,Cui non imputat peccatũ dominus is beatus est.Nã alibi idem propheta,Si iniquitates (inquit)obseruaueris uel imputaueris domine quis sustinebit? Ergo peccatorũ remißio, quæ iustificatio est, non est meriti,sed gratiæ.Hæc expendant qui Satisfactionibus & Indulgentijs totũ orbem decipiunt atq; deglubunt. Sed paucis.Sic cedit nobis iusticia ut peccatorũ remißio. Quid enim aliud est iustificatio quàm peccatorum remißio? Atqui remißio peccatorum imputatur.Id quod prophetæ uerbis claret:Proinde & iusticia imputatur. De imputatione uero satis dictum est in superioribus.

Beatificatio igitur hæc in præputium tantum an & in circumcisionem deuenit? Dicimus enim quod imputata fuerit Abrahæ fides ad iusticiam. Quomodo ergo imputata est? cum esset in circumcisione, an cum esset in præputio? Nõ in circumcisione sed in præputio.

Expositio ue per regressum.

Hunc locum alij sic exponunt, quasi sit occupatio. Iudæos enim obijcere dicunt.Etiamsi hæc ita habent, tamen beatificatio nõ Gentibus, sed Iudæis tantũ debetur.Iccirco respondere Paulũ, atq; probare quod salus hæc ex æquo tũ ad Iudæos tũ Gentes quoq; pertineat. Sed uidemus Paulũ in proposito perstare.Dixerat enĩ

Abrahæ fidem, nõ opera, imputatam esse pro iusticia: idem ergo temporis quoq; ratione excussa dilucidius proponit. Elegans autem & firma est temporis circumstantia: utpote quæ & inter decem uoces generales & locos dialecticos sit relata. Deinde enallage quoq; uocũ obseruanda erit. Vsurpauit enim rem pro persona, præputium uidelicet & circumcisionem pro Abrahamo præputium habente & circumciso. Nam quod non de alio quàm ipso Abrahamo intelligi debeant, conuincit quod sequitur, Dicimus enim quod imputata &c. γὰρ enim Caussalis est, ad superiora respiciens: quasi dicat, Hactenus quidem satis constat fidem Abrahæ pro iusticia imputatam: nunc uero perueſtigemus etiam quando imputata sit, ante uel post circumcißonem? uel cuius rei respectu? Vtroq; enim referri potest πῶς οὖν ἐλογίσθη, Sed respondet iam, Non in circumcisione sed in præputio. Igitur cum iustificatus sit priusquam circumcisus, claret quod iusticia illi non propter circumcisionem, sed per fidem imputata sit.

Et signum accepit circumcisionis signaculũ iusticiæ fidei, quæ fuerat in præputio,

De circumcisione.

Hanc ego crediderim esse anthypophoram sed & antistrephon. Anthypophoram quidem quod Iudæi obijciebant, si ante circũcisionem absolute iustus erat, quid opus circumcisione? Hic iam per antistrephon respon

spondet, circumcisionem in eos retorquens suoq; instituto accommodans. Credidit (inquit) Abraham cum nondum esset circumcisus, & ex eo iustificatus est: tandem uero accessit circumcisio, non quæ iustificaret, sed signaculum esset iusticiæ fidei, hoc est, quæ ueluti testimoniũ sacramentumq; eius rei esset quod fidei sit iusticia. Non enim dũtaxat dixit, Accepit signum circumcisionis: sed addidit signaculũ, id est, ut signaculum esset, σφραγῖδα inquam τῆς δικαιοσύνης τῆς πίστεως. Vocauit autem σφραγῖδα notam impressam adeoq; sigillum. Solemus enim fidei caussa obsignare quod certum & indubitatum esse uolumus, sed & sigillo fidem damus & stipulationi præscriptæ nosmet ueluti obstringimus. Sentit ergo Paulus circumcisione ueluti sigillo Deum obsignare uoluisse, quod fidei & nullius alterius rei sit iustificatio: deniq; eos qui circumcisionem acceperint sese ueluti sacramento obstrinxisse, quod in nulla alia re, quàm in Deo per fidem iusticiam quærere uelint. Id enim potest uerborũ emphasis, quod non modo dixit Signaculum iusticiæ, sed addidit, Signaculum iusticiæ fidei, hoc est, quod fides sit iusticia. Sic inquam in Iudæos retorsit ualidissime, quod ipsi ad defendendam operum iusticiam obijciebant. Ad lucem & robur huius faciunt iam ea quæ sequuntur.

ut esset pater omnium credentiũ per præ

putium, uidelicet ut etiam ipsis imputaretur iusticia, simul & pater circũcisionis esset, nõ eorum modo qui ex circũcisis sunt, sed & eorum qui ingrederentur uestigijs fidei, quæ erat in præputio patris nostri Abrahæ.

Abraham pater credentium.

Caussam enim assignat cur Abraham primo sit iustificatus, deinde uero circũcisus: nimirũ ut ex eo liqueret & Iudæos & Gentes fide fore iustificandos. Primo enim cum ante ipsam circumcisionem & legem iustificatus sit ex eo quod Deo fideret, certum Gentibus argumentum præstitit fore, ut & ipsæ iustificentur si credant, imò ex fide duntaxat non ex circumcisione iustificandas. Secundo. Addita est circumcisio, sed ut signaculum. Præuidit enim Deus Iudaicam Gentem sore pertinacissimam, ideoq; circumcisionem Abrahæ dedit, ut hac ueluti sacramento adacti posteri eius omnem gloriam fidei tribuerent. Imò priusquam circũcideretur laudẽ iusticiæ adeptus est, qua re Deus oẽm carnalem gloriationẽ euacuare, & illud imprimis uoluit ostendere, quod ad exemplum Abrahæ Deo sit fidendũ, modo quis iustificationem indipisci uelit. Vnde nos iam conijcimus illos demum ueros esse filios Abrahæ, qui fide & factis Abrahæ fidem & facta referunt, nõ illos qui carnaliter ab hoc nati sunt. Hic enim uidemus Patris uocabulũ non usurpari pro eo qui genuit,

Ioan. 8
Luc. 19
Galat. 3

sed pro exemplari secundum quod mores nostros instituimus. Sic inquã omniũ credentiũ pater est. Iam ergo sic licebit colligere. Exemplo Abrahæ uniuersa iustificãdi ratio est exposita, ut hac cognita noueris quõ iustificẽtur oẽs mortales. Est enim populi Dei pater, id est, speculũ & exemplar. Cæterũ Abraham neq; ex circũcisione, neq; ullis iustificatus est operibus, sed fide sola. Proinde cæteri quoq; mortales non ex operibus, sed fide duntaxat iustificabuntur. Hoc autem uelut ariete ualidissimo concussa iacet istorum opinio qui Paulũ aiunt, uel de legalibus tantũ, uel ceremonialibus, non autem de operibus gratiæ locutum. Nã Abraham fuit pater omnium credentium. &c.

De ratione sacramentorũ.

Fœcundus est præterea hic locus è quo nonnulli id dogmatis transumpsere quod signa externa interiorem hominis fidem fulciant, confirment, imò & conferant. Equidem si Apostolus dixisset circumcisionem esse signaculum fidei, sanè uideri poterat id inde consequi: nunc uero cum expreßis expositisq; uerbis dicat, circumcisio est signaculum iusticiæ fidei, quis est qui non uideat quàm alienum sit à Pauli instituto, quod illi assuunt de suo? Sed de genuino sensu satis superius disputatũ. Interim nõ nego hinc colligi posse quæ fuerit uera apud ueteres, nũc quoq; apud nos sit nostrorũ sacramentorũ ratio. Paulus enim usus est duobus uocabulis, quæ si recte intelligantur, mire faciunt

ad rectam ſacramentorum rationem intelligendũ. Primus eſt σημεῖον quod nos uel ſignum uel notam, repræſentationem uel ueſtigium dicere poſſumus. Quidam (ut apud Fabium eſt) indicium dixere per quod res intelligitur, ut per ſanguinem cædes. Posterius eſt σφραγίς quod ſigillũ ſignificat, quo nos obſtringimus uel fidem damus. Iam apud Latinos unicum uerbum habemus quod utriſq; reſpondet, id uero Sacramentum dicimus. Sacramentum enim prima ſignificatione ab eccleſiaſticis eſſe dicitur ſacræ rei ſignum. Sic autem reſpõdet priori uocabulo. Deinde Latini authores ſacramentum dixerunt eſſe iuſiurandum, aut quoties interpoſitis ſacris obligamur. Vnde & ſacramentum militare. Et ſic exprimit uocem ſigilli. Sunt ergo in ſacramentis ſpectanda hæc duo, ſignum ſiue ſignificatio, & iuſiurandum ſiue obligatio, ipſa inquam res & uis ſacramenti. Vt in circumciſione ſignum eſt glande circũciſum, & intra populum Dei uel teſtamentum aſcriptum eſſe. Obligatio, pie uiuere, à malo diſcedere, cerauicem non indurare, & cor circumcidere, imò totum à Deo pendere. Et agnus tranſitionis cæſus, ſignificabat liberationem Aegyptiacam. Obligabat autem cõuiuas ad gratiarumactionem & uitæ innocentiam. Sic etiam Baptizmus eſt ſignum populi Dei quod ſanguine Chriſti luſtratur. Significat enim uiſibilis aqua gratiã inuiſibilẽ. Et obſtringit baptizatos ut pactis ſtent, uni

uni Deo fidant cui per immerſionem conſecrati ſunt, deniq; & maculas animi indies eluant pietate & ſynceritate uitæ. Sacer quoq; panis & uinum ſacroſanctum ſymbolum ſunt corporis Chriſti traditi & ſanguinis pro nobis ſemel effuſi. Cœnantesq; obſtringit ad ueram fidem, ad gratiarumactionem, concordiãq;, ut tota multitudo unus panis ſimus, & uni Deo per Chriſtum nitamur. Ab hac ergo ſacramentorum ratione ſæpe tranſumpſerunt argumenta apoſtoli: quem admodum hoc loco ex circumciſionis obligatione conuicit fidem eſſe iuſticiam, eò uidelicet quod circumciſio ſit ſignaculum, hoc eſt, obligatio iuſticiæ fidei. Hic autem neceſſe eſt ſacramentum prodat, qui alibi quàm per fidem iuſticiam quærit. Sic in 1. ad Corint. 10. cap. obligatione Cœnæ dominicæ confutat iſtorum errorẽ, qui idolothytis ueſcebantur. Hoc enim prodebant ſacramentum illud quo ſe uni Chriſto in unicum eccleſiæ corpus obligauerant, nunc enim de idolorũ quoq; ſacris participantes etiam ſathanæ membra fiebant. Obligatione item baptizmi probabit in 6. huius capite quod fideles innocentiæ ſtudeant. Sic & typũ agni paſchalis tractauit in 1. Corinth. 5. cap. Hæc uero per digreſſionem.

Argumenta a Sacramentis petita.

Non enim per legem promiſſio contigit Abrahæ aut ſemini eius, ipſum hæredem fore mundi, ſed per iuſticiam fidei.

Lege non iustificatũ Abraham.

Hactenus in genere ostendit Abrahamũ nullis operibus iustificatũ, quibus ante circũcisionẽ claruit, imò ne circũcisione quidem, sed sola fide: nunc uero ne quis operibus legis iustificatũ suspicaretur hoc ipsum significãtissime, confutat & probat fide tantũ iustificatũ. Et summã hisce duntaxat proponit, argumenta mox subiungit. Semen aũt Abrahæ sunt, quotquot credunt, iã quod iã audiuimus. Et promissio Abrahæ de dominio totius mundi hæreditate consequendo facta, carnaliter nunquã est impleta, neq; implebitur unquã, spiritualiter uero per Christũ completa est, qui omnium Gentium salus factus, exaltatus, omnes ad se traxit. Author Cõment. in epist. ad Rom. qui circumferuntur Hiero. titulo, hæc ita exposuit, Siue ut in semine eius, quod est Christus, benedicerentur omnes Gentes, quæ illi in hæreditatem à patre sunt datæ. Siue ut cũ eo recumbant Gẽtes in regno cœlorũ. Et certè oim simplicissimus sensus fuerit, si dicamus Paulũ de ea promissione locutũ, quæ extat Gen. 22. & citatur à Paulo in Galat. 3. In semine tuo benedicentur omnes Gentes. Huic enim promissioni credidit, futurũ scilicet ut nasceretur aliquando qui futurus esset totius orbis hæres. &c.

Si enim ij qui ex lege sunt hęredes sunt, exinanita est fides & soluta est promissio. Lex enim iram operatur. Nam ubi non est lex, ibi nec transgressio.

Hæredes

Hæredes sunt qui Christi hæreditatis & ãnimæ salutis unicæ participes sunt. Sed ex lege sunt qui per legem iustificari uolunt & operibus nituntur. Hæc ergo illa argumenta sunt, quæ superiori summæ adhibẽtur. Probat enim uarijs argumentis Abrahamũ non ex lege sed ex fide iustificatum. Ergo ex hæreditatis uocabulo tale quippiam colligere licet. Quæ hæreditate obueniunt, gratis obueniunt. Nam filij à parentibus hæreditatem non emunt. Obuenit autem iusticia hæreditate, ergo gratis etiam. Huc iam pertinent illa duo absurda. Primum, Si legi deberetur iusticia, iam fides euacuata esset. Lex enim nititur merito, fides gratiæ. Secundum, Soluta & frustranea esset & promissio. Frustra enim promittitur quod uel ipsi habemus uel præstare possumus. Sic ad Galat. 3. Si ex lege est hæreditas, iam non est ex promissione. Atqui Abrahæ per promissionem donauit Deus, ergo nõ per legem. Hæc uelut ex pugnantibus: Sequentia petita sunt ex contrarijs officijs, ipsáq; ui legis. Iusticia pacat, Lex terret, ergo non iustificat. Quod enim iustificat pacat. Adijcitur sententia caussalis. Nam ubi non est lex, ibi nec transgressio. Hac enim probatur quod lex iram operetur. De quo in cap 7. Ex quibus omnibus id quoq; discimus quod promissiones Dei fide sunt suscipiendæ. Discimus itẽ quæ sit uis legis: & quod omnes operum & meritorum defensores fidem euacuant & promissiones Dei soluunt.

Iccirco ex fide datur hæreditas ut secundum gratiam, in hoc ut firma sit promissio uniuerso semini, non ei modo qui ex lege, sed ei quoq; quod est ex fide Abrahæ.

Conclusio

Conclusio siue illatio est huius disputationis, nempe quod gratuito iustificentur Iudæi atq; Gentes. Atqui ex proximo hæreditatem posuit pro salute siue iustitia: ut sit sensus, Igitur per fidem confertur iusticia. Iam ne quid ambigui superesset adiecit ἵνα κατὰ χάριν, id est, ut secundum gratiam, hoc est, ut gratuitum donum sit. Inest enim uerbis σχῆμα. Est & alia causa cur iusticiam uoluerit esse gratuitam, nempe ut firma sit promissio, quæ interim euacuaretur, si mereremur iusticiam operibus. Adde quod tum ne Gentibus quidem iusticia conferri posset. Nam si circumcisioni & legi ea deberetur, Gentes quæ ijs carent exclusæ essent: quod si à benedictione exclusæ essent, quomodo impleretur promissio Dei, In semine tuo benedicentur omnes Gentes? Iccirco ut firma esset promissio uniuerso semini cum ex Iudæis tum Gentibus coalito, fide & non operibus uoluit mundum iustificare Deus. Atq; ita uides Illationi egregias affixas esse causas. Alij hæc eò retulerunt quod sola fides in Deũ animam tranquillat, opera uero non item. Nouit enim cõscientia omnia opera nostra aliquid habere uitij, ambigit ergo an ea quæ fecit, sufficiant. Proinde cũ in rebus

rebus humanis unica petra firmitasq; sit ipse Deus: nihil enim in creaturis firmum. Sola autem fide percipiatur Deus: consequens est sola fide firmam fore promissionem. Hæc de conclusione, in qua admirabili ingenio paucis omnia complexus est, gratuito uidelicet nos iustificari per fidem, non per opera nostra: aut circumcisionem, aut carnalem prærogatiuam: omnes enim credentes filios Dei & Abrahæ esse. Ioan. 1.

qui est pater omnium nostrum: sicut scriptum est, Patrẽ multarum gentium constitui te, coram Deo cui credidit. Gen. 13. & 17.

Hæc non tam ad præcedentia pertinent quàm ad cõsequentia uiam sternunt. Nam si intelligamus κατέναντι οὗ ἐπίστευσε θεοῦ, ad exemplum Dei cui credidit, ut eruditi quiq; exponunt: iam pertinent & ad superiorum confirmationem. Nam sensus erit, Quemadmodum Deus non est alicuius Gentis Deus tantum, sed omnium ex æquo Gentium: sic Abraham non Iudæorũ modo, sed omnium credentium pater est. His iam adde ut sensus perficiatur. Promissio autem Abrahæ & semini eius contigit, ergo & Gentibus, quia & ipsæ sunt semen Abrahæ: qui per fidem iustificatus est, unde cõsequẽs est omne semen Abrahæ fide iustificari. Si uero κατέναντι τοῦ θεοῦ intelligamus coram Deo, uel respectu Dei, ut Hebræi loquuntur, iam & ad consequẽtia sternunt uiam. Nam sensus erit, Et pater quidẽ mul

tarum Gentium futurus erat, non sui, sed Dei respectu. Abraham enim effœtis erat uiribus, Deus autem uitæ restituit mortuos. &c. ut Paulus hæc, Coram Deo, ue luti expositionis gratia de suo adiecerit: quasi dixerit, Idq; Dei respectu factũ est cui credidit. Nã sicut credidit, sic ei etiã usu uenit. Quia enim hactenus docuit so la fide iustificatũ esse Abrahamũ, nunc pergit illã præclarã Abrahæ fidem exactißime per digreßionem describere, ut sciremus quę nã fides in Abrahamo fuerit, quæ nobis immitãda sit. Primo ergo paucis adumbrat quæ uis Dei: deinde quomõ se illi crediderit Abraham.

DIGRESSIO.

qui uitæ restituit mortuos, & uocat ea quæ non sunt tanquam sint.

De uera fide.

Obiectũ fidei Deus est. Deus ergo qualis sit prædicãdus est, ut hoïes illi tuto poßint fidere. Duo ergo maxima in Deo sunt uita & oïpotentia. Ipse enim cũ uita sit omniũ, omnia quoq; ex nihilo condidit, cõdita admirabili prouidentia cõseruat: quæ cũ Abraham fide intelligeret, nõ erat quod anxie secũ disceptaret quomõ effœtũ corpus restitui fœcundũq; reddi posset. Deinde cernebat oculis fidei sine omni negotio Deum posse ex impia Gente pißimã efficere: quo & Baptista respexisse uidetur qui dixit, Dico uobis quod poßit Deus facere, ut ex lapidibus his filij surgant ipsi Abrahæ. Sed cur non audimus Paulum ipsum sese exponentem?

Qui præter spem sub spe credidit, se fore patrem

patrem multarũ gentium, iuxta id quod dictum est, Sic erit semen tuum.

Hæc est illa præclara Abrahæ fides. Cõtra spem (inquit) sub spe uel in spe, hoc est spei sese credidit. In humanis nihil erat quod speraret: at in Deo nihil nõ sperabat: ipse enim spes omniũ rerum sufficientia & copiacornu est. Et nõnulla quidem exemplaria habent παρ' ἐλπίδι in spe uel sub spe: pleraq; uero ἐλπίδι ἐπίστευσεν spei concredidit: sed in idem recidit. Dicimus enim sub spe pro ipsæ spei. Et spei quidem uocabulo uti maluit quàm fidei, augustius enim illud quàm hoc, utpote quod & credulitati potest aptari. Erasmus, Est autem iucunda (inquit) contrariorũ inter se relatio: quasi dicas, Sperabat in rebus desperatis, & cũ spes non esset tamen sperabat, sibi diffidens, Deo fidens. Locus autem citatus extat Genes. 15. Subinde uero non loquitur tantum de promißione carnali Isaac, sed magis de spirituali in Christo domino cõpleta. Nũquã enim innumerabiles fuerunt Iudæi, nisi per euangelij prædicationem, alijs atq; alijs ab ortu & occasu accedentibus, & cum Abraham recumbentibus. Mat. 8.

Et nõ infirmatus fide haud reputauit suũ ipsius corpus iamiam emortuũ, quod uidelicet circiter centũ annos natus esset, nec emortuam Saræ uuluam.

Singula clarius enucleat & ob oculos statuit. Solet

autem carnalis affectus uisibilibus circumstantijs propius excußis plerunq; deficere. Id quod illorum querela satis coarguit, quorum meminit sacra historia Numeri 14. & 13. Horum nihil inuenias in Abrahamo, qui carnales suggestiones fide oppreßit. Neq; enim emortuum, id est, effœtum suum corpus uel uxoris senium ad concipiendum minime posthac idoneum, tanti reputauit, ut omnipotentiæ Dei anteferret: iam sequitur quod sensum absoluit,

Sed ad promissionem Dei non hæsitabat per incredulitatem, sed robustus factus est fide, tribuens gloriam Deo, certa persuasione concepta, quod is qui promiserat, idem & præstare poterat.

Conditiones sanctæ dei.

Mira est in oppositione iucunditas, & mirabilior in rerum tractatione utilitas. Hinc enim discimus quæ sint ueræ fidei conditiones & officia. Primo fides non hæsitat, dijudicat & contendit, sed promittenti firmo simpliciq; accedit animo. Prius dixit, Non reputauit. Hic dicit, Non hæsitauit. Græca uehementiora sunt, εἰς δὲ τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ θεοῦ οὐ διεκρίθη τῇ ἀπιστίᾳ, quasi tu dicas: uerum incredulitate in promissionem Dei contendendo aut hæsitando non peccauit. Pulcherrima uero est hæsitantis animi descriptio apud Maronem qui de Aenea suo, magno curarum (inquit) fluctuat æstu:

Atq;

Atq; animum nunc huc celerem, nunc diuidit illuc,
In partesq; rapit uarias, perq; oia uersat.
Sicut aquæ tremulũ labris ubi lumen ahenis
Sole repercussum aut radiantis imagine lunæ,
Omnia peruolitat late loca, iamq; sub auras
Erigitur, summiq; ferit laquearia tecti.

Huc refer & sententiam Iacobi ex capite 1. Qui hæsitat mari similis est, nec quicquam se impetraturũ putet. Deinde quia constans est fides, subinde gliscit & auctibus crescit, seipsa indies ualidior. Respondet aũt robur fidei ei, quod supra audiuimus, Nõ infirmatus fide. Tertium quod fidei proprium est, illud est, quod gloriam Deo tribuit, illum uerum, uiuũ, omnipotentẽ credit, illum inuocat, adorat & colit, & præter illum neminem, quæ unica Dei gloria est. Quarto certa est & indubitata. Id enim potest uerbũ πληροφορηθεὶς: quasi dicas, Certa persuasione accepta. Hinc ad Hebræ. 11. fidem substantiam esse dixit. Innititur enim rei certæ, sicut sequitur, Quod promisit Deus præstare potest. Huic enim iunge, Promisit autem Abrahamum patrem futurum multitudinis, ergo præstare potuit: unde iam factum, ut senio & impotentia carnis posthabita se totũ Deo crediderit. Quibus ergo iam placet quod Apostolus dixit fidem non hæsitare, sed solido simpliciq; pectore rei pollicitæ incumbere, placeat & illud quod non quiduis ex omnipotentia Dei col

De omnipotentia Dei.

ligit, sed cũ conditione dicit, Quod promisit id præstare potest. Nã & propheta, Oĩa (inquit) quæcunq; uoluit fecit. Obseruemus ergo qd' uelle præcedit facere, promittere ipsum præstare. Rectissime enim Tertul. aduer. Praxeam, Nõ aũt (inquit) quia oĩa potest facere Deus, ideoq; credendũ est illũ fecisse, etiã quod nõ fecerit sed an fecerit requirendũ. Erit enĩ aliquid Deo difficile, id scz quodcunq; nõ fecerit: non quia nõ potuerit, » sed quia noluerit. Dei enim posse, uelle est, & non pos » se, nolle: quod aũt uoluit & potuit & ostendit. &c.

Quapropter imputatum est illi etiam ad iusticiam.

Nusquam ueluti bonus nauclerus cynosurã uel scopum amittit, ubiq; redit. Hic enim nunc denuo infert, Talis autem fides, nempe tam solida & incorrupta, reputata est illi pro iusticia. Et ne quis hisce auditis obiiceret, Quid uero mea retulerit, quid Abrahæ pro iusticia imputatum sit? præuenit Anthypophora & dicit,

Neq; uero propter illũ tantum hæc scripta sunt quod illi sic imputata sit, sed etiam propter nos, quibus imputabitur, si modo credamus in eum qui excitauit Iesum dominum nostrum à mortuis, qui traditus fuit propter peccata nostra & excitatus est propter iustificationem nostri.

Vsus scripturæ sanctæ.

Non uoluit (inquit) spiritus sanctus tantũ ostendere scri

re scripturis quomodo Abraham duntaxat sit iustificatus: quin potius, quomodo omne genus mortaliũ iustificari posit. Est enim Abraham pater & exemplar omnium credentium. Quid uero ad hæc dicent qui Paulum contendunt loqui de eorum operibus, qui sub lege & non sunt sub gratia? Vnam enim eademq; audimus esse iustificandi uiam ueterum uidelicet & nostrum. Abraham autem etsi fidelis atq; in gratia esset, nullis tamen meritis, sed fide duntaxat iustificatus est: quoc circa necesse est ut etiam omnes Christiani nulla alia re quàm fide uel gratia iustificentur. Audiuimus præterea obiectum fidei Abrahæ fuisse Deum uiuificantem mortuos. Idem & nobis proponitur, ut credamus in eum qui filium suum Iesum à mortuis excitauit. Abrahæ fides aucta est dum uaria diuinæ bonitatis argumenta indies accederent. Gliscit & nostra, quoties perpendimus, quod filium suum pro nobis tradidit, in quo & omnem plenitudinem donauit. Hic morti traditus est, ut hostia corporis sui peccata nostra expiaret: & resurrexit à mortuis, ut hoc ipso comprobaret mortem abolitam, uitam restitutam, & ueram iusticiam orbi esse partam. 1. Corinth. 1. & 15. Deniq; ut intelligeremus nobis quoq; in uitæ nouitate ambulandum. Talis ergo debet esse fides nostra, & proculdubio ex gratia nobis quoq; pro iusticia imputabitur.

CAP. V Iustificati igitur ex fide pacem habemus apud Deum per dominum nostrum Iesum Christum, per quem & aditū nacti sumus fide in gratiam istam, in qua stamus, & gloriamur sub spe gloriæ Dei.

Consequētia fidem. Ex consequentibus & fructibus uel officijs uel effectibus fidei, ipsam clarius ponit ob oculos, docens ex fide existere conscientias tranquillas, securitatem & liberum ad Deum aditum, patientiam, constantiam, spem atq; gaudium. Principio qui fide iustificati sunt pacem habent. Nam qui ederit ex hoc pane (inquit dominus) non esuriet in æternum. Quid enim desyderare possit, qui Christū, in quo omnis plenitudo est, possideat? Proinde pacato animo est qui credit. Qui uero non credit, is nullam quoq; pacem habet. Nullis autē rebus nisi fide tantum trāquillitas animorum paratur: hinc signanter addidit Per dominum nostrum Iesum Christum. Sunt qui in ceremonijs & constitutionibus humanis pacem quærant, sed à pumice aquam postulant. Habet & illud suam emphasim quod ait, Pacem habemus apud Deum. Nam Ioan. 16. legimus, Hæc locutus sum uobis ut in me pacem habeatis: in mundo afflictionem habebitis. Item, Non ueni pacem mittere sed gladium. Et iterum dicit dominus, Pacem meam relinquo uobis, pacem meam do uobis, nō quomodo mundus dat, ego do uobis. Recte ergo distinxerunt qui duplicem

Pax.

plicem esse pacem tradiderunt externam uidelicet & internam. De interna quæ animi est tranquillitas hic loquimur. Externa uero in duplici quoq; est differentia. Est enim bonorum consensus & cōcordia, sancta quædam pax, cuius frequens est in sacris mentio, quam si quis uiolarit filij Dei nomine indignus censebitur. Scriptum est enim, Beati pacifici quoniam ipsi filij Dei uocabuntur. Rursus est quædam impiorum securitas, quæ uoluptates amat, ueritatis nomine nihil pati uult, uerum omne id odit quod sua gaudia interturbat, imò & iusticiam & ueritatem hoc nomine persequitur ne huius quicquam uioletur. Et hæc illa impia pax est, quam se dominus suis daturū negat, imò quæ & omnes pios persequitur, qui tamen cum Deo & sanctis pacem habent. Deinde exoritur ex fide fiducia quædam, ut liberi Deum adire audeamus. Siquidem fides docet patrem filij morte placatū esse illūq; humano generi bene uelle: ergo qui credit deū libere adit in quibuscunq; necessitatibus. Hanc fidei uim obscurauit nobis Pontificia religio quæ nobis tetra quædam de Diuorum intercessione obtrusit. Pij stant in gratia Dei, & certo norunt uota sua patri propter Christū esse gratissima. Postremo fides certa est adeoq; certa ut etiam glorietur siue gaudeat de uita æterna. Nam suo more Gloriamur sub spe gloriæ Dei, dixit pro eo quod est, gloriamur de gloriosa spe Dei, uita uidelicet æter-

Fiducia.

ua quam à Deo expectamus.

Nec id solum, uerum gloriamur etiam su per afflictionibus, scientes quod afflictio patientiam pariat, patientia uero probatio nem, probatio autem spem, spes autem nõ pudefacit, quod dilectio dei effusa sit in cor dibus nostris, per spiritum sanctum qui da tus est nobis.

Καυχώμεθα gaudemus potius quàm gloriamur.

Patientia. Ex fide autem manat & patientia & probatio & spes & Dei dilectio. Est enim uirtutum quædam inter se connexio, ut uidere est etiam in epistola D. Petri po steriore cap. 1. Paulus hoc loco orationem Gradatione figurat. Multa eaq; lectu dignissima scripsit de patien tia inclytus Dei martyr Cyprianus ad imitationem ma gistri sui Tertulliani uiri grauissimi. Et D. Petrus, Ne quis (inquit) uestrum affligatur ut homicida aut fur aut facinorosus. Porrò qui affliguntur & patien tia uincunt, ij ceu aurum in igne probãtur, quod adeò nõ perit, ut subinde reddatur purius. Malis enim exer citati ipsa re discunt diuino auxilio nihil esse præsenti us, unde & postea Deo tam benigno firmius adhærẽt & in malis durant expectantes illius opem, qui nun

Spes. quam non eruit inuocantes se. Hæc autem illa spes est, quæ non fallit. Nam propheta dicit, Omnis qui credi derit ei non confundetur. His omnibus adijcitur causa effi

sa efficiens spiritus sanctus, qui copiosissime in pecto ra nostra effudit dilectionem Dei, quæ quidem facile asperrima quæq; & insuperabilia superat, quod amã ti nihil sit difficile. Aut hic erit sensus. Iccirco creden tes confundi non possunt, quod per spiritussancti in stinctum didicerunt maximam illam Dei erga huma num genus dilectionem, qua se tradidit pro nobis, si cut nunc sequitur.

Christus enim cum adhuc essemus infir mi secundum tempus pro impijs mortuus est. Nã uix pro iusto quisquam morietur. Siquidem pro bono forsan aliquis etiam mori sustinet. Commendat ergo suam cha ritatem erga nos Deus, quod cum adhuc essemus peccatores Christus pro nobis mortuus est.

Dilectio Dei. Sumpta occasione per comparationem amplifi cat beneficiũ per Christum humano generi præstitũ. Solent enim apostoli pro suo officio ubicunq; se obtule rit dicendi commoditas differere de beneficio Dei no bis in filio præstito. Faciebat præterea hæc tractatio ad euidẽtiã primarij negotij ad quod iam paulatim re dit, ostendens nos gratuito iustificandos. Quia igitur de dilectiõe Dei dixerat, copiosiora per epanaphorã & exegesim subiungit, Christus enim cũ adhuc esse mus. &c. Agnoscis nimirum caussalem Enim. Cõmodo

autem annotauit Erasmus, Secundum tempus, uel ad præcedentia uel consequentia referri posse. Si ergo referatur (inquit) ad infirmos, mitigat quod dictũ est, quasi infirmitas illorum tempori sit imputanda, quo nondum apparuerat Euangelij gratia. Sin referatur ad mortuus est, intelliges illum idoneo tempore & à patre præscripto mortem oppetijsse. Occubuit ergo pro impijs Christus: quod quidem plurimum derogat illis qui uel suis meritis prouocatũ credere poterant filium, uel Deum hominis pro peccatis hostias susceptarum. Quomodo enim mereatur quid impius? uel quorsum opus erat filium innocentem morti tradere, si nostra placare poterant opera? His iungitur iam gratiæ diuinæ amplificatio. Nam per collationem subiungit, Nam uix pro iusto. &c. Iustum autem & bonum per heterosin rem iustam & bonam significat. Origenes utroq; modo ediserit pro iusto uiro & iusta caussa. Iam sequitur illatio, Commendat ergo suam charitatem erga nos Deus. &c. Nam particula δὲ posscentibus omnibus circumstant ijs per ergo siue inquã uel aliam similem exponenda est. Paria legis in 1. Ioã. 4. cap.

Multo igitur magis iustificati nunc per sanguinem eius seruabimur per eũ ab ira. Si enim cum inimici essemus reconciliati fuimus Deo per mortem filij eius, multo magis

magis reconciliati seruabimur per uitam ipsius.

Quorsum uero hæc? Eò pertinent ut sentiamus spe neminem pudore affici, sed tantã esse gratiæ uim, tantam meriti Christi potentiam, ut plenissime credentes conseruet. Verba plana sunt. Quibus manifestum fit nos nulla alia re mundari, quàm sanguine Christi: id quod fusissime tractauit idem Apostolus in epistola ad Hebræos. Ira deniq; hoc loco iterum sumitur pro uindicta & damnatione. Et omnium sententia constat uitam morte præstantiorem esse. Iam si morte potuit diuinum orbi placare numen, certè uita sua multo magis credentes seruare potest. Nam ad Hebr. 7. legimus, Christus perpetuum habet sacerdotium: unde & eos plene potest saluare qui per ipsum adeunt Deum, semper enim uiuit in hoc ut interpellet pro illis.

Non solum autem hoc, uerumetiam gloriantes in deo per dominum nostrum Iesum Christum, per quem nunc reconciliationem assecuti sumus.

Hæc non modo amplificationis gratiæ diuinæ sed & clausulæ speciem habere uidẽtur: quasi dicat, Hinc uero liquet cur tantopere gloriemur exultemusq;. Siquidem per domini nostri Iesu Christi reconciliationẽ tantopere confirmati sumus, ut etiam de ipso Deo possimus gloriari, illum ipsum Deum nostrum esse. &c.

Propterea quemadmodum per unum hominem peccatum in mundum introijt, ac propter peccatum mors, & sic in omnes homines mors peruasit quãdoquidem omnes peccauerunt.

REDITVS.

Hic tandẽ fit ad summã cauſſæ reditus à digreßione qua huc uſq; de uera fide diſſeruit. At ipſum orationis filiũ quod de cõmendatione beneficij gratuiti iam contextũ eſt, pulchre hanc ſibi ſequentẽ connectit tractationẽ, qua Paulus ueluti de nouo omne negotiũ peccati gratiæ & iuſtificatõis ob oculos reuocans, altius oĩa ceu ab ouo, quod dici ſolet, ordiẽs, indicat quæ ſint uires humanæ, unde peccatum, qui eius effectus, unde gratia, uita & iuſtificatio: quæ omnia ut uegetiora & perſpicatiora eſſent, uelut hypotypoſi quadam perq; contentionem demonſtratiuã Adamum & Chriſtũ Ieſum cõmiſſos, auditoribus ſpectandos uiuacißime proponit, ab illo deducens peccatũ & mortẽ, ab hoc uero gratiã & uitã: certè in hoc ne quiſquã poſthac ſuis uiribus meritis aut operibus iuſtificationẽ uel uitã tribueret, ſed ſolæ gratiæ per fidẽ, qui huius cauſſæ ſtatus eſt primarius. Et omnia ad ſtatũ rerum referenda eſſe authorũ argumenta cenſent eruditißimi quiq;. Ergo particula διὰ τοῦτο Propterea, uel connexionis eſt particula, uel non ad præcedentia uerba tantũ, uelut nota illatiõis, referenda erit, ſed ad generalẽ totius cauſſæ ſenſum: quaſi dicat, Iã uero qd' redẽptioni per Chriſtũ præſtitæ oẽm gloriam iuſtificationis tribuimus, homini cõtra prorſus adimimus, haud temere fit. Nã ab hoĩe nihil niſi peccatũ eſt. &c. Præterea diſputatũ eſt hoc loco ab eruditis de abſoluta huius loci ſententia & quõ ea poßit reſtitui. Nam hoc membrũ, quẽ admodũ per unum hominẽ. &c. non habet quod ex æquo reſpondet. Eſt ergo qui ſic abſoluat, ut ſit ſenſus, Quapropter ſicut per unũ hominem peccatum in mundũ intrauit, ita & per unũ hominẽ intrauit mors: ut intelligamus utrunq; nobis ab Adam eſſe profectũ. Vt quemadmodum ille peccauit & ob peccatum in mortem incidit, ſic nos quoq; peccantes in mortem incidamus. Origenes duas refert opiniones, quarum prior non magni momenti eſſe uidetur. Apoſtolum uidẽs licet ſtudio quodam hanc partem imperfectam reliquiſſe, ne audientes à ſolo Deo per Chriſtum proficiſci uitã redderentur ſegniores. Poſterior magis genuina eſt. Vult enim alteram partẽ in poſterioribus eſſe redditã, licet interuallo longiore, nempe illic, At non ut peccatũ ita & doniũ. Cæterum inuenias in ſacris innumera Anapodata, non illa quidem incuria aut inſcitia ſcriptorum admiſſa, ſed data opera neq; citra laudem. Breuitati enim ſtudentes, per ſeſe aliàs aperta, diligenti reliquerunt auditori reſtituenda. Quid enim uel hoc loco facilius fuerit quàm aſcriptum hoc

Fontes peccati & gratiæ.

membrum, oppoſito ad hunc modum reddere. Sic per unum hominem gratia ſiue peccatorũ remiſsio in mundum introijt, & propter gratiam uita. &c. Hæc de
Peccatum orationis incõmodo & reſtitutione. Iam uero curioſius de peccato diſputare nihil aliud fuerit quàm actũ agere. Quid enĩ dici poſſet de hoc, quod nõ dixiſſent multoties noſtri æui homines eruditiſsimi, quorũ opera omniũ terentur manibus? Quid quod Auguſtinus aduerſus Pelagianos hoc negotij diligentiſsime uoluit reuoluitq; ? Quod ſi tu horum omnium fontem accedere malis lege 3. cap. Geneſeos, inde enim tranſumpſit quæcunq; hoc loco de peccato & morte ſcripſit Apoſtolus. Ego certe crediderim Apoſtolum peccati nomine & hæreditariam ad peccandum procliuitatem, quam recte alij uocarunt originale peccatum, & uniuerſam hominis corruptionem cõprehendiſſe. Quid enim aliud poſt ſe trahit propenſio ad peccandum quàm ipſam omnium malorũ lernam cæcitatem, amorem ſui, odium Dei & proximi, faſtidium rerum ſpiritualium & ſtudium rerũ carnalium? Hinc uero mors emergit. Quia ſtipendium peccati mors: non utiq; corporea, quæ & ipſa ex peccato eſt, ſed animæ. Dixit enim dominus, Quacunq; die ederis ex hoc ligno morieris. Edit autem, ergo mortuus eſt: non utiq; corporaliter, ergo iuxta animam: quanquam & ſuo tempore mors quoq; corporea ſequeretur. Breuiter, huc ſpectauit

ctauit conſiliũ Pauli, ut cauſſas peccati ab homine duceret, imò & uniuerſum genus humanũ ſub mortẽ concluderet, in hoc ut uitam nõ niſi ex unico ſperaremus Chriſto. Licebit ergo ſic argumentari. Omnes peccatores mortui ſunt. Omnes homines peccatores ſunt. Ergo omnes homines mortui ſunt. Proinde qui uitam in homine quærit οὐου πόκας ζητεῖ. Obſeruandæ autem ſunt iſtæ uniuerſales, Omnes peccauimus, In omnes homines mors peruaſit. Obſeruandum præterea quod peccatum & mors, id quod & in 1. cap. annotatum, ab homine, non à Deo ceu authore primario proficiſcuntur. &c.
Aſinitas quærit nas

Vſq; ad legem enim peccatũ erat in mundo: porrò peccatum non imputatur lege nõ exiſtente: imò regnauit mors ab Adam uſq; ad Moſen in eos quoq; qui non peccarant in ſimilitudine præuaricatiõis Adam, qui typus erat futuri.

Planioribus uerbis exponit ſeſe. Dixerat, Omnes peccauimus. Subijcit ergo eius confirmationem. Nam ad legem uſq; peccatum erat in mundo. Proinde oẽs quotquot ante legem fuerunt homines Adamo progenati, ſancti etiam patriarchæ & prophetæ, peccatores fuerunt. Quod autẽ à multis peccatum forſan minus agnitum, inde factum ait, quod peccatum non imputetur ubi non ſit lex. Per legem enim peccati agni-
Etiam illi peccatores qui ante legem

tio. Atqui imputandi uerbum peccatores culpa non liberat. Nam & si homo non reputet, inde tamen non consequitur quod Deus non reputet, qui tum quidem legem naturæ condiderat. Quid quod ipse Dominus ante legẽ latã ad Caim dicebat, Sanguis fratris tui clamat ad me? Sed & ipse Caim clamabat, Maius est peccatum meum quàm ut ueniam assequi queam: quod equidem minime dixisset si peccatum ante legem non fuisset reputatum à Deo. Hinc liquet apostolum id hominum respectu, imò & per comparationem dixisse. Idem enim illud peccatũ quod ante legem reuera peccatũ erat, lege accedente spectabile magis factum uidetur: quẽadmodũ & in 7. cap. audiemus. Quin ipse Paulus hoc loco protinus adiecit, regnasse mortem ab Adam usq; ad Mosen, id est, à mundi exordio usq; ad legem latã. Cum aũt mors peccati pœna sit. Mors uero non modo inuaserit omnes ante legem homines, sed & imperiũ in eos quoq; habuerit, cõsequens est oẽs istos fuisse peccatores, ipsumq; peccatũ fuisse reputatũ. Nã ubi mors est, ibi & peccati imputatio. Iam etsi (ait) posteri Adæ non peccarint illud ipsum peccatũ quod protoplastes peccauit (id enim potest locutio Peccare in similitudinẽ transgressionis Adæ, de qua & in Cõmen. ad Hebr. 5. cap.) attamen ab eo ueluti contagio uitiati, oẽs quæ sua sunt quærũt, sese adamant, diuina uero negligunt. Siquidẽ illud quod natũ est ex carne caro est.

est. Atqui affectus carnis mors est. Proinde omnes ante & post Mosen mortales, quotquot item ab Adamo nati sunt & adhuc nascentur, ex natura filij mortis sunt. Habes iam quid ex uniuerso mortalium genere existat, peccatum uidelicet & mors. In fine adiecit particulam quæ & superioribus respondet, & consequentibus ansam planiora copiosioraq; de hac re dicendi præbet. Nam cũ dicit Adamũ gessisse typum τοῦ μέλλοντος, id est futuri & expectati Messiæ, pauciss. mis uerbis superiori membro alterũ iugum cõiunxit: quasi dicat, Quẽadmodũ per unũ hominẽ peccatũ & mors in oẽs homines, qui uel ante uel post legẽ fuerũt, propagata sunt: sic uita quoq; & gratia non uni ætati aut certis hoĩbus, sed omnibus in orbe credentibus cõferuntur, neq; per aliũ q̃ per unicũ Iesum Christũ. Iam eadẽ illa sententia cõmodã sequentibus præbuit ansã. Christus ueterum quoq; unica salus.

At nõ ũt peccatum, ita & donum. Nã si unius delicto multi mortui sunt, multo magis gratia Dei & donum per gratiam quæ fuit unius hominis Iesu Christi in multos exuberauit.

Est enim hæc anthypophora ad præeuntem sententiam: quasi dicat, Cæterum nemo intellexerit ab Adam ita proficisci donum ut peccatum audiuimus profectum: sed eò spectat typus, quod solius Christi iustificatio sit. Si enim unus ille Adam delicto suo totam ne-

ei dedit multitudinem, potuit & unius Christi Iesu gratia omnem mortuorum multitudinem restituere uitæ. Est enim gratia Dei peccatis nostris & maior & efficatior. Proinde quemadmodum per Adam omnes moriuntur, sic per Christum omnes uiuificabuntur. Pulchra autem Antithesi opponit peccato gratiam, & morti donum. Est autem gratia fauor Dei erga nos gratuitus beneuolentiaq; numinis gratuita. Donũ uero liberalis delictorum cõdonatio, quæ existit ex diuina gratia, & confertur per Iesum Christum, qui & ipse cum gratia tum donum Dei cognominatur. Nam Ioã. 4. Si nosces (inquit ad Samaritidem Christus) donum Dei, id est, illud munificum Dei beneficium, quod orbi præstitit me exhibito (sequitur enim per expositionẽ, Et quis sit qui tecum loquitur: quasi dicat, Ipse qui tecũ loquor sum illud Dei donum) equidem à me petisses aquam ac refrigerium. Porrò ne quem uel illud offendat quod Paulus ὁι πολλοὶ multi inquam dicere maluit, quàm πάντες id est omnes, quo tamen hactenus usus est, annotandum & hoc, illud aliud quiddam sonare Græcis quàm Latinis, apud quos multi dũtaxat paucis opponuntur, apud illos uero populi significat multitudinem, atq; id fermè quod Latinis uulgus: unde & Origenes frequẽter πολλοὺς ἀντὶ πάντων multos inquam pro omnibus exposuit, imò sic exponendũ esse indicat locus Matth. 20. qui perhibet Christum impendisse animam suam λύτρον ἀντὶ πολλῶν redemptionem pro multis, hoc est pro omnibus fidelibus. Hanc enim emphasim interim habere uidetur, quod infideles excludit. Etsi enim pro omnibus mortuus sit fidelibus tamen prodest duntaxat passionis meritum. Obseruanda item & illa particula Multo magis, quæ plurimum consolatur conscientias afflictas, longe præferens diuinam gratiam peccato & morti. Christus enim efficatior fuit in abrogandis ijs, quàm Adam in propagandis. Sed & illud expendendũ quod tam anxie urget uocabulum VNVS, quo iugulauit omnia omnium hominum merita. Sunt tamen qui hoc loco sophistices præsidio elabi conantes dicant, Vnũ aliquoties usurpari pro præcipuo: proinde præcipuam esse Christi iusticiam, deinde nostram quoq; non prorsus contemnendam. Sic etiam unum esse mediatorem, hoc est præcipuum ipsum uidelicet Christum, ita & diuos nihilominus intercessores esse posse. Neq; enim scribi solum Christum esse mediatorem, sed unum. Cæterum hoc ipso ignorantiam suam produnt miseri, quasi uero unus non usurpetur pro solus, maxime in hisce locis in quibus circumstantiæ id plus satis cõuincunt. Quod si hoc peruersissimorum hominum commentum recipiamus, fateri cogemur præcipuũ quidẽ esse Deũ cæli, interim uero alios quoq; Deos non aspernandos. Nã Paulus non modo dixit unus est mediator, sed etiam,

Donum.

Multi uocula quõ usurpetur.

Vnus uel unicus & solus.

Vnus est Deus, & deinde subiunxit, & unus est medi
ator. Rectius ergo sentit Noui test. interpres, qui hanc
eandē sententiam, οὐδεὶς ἀγαθὸς, εἰ μὴ εἷς ὁ θεός,
in Matthæo quidē uertit, Nemo bonus nisi unus Deus:
in Luca uero, Nemo bonus nisi solus Deus. Proinde ill⁊
li λογομαχίαν exercent, nos τὴν ἀλήθειαν. Habet
& illud suam emphasim quod ait Hominis Iesu Chri
sti. Hoc enim ad nomen Adæ alludit, quod hominem si
gnificat, & mysteriū, imò pretiū incarnationis Chri
sti refricat. Sic illud etiam suam habet ἄνεσιν quod
nō dixit, In multos deuenit, sed exuberauit, copiam si
gnificans absolutamq; & nulla prorsus parte defici
entem redemptionem, quæ & in infantes originali la
be infectos deriuatur, nisi maior sit Adæ in perdendo
uis, quàm Christi in seruando.

Et non sicut per unū qui peccauit do⁊
num. Etenim iudicium ex uno ad con⁊
demnationem, donum autem ex multis
delictis in iustificationem.

Christus non unum tantum sed omnia pec cata dele uit.

Alia est Christi & Adæ comparatio, satis quidem difficilis & obscura, propter sententiarum breuitatē, loquēdi quoq; morē et anantapodaton, sed ijs incōmo dis medebitur quiuis per se, qui hæc nostra audierit. Primo in genere ꝓponit apostolus aliud quoq; esse, in quo Christo cū Adam nō conueniat: illud uidelicet, quod donū non pari modo collatū sit, ut peccatū. Secū⁊
do

do adiungitur iā huius expositio per subiectā caussā uel sententiā. Nam unicū peccatū Adæ mortē, id est, cō demnationē orbi induxit. Sed Christus nō unum tantū peccatū condonauit, sed uniuersam peccatorū multitu dinē expunxit, iusticiāq; absolutā & æternā induxit. Errant itaq; turpissime quotquot aiunt Christum uel pro originali uel ueterū peccatis tantum, perlutasse. Nam & Ioannes alibi, Sanguis Iesu Christi filij Dei emundat nos ab omni peccato, nec nos tantūmodo, sed & totum mundum. Vocauit aūt Apostolus κρῖμα, iudicium, crimen uel culpam, ein ſchuld, uel certe cō demnatio est. χάρισμα uero, quod prius δωρέαν dē xit, nihil aliud est, quàm gratuitum beneficiū. Signifi cat enim χαρίζομαι largior siue gratis dono.

Etenim si per unius delictū mors regna uit per unū, multo magis qui exuberan tiā gratiæ & doni iusticiæ accipiūt in uita regnabunt per unū Iesum Christum.

Planius nil dici potest

αἰτιολογία est cōparationis præcedentis. Petita est aūt à minori ad maius: quasi quis dicat, Si mortis tā ta uis est, quantā putas uitæ futurā? Iterū enim peccato & morti opponit gratiā & uitā siue iusticiā. Cæterū abundantiā gratiæ dixit pro exuberanti gratia, idio tismo Ebraico: Doni aūt iusticiæ dixit, quod ipsa iusti cia donū sit. Oĩa aūt planissima sunt. Et sanè oportuit ea esse aperta, quæ futura erant fidei nostræ capita.

Itaq; ſicut per unius delictũ in omnes homines in condemnationem, ita & per unius iuſtificationem in omnes homines ad iuſtificationem uitæ.

Sartienda eſt ſententia ad hunc modum, Sicut condemnatio propter unius peccatum in omnes deuenit uel propagata eſt, ita & iuſtificatio uitæ in omnes qui credũt per unius Chriſti iuſtificationem deriuata eſt. Iam enim ex diſſimilibus eluctatus, recta uerbisq; clariſſimis Adæ Chriſtum committit, indicans quid ab utroq; acceperimus. Ad huius collationis ſenſum faciet & conſequens comparatio.

Quemadmodum enim per inobedientiam unius hominis peccatores cõſtituti fuimus multi, ita per obedientiam unius iuſti conſtituentur multi.

οἱ πολλοὶ

Inobedientia quidẽ ſiue incrudelitas illud ipſum peccatum eſt, de quo loquimur, Incrudelitas enim inexhauſta eſt mali materies. Atqui id mali morbi uel incendij reſtinxit obedientia ſua dominus, de qua pluribus ad Philip. 2. Hæc aũt eſt illa egregia Pauli demonſtratiua contentio, qua, ni prorſus ſtupidi ſis ingeniſ, didiciſti unius hoc eſt ſolius Chriſti eſſe iuſticiam quã nobis ex gratia communicet & non propter merita aut opera noſtra. Didiciſti item quàm nobilis & efficax ſit mors ſiue redemptio Chriſti, & quàm late pateat:

Vnicũ apostolorum inſtitutum.

teat: quæ omnia iam penitius inſpicienda pio lectori relinquo.

Lex autem ſubintrauit, ut abundaret delictum. Vbi uero exuberauit peccatũ, magis exuberauit & gratia, ut quemadmodum regnarat peccatum in morte, ſic & gratia regnaret per iuſticiam ad uitã æternam per Ieſum Chriſtum.

Iſta pertinent ad expoſitionem ſuperiorum. Audiuimus enim peccatum fuiſſe in mundo ab Adam uſq; ad Moſen. Iam uero ne quis putaret lata lege peccatũ eſſe ſublatum, hæc ſuppingit & ait, Tempore uero deſtinato acceſit lex, non ea quidem quæ peccatum expurgaret: ſed magis augeret. Per legem enim agnitio peccati. Attamen hoc ipſum (inquit) ad decus gratiæ ſuæ ſplendoremq; miſericordiæ inſtituit dominus. Hoc enim confert lex, ut per ipſam clarior & euidentior ſit Dei erga nos beneficentia. Quo magis enim eminet & ſæuit peccatum hoc magis elucet eius beneficiũ qui à peccato liberauit. &c. Et quamuis iam ſæpius de lege cœpiſſet diſſerere, iuſtam tamen tractationem ad 7. uſq; cap. diſtulit. Illud autem imprimis ſuo conuenit inſtituto quod dicit, νόμος δὲ παρεισῆλθεν: quaſi dicas, Lex uero obiter irrepſit, nimirũ peccato quod tum in mundo erat neq; concuſſo neq; ſublato.

Lex peccatũ nõ proſpulit.

Iſta uero habuimus, amice lector, de prima Euãgelij

Epilogus.

parte, quæ est iustificatio uel peccatorũ remissio, quæ nõ nisi per Iesum Christũ cõfertur credentibus, eo potissimum nomine, quod ille solus sit iustus & sanctus, nos contra omnes corrupti & natura peccatores, & iccirco mortui & damnati. Iustificamur igitur omnes gratis sine merito & operibus nostris, sed per fidem tantum quæ est in dominum Iesum, cui sit laus & gratiarum actio semper.

QVOD BONIS OPERIBVS EXERCEANTVR FIDELES.

Occasio sequentiũ.

Duo sunt quæ carnales parũq; in rebus spiritualibus exercitati Caussæ hactenus actæ opponunt. Primũ, Si bona opera nihil cõferunt ad iustificationẽ neq; quicquã merentur, nimirũ nequicquã etiam prosunt: indulgebimus igitur genio, quando quidem satis erit si credamus, imò profuerit etiam si peccemus: ita enim abũdabit gratia. Secundum, Si ne lege quidem paratur iustitia, sed ea potius peccatũ augetur, iam necessario consequitur legem non modo inutilem esse sed etiã malã, utpote quæ malũ ipsum per se quidem satis amplũ, magis etiã augeat. Eadem illa obijciuntur nobis & hodie, ab ijs maxime, qui nihil boni iustiue operis uel unquã fecerunt, uel etiãdum facere uolunt, cũ sint abominabiles, uerbi Dei hostes, crudeles, immorigeri & ad omne opus bonũ reprobi. Istis ergo respondet cõsequẽtibus, initio docens fidelẽ hoiem innocentiæ studere: deinde

inde legẽ Dei bonã esse ac utilẽ. De priori primo disserit, ijsdẽq; orbẽ arguit, iuxta uerbũ Christi, de Iudicio.

CAP. VI

Quid igitur dicemus? Manebimus in peccato, ut gratia abundet? Absit, Qui mortui sumus peccato, quomodo post hac uiuemus in eodem?

Officium credentis.

Obiectionem calumniatorum initio ipse ex fine 5. cap. producit, deinde confutat. Recte enim aiunt prudentis doctoris esse ita tradere iusticiã ne interim iniusticiæ aperiatur fenestra. Confutatio autem petita est ex effectu fidei & natura hominis Christiani. Fides enim uera, iugulat carnis affectus. Eadem efficit Christianũ, qui nunc per fidem ueluti natura immutata, pristinæ uitæ congenitisq; defunctus moribus nouã uitam uiuit, quam nisi quis uixerit, Christianus non erit. Nunc ergo interrogatione uehementiorẽ reddit orationem Apostolus, ac dicit, An uero quisquam tã demens, ut tam impia de pio credat? Minime gentium id ex fide consequitur quod obijcitis. Tam enim impossibile est ut fidelis in peccatis maneat, quàm impossibile est ut mortuus uel edat uel disputet. Peccamus equidem Christiani, sed in peccatis nõ manemus. Nam Christianorum uita est perpetua pœnitentia, lucta & uitæ custodia. In hac enim iam quidem succumbimus, mox uero iterum eluctamur. Alij hæc sic exponunt ut dicant inuersionem factam hanc, Imò

ideo iustificati estis ut bene operemini. Vt si quis hoc modo argumentetur, Labor non prodest ægroto: ergo etiam curatus nihil agam. Respondendum erit per inuersionem ex caussa finali, Imò ideo curatus es, ut deinceps labores. &c.

An ignoratis quod quicunq; baptizati sumus in Christum Iesum, in mortem eius baptizati sumus? Consepulti ergo ipsi sumus per baptizmum in mortem, ut quēadmodum excitatus est Christus ex mortuis per gloriā patris, ita & nos in nouitate uitæ ambulemus.

De baptismo quędam.

Dixit Christianos omnes peccato esse mortuos, atq; uelut ex officio, studere innocentiæ, idem iam & baptismi mysterio excusso clarius retractat, suoq; more orationem interrogatione figurat. Totum uero negotium in hanc contrahi potest ratiocinationē, Quicunq; baptizantur in Christū Iesum, in mortē eius baptizantur. Cæterū oēs credentes baptizantur in Christum Iesum: ergo oēs Christiani baptizantur in mortē Christi. Iā omnis uis argumenti in eo latet, quod in mortem Christi baptizamur, hoc si nouerimus quid sit, simul & cognouimus quæ sit mens Pauli, & quod baptizmi mysterium, quæ eius obligatio. Est ergo in Christum uel in mortem eius baptizari nihil aliud quàm initiari ac astringi ad id, quod pristinæ uitæ mori atq; nouā in

in fide per Christum uelimus uiuere. Sequitur enim in ipsissimis Pauli uerbis expositio, Cōsepulti ergo ipsi sumus per baptizmum in mortem, ut quemadmodum ille resurrexit à mortuis, ita etiam nos nouam uiuamus uitam. Quæ sanè ἀλληγορικῶς per similitudinem dicuntur. Nemo enim illi corporaliter consepelitur, sed mente duntaxat, tum uidelicet cum mundo renunciat. Illa uero gloria non est humanarum uirium, sed cœlestis inspiratæ uirtutis. Nam & Christus per gloriam patris, id est, per diuinam naturam resurrexit. Paulus ergo ab obligatione sacramenti baptizmi sic argumētatus est, Omnes baptizati obligātur ad nouitatem uel innocentiam uitæ, proinde in peccato non manent fideles. Hinc iam facile fuerit uidere quod sit baptizmi institutum uel mysterium. Principio enim constringit nos sub cultum religionemq; unius Dei patris filij & spiritussancti: deinde ad innocentiam, ut sancte & pie in hoc mundo uiuamus. Imprimis autem conueniebat huic instituto & aquæ elementum, quo maculas eluimus purgamusq;, & aspersio uel immersio, quo consignamus. Sed de hac re aliàs alij copiosissima ædiderunt commentaria, nos quædam in 4. huius epistolæ caput. &c. Habes & alios locos Pauli huic ancillantes ad Colloss. 2. atq; 3. ad Ephes. quoq; cap. 4. & alibi, imò quæ sequuntur, singula clarissime exponunt.

Si enim insititi facti, sumus illi per si-

militudinem mortis eius, igitur & resurrectionis erimus.

Confirmatio est superiorum. Traxit autem metaphoram ipsamq; argumenti uim ab agricultura atque natura insitorum surculorum, qui succum eius trunci imbibunt, eoq; uegetantur cui inseruntur. Dicit ergo Paulus, Si morti Christi sumus insiti, nimirum & resurrectionis erimus. Id est, Si Christo, ceu palmites uiti, sumus insiti, nimirum Christi spiritu uegetamur atque ad nouam uitam, quæ resurrectione significata est, animamur. Hunc autem esse genuinum sensum cõuincunt sequentia.

Illud scientes, quod uetus ille noster homo cum illo crucifixus est, ut euacuetur corpus peccati, ne post hac seruiamus peccato.

τοῦτο γινώσκοντες, Formula loquendi est apud Paulum, ueluti si nos dicamus, Isto uero hoc uoluimus, Vel, Ista autem similitudine hoc diximus. Est ergo expositionis nota. Iam enim sese exponit Paulus, & ait, Quod autem de sepultura & resurrectione, de insitione & morte hactenus dixi, sic debetis intelligere quod Christianorum sit ueterem hominem iugulare. Vocauit autem ueterem hominem illum nobis à primo parente genium inditum atq; congenitum, ad uirtutes quidem seguem, sed ad uitia promptißimum. De quo

Vetus homo.

quo clariora habes ad Ephes. 4. Ille ergo uetus homo noster, id est ipsa cõcupiscentia, crucifigenda est, hoc est fidei claua indies pulsanda comminuendaq; ne loris disruptis, effuso cursu in uitiorum procurrat campũ, ibiq; per omnis generis flagitia grassetur. Huc pertinet & illud, Vt euacuetur corpus peccati. Hoc enim exponitur quid sit crucifigere ueterem hominem, nimirum euacuare atq; exhaurire temperantia, uigilijs, ieiunijs, precibus, atq; uirtutum studio, constantia & patientia, corpus peccati, id est, nosmetipsos qui nihil sumus nisi concupiscentia & peccatum merum. Σῶμα id nobis quoq; usitatum est. Dicimus enim, Der lybhafftig tüfel, Corpus diaboli, pro ipsomet diabolo. Der tüfel selbs. Sic ad Colloss. 2. In Christo (inquit Paulus) habitat omnis plenitudo Dei σωματικῶς corporaliter, id est, reuera, nõ imaginarie, sed ipse Deus. Aliâs enim neq; diabolus neq; Deus qui spiritus est, corpus sunt, etsi Tertullianus angelis ac Deo corpus indiderit, sed sui generis. Sequitur & aliud membrum, quod superius & fulcit & explicat, Ne posthac seruiamus peccato: ergo q peccato cupiditatiue suæ amplius nõ seruit, sed iustitiæ uiuit, is corpus peccati aboleuit. Aliud est aũt peccare & aliud peccato seruire, quẽadmodũ longe aliud est peccare q̃ in peccato manere. Nã oẽs sancti peccant, quia hoĩes sunt: sed in peccato non manẽt & peccato nõ seruiũt. Quæ si pbe teneas multũ

Matt. 16 Gal. 5

Corpus peccati.

1. Ioan. 1 1. Ioan. 3

difficultatis in scripturarum compugnantia superasti. Seruiunt autem peccatis qui carne superati genio indulgent, neq; à malo suo resipiscunt, sed in uia peccatorum & impietatis infixi, dolere desierunt, ut est in Ephesijs Pauli.

Qui enim mortuus est, iustificatus est à peccato.

Eadem generali confirmat sententia. Est enim hæc γνώμη καθολικὴ, Qui mortuus ē, à peccato iustificatus est. Hanc alij allusionē ad uere mortuos habere putant. Mortuus enim omnino non peccat, imò peccare non potest. Ita & qui natus est ex Deo non peccat. Sunt qui exponant per hanc saluatoris sententiam, Qui lotus est non opus habet nisi ut pedes lauet, sed mundus est totus. Ioan. 13. Sanè Paulus persistit in allegoria, ac dicit eum demum esse uere fidelem & fide iustificatum, qui concupiscentiam & carnis adfectum (ut aiunt) mortificarit, non eum qui multa de fide iactitet, impie interim uiuat, Iacobi 2.

Quod si mortui sumus cum Christo, credimus quod & uiuemus cũ illo.

A præmio

At carni humanæ præmodum acerbum & difficile est, si semetipsam uel præmere uel deserere uel negligere debet, gemit ergo, anhelat, & in omnes formas seuertit, si uspiam aperiatur elabendi fenestra. Amaris itaq; dulcia, ueluti bonus medicus, miscet Apostolus, & obiter indicat, illam hominis mortem, fœliciſsima & nunquam interitura compensandam fore uita. Sed & iustitia æquitasq; Dei poscit, ut quos habuerit passionis consortes, eosdem etiam gaudij & fœlicitatis habeat participes.

Sciētes quod Christus excitatus à mortuis, non amplius moritur, mors illi non amplius dominatur. Nam quod mortuus fuit, peccato mortuus fuit semel, qd' autem uiuit, uiuit Deo. Ita & uos reputate uosipsos mortuos quidem esse peccato, uiuentes autem Deo per Christū Iesum dominum nostrum.

Summa.

Retexit & in summam conijcit omnia, ut hactenus tractata & euidentiora & clariora sint. Porrò apostolico more splendidius & liberius de gloria ac merito Christi loquitur. Illum peccato fuisse mortuū, id est, propter peccatum. Nam iuxta Isaiæ prophetæ uaticinium, nullus erat in ore eius dolus. Sed & Latini dicimus Curium & Decium reipublicæ mortuos, id est, commodo uel propter utilitatem reipublicæ. Semel autē mortuus est, hoc est, semel immolatus est. Vnica enim hostia absoluit sanctificatos in perpetuū. De quare multis disseruimus Cōmen. in Hebræ. Pauli ædito. Cæterum amplius non moritur neq; mors illi dominabitur, in æternum enim regnabit, sed & mortem confe-

cit, qui est resurrectio & uita omnium fidelium. Hæc de libertate apostolica & studio propagandi gloriã Christi. Nunc quod attinet uiuendi exemplum & pœnitentiam, ipsum inquam propositum nostrum, quid obsecro potuit clarius dici, quàm quod dixit, Ita & uos reputate uosipsos peccato quidem mortuos, Deo aũt uiuentes? Ergo à Christo Iesu non tantũ uita confertur hominibus, sed & exemplum bene uiuendi pœnitendiq;. Impia Pontificis religio proposuit nobis nescio quos Monachorum patres superstitionum antesignanos moribus imitandos. At ipsa ueritas Christum Iesum lucẽ mundi Deiq; sapientiam proponit. Neq; superuacaneũ est quod adijcitur, Per Iesum Christũ dominum nostrũ. Voluit enim hoc ipso confutare illorũ arrogantiã qui nihil nõ suis tribuebant uiribus. In Galatis uitam (inquit) quam nunc uiuo in carne per fidem uiuo filij Dei. &c. Hæc aũt ad obiectionem impiorum, qui iccirco quiduis licere putant quod unicæ fidei tribuimus iustitiam. Ex ijs uero omnibus colligimus quomodo pœnitentia in nomine Iesu Christi prædicari posit, nimirum ad præsens Pauli exemplum. Colligimus item quæ sint officia eorum qui iustificati sunt, quiq; fidei effectus, nimirum innocentia quæ est uitæ per mortificationem carnis custodia uirtutisq; studium ardentissimum. Quicunq; ergo in hoc stadio currunt fideles sunt, qui uero id certaminis detrectãt hypocritæ sunt.

Pœnitentia.

Hue

Huc iam pertinet huius epistolæ caput 12. Iacobi quoq; apostoli locus in cap. 2. imò quicquid uspiam in scripturis traditur de bonis operibus. Nam nemo nostrum unquam negauit bona opera, imò huc spectant omnia nostra consilia ut à peccatis auocemus homines, ad innocentiæ & uirtutum inuitemus studia. Interim uero cauemus ne per doctrinam nostram blasphemetur diuina gratia, ne operibus id tribuat, quod gratiæ seu fidei est, atq; ita crucem Christi euacuemus. Fatemur ergo fidem sine operibus mortuam esse, opera uero fidei fructus: sed iusticiam non illorum, sed huius esse. Neq; uero quælibet etiam opera probamus, sed ea duntaxat, quæ ex fide & charitate sunt. Scimus enim dixisse dominũ, Frustra me colunt humanis traditionibus. Paulũ quoq;, Corporalis exercitatio parũ habet utilitatis, at pietas ad omnia utilis est. Et iterũ, Omne quod non est ex fide peccatum est. Item, Si omnes opes meas pauperibus impartiar, charitatẽ uero nõ habeã, nihil utilitatis capio. Vnde nos omnia Monachorum Nonnarum Sacrificorum, omniũ inquam impostorũ & hypocritarum opera nihil utilitatis habere credimus, nisi quod inertissimorũ (hominum an aqualiculorum dicam nescio) ingluuiem fartiunt, otium libidinem & gulam fouent. Atq; cum hæc dicimus illi nos bonis operibus infestos esse clamitant, iam non agentes Dei, sed uentris sui negotium. Vident

Sententia de bonis operibus.

enim uersuti quò res suæ sint peruenturæ, si uulgus sen ſerit ueram uere bonorum operum rationem. Sed re dimus.

Ne regnet igitur peccatum in mortali uestro corpore, ad obediendum ei in cō cupiscentijs ipsius. Neq; accomodetis membra uestra arma iniusticiæ peccato, sed accomodetis uosipsos Deo, uelut ex mortuis uiuentes & membra uestra ar ma iusticiæ Deo.

A genere didactico iam deflectit ad deliberatiuum: nunc enim hortatur ad uitæ innocentiam: quanquam ijsdem primis illis uerbis & prædisputata claudat & sequentiam summam præmittat. In genere enim dicit, Ne regnet peccatum in mortali uestro corpore. Vbi singula nobis excutienda, nempe quod peccatum illud ipsum congenitum malum dixit, ipsam inquam concu piscentiam quæ sit teneat imperium in quæuis scelera propellit. Deinde corpori nostro epitheton non citra emphasim addidit. Nam mortale uocauit, ueluti miseræ sortis nostræ commonens, ut fragilitate permoti pro pria minus initamur rei fallaciſsimæ minimeq; duraturæ. Sed & illud expendendum quod non dixit, Ne sit peccatum in corpore uestro, sed Ne regnet peccatum in corpore uestro. Nemo enim uel sanctorum est sine concupiscentia & peccato: uerum nemo sanctorū peccato

Cohortatio ad innocentiam.

cato & concupiscentiæ permittit imperium. Id enim hoc ipsum est quod per expositionē sequitur, Ad obe diendum ei, nempe peccato, in concupiscentijs ipsius uidelicet corporis uel peccati. Iccirco in illis non re gnat peccatum, qui & si cupiditate & malo hoc est peccato non careant, attamen genio non indulgent, sed tumultuantes & in flagitia erumpere gestientes affe ctus fide & temperantia cohibent opprimuntq;. Ad explicationem & subsidium huius facit iam & sequēs sententia. Neq; accomodetis membra uestra. &c. Nā adiecta est ad illustrandum superiorem. Cæterū quod in illa corpus mortale dixit, id in hac membra uocat. Sed membra concinnius adhibebantur armis. Arma ue ro instrumenta sunt. Alluſit enim ad rem militarem, à corpore ad animum transiens monensq; ne membra nostra militiæ sathanicæ impendamus. Finge enim nūc peccatum esse imperatorem aliquem qui membris no stris hoc est nobisipsis, animi corporisq; uiribus in mi litia iniquitatis abuti cupiat, stipendium offerat, inq; militiam suam alliciat. Hic ergo suadet Paulus sollici tantem repellamus, uniq; Deo fideliter militemus. Se quitur enim contrarium membrum, Sed accomodetis uosipsos Deo, ut mēbra uestra huic in iusticia militēt, Huic interserit Epicherema, Velut ex mortuis uiuētes. Id est, sicut eos decet qui pristinæ mortui uitæ nouam uiuere debent. Tam etenim turpe est Christianū mē

Militia est uita hominis super terra. Iob.

bra baptizmo tincta scelerũ militiæ tradere, quàm ad hostium castra amicis proditis & desertis transfugere. Alij sic exponunt quasi uoluerit monere ut cũ magno gaudio magnaq; alacritate nos offeramus Deo tãquã ij qui carcere soluti uel à morte suscitati sunt, atq; ita alluserit ad illud Ezechiel. 37. Porrò uenustus & copiosus est locus de militia spirituali & armis spiritualibus, de quibus cum multi cum ueterũ tum nostrorum plurima ædiderint, præstat tamen quod Paulus hoc loco item ad Rom. 13. & in Ephe. cap. 6. conscripsit. Sunt & alia multa eius generis in historia sacra & prophetis, quæ nos sigillatim annumerare ac pro dignitate tractare non possumus, utpote qui non scribimus uel Declamationes uel Locos communes, sed Cõmentarium. Quisq; pro ingenio ecclesiæ suæ ab his occasionem accipiens congerat quod & utilissimum & commodissimum uideatur.

Peccatũ em̃ uobis non dñabitur. Non enim estis sub lege sed sub gratia.

Virtus & robur fidei.

Honesto iungit facile. Sub honesti enim locum ea partim pertinẽt quæ audiuimus. At cũ rerũ utilissimarũ simul & honestissimarũ difficultatis opinione pleriq; terreamur, apostolus id quidẽ præoccupat & ait, Neq; uero periculũ est ne nolentes peccatũ uincat, uel tanta uirtute polleat ut irruenti ac contra nos pugnãti resistere non ualeamus. Imò longe præualemus. Quan

Quandoquidem amplius non sumus sub lege sed sub gratia. Hoc est fide in dominum Iesum percepta tales posthac non sumus, quales eramus cum in lege, id est, pristina uita ageremus: nunc enim noui homines facti omnia possumus per eum qui nos spiritu suo confortat & in hanc uocauit gratiam. Nam sub lege esse nihil aliud est quàm eam uitam agere quam agunt qui adhuc sub lege sunt pauidi, attoniti, uiribus suis innitentes interim nihil agentes. Vel sub lege esse est sub peccati dominio esse, ut lex accipiatur pro peccato quod lege indicante cognoscitur. Contra sub gratia esse est à peccato liberatũ & nouũ hominem factũ esse, auxiliũ Dei sentire, & à spiritusancto agi. Quæ si expenderent quidam hoïes nequã, nõ dicerent, Ego hic peccato resistere nõ possum. Hoc ipso produnt se nullã habere fidẽ. Quotquot enĩ sub gratia sumus fideles, oïa possumus, equidẽ nõ nostra uirtute, sed per spiritũ sanctũ qui operatur in eredẽtibus oïa bona. Vnde nimirũ uiri quidã & eruditione & uetustate insignes dogma suũ de Libero arbitrio sumpsere. Est enĩ Canon in Definitiõibus ecclesiasticis à re præsenti nõ oïno abludens, hic, Quod nemo nisi per Christũ libero bene utatur arbitrio: idẽ magister in epistola ad Milenentanũ consiliũ data prædicat dicens, Aduerte tandem ò prauissimarum mentium doctrina, quod primũ hominem ita libertas ipsa decepit, ut dum indulgentius frenis eius utitur in præuaricationem præsum-

De libero arbitrio sententia ueterũ excussa.

ptione incideret. Nec ex hac potuit erui, nisi ei prouidentia regenerationis, statũ pristinæ libertatis Christi domini reformasset aduentus. Et paulò post, Ita Deus in cordibus hominũ, atq; in ipso libero operatur arbitrio, ut sancta cogitatio, pium consilium, omnisq; motus bonæ uoluntatis ex Deo sit, quia PER ILLVM ALIQVID BONI POSSVMVS, SINE QVO NIHIL POSSVMVS. Et plura alia huius generis quæ sequuntur. Ex quibus conijcimus ueterum opinionem de Libero arbit. longe pientiorem fuisse, quàm nunc sit scholasticorum prorsus impia sententia.

Quid igitur? Peccabimus quod non simus sub lege, sed sub gratia? Absit, An nescitis quod cui accomodatis uosipsos seruos ad obediendũ eius serui estis cui obeditis, siue peccati ad mortẽ, siue obedientię ad iusticiam? Gratia autem Deo quod fuistis quidẽ serui peccati, sed obedistis ex animo in eam in quam traducti estis doctrinæ formam. Liberati ergo à peccato, serui facti estis iusticiæ.

Quomõ a lege liberi simus.

Rara admirabiliq; diligentia cauet ne usptam impingat lector uel ansam calumniandi arripiat. Quid ergo dixerat, Non estis sub lege sed sub gratia, ueritus ne quis consilio eius minus expenso peccandi licentiam arbitraretur abrogata lege suppeditatam, clarius iam

iã ostẽdit quatenus à lege simus liberi, & quid sit esse sub gratia sine lege. Cæterum uniuersum negotiũ hoc syllogismo absoluit, Eius serui estis cui obeditis, Obedistis autem iusticiæ: ergo serui estis iusticiæ. Sic inquã ab oppositis per relatiuam rationẽ argumentatus est. Nam seruitus opponitur libertati siue licentiæ, sicut iusticia peccato. Sed seruitus & obedientia relatiuorũ formam habent, nisi quis connexa malit. Sunt autem Loci à repugnantibus & connexis elegantes simul & firmi. Est etiam lepos & singularis gratia in allusione quæ ueluti orationis stella est. Allusit enim ad corporalem seruitutem. Præterea copiose admodum propositiones syllogismi exposuit. Principio autem obiectionem ueluti indignabundus excutit, ac dicit Nequaquã. Deinde orationem interrogatione figurat & syllogismum uelut caussam subiungit. Huius maior propositio est, Cuicunq; uos traditis ad obediendum eius serui estis. Adijcitur distributiua expositio, qua & præmiũ & pœna exponitur. Siue peccato cuius stipendium mors est: siue gratiæ cuius officium iusticia & finis uita æterna est. Iam sequitur minor propositio. Vos aũt obedistis iusticiæ. Eam uero longe alijs uerbis effert. Gratia (inquit) Deo, id est laus & gratiarumactio sit Deo, quod fuistis quidem serui peccati. At quæ fuerũt (ut prouerbium habet) iam non sunt: sed obedistis ex animo, id est, uere. Hypocrisim enim odit Deus: obedi- Ioan. 6

ſtis inquam, id eſt conſenſiſtis in eam doctrinæ formã, in quam eſtis traducti. In quam obſecro ſi certè in euangelicam quæ tradit pœnitentiam uitæq; innocentiam. Euangelium enim non tradit peccati licentiam, quod multi putant, ſed ſanctimoniam & puritatem. Sequitur nunc ſua ſponte illatio, ἐλευθερωθέντες δὲ, κατὰ ἐλευθερωθέντες ὅυρ. Liberati uero, pro liberati ergo. &c. Hinc uero liquet quid ſit ſine lege eſſe, nimirum à peccato liberatum, & ſub gratia, id eſt, iuſticiæ dedicatum eſſe. Neq; aliud eſt Chriſtiana libertas, de qua nonnulli curioſius diſputantes eò recidunt, ut putent legem ablatam, ſcripturas abolitas, & nihil non admiſſum: obliti proculdubio ſententiæ apoſtolicæ ad Galatas prolatæ, In libertatem uocati eſtis, tantum ne libertatem in occaſionem detis carni, ſed per charitatem ſeruite uobis inuicem. Cui non abſimilis eſt & illa Petri, Tanquam liberi & non ueluti prætextum habentes malitiæ liberalem, ſed tanquam ſerui Dei. Sed de Abrogatione Legis pluſcula in Commen. ad Hebræos Pauli in cap. 7.

Libertas Chriſtiana

Gal. 5

1. Pet. 2

Humanũ quiddam dico propter infirmitatem carnis ueſtræ: quemadmodum enim præbuiſtis membra ueſtra ſerua immunditiæ & iniquitati, ad aliam atq; aliam iniquitatem, ſic & nunc præbete mẽbra ueſtra ſerua iuſticiæ ad ſanctificationem.

nem. Cum enim ſerui eſſetis peccati, liberi eratis iuſticiæ.

Alij hunc locũ ſic expoſuerunt, quaſi Paulus dixerit, Cũ poſſim multa à uobis exigere (quid enim nõ debemus Chriſto pro nobis paſſo?) ſpectans tamen imbecillitatem ueſtram, hortor tantũ, ut ſi iuſticiæ nõ plus ſeruire uelitis, ſaltem ei tantum ſeruiatis, quantum antea peccato ſeruiſtis. Cæterũ eandem rem dicit quam ſuperius, ſed per comparationem, à pari argumentum ducens, interim & contrarios effectus per ſimilitudinem quandam iungens. Dicit enim, Iam uero finge mihi duos eſſe dominos, alterum Peccatum, Iuſticiam uero alterũ: deinde te quidem priori deſerto adhæſiſſe poſteriori. At cũ illi diuerſa à ſuis exigant miniſteria, ille quidẽ ut indulgeamus genio, de libidine trãſeamus in luxũ, & oĩs generis ſpurcitijs corpora noſtra cõtaminemus, hic uero ut ſobrietati ſtudeamus & de uirtute migremus in uirtutẽ & ſanctimoniæ incumbamus uitæ: an non ipſa res iam clamitat ita iuſticiæ nunc ſeruiendum ſanctimonia & puritate uitæ, ut peccato olim ſeruiuimus in immunditia & uitiorum conſcelerata turba? His ſubiungitur γνώμην, Cum enim ſerui eſſetis peccati, liberi eratis iuſticiæ, id eſt, iuſticiam negligebatis. Igitur ex contrario, Serui facti iuſticiæ liberi erimus à peccato. Recte enim dicitur eandem eſſe contrariorum diſciplinam. De ſanctifica-

Seruitus Chriſtiana.

tione plura in epistola ad Ephesios & in 1. ad Thes. cap. 4. Ex ijs autem quæ diximus claret istam sententiam, Humanum quiddam dico propter infirmitatem carnis uestræ, expositiuam esse formulam: quasi tu dicas, Scio carnem uestram, hoc est animi sensum ad res diuinas percipiendũ paulò esse tardiorem, iccirco humanum quiddam uobis dicam, id est, rudius & explanatius uobiscum loquar, nonnihil humani & pristinæ uitæ intermiscẽs, ut uel ex anteactis & carnali seruitute spiritualẽ clarius intelligatis. Sic ipse dominus Nicodemum rebus carnalibus in spiritualia uoluit inducere mysteria, &c. Ioan. 3

Quem igitur fructum habebatis tunc in his, de quibus nunc erubescitis? Nam finis illorum mors: nunc uero liberati à peccato, serui autem Deo facti, habetis fructum uestrum in sanctificationem, finem autem uitam æternam.

Fructus peccati & iusticiæ.

Iam & ab utilitate & inutilitate uel fœditate rerũ carnalium ad innocentiam uitæ trahit, & miro quodã modo utriusq; cum peccati tum iusticiæ finem ac præmia inter sese confert, huius extollẽs, illius uero deprimens, breuibusq; omnia. Dicite (inquit) obsecro quodnam præmium pristinæ uitæ reportaueritis? An non ipsa peccata secum suum adferunt supplicium, dum hominem ita conspurcant, ut nunc postquam respuistis

stis uelut à uitiorum temulentia insaniaq;, pudeat uos uestri, animus quoq; à cogitatione pristinarum uoluptatum abhorreat? Quò nimirum & illud summi Græciæ oratoris Demosthenis referri potest, quod à Laide nobili Corinthiorum scorto pretium corporis licitatus, magno autem æstimanti & decem denariũ millia poscenti, respondit, Ego uero pœnitere tanti non emo. Author A. Gellius in 1. noct. Attic. lib. cap. 8. Præterea quod finis scelerũ ueluti condignum præmium mors atq; damnatio sit, ex illa patefit Epulonis & mendici tragœdia, quam dominus in euangelio mirabili euidentia spectandam proposuit. Virtutes ꝛutẽ per se quidem pulchræ & appetibiles, non modo in hac uita plurimum iucunditatis & commodi habent, sed & in futuro sæculo æternis donabuntur gaudijs. Imò qui moderate uiuunt & rationem sobrietatis ualitudinisq; habent, multo commodius & suauius hic quoq; uiuũt, quàm ij quibus luxus crapula & omnis generis intemperantia cordi est. Ex ea enim sunt corporum & animorum morbi, aliaq; quæ à Plinio recensentur mala Natur. hist. lib. 14. cap. 22. Quod si quis similes ex Sacris, ex Seneca quoq;, & alijs scriptoribus sententias congerat hunc locum mire illustrabit. Lucæ 16.

Etenim obsonia peccati mors, donũ autem Dei uita æterna per Christum Iesum dominum nostrum.

γνώμη est, qua superiora confirmat. Porrò perstit adhuc in superiori metaphora à militia & Imperatoribus ducta. Milites enim cibis (ut scribit Eras.) alliciebãtur ac donarijs, ut hominũ genus omniũ longe uilissimũ, quippe quod cibi uentrisq; caussa uitam habet uenalẽ. Hinc Ambros. significantius reddidit mercedẽ uel quæstũ. Quod ergo prius finem uocauit, id hoc loco uocat obsoniũ, lyferig, stipendium. Nam τέλος non modo finis sed & salarium uectigal & emolumentum est. Cæterũ uilissimo obsonij salario opponitur ingenuũ τὸ χάρισμα, id est donũ, nempe æterna uita, quæ non obtingit nobis nostro merito aut nostra uirtute, sed ex gratia per Christũ Iesum dominum nostrũ. Atq; hæc particula cõmode subijcitur exhortationi ad innocentiam. Voluit enim ea cauere ne quis pietatis & innocentiæ studio iustificationem tribueret. Hactenus uero Suasorios locos Honestũ Facile atq; Vtile tractauit doctissime. Quod aũt sequitur, etsi distinctione capitis à præcedentibus uideatur separatũ, cohæret tñ.

CAP. VII An ignoratis fratres (sciẽtibus enim legẽ loquor) quod lex tantísper dominetur homini, quo ad ea uixerit. Nã maritata mulier, allígatur lege marito uiuenti, qd si moriatur uir, líberata est à lege uiri. Proinde uiuente uiro, adultera iudicabitur si se iunxerit alteri uiro: sín aũt mortuus fuerit

fuerit uir, líberata est à lege, ut nõ sit adultera, si iuncta fuerit alteri uiro.

Libertas.

Similitudine enim clarius exponit quod hactenus obscurius tractauerat, nempe quomõ uel quatenus sine lege, hoc est liberi simus, aut quorũ sit ea libertas, & quodnã libertinorum ingeniũ. Porrò similitudo sumpta est ex lege, propter eos qui ex Iudaismo ad Christi religionẽ conuersi scripturis potissimũ credebant. Præterea sacris scriptoribus receptissimũ est, ut similitudinibus res alioqui obscuras illustrent, & fastidium lectorũ leuent. Sũma uero huius in hoc consistit. Peccato uelut imperioso & tetro marito copulati sumus, hoc nondũ extincto à lege non sumus liberi. Qui uero carnem cũ suis crucifixerũt adfectibus, ij peccato sunt mortui, ut iam etiã à lege sint liberi, adeoq; & Christo nubere possint, qui istam peccati deterrimam beluam cõfecit, ut eius consortio siue tyrannide liberati mortales, ipsi Christo benigno & pulcherrimo copulentur sponso. Hæc est oĩm perioche. Negotium aũt de diuortio alijs excutiendum relinquo. Non enim huc spectauit cõsiliũ Pauli, sed similitudine ab ea re tantũ ducta, suum institutum uoluit illustrare. Neq; uero necessariũ est ut per omnia quadrent parabolæ. Nam satis est si id oculis exponant, cuius docendi gratia adhibentur. Audiamus ergo ipsum Paulum, quantum suo satis erat instituto, simile rei præsenti aptantem ac dicentem.

Ita uos quoq; fratres mei, mortificati estis legi, per corpus Christi, ut iungeremur alteri, nimirum ei qui ex mortuis surrexit, ut fructificemus Deo.

Sensus satis est apertus ex superioribus. Lex enim ille maritus est qui dominatur, imò qui damnat. Per legem autem nolim intelligas uoluntatẽ Dei, sed id quod legis indicio agnoscitur, peccatum. Hoc enim beneficio mortis Christi extinctum iacet. Nihil enim aliud intellexit per corpus Christi, quàm illud quod & Christus Ioan. 6. Et panis quem ego dabo caro mea est, quã ego dabo pro mundi uita. Claret igitur ex hac similitudine quomodo sine lege & sub gratia simus, item quid sit à lege liberatum esse, nimirum damnationi legis amplius non succumbere & à peccato liberatum esse, non tamen ne sit, sed ne imputetur. Voluit nos Deus sponsam filio suo tradere, ut huic fructificemus. Per stat enim in allusione. Nam sicut uxor maritũ noua prole parentem facit, ita sponsa Christi nouum fœtum, omnis generis uirtutes, Christo sponso gignit. Nisi igitur peccato mortui & Christo in innocenti uita copulati fuerimus, certè liberi nequaquam dicemur.

Coniugiũ Christi & Ecclesiæ.

Cum enim essemus in carne, affectus peccatorum, qui sunt per legem, uigebãt in membris nostris ad fructificandum morti; nunc autem liberati sumus à lege,

ge, mortui ei in qua detinebamur, ut seruiamus per nouitatem spiritus, & non per uetustatem literæ.

Caussa & declaratio superiorum sunt. Iterum enim utraq; confert & diuersos ostendit utriusq; effectus. Cum essemus (inquit) in carne, tum quidem uigebant affectus peccatorum in membris, ut inde omnis generis scelera æterna morte digna pullularent. Hæc aũt altera pars est, cõditio & genius tetrici & illepidi illius prioris mariti. Iam uero sequitur, à pari ratione uitæ pristinæ, sed longe alio effectu. At nunc cũ non amplius sumus sub carne & iugo legis, gratia seruatoris redempti, certè ipsa res clamitat nunc Deo seruiendũ in spiritu & synceritate uitæ. Hæc ergo est pars altera, genius sponsæ Christi mariti lepidissimi. Ex quibus omnibus iterum satis liquet quinam à lege liberi sint, & quid sit Christiana libertas. Sed diligentius expendemus singula Pauli uerba. In carne esse idẽ est quod sub peccato uel sub lege esse, agi uidelicet impetu carnis & secundum carnis genium uiuere. Hinc etiã subiecit affectus, παθήματα, quos & morbos & cupiditates carnis dicere possumus. Hæ sunt per legem, id est, legis indicio agnoscuntur, & uigent, ἐνηργεῖτο, id est secreto agebant & uim quandam habebant, Sy regtend vnd offnetend sich/ truckt end her für. *Nam occulta uis dicitur ἐνέργεια, uelut in semi-*

me & uis mentis in homine. In membris nostris) id est, in nobisipsis. Ad fructificandum morti) id est, cuius fructificatio mortem meretur. Mortui ei) Particula ei uel ad carnem uel ad legem potius refertur. Porrò nouitas spiritus, est restituta per spiritum sanctum mens, quæ in innocentia uitæ ambulat & spiritu Deũ colit. Vetustas uero literæ, est corruptus hominis animus à primo parente insitus, qui subinde nititur externis & ad hypocrisin procliuior est. Sed de litera & spiritu nonnulla in 2. cap. annotata sunt. Tandem uero hoc de libertate negotio ad 8. usq; caput suspenso, de Lege disputationem incipit.

DE LEGE.

Siquidem in initio 6. cap. recitatũ est quid impij ex eo colligant quod toties iam de lege auditum, ex lege non esse iusticiam, sed magis peccatorum agnitionem, iram ac condemnationem: unde ipsa re iam adigebatur, ut semel istorũ responderet calumnijs, ostẽderetq; quid sit lex, quare lata, quis eius effectus, quæ uis & officia.

Quid ergo dicemus? Lex peccatũ est? Absit, sed peccatum nõ cognoui nisi per legem.

Origo legum.

M. Tull. Cicero, Platonis cuius 12. extant de legibus libri, lector diligentißimus, de origine Legũ, pro Sextio, Quodam tempore (inquit) homines nondum neq; naturali neq; ciuili iure descripto fusi per agros atq; dispersi uagabantur, tantumq; habebant quantum manu ac uiribus per cædem eripere potuissent. Qui uero ingenio & uirtute præstiterunt, genus indocile unum in locum congregauerunt, eosq; ex feritate illa ad iusticiam & mansuetudinem transtulerunt. Inde uero lex respub. domusq; cœpere. Quapropter rectißime sentiunt qui dicunt, Bonas leges è malis ortas esse moribus. Certè non alia occasione & lex Dei scripta, quam uocamus Mosaicam, lata est. Etenim degenerantibus Israëlitis & conuictu Aegyptiorum deprauatis, adeò ut iam nescirent quid iusticia uel quid peccatũ, improbitate eorũ permotus dominus, lege lata, errorũ nebulas excutere uoluit. Tulit ergo legẽ eãq; inscripsit tabulis lapideis, qñ inertia & mentis humanæ cæcitas naturæ legẽ in corda insculptã negligeret aut sentire nollet. Scripta enim lege, ueluti testibus ad cõspectũ productis, insculptã asserere renouareq; uoluit. Nam ut leges humanæ, quæ aliàs æque sunt, ex naturali lege ceu fonte effluunt, sic diuinæ ad eam reparandam & à humanæ corruptionis aspergines repurgandam latæ sunt. Interim uero negari non potest in his quædam pro temporum & personarum ratione constituta esse, cuiusmodi est maxima ceremoniarũ, & magna ciuilium, siue, quod alij malunt, iudicialium pars. Illa enim pro tempore uel mutata uel

Ratio diuersitatis legis.

prorsus sublata sunt. Sed quod mentem legis, pietatẽ uidelicet fidem, innocentiam & charitatem attinet, nihil unquam sublatum est, cum ne eius mutari quicquã possit. Et Paulus hoc in loco de morali (ut uocant) maxime loquitur, id ipsum de ea prædicans, quod nos paulò ante diximus, in hoc latam ut ueri boniq; aperiret uiam, & ut huius indicio pateret quæ coram Deo sit uera iusticia & unde oriatur, non utiq; ex homine, sed Deo. Iccirco ipsa quid peccatum, & quod in homine nihil nisi peccatum sit ostendit. Id quod Apostolus pauciſsimis absoluit cum dicit, Peccatum non cognoui nisi per legem. Ex quibus iam liquet legem ipsam non in hoc latam esse, ut iustificaret, sed ut peccatum quod intra humani pectoris latebras hypocrisi & impudentia uallatum & abstrusum iacebat erueret apricaretq;. Deinde constat legem non esse aliud quàm peccati regulam qua ceu indagine quid sit indagatur & quale sit expenditur. Quæ finitio (si modo id nominis meretur) ex caussis est, & legi per synecdocham aptatur. Sunt enim & alij legis effectus: cæterum ille est potiſsimus, quod nostrum attinet negotium.

Consiliũ legis.

Nam cõcupiſcentiam non nouiſſem, niſi lex dixiſſet, Non concupiſces. Peccatum uero occaſione per præceptum accepta, operatum eſt in me omnem concupiſcentiam.

Iam

Iam uero ſubdit Canoni ſuum exemplum. Finge enim hanc in hac re eſſe generalem regulam, Per legem agnoſcitur peccatum. Cæterum ut hanc rectius intelligamus, additur nunc paradigma ex ipſa lege ſumptũ. Nam concupiſcentiam (inquit) non nouiſſem, intellige peccatum eſſe, niſi conſulta lege, quæ cum præcipiat, Non concupiſces, uidi concupiſcentiam eſſe peccatũ. Quõ per legem intelligat peccatum.

Ita per legem agnoui peccatum. His uero clariſsimis aliàs adijcitur & modus quomodo agnoſcatur. Sic, Peccatum per præceptum ſiue legem accepit occaſionem, & ita κατειργάσατο, id eſt operatum eſt (ut referas ad peccatum) in me omnem concupiſcentiam. Alij exponunt genuit in me omnem concupiſcentiam. Alij uero excitauit. H. Zuinglius acerrimi in ſacris iudicij uir, dimenſum eſt expoſuit, ſiue, effecit, per oſtenſionem ſiue explorationem. Per gnomonem enim ſiue regulam conſtat corpora rerum menſurari qualia & quanta ſint. Iccirco & peccatum quale ſit lege ceu Lydia regula explorari: ita ut nunc uerbis inſit Proſopopœia, id eſt fictio perſonæ. Finge enim peccatum, id eſt corruptam hominis naturam & luem ſiue ſentinam illam humanam, eſſe perſonam quampiam atram quidem illam & fuliginoſam, quæ tamen ſe atram & adeò turpem eſſe neſciat. Rurſus finge legem eſſe regulam quandam ſiue perpendiculum aut ſi malis ſpeculum quodpiam, quod iam arripiat peccatum & ſe-

se & metiatur & contempletur in lege, atq; hoc mo-
do intelligat, quàm sit ipsi curta supellex, aut quale sit,
atrũ nimirũ & fuliginosum. Hoc est, lege patefit totũ
hoiem non modo cõcupiscentiæ obnoxiũ, sed & ipsam
esse cõcupiscentiã. Id enim pollet quod dixit, Dimẽsum
est in me omnẽ concupiscentiã. Alij sic exponunt, Dũ
omnia experiri uoluit, id tandem effecit, quod intelle-
xi omnem hominũ concupiscentiam esse peccatum.

Sine lege enim peccatũ erat mortuũ. Ego aũt uiuebam quondã sine lege: ue-
niente autem mandato peccatum reui-
xit, ego uero mortuus sum.

Clarius exponit quod dixerat se nesciuisse concu-
piscentiam esse peccatũ. Nam sine lege (inquit) pecca
tũ erat mortuum. Mortuum aũt uocauit non id quod
non est, sed id potius quod cum sit, tamen quale sit nõ-
dum intelligitur. Nam in 5. cap. audiuimus peccatum
in mundo usq; ad legem fuisse, porrò peccatum, lege
non existente, non imputari. Igitur quod ibi dixit non
Imputari, idipsum hoc loco dicit Mortuum esse. Sed
quid anxij sumus cum ipse Apostolus se statuat exem-
plum, ut rectius & facilius de arduare disputantem
intelligamus? Me (inquit) uobis exemplum facio.
Ego uiuebam aliquando sine lege, uel cum per æta-
tem etiam legis nomen ignorarem, uel cũ adhuc pha-
risæum agerem, nesciens lege omnes hominis uires exi-
gi:

gi: tum quidem eximie mihi placebam, iustum &
sanctum me esse reputabam. Veniente autem manda
to, id est cognita ui legis, iam reuixit peccatum, id est
concupiscentia hypocrisis & lues intra pectoris mei
latebras delitescens, detecta iam, qualis reuera coram
Deo erat, apparuit, sed & mihi ipsi cognitum est, id
cum uidissem animaduerti me iræ mortisq; esse filium.
Quicquid enim in me aspiciebam concupiscentia car-
nis erat, oculorum, manuum, uentris, & immensus qui
dam uitæ fastus: unde nihil nisi uitæ desperatio mihi
nasci potuit.

Et repertum est mandatum quod ins-
titutum erat ad uitam mihi cedere ad
mortem. Nam peccatum occasione ac-
cepta per præceptum, decepit me, & per
illud occidit.

Occupatione præuenit, ne quis mortis culpam re-
ijciat in legem. Lex (inquit) ad uitam non ad mor-
tem instituta est, & tamen ad mortem mihi cessit. Qui
enim primum condidit legem dominus, in hoc condi-
dit, ut ea nobis æternam suam uoluntatem manifesta-
ret ac exponeret, quid iustum, quid iniquum, quid
mors uel quid uita sit, & quomodo homo uitæ resti-
tui possit. Verum hoc mihi cessit ad mortem: non
equidem legis, sed meo uitio. Nam peccatũ (id quod
superius audiuimus) per præceptum accepit occa-

sionem explorandi probãdiq; se, & ita quidẽ decepit me, id est, deceptum me esse ostendit. Siquidem nõ exacte cognitis uiribus meis sanctimoniam & iusticiam mihi arrogabam, cæterum dum lege singula explorarem exactius, sensi me mea opinione delusum. ἐξαπάτησέ με *enim uel decepit me, uel à uia abduxit, aut ab instituto retraxit me, uerti potest. Quid igitur? Et per illud occidit, hoc est, occisum me esse ostendit. Peccatũ uero occidit non lex, quæ tantũ mortis index est.*

Itaq; lex ipsa quidem sancta, & præceptum sanctum & iustum & bonum.

Lex sancta & bona.

Hæc uero ipsissima est prædisputatorum illatio & responsio ad calumnias impiorum, de quibus in initio cap. 6. Ipsa igitur lex Dei non damnat, non occidit, non terret, sed peccatum nostrum quod per legem Dei in lucem protrahitur, damnat, occidit, & terret. Lex ipsa per se quidem sancta & amabilis, iucunda, suauis & optima. Cæterum ipse apostolus singula latius exponit & subdit,

Ergo quod bonum erat mihi factum est mors? Absit, sed peccatum, ut appareat peccatum, per bonum operatum est mihi mortem, ut fieret supra modũ peccans peccatum per præceptum.

Nulla (inquit) parte legem accusamus uel damnamus, sed peccatum quo scilicet appareret, id est cognoscere

sceretur esse peccatum per bonum, id est per legem, quam hic bonum uocat, operatum est mihi mortem, ut sic peccatum (quod scilicet nondum cognosceba-tur, cum lex non esset cognita) supra modum fieret peccator, hoc est, ut magnitudo & immanitas peccati patefieret, per legem siue mandatum. Hæc exinterpretatione Zuingliana, qua nulla alia simplicior & magis genuina in hunc locum extat. Idem, Huiusmodi ergo locutiones (inquit) Lex damnat, Lex peccati reum facit, non aliter sunt ueræ quàm si quis lumen deformium hominum cœtui inferat, atq; illi dicant, Ne importato lucernã, ea enim nos omnes deformes reddet. Hic certè lux deformes eos facere nequit, sed spectabilem reddit deformitatem, Sic non magis damnat hic lex, quàm isthic lux: sed proditur ad legẽ humana fœditas.

Scimus enim quod lex spiritualis est, at ego carnalis sum uẽditus subpeccatũ.

Pugna carnis & spiritus.

Maiori nunc euidentia demonstrat quæ sit uis legis, idq; per compugnantiam carnis & spiritus, quam graphice depingit. In hac uero ceu speculo proposito uidemus quam imbecilles & ad iustificationem consequendam inutiles sint uires humanæ, item quàm sancta & bona sit lex: rursus, quàm prophana & impia sit caro nostra, subinde monitis Dei sanctißimis reclamans, uel in sanctißimis quoq; hominibus. Pergit ergo se in hac pugna (uti cœperat) exemplum statuere, &

ait, Scimus quod lex spiritualis est. Huic iam uelut ex diametro opponit, ego uero carnalis sum. Porrò emphasim habet uerbum Scimus. Deinde legem nõ ideo spiritualem uocat quod ex parte typica sit & allegorias habeat, sed quod spiritũ, non speciem, iusticiã & sanctimoniam ex corde, non hypocrisim aut externa tantũ opera exigat. Id uero inde liquet quod mox adiungitur, Ego uero carnalis sum, hoc est prophanus abhorrẽs à spiritualibus diuinis seu cœlestibus carni prorsus deditus. Sequitur enĩ Venditus sub peccatũ. Habet aũt euidentiam & gratiã alluſio, quæ ad eos facta est, qui sua inertia nobili libertate exciderunt, serui uero facti, iam immani tyranno alicui mancipati uenditiq; sunt, ut ei pro uoto obedire cogantur, etiam nolentes, & miseram sortem suam indies lugentes.

Quod enim ago non probo. Non enĩ quod uolo hoc facio, sed quod odi hoc ago. Si uero quod nõ uolo hoc facio, cõsentio legi quod bona sit: nunc aũt non iam ego perpetro illud, sed inhabitans in me peccatum.

Duplex homo.

Probat se uenditum esse sub peccatũ, quo simul & hoc clarius ob oculos statuit quod lex bona sit, sed uires humanæ prorsus ad iusticiã consequendã nullæ, ad maliciam promptißimæ. Finge itaq; in eodem homine duplicem esse uirtutem siue uoluntatem, spiritualẽ uide

uidelicet & carnalem: ut nunc idẽ ille homo iuxta carnalem nuncupetur Caro uel carnalis uel uetus homo, constans animo siue mente & carne: iuxta spiritualẽ uero adfectũ dicatur spiritus, cœlestis uel certè nouus homo. Iam uero si hisce probe expensis in manus sumas collationem Paulinam, omnia erũt expositißima. Nam quod id agit, quod tamen odit uel non probat uel non uult, illud quidem ueteri uel externo homini tribuendũ, hoc uero nouo uel interno, qui odit affectus carnis: atq; hoc ipso probat quod lex quæ affectus carnis prohibet, bona & sancta sit: omnis igitur culpa corruptæ naturæ sit, non legis. Huc enim pertinet quod dicit, Nunc autem non iam ego perpetro illud, perpetro inquam legis instinctu, sed peccati impulsu.

Scio enim quod non habitet in me id est in carne mea bonum. Nam uelle adest mihi, sed quod bonum perficiam non reperio. Non enim quod uolo facio bonum, sed quod nolo malum, hoc ago. Porrò quod si nolo hoc facio, iam non ego perpetro illud sed inhabitans in me peccatum.

Hæc pertinent ad expositionem & confirmationẽ superiorum. Dixerat culpam non legi sed nobis ipsis, hoc est, habitanti in nobis peccato imputari: iam ergo exponit quodnam illud inhabitans peccatum sit, ni

mirum corrupta hominis natura quæ ab ipsis incunabulis ad malum prona est. Dicit igitur, Ipsa enim re experior quod in me, ut carne, nihil boni, æqui, iusti, uel sancti sit. Carnem enim Hebraico more posuit pro toto homine, qui sanè non constat cruda carne tantũ, sed carne simul & anima. Hinc significantius in Corinthijs, Animalis (inquit) homo non percipit ea quæ sunt spiritus Dei. Animalem autem ab anima dixit. Nam Græce scripsit ψυχικὸς δὲ ἄνθρωπος. Anima igitur & ipsa caro est, quod scilicet affectus, nõ ipsam substantiam attinet. Aliàs enim spiritus est. At ipsa caro per se quidem nihil cogitat aut agit, sed omnia animæ imperio gerit. Tolle enim ex carne animã & operationem omnem sustulisti. Significat ergo caro hoc in loco totum hominem. Quò & illud pertinet quod 6. Gen. cap. legimus, Non permanebit aut disceptabit spiritus meus cum homine, quia caro est. Et in 8. Cogitatio uel consilium humani cordis malum est à pueritia sua. Iam sequitur ipsa experientia & rei ocularis demonstratio. Nam uelle (inquit) adest mihi. Dum enim lex Dei sancta præcipit, lubens amplectierer secundũ internum hominem: sed si carnem quoq; meam consulam, iam nihil reperio quod ad boni iustiq; studiũ prouehere possit. Caro enim carnalia cogitat, & spiritum uocantem non audit. Hinc fit ut bonum quod spiritus mallet negligam, malum uero quod fides odit eligam.

Caro pro toto hoïe.

Huius

Huius uero culpam quis obsecro legi imputabit? Certè quod nollem, legis & diuini spiritus instinctu nollem: quod autem id quod nolo nihilominus ago, non impulsu legis, sed ui peccati in me habitãtis ago. Atq; ita pulchre id repetijt cuius gratia ista interseruit. Prius enim audiuimus, Nunc autem non iam ego perpetro illud. &c. Hæc enim hactenus interposuit, ut illud de inhabitãte peccato, & quod lex bona sit omniq; culpa uacet, rectius intelligeremus.

Reperio igitur per legem uolenti mihi facere bonum, quod mihi malum adiunctum sit.

Catastrophe est. Quis ergo (dicas) usus legis? quæ uis? quodnam eius officium? Ex prædisputatis consequitur (inquit) quod lex nolentes uolentes conuincat quod peccatores simus & nullæ ad bonum sint uires humanæ. Præcipit enim lex Dei iusta, æqua, sancta & bona, Deum ante omnia diligamus, innocentiæ studeamus, ne concupiscamus, proximo ne noceamus, sed ipsum amemus ut nosmetipsos. Quibus rebus quid oro nobilius, preciosius, melius? Imò ipse homo rerum nobilitate illectus, præcipientem audire contendit, sed ubi paulò penitius sanctum negotiũ expendit, uidet quanta sit rerum humanarum miseria, mentem uidelicet humanam ad cœlestia ista torpere, cæterum ad fœdissimos carnis morbos sua sponte propendere, imò hisce

adeo affectum esse, ut cœlestia prorsus fastidiat.

Delectat enim me lex Dei secundum internum hominem, sed uideo aliam legem in membris meis, rebellantem legi mentis meæ, & captiuum reddentē me legi peccati, quæ est in mēbris meis.

Caussa & enarratio superiorum est, satis aliàs perspicua, quippe quæ & superioribus omnibus lucem addere possit. Videmus enim Paulum in seipso (est autem cōmune exemplum) duos finxisse homines internum & externum. Secundum internum hominem, id est, secundum spiritum & fidem delectat me lex Dei. Nam & propheta in Psal. 18. dicit, Lex Dei desyderabilis super aurum & super obrisum multum, & dulcior super mel & fauum. Sed sentio, id est, experior aliam legem, normam uel uim in membris meis, hoc est in meipso, hæc repugnat legi mentis meæ, id est fidei & spirituisancto, quo per gratiam mentem meam imbuit dominus. Ea ergo uis quæ in corpore meo agit liberum esse non sinit, sed sub imperium peccati abstrahit, ut aliquoties contra mentem ac fidem meam deteriora sequar.

O miserum me, quis eripiet me ex hoc corpore morti obnoxio?

Cupio dissolui et esse cū Christo.

Exclamatione aggrauat negotium. Exclamant autem unà cum Paulo sancti Dei omnes, infœlicem istam cap

captiuitatem lugentes, imò quo quisq; sanctior, hoc crebrius & ardentius clamat, dolens de insanabili humani cordis miseria, qua subinde ab optimis ad pessima abstrahimur. Nam mortis corpus uocat corpus obnoxium adfectibus peccandi.

Gratias ago Deo per Iesum Christum dominum nostrum.

Subiectio est: quasi dicat, Gratias ago Deo quod is sua misericordia à morte æterna redemit, idq; per Iesum Christum dominum nostrū. Etenim quod lex præstare non poterat, hoc Deus filio misso præstitit.

Itaq; ídem ego mente quidem seruio legi Dei, carne uero legi peccati.

Epiphonema est, quod totam disputationem in summam collectam ob oculos reuocat. Quasi dicat, Hoc præstat lex, de qua hactenus disputauimus, quod per eam quales sumus cognoscimus, nimirum peccatores & perditi, qui ex natura & genio nostro non aliud quàm peccare possumus, adeo ut etiam renati per fidē natura recurrat & spiritui contumaciter obstrepat. Tantum abest ut ex nobis ipsis, hoc est, meritis & iustificijs nostris iustificatio proficiscatur. Neq; enim de impijs loquimur, sed de sanctis. Illi nanq; mente & spiritu legi Dei seruiunt: interim uero hominem non exuerunt, itaque carnem etiam sentiunt, imò & legi peccati subsunt. Huc ergo inducit lex Dei, ut

uel nostra miseria & proprio sensu conuicti cogamur fateri, solius gratiæ esse iustificationem. Quid uero ad hæc respondebunt qui operibus gratiæ tribuunt iustificationem? Nimirum dicent hæc Paulum non in sua, sed ascititia persona locutum. Verum ea opinio ipsis Pauli uerbis refellitur. Quin & D. Hieron. ad Rusticum, Vas electionis (inquit) in cuius ore Christus resonabat, macerat corpus suum & subijcit seruituti, & tamen cernit naturalem carnis ardorem suæ repugnare sententiæ, ut quod non uult hoc agere compellatur, & quasi uim patiens uociferatur & dicit, Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Et tu arbitraris absq; lapsu & uulnere posse transire, nisi omni custodia seruaueris cor tuum? Et quæ sequuntur. Rectissime ergo hinc colligunt Doctores ecclesiastici oĩa sanctorũ opera etiam bona aliquid habere uitij. Deinde uero Liberũ hominis arbitriũ prsus esse nullũ. Hieronymus enim in hoc Ieremiæ, Scio domine quia nõ est hominis uia eius, uec uiri est ut ambulet & dirigat gressus suos, Erubescant (inquit) noui prædicatores, qui aiunt unumquemq; suo arbitrio regi: cum & hic propheta dicat, Non est hominis uia eius. &c. Hactenus enim de lege disseruit copiosissime. Nam in Galatis hæc omnia breuissimis in 3. cap. cõplexus, in 5. cap. reliqua sic perstrinxit, Caro concupiscit aduersus spiritum, spiritus autem aduersus carnem. Hæc autem inter se mutuo aduersantur, ut non quæcunq; uolueritis eadem faciatis. Quod si spiritu ducimini non estis sub lege. Et epistola ad Galatas huius est epitome.

Paulus in sua persona locutus

Sanctorũ opera & Liberũ arbitrium.

CAP. VIII.

Nulla igitur nunc condemnatio his, qui sunt in Christo Iesu, qui non iuxta carnem uersantur, sed iuxta spiritum.

Redit ad intermissã tractationẽ quod fideles bonis operibus exerceantur.

Iam uero iterum in manus sumit quod in medio 7. capitis, donec de lege satis disputasset, suspenderat, disserens de officio Christiani hominis, de libertate quoq; & quatenus liberi simus. Ergo quod hactenus dixit, Esse sine lege, id iam significantius dicit, Esse sine condemnatione. Vt sit sensus, Hactenus lege didicimus quales simus: iam etsi satis intellexerimus hominem sine peccato esse non posse, percepimus tamen & peccati remedium, fidem in Christum: unde nunc constat etsi peccatum in carne nostra ceu fomes lateat, tamen non condemnet, si modo in Christo, hoc est, Christiani simus. Sunt autem in Christo, qui iuxta spiritum non iuxta carnem uersantur. Porrò secundum carnem ambulare, est totum carnis imperio subditum & à spiritu Dei alienum esse. At secundum spiritum uersari, est monitis fidei obtemperare, & carni ferocienti frenum imponere.

Nam lex spiritus uitæ per Christum Iesum liberum me reddidit à lege peccati & mortis.

Vis Christi agens in nobis.

Cauſſa eſt cur fideles à condemnationis terrore liberati ſint. Lex ſpiritus uitæ per Chriſtum liberauit nos à peccato & morte. Significanter aũt peccato iunxit mortẽ. Etenim nemo à peccato liberatur ne ſit aut non ſentiatur, ſed ne imputetur uel occidere poßit. Et ſpiritũ uitalem propter antitheſim uocauit legem ſpiritus uitæ. Eſt aũt uiuificans illa fidei uis, imò ipſe Dei ſpiritus, quo donati, ſcimus quæ per Chriſtũ nobis donata ſint, uita redemptio & ſanctificatio.

Quod enim impoſſibile erat legi, eò quod infirmabatur per carnem, hoc Deus proprio filio miſſo in ſimilitudine carnis peccatricis, præſtitit, ac per peccatum condemnauit peccatum, per carnẽ, ut iuſtificatio legis impleretur in nobis, qui non ſecundum carnem ambulamus ſed ſecundum ſpiritum.

Quomõ redemptũ genus humanum.

Per occaſionem & pro more apoſtolico deſcribit etiam redemptionis modũ. Dum (inquit) nos non eſſemus ſoluendo, filium pro nobis redemptionem exposuit, ut eius morte liberaremur ab æterna morte. Verba autem Apoſtoli præmodum ſunt efficatia elegantia & propria, proinde exactius expendenda. Principio dicit legem non potuiſſe iuſticiam uel ſalutem conferre: ſed ne quis arbitraretur legis authoritatem iſtis labefactatam, protinus addit, Eò quod infirmabatur per

per carnem: quaſi dicat, Ea autem imbecillitas non eſt legi diuinæ imputanda, ſed carni noſtræ: quæ corrupta, id præſtare non potuit, quod ſanctißima Dei lex poſtulauit. In Deo nulla eſt infirmitas, ergo in lege eius nulla quoq; imbecillitas. At homine nihil eſt uel imbecillius uel impotentius. Igitur cum per infirmitatem noſtram, prorſus iuſtificari non poſſemus, miſit Deus filium ſuum carne indutum, nobis per omnia, excepto peccato, ſimilem. De quo ad Hebr. 5. Hic autem proprius & genuinus, id eſt, naturalis eſt filius Dei, quo & charitas Dei nobis cõmendatur. Hic inquam cõdemnauit peccatũ, id eſt luſtrauit peccatũ, effecitq; ne damnare poſthac poſſet quenquã credentiũ, idq; effecit per peccatũ, id eſt per carnẽ ſuam peccatrici (ut audiuimus) ſimilem. Nã particula Per carnẽ, per interpretationẽ ſubijcitur: & explicat nobis quid intellexerit per peccatũ, nimirũ hoſtiam corporis Chriſti pro peccatis mundi oblatam. Sæpißime enim in ſcripturis comperias peccatum uſurpari per Metonymiam pro eo quod peccatum expiat, hoſtia. Sic Exod. 29. & Numeri 19. legimus, Ipſa enim (uacca rufa) eſt peccatũ: pro quo D. Hieron. reſpoſuit, Quia pro peccato uacca combuſta eſt. Et Oſeæ 4. Peccata populi mei comedent ſacerdotes. &c. Sed ab hoc ſenſu abhorrent illi qui nituntur particula περὶ quæ ſignificet de: & idcirco legunt, De peccato condemnauit peccatum. Cæ-

Peccatum pro hoſtia peccati.

terum frequentißima est præpositionum in sacris catachresis, quod altera usurpatur pro altera. Quod si omnino statueris sensu posthabito, unico inhærere uocabulo, iam hic erit uerborum sensus, Filius Dei damnauit morbum, quod tantum scelerum in nobis excitauerit: damnauit autem sua carne. Hic περί excellentiam significat. Intelligimus enim ex uno peccato siue morbo innumeram scelerum emersisse turbam, quam Christus morte sua profligarit. Vel, De particula accipitur pro propter uel ob: ut in euangelio Ioan. Quis arguet me de peccato, hoc est, ob uel propter peccatū. Et sic sensus erit, Damnauit peccatum propter peccatum, nempe ne prorsus hominem perdat. Sed prior ille sensus simplicior & magis genuinus est. Porrò finis horum omnium sequitur, Vt iusticia legis quam nemo facere poterat, eius opera in nobis impleatur. Quod enim ipse unquam uel fecit uel tulit, nobis tulit: unde & eius iusticia nostra iusticia est, si modo non secundum carnem sed secundum spiritum ambulauerimus. Sic enim pulchre redit ut de officio hominis Christiani scribat, & de uera Christianorum libertate. Sequitur ergo.

Nā qui carnales sunt, quæ carnis sunt sentiunt, at qui spirituales, quæ spiritus.

Carnales & spirituales.

Antitheſi committit carnales & ſpirituales ut ex ipſa rerum diſſimilitudine appareat ſpirituales uere eſſe

eſſe liberos, & fideles ex officio, imò ex genio & natura fidei, innocentiæ ſtudere. Sunt autem carnales qui prorſus à ſpiritu Dei alieni totos ſeſe imperio carnis regendos tradidere. Contra uero ſpirituales ſunt qui etſi à carne contagione ue peccati non ſint liberi, imperium tamen carni non committunt, ſed omnia ad fidei lucernam diſponunt. Ergo qui carnales ſunt prorſus carnaliter adfecti ſunt. Cōtra qui ſpirituales ſunt, ſpiritui obtemperant, carnemq; pro urili calcaribus fidei cohercent.

Nā affectus carnis mors eſt. Affectus uero ſpiritus uita & pax. Propterea qd affectus carnis inimicitia eſt aduerſus Deum. Nam legi Dei non ſubditur, ſiquidē ne poteſt quidem. Qui ergo in carne ſunt Deo placere non poſſunt.

Ex effectis per aliam quandam antitheſim probat inſtitutum ſuum, Fideles uidelicet ex officio innocentiæ ſtudere. Ex carnali (inquit) affectione nihil niſi mors animæ exiſtit: at ex affectione ſpiritus uita: oportet igitur fideles ambulare uerſariq; non equidem ſecundum carnem ſed ſecundum ſpiritum. Niſi quis in fide mortem magis quàm uitam quærat. Iam uero quod affectus carnis mors ſit, exponit ſubſequentibus. Affectus enim carnis inimicitia eſt aduerſus Deum, id eſt, inimicatur rebus diuinis & legem Dei ex animo odit.

Sequitur enim, Legi Dei nõ subditur, imò ne potest quidẽ. Corruptior enim mens humana quàm quæ uelit aut possit bonũ, ad malum prona omni tempore. His iam euidenter infert, Ergo qui in carne sunt, id est, per spiritũ renati nõ sunt, aut certè imperiũ carni permittũt, Deo placere nõ possunt. Ergo ne Christiani quidẽ uel liberi sunt. Qui enim uere liberi sunt horũ omnia Deo placent, quia omnia per fidem fiunt. Hæc de sententia Pauli. Qui uero locos cõmunes obseruant, habent hic quod annotent, apertissimã uidelicet sententiã, Quod homo legi Dei non possit obedire. Quod affectus humanus cũ Deo ex diametro pugnet. Quod qui in carne sunt Deo placere nõ possint. &c. Et φρόνημα (ne quem uel insolita uox remoretur) significat animi affectionem, sensum, curam ac cogitationem, die art vnd fürnemmen vnd angäben. Terentius sensum dixit, Illius sensum pulchre calleo.

Vos autem non estis in carne, sed in spiritu, siquidem spiritus Dei habitat in uobis. Quod si quis spiritum Christi nõ habet, hic non est eius.

Apostrophe est ad fideles blanda admodũ, allicies ad innocentiam, aperta satis. Nam ex superioribus didicimus illos spiritũ Christi habere, qui credũt se Christi sanguine lustratos & monitis diuini spiritus obtemperant. Recte ergo per antitheſim contrariam iungit sententiam, Si quis spiritum Christi non habet, hic non est eius. Etenim sancti Dei spiritu uelut obsignati & à carnalibus huius mundi separati sunt. Illud quoq; obseruandum quod spiritum permixtim iã Christi, iam uero Dei spiritum uocauit: inde enim nos colligimus Christum esse Deũ, sed & ipsum spiritum sanctum unũ Deum esse cum patre & filio.

Porrò si Christus in uobis est corpus quidem mortuum est propter peccatũ, spiritus autem uita est propter iustificationem.

Vita fidelium per fidem.

Catastrophe est, cuius hic est sensus. Ex istis uero liquet quod qui Christiani sunt liberi sunt. Licet enim corpus circũferamus quod propter inhabitans peccatũ mortuũ sit, tamen propter iustitiã fidei per spiritũ sanctum non imputabitur peccatum, iccirco uiuemus.

Quod si spiritus eius qui excitauit Iesum à mortuis habitat in uobis, is qui excitauit Christũ ex mortuis uiuificabit & mortalia corpora uestra, propter ipsius spiritum inhabitantem in uobis.

Hæc autem adhibentur probationis & expositionis loco. Vult enim ostendere quod spiritus Dei possit illud uiuificare corpus quod indies per peccatum concidit. Cæterum id quidem probat ex effectu sanctispiritus siue ab anteactis eius: sic, Si spiritus Dei potuit

corpus Christi mortuum à morte excitare, sanè idem ille spiritus poterit etiam credentes uiuificare licet per peccatum moriantur indies. Sed tamen ea cõditione ut non uiuamus secundum carnem, sed carni mortui simus.

Proinde fratres debitores sumus non carni, ut secundũ carnem uiuamus. Nã si secundum carnem uixeritis moriemini: si uero spiritu facta corporis mortificetis, uiuetis.

Responsio ad quæst. An in peccato manebimus.

Repetit statum rei, quẽ posuerat in 6. interim multa de officio Christiani hominis & libertate eius disputauit: nunc uero genere suasorio ad hæc, hoc est, uitæ innocentiam inuitat. Scopus est. Christiani non secundum carnem, sed secundum spiritum uiuunt. Hũc copiosissime tractauit huc usq; Et in 6. quidem capite cohortationem immiscere cœperat, eandem & hic immiscet. Nam quod mortem hic minatur & uitam pollicetur, ab utilitate suadet, à pœna & præmio pro more argumentans.

Etenim quicunq; spiritu Dei ducuntur, hi sunt filij Dei.

A dignitate Christianorum, & natura filiorũ Dei. Omnes enim Christiani sunt filij dei. Oẽs filij Dei ducuntur spiritu Dei, ergo secundum spiritum non secundum carnem uiuunt. Et sanè generosa ingenia rationem

nem sui generis habent, ne uspiam degenerent, aut ignominia nobilitatem suam commaculent. Iccirco & Christiani rationem habent sui nominis & dignitatis, ne impia uita nobilem contaminent uocationem.

Non enim accepistis spiritum seruitutis iterum ad timorem, sed accepistis spiritum adoptionis, per quem clamamus Abba pater. Idem spiritus contestatur spiritui nostro quod simus filij Dei.

De spiritu seruitutis & libertatis.

Quod hæc in hoc inserta sint ut probent credentes esse filios Dei, satis coarguit quod dixit Spiritum Dei contestari, id est confirmare & testimonium præbere spiritui nostro, id est menti siue conscientiæ nostræ, quod simus filij Dei. Non enim spiritum seruorum sed adoptatorũ accepimus. Est autem seruilis spiritus mens mala, dura, & intractabilis quæ non pudore uel monitis uel amore recti boniq;, sed minis & terrore cohercetur. Est enim seruorum genus illiberale & improbum Prouerbijs quoq; notatum, Seruorum ciuitas. De cœtu enim improborum hominum, mendacium, furacium aut ignobilium dicebatur. Ita in barbaros seruiliq; ingenio homines quadrabat Phrygem non nisi uerberibus meliorem reddi. Cum contra generosus animus (ut ait Seneca) rectius ducatur quàm trahatur.

Quò nimirum & illa Flacci aurea profecto ſententia pertinere uidetur,

Oderunt peccare mali formidine pœnæ.

Oderunt peccare boni uirtutis amore.

Filij ergo uel familias uel qui natura filij non ſunt, ſed per adoptionem in locum filiorum ſucceſſerunt, ingenui ſunt, liberi & alacres, ultroq; faciunt quod parenti gratum eſſe ſentiunt. Ita & generoſa ingenia ultro ad uirtutes contendunt à uitijs uero abhorrent. Alacrem itaq; ſpiritum cum acceperitis (inquit) alacres etiam, ueterno excuſſo, eſtote. Et poteſt id argumenti in ſuaſorijs ad locum à facili referri. Nec caret myſterio quod adoptiui filij Dei dicimur. Nam natura ſumus filij iræ. Epheſ. 2. At Deus noſtri miſertus per naturalem ſiue proprium filium nos redemit, & ſpiritu ſuo ſancto corda noſtra confirmauit, quod nunc de benignitate Dei certi, numen illud ſupernum ſupremumq; patris nomine appellamus. Reliquit autem uocem Hebræam אב imò Syram potius אבי quo ſignificaret (ut Eraſ. ait) peculiare quiddam eſſe in ipſo uocabulo quod & patres libenter audiunt & pueri primum ſonare diſcunt, ἄττυ. Quod autem præterea addidit ὁ πατὴρ patris inquam uocabulum, uel ad interpretationem peregrini uocabuli adiectum, uel quod uero propius, ex more Hebraico factũ eſt. Hi enim κατ' ἀναδίπλωσιν eaſdem uoces iterant emphaſis uel ἐπιτάσεως gratia. Significat ergo conduplicatione iſta Pater pater ardorem pectoris Chriſtiani. Qui enim euangelio Dei credunt, nõ clamant, Sancte Martine ora pro nobis, quia peccatores ſumus, & ad Dei thronũ accedere nõ audemus, ſed cũ filio prodigo clamant, Pater peccaui in cœlum & coram te, iam Lucæ 15 non ſum dignus uocari filius tuus, ſed memento tu mei per Ieſum Chriſtum filium tuũ, qui ita nos orare docuit, Pater noſter qui es in cœlis. &c. Iam uero quod alij multis hic de Timore ſeruili & filiali diſputarunt, ipſi uiderint. Lubens enim ac uolens ijs iſtas relinquo argutias, contentus ſimplicitate mea. Neq; enim aliud in hiſce rebus uidere poſſum, quàm quod Paulus à ſeruis & filijs familias metaphoram traxerit, eamq; ſuo negotio per allegoriam accomodarit. Imò ſic malo grammaticalis (ut aiunt) eſſe theologus, quàm cum quibuſdam ſubtilis & ſeraphicus haberi moraliſator. Huc fortaſſis & illud pertinet quod alij de duobus in homine ſpiritibus ſtupenda quædam tradiderunt. Hic enim ipſa diuini ſermonis ſimplicitas flagitat, ſpiritum primo loco uſurpari pro ſancti ſpiritus dono & confirmatione: ſecundo autem loco pro anima ſiue mente humana, quam ille donis ſuis ditat, ducit & afficit.

Videnum ignorem & an in gratia ſimus.

Quod ſi filij, igitur & hæredes. Hæredes quidem Dei, cohæredes autem Chri

sti. Siquidem simul cum eo patimur, ut & unà cum illo glorificemur.

Persistit adhuc in allusione ad filios familias, qui parentum hæredes sunt. Cæterum hic occasione sumpta ad consolationem deflectit. Nam (ut in argumento Epistolæ monuimus) caro præmodum ringitur dum uidet quid ipsi ex imperio spiritus immineat. Dolent præterea sancti omnes, & in media pugna nonnunquam substistunt ac de fuga consultant. Superantur enim malorum magnitudine, cui impar est humana imbecillitas. Igitur Apostolus productos iam aliquousq; in aciem & laborem pugnæ expertos detrectantesq;, sautios quoq; & iam iam deficientes, solatur exemplo Christi. Hic enim huius pugnæ antesignanus est. Hæredes (inquit) sumus æternæ uitæ: sed si ea uia ad eam cõtendamus qua Christũ dominum iisse uidemus. At Christum pati oportuit, & ita ingredi in regnum patris: ergo & nobis patiendum ut ad promissam uitæ hæreditatem pertingamus. Patimur autem dum carnem nostram crucifigimus, Gal. 5. Hebr. 11.

CONSOLATIO.

Nam reputo nõ esse pares afflictiones presentis temporis ad gloriam quæ reuelabitur erga nos.

Occupatio est. Nam ne quis diceret, Ergon patientia mea salutem consequi potero? præuenit & ait, Non ea sententia sum ut credam afflictionibus nostris

Afflictiões huius uitæ

stris posse parari iusticiam: quæ per Christi obedientiam nobis parta est: sed huc spectat animi mei consilium ut quisq; apud se in ipsa pugna negotium sic secum expendat, Licet nonnihil in hac uita patiendum sit, futuræ tamen uitæ gloria maior est, quàm ea sit miseria, quam breui momento experimur. Plurimum aũt consolationis ex eo accipimus, quod miseriam nostram non diuturnam, & præmium intelligimus fore amplissimum. Sunt qui istis Pauli uerbis, ceu nimbo, purgatorij ignem, profecto fabulosum, asserant extinctũ. Et sanè iam olim extinctus est, nisi credamus peccata nostra ulla alia re quàm Christi sanguine expurgari. Hebræ. 9.

Etenim creatura anxie expectat reuelationem filiorum Dei. Quippe uanitati subiacet creatura, non uolens, sed per eum qui spei subiecit, quod ipsa creatura liberetur à seruitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei.

Locus hic difficilimus facilimus erit si didiceris creaturam hoc loco poni pro ipso homine omnium creaturarum principe. Nam & Marci 16. dicit dominus, Prædicate Euangelium omni creaturæ, id est, omnibus hominibus. Deinde ἀποκαραδοκίαν non simplicem esse expectationem, sed anxiam & uehementem: uelut cum ex corde summoq; desyderio aliquid expecta-

mus. Iã uero uanitas non ſonat hic (ut ſic loqui liceat) mendacitatem, ſed potius fruſtrationem. Verbi cauſſa, dũ aliquis in neruũ cõiectus, priſtinã libertatẽ, gaudia, epulas, & uoluptates anxie quidẽ ſecum rememorat imò & deſyderat, interĩ uero nihil aſſequitur, ſed præter animi ſui ſententiam in uinculis agere eſurire & algere cogitur, donec Regi uiſum ſit miſerum liberare. Nunc ad ſenſum Apoſtoli deſcendimus, qui dixerat inenarrabilem ac incomparabilem fore æternæ ſiue futuræ uitæ gloriam. Id enim iam probat per anxiam illam omnium ſanctorum ſuper hac terra expectationem. Hi enim omnibus mundi uoluptatibus poſt habitis, per ignes & uaria tormenta ad uitam contendunt futuram. Id quod minime facerent homines aliâs ſapientiſſimi, niſi æterna ac cœleſtia terreſtribus longe præſtarent. Atq; ita tacite quidem & in tranſcurſu oſtendit cœleſtia longe præcellere terrenis: iccirco & futuram gloriam omnium maximã adeoq; incomparabilem fore. Nam quæ oculus non uidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis aſcendit, quæ præparauit Deus diligentibus ſe. At uero nemini obſcurũ eſſe credo quod Reuelationem filiorum Dei poſuit pro ipſa æterna uita. 1. Ioan. 3. Rurſus quia dixerat ſanctos expectare, expectationis cauſſam ſubijcit, Quippe uanitati ſubiacet creatura. &c. Homo equidem mallet hiſce malis erumnis & adflictionibus carere & gaudio

Amplitudo æternæ uitæ.

1. Cor. 15

perfrui æterno. Nam alibi clamitat idem Apoſtolus, Cupio diſſolui & eſſe cum Chriſto: cæterum Deus qui nihil non ſapienter diſpoſuit, uoluit hominem in hac lucta aliquouſq; exerceri, fruſtrari, inter ſpem & metũ fluctuare. Quæ uero illa ſpes? quod ipſe homo aliquando corruptibilitatem exuat & immortalitatem induat. Nam libertatem gloriæ filiorum Dei dixit pro gloriosa liberatione qua liberabuntur omnes filij Dei. Hæc enim liberatio eſt illa præſignis hæreditas corporum reſurrectio & uita æterna, de qua ſuperius, & in 1. ad Corinth. 15. & Philippen. 3. item in 1. Theſſalon. cap. 4. copioſiſſime diſputatur. Quemadmodũ enim Chriſtus reſurrexit, ita etiam nos reſurgemus. Siquidem cohæredes Chriſti ſumus. Philip. 2

Scimus enim quod oĩs creatura cõgemiſcit ſimulq; nobiſcũ parturituſq; adhuc.

Iterum conſolationem inſtituit. Recte autem aiebat ille, Solatium eſt miſeris ſocios habere pœnarum. Multo enim miſerabiliores nos eſſe conqueri mur, ſi ſoli in periculo uerſemur. Paulus ergo quod dixiſſet Creatura ſubiacet uanitati non uolens, addit, Experti enim ſumus quod oẽs homines, qui modo ratione utuntur & nõ prorſus obbrutuerunt, miſerabiliter gemunt, imò more parturientium anguntur ἄχρι τοῦ νῦν, id eſt, quàm diu nunc, id eſt, quoad hic uiuunt. Nam in 2. ad Corinth. 5. cap. Nam in hoc gemimus

(inquit) domicilio nostro quod è cœlo est superindui desyderantes. &c. Quid si alluſiſſet ad illam ſaluatoris ſimilitudinem Ioan. 16. Mulier cum parit? &c.

Non ſolum autem hoc, ſed & ipſi qui primitias ſpiritus habemus, & nos ipſi in nobis ipſis gemimus, adoptionem expectantes, redēptionē corporis noſtri.

Sācti quoq; anguntur.

Amplificat à perſona Apoſtolorum, qui primum accepere ſpiritum ſanctum neq; uulgari more. Porrò ſi illi anguntur & gemunt, quid mirum ſi & noſipſi gemimus? Expectant & illi adoptionem (uide quomodo ſubinde ad ſuperiora redeat) quid ergo mirum ſi etiā nos ſpei ſumus ſubditi? Per adoptionem uero intellexit redemptionem corporis.

Siquidē ſpe ſeruati ſumus: porrò ſpes ſi uideatur nō eſt ſpes. Quod enim quis uidet cur idem ſperet? ſi uero quod non uidemus ſperamus, id per patientiam expectamus.

ἐπαναφορὰ ſiue relatio eſt. Nam dixerat Deum ſubdidiſſe credentes ſpei: iam ergo ex natura ſpei conſolatur decertantes. Dicit autem, Spes eſt earum rerum quæ nō uidentur. Vos autem eſtis ſpe ſaluati: ergo ſalus longanimitate & patientia expectanda erit: neq; deſperandū ſi alia ob oculos uerſentur quam expectaueramus. Interim uide Lector candide quanto delectu

lectu, quantáue uerborum uirtute ſcripſerit omnia. Principio enim ut certitudinem ſalutis notaret, commode & ſuo loco beteroſi uſus eſt. Nam nemo dum hic uiuit ſaluus eſt: attamen dicit Spe ſeruati ſumus. Spes enim futura facit præſentia & incerta aliâs, certiſſima. Deinde ſpem ſecundo loco per metonymiam uel metalepſim poſuit pro re ſperata. Videndi autem uerbum pro ſentiendi. Viſibilia enim uoco quæ ſenſibus percipiuntur & iam nunc in præſentiarum habentur. Iam ſequitur elegantiſſima ſententia ex contrarijs compoſita, & per interrogationem figurata. Quod enim quis uidet, cur idem ſperet? Spes enim eſt rerum abſentium. Rectiſſime ergo infert, Si uero id ſperamus quod non uidemus, & ſalutem redemptionemq; ſperamus, certe hæc nō niſi patientia expectanda erūt. Proinde toleranda aduerſa, durandum in periculis, nullibi ceſſandum. Et Plutarchus author eſt in libello de ratione uictus, uulgatum apud ueteres fuiſſe prouerbium, Spes ſeruat afflictos. Nota eſt & Naſonis non omnino inelegans ſententia,

Spes bona dat uires animum quoq; ſpes bona firmat.
Viuere ſpe uidi, qui moriturus erat.

Nec minus elegans eſt & illa Græcorum, Ἀνὴρ ἔτυχῶν, σώζεται ταῖς ἐλπίσι, id eſt, Spes ſeruat hominem, rebus in duris bona. Et ſpes quidem ſine patientia nulla eſt. Hinc ad Hebr. 10. Patientia nobis opus

est (inquit Apostolus) ut uolũtate Dei perfecta, reportemus promissionẽ. Nã quod fides certo uidet ac intelligit, id spes longanimitate expectat: imò & pro fide nõnunquam accipitur, ut & hæc pro illa. Siquidem ad Hæbr. 11. finiuit, Fidem esse rerũ sperandarũ. Et ad Ephes. Gratia salui facti estis (inquit) idq; per fidẽ. Hic uero, Spe salui facti estis. Proinde si uerũ fateri uolumus de fide & spe imò & charitate, eadem prorsus sunt, nisi quod incrementa unæ rei alia atq; alia indũt nomina. Hinc ad Corinthios, Nunc aũt (ait) manet fides, spes & charitas, tria hæc, sed maxima in his charitas. Nam tria hæc complectitur una pietas & religio uera, neq; aliud sunt quàm ardẽs in domino cor. Verũ natura præcedit fides per quam cognoscimus cui innitamur. Sequitur aũt spes, qua iam in cognita re duramus idq; in ipsa expectamus quod fide expectandum didicimus. At charitas, id est amor Dei, colophon est, & extendit se ad proximũ quoq;, unde omniũ latissime patet. Itaq; uides unam atq; eandem rem esse, quæ ex effectu & incremento uaria indipiscitur nomina. Eadẽ enim fides, iã spes, mox uero charitas appellatur, quæ tamẽ una est pietas. Quod si libet Charitũ uel Gratiarũ imagine præsens negotiũ expende. Tradiderunt enim Gentiliũ uates tres esse Gratias, sed ita cõnexas ut una uideatur res, alteraq; trahat alterã. Quò fortassis pertinet illud Sophoclis χάρις χάριν γάρ ἐστιν τί-

Nodus fidei, spei & charitatis.

2. Cor. 13

Gratiæ.

κτω δ' ἄτερ. Illud quoq; apud Latinos celebratissimũ pro uerbiũ, Gratia gratiã parit. Hæc copiosius ,ppter eos tractamus, qui rerũ diuinarũ ignari clamitant, Spe seruati sumus, ergo nõ fide: itẽ charitati debetur iusticia, ergo nõ fidei tantũ. Quasi uero Paulus secũ pugnarit cũ scripsit, Cõsummatio legis charitas. Et alibi, Perfectio legis Christus ad iustificationẽ omni credenti: sed redimus. Paulus istis oĩbus fideles cõsolari uoluit: q.d. Dominus subiecit nos spei, noluit in terris ac carne agẽtibus absolutã conferre fœlicitatẽ, sed spẽ imijcere, fore ut ij aliquando æterna beatitudine perfruantur qui legitime hic certauerint & carnis impetus fregerint.

1. Timo. 1 Roma. 10

Consimiliter aũt & spiritus auxiliat in firmitatibus nostris. Siquidẽ hoc ipsũ qd oraturi simus, ut oportet, non nouimus: uerũ ipse spũs intercedit pro nobis gemitibus inenarrabilib9. Ille uero qui scrutat corda, nouit quis sit affectus spiritus, q9 niã secundũ Deũ intercedit pro sanctis.

Auxilium ab oratione.

Iã ab efficatia orationis fideles consolatur. At fideli oratione nihil est efficatius. Iacobus enim, Multum (ait) ualet deprecatio iusti assidua. Et per spiritum alij intellexerunt spiritũ sanctum: sed ex superioribus & huius loci circũstantia satis liquet, spiritũ hoc loco usurpari à Paulo, pro fideli hominis mente, pro ipsa inquam fide, uel si ita libet pro homine interiore, qui à spiritu Dei bono institutus carni repugnat, ut

in 7. cap. audiuimus. Hic ergo spiritus incessanter dolet de imbecillitate nostra. Quæ uero illa? Hæc sanè quod adeò omni præsidio destituti sumus secũdum carnem, ut etiam nesciamus quibus opus præsidijs, quid sit optandum, aut quomodo. Solet enim caro plerunq; uel crucem deprecari, uel pestifera aliqua opes, honores, uoluptates, & id genus alia postulare, quæ postea in nostrum uergerent exitium, si à Deo pro uotis nostris cõferrẽtur. Hic ergo emicat spiritus & ὑπερεντυγχάνει, quod interpres aliquando uertit postulat, aliquando interpellat aut intercedit. Est autem quoties quis cõuenit aliquem super negotio alterius, uelut si quis adeat principem commendaturus caussam amici. Germani dicimus, er verbessert vñ handelt jm̃ sin sach. Ad ardorem & fidelitatem agendi explicandam facit illud, quod ait gemitibus inenarrabilibus. Quisq; enim apud se, si modo recte credidit, sensit, quanto dolore afficiatur spiritus suus bonus, quum subinde experiri cogitur quod iuxta insitum genium ea solumodo cupere & precari gestit, quæ amor sui & male suada caro iubet suggeritq;. Sed audi quod prædixerim soletur, Numen illud supernum quod corda & renes, id est, cogitationes & cupiditates nostras non nescit, etiã hanc affectionem, hunc sensum, hoc consilium, preces inquam, & intercessionem animi pij, nouit, uidet, & audit. Audit inquam, ὅτι, id est, quod hic spiritus secundum

dum Deum, id est, ad Deum clamat pro sanctis, id est, sanctificatis pro ipsis fidelibus, seipsis scilicet. Vel, intellige hanc particulam, Quoniam secundum Deũ clamat pro sanctis, caussam esse cur norit, id est exaudiat gemitus: nimirũ quod intercessio pro sanctis, id est, seipsis, sit secundum Deum, id est, secundum Dei uoluntatem, pia & sancta, quam pro iusticia & bonitate sua non suscipere non possit. Alij aliud sequuntur, sed hæc simpliciora & magis genuina uidentur. Breuiter. Audet homo pro sua stulticia & ut sui studiosus est à Deo nonnunquam petere quæ æquum non est ipsum dare, uel hominem accipere. Hic ergo sudat fides, dolens de pertinaci stulticia carnis, gemit, obsecrat, ueniamq; petit. At Deus qui se inuocantes nõ deserit, æquæ postulatione permotus, confert quod postulabatur, & sanctis subsidium ad expugnandam carnem cœlitus mittit.

Scimus autem quod diligentibus Deum omnia cooperantur in bonũ, ijs qui iuxta propositum uocati sunt.

Locus a Dei prouidentia.

Hic consolatur per diuinam prouidentiam, indicans quo consilio sancti malis exerceantur, & ait, Nec est quod in tantis malis formidemus ne malorum ui uicti deficiamus, cum illud sciamus (obserua emphasim) certissimumq; habeamus, quod quicquid malorũ pijs acciderit nõ citra numinis prouidentiam accidat, imò

in hoc accidat ut in bonum cedat. Est autem frequens usus loci à Prouidentia superni numinis pro confirmatione fidelium. Sic etenim & Christus suos consolatus apud Matth. in 10. dixit, Vestri pili omnes numerati sunt: quocirca ne metuatis eos. Et in 6. cap. eximens impiam rerum temporalium curam, Quis ex uobis (inquit) sollicite cogitando potest ad staturam suam unum addere cubitum? Et omnino frequens est hic locus in sacris, in prophetis maxime, sed & nullus plus consolationis habet. Illud uero augustum est quod diligentibus & non credentibus dixit. Dilectio enim quodam modo absolutam in se comprehendit pietatem, cũ credentis uox humilior sit. Diligentibus ergo, hoc est pijs uereq; religiosis omnia cooperamur in bonũ. Omnia aũt dixit cũ conditione quadam, nimirum hac, quæ in electum uel diligentem Deum cadere possunt. Nam synecdocha est. Cadunt autem in electos adflictio, miseria, tentatio & infirmitas cum animi tũ corporis: at in eundem non cadit impietas aut peccati perseuerantia. Recte enim alibi idem Apostolus, Omnia quidem (ait) pura puris: porrò pollutis & infidelibus nihil est purum, sed polluta est illorum mens & conscientia. Porrò ad expositionem eius qui nam Deum diligant, uel quibus omnia in bonũ cedant, pertinet quod sequitur, Qui iuxta propositũ uocati sunt: hoc est, hi Deum uere diligunt & ijs omnia in bonum cedunt,

cedunt, qui iuxta propositum uocati sunt. πρόθεσιν autem, hoc est propositum quidam sanctorum uocarunt liberam Dei uoluntatem & electionem, qua apud se secundũ iusticiam & æquitatem decernit, nullis ad hoc ipsum uel meritis uel bonis operibus mouentibus. Sed illud reuera Dei cõsiliũ est, quo sibi proposuit credentes filio suo efficere cõformes. Sic enim in Ephesijs clarius scribit, Elegit nos in Christo antequã iacerentur fundamenta mundi, ut essemus sancti & irreprehensibiles corã illo per charitatem, qui prædestinauit nos ut adoptaret in filios per Iesum Christũ, in se, iuxta beneplacitũ uoluntatis suæ. &c. Obseruabis aũt quàm religiose & cõceptis uerbis de Prouidentia loquatur quàm studiose caueat ne Deũ truculentiæ insimulet, uel peccati uel lapsus nostri culpã ipsi impingat, aut impijs peccandi ansam subministret: sed de eo proposito significanter loquatur, quo sibi ab æterno proposuit nos in filio & per crucem saluare. Igitur ne oro plus sapere uelimus quàm fidei regula præscribit: ueue aliò trahamus uerba quàm ipse flagitat contextus.

Hęc ex sequentibus clariora.

Quoniam quos præsciuerat eosdem & præfiniuit conformes imagi nis filij sui, ut ipse sit primogenitus inter multos fratres. Porrò quos prædefinierat eosdem & uocauit: & quos uocauit

eos & iustificauit: quos autem iustificauit hos & glorificauit.

Paucis & per transcursum, quando ita sese obtulerat occasio, rationem consilij diuini ordinemq; iustificationis pingit, ad hunc ferè modum. Primo libera dei uoluntate eligit nos: eligit autem in filio nempe ut per filium nos absoluat, & per uestigia filij ducat. Hic propositi scopus est, ut iam iam ex Ephesijs didicimus. Deinde quos sic præfiniuit siue prædestinauit in filio, eos etiam uocat, nõ modo externo (ut aiunt) uerbo, sed & interno, Nam multi sunt uocati, sed pauci electi. Etsi enim toti mundo prædicetur euangeliũ, paucissimi tamen ei credunt. Quos ergo Deus prædestinauit eorũ corda etiam spiritu suo imbuit, eosdem gratia sua iustificat per fidem: tandem uero & immortalitate donat. Hic iustificationis ordo est. Sed quid hæc ad præsens institutum faciunt? Multum, si modo concinne statui aptes. Nunc enim per gradationem quandam explicat quomodo diligentibus Deum, secundum Dei propositum, omnia, etiam aduersa illa, in bonum cedant, προορισ σε. *sic, Quos ab æterno præsciuit, eosdem etiam hic certo terminis præfixis ducit, nec in aliud, quàm ut conformes fiant imagini filij sui. Atqui filius per crucem & afflictiones uarias intrauit in regnum patris: dum ergo affliguntur credentes ipsa quidem afflictio in bonũ cedit. Nam hoc proposito consilioq; Dei affliguntur, ut*

conformes fiant imagini filij sui. Ex quo loco conijcimus quò spectet Dei propositum, & quodnam sit illud Dei propositum, item quos iuxta propositũ suum uocet, eos nimirũ quos per tribulationes ad gaudia ducit. Hoc enim illius est propositum, ut in filio saluet & ad exemplum eius ducat. Hinc primogenitus caput (in quo hæreditas) ac ueluti dux, exemplum ac ὁ ἀρχηγὸς *dicitur fratrum, hoc est fidelium. Nam Petrus, Christus* 1. Pet. 2 *(ait) passus pro nobis, reliquit nobis exemplũ, ut insequeremur uestigia eius. His iungũtur etiam gradus, quibus ad hoc peruenitur, sed & afflictionum fructus, glorificatio. Nam quos uocauit & ad se traxit, ad crucem quoq; uocatione sua affixit, eos etiam per fidem iustificauit, & quos iustificauit eos etiam glorificauit. Sic enim per præteritum, propter certitudinem de futura gloria æternæ uitæ & resurrectionis, loquitur: quæ quidem afflictionũ dolores asperrimos aliàs præmodum lenit mitigatq;.*

Quid ergo dicemus ad hæc? Si Deus pro nobis quis contra nos?

Catastrophe est. Hoc enim dicit. Cum ergo afflictionum propositiq; Dei argumento constet nos esse Dei, Deum contra nostrum, utpote qui & affligendo prosit, nihil est quod in hoc orbe & tanta malorum turba timeamus ne nos fusi succumbamus. Si enim omnipotens à fidelium stat partibus, nemo est neq; ul-

lum infortunium erit, quod fidelibus nocere posſit. Paria legimus apud Isaiam in 51. & in Psalm. 27. Sed & ipse Christus apud Matthæũ prædixit ne ipsas quidem inferi portas aduersum ecclesiam prævalituras. Hæc habui simplicia (ni fallor) de simplici huius loci sensu. Nec ignoro quantũ in hoc campo sudarint egregia uirorum ingenia, quàm abstrusa hinc eruerint mysteria, quæ cum omnium terantur manibus, non est quod Iliada post Homerum scribere pergã. Quin & animi mei consilium non huc spectat, ut omnium excutiam sententias, sed ut Pauli sensum quàm breuibus ad statum redigam expendamq;, idq; quàm fieri potest simplicissime, sineq; uerborum & rerum (quod dicitur) Mæandris. Pergimus ergo in Paulo.

Qui proprio filio nõ pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum, qui fieri posset ut cum eodem non omnia etiam tradiderit nobis?

Beneuolentia Dei cõfolatur.

Ne quis obijceret Fortasſis ipse minus propitium habeo Deum: unde enim constat quod ille sit à partibus nostris? Præoccupat & misere fluctuantem cõfirmat mentem, dicens, Per hoc patet quod ille Deus summus, noster sit nobisq; bene uelit, quod filium illum sibi coëqualem pro nobis expenderit. Cæterum omnia sunt emphatica patheticaq;. Nam genium habet quod dicit filium proprium. Retro enim in typo legimus Abrahæ

Abrahæ dictum, Tolle filium tuum unigenitum quem diligis Isaac, istuc animi tui gaudium, ac uade in Moream, atq; ibi offer eum in holocaustum. Deinde quod dicit, Non pepercit, multo augustius est, quàm si simpliciter dixisset, Proprium filium nobis donauit. Illud enim præscribit ineffabilem Dei erga nos charitatem, qua affectus ne charissimo quidem & innocentissimo suo, nostri causſa, pepercit, sed pro nobis oĩbus, unũ inquam pro omnibus, & Iudæis & Gentibus pro oĩbus inquã sæculis ætatibus hominũq; generibus tradidit. Tradidit aũt in mortẽ crucis turpissimã, ut nihil restaret quod ille nõ iussisset, uel hic uolens ac lubens suscepisset, Philip. 2. Proinde cũ filium nobis impenderit in quo sunt omnia (Colloſ. 2.) nónne consequitur eo nobis donato simul donata esse omnia quæ sunt filij, cuius nos cohæredes? Nónne iam certissimum est hunc Deum nostrum esse, qui tanto arrabone se nobis deuinxerit, charitatemq; suam nobis tanto argumento declararit? Aut quid non impartiet nobis, posteaquam eũ nobis impendit, qui potior est omnibus creaturis? O profundas diuinæ bonitatis diuitias, Quis hæc satis digne expenderit?

Verborũ pondus.

Quis intentabit crimina aduersus electos Dei? Deus est qui iustificat, quis ille qui condemnet? Christus est qui mortuus est, imò qui & excitatus est, qui etiã

am est ad dexteram Dei, qui & intercedit pro nobis.

Confirmatur afflictę mentes.

Idem dicit quod supra, sed copiosius & cum singulari euidentia. Habet enim repetitio rerum, occultam uim. Consolatur ergo & dicit, Nec periculum est, ut hunc benignum erga nos animum opera calumniatoris mutet. Quis enim ausit accusationem instituere aduersus eos quos Deus ille uere optimus maximus iustificauit ac iam pro suis ducit? Hic nulla erit nobis timenda damnatio, quis enim absolutos damnaret? Quod autem absoluti simus hinc liquet quod Christus pro peccatis nostris mortuus est, iustus pro iniustis, nec mortuus tantum, sed & exuscitatus: quo ostendit peccatum unà cum morte prorsus esse deuictum: nisi enim euicisset peccatum iam prævaluisset mors, peccati pœnam hac autem extincta sustulit & peccatum, ut nunc nemo credentes damnare possit ob peccata. Sed & ad dexteram patris iam residet, non modo de inferis peccato & morte triumphans, sed & intercedens pro nobis. Indies enim peccamus miseri, cum etiam iustus in die
Heb. 7. 10. septies cadat, ergo perpetua opus hostia, opus est & intercessore qui apud Deũ causſam nostram agat. Vnde & Ioannes, Si quis peccauerit (inquit) aduocatum habemus apud patrem Iesum Christũ iustum, & ipse est propitiatio pro peccatis nostris, non pro nostris autem tantum, sed etiam pro totius mundi. Ergo non est quod

quod fideles damnationem propter peccatum timeãt, modo ipsi frenum non permittant & à fide deficiant.

Quis nos separabit à dilectione Dei? afflictio ne? an angustia? an persecutio? an fames? an nuditas? an periculum? an gladius? quẽadmodum scriptũ est, Propter te morti tradimur tota die, habiti sumus ueluti oues mactationi destinatæ.

Vide quanta malorũ turba in sanctos irruat.

Tandem conclusionem infert: Quasi dicat, Quia ergo spes non confundit, spiritus pro nobis intercedit, aduersaq; ipsa à Dei proposito consilioq; proficiscuntur: deniq; cum Deus diligat nos, atq; filium pro nobis tradiderit, & in hoc uocarit ut conformes efficeremur imagini, hoc est, exemplo filij eius, iam hoc inde consequitur quod in omnibus uincemus adflictionibus. Et postremum hoc, afflictionum uidelicet genera, copiosissima enumeratione diuitiq; rerum copia & uerborum lenocinio etiam ad miraculũ usq; prosequi uoluit. Nulla enim uirtus oratoria est, quam ille hic nõ intendat. Videas enim hic iunctas plurimas simul figuras, ἀνάκαμπτον, congeriem, interrogationem & alias plures. Quid quod ueluti subito raptus affectu, in hanc exclamationem, ueluti celeuma canens, & iam in portum irruens, erumpit? Facit & illud non modo ad expolitionem quod testimonium ex Psal. 43. producit, sed etiam ad commouendum adfectum. Mira enim est ilę

la ab ouibus ducta similitudo, & non nihil referens no
Esaiæ 53 Actо. 8 bis Christi domini archetypum. Nam de hoc Isaias, Tanquam ouis (inquit) ad occisionẽ ductus est. &c.

Verum in his omnibus superamus per eum, qui dilexit nos. Nam mihi persuasum habeo, quod neq; mors, neq; uita, neq; angeli, neq; principatus, neq; potestates, neq; instantia, neq; futura, neq; altitudo, neque profunditas, neque ulla creatura alia poterit nos separare à dilectione Dei, quæ est in Christo Iesu domino nostro.

Hæc subiectionis speciem habent & sensum absoluunt, Credentes longe in omnibus uincere afflictionibus, attamen nõ sua, sed Dei uirtute. Nã ad Philip. Omnia possum (inquit) in eo qui me confortat. Quæ autem sequuntur certitudinem & firmitatem spei credentium indicant. Nam etsi cadant, nullatenus tamen excidunt. Ebræ. 6. 1. Ioan. 2. Enumeratio uero ista huc pertinet, quod nihil sit in orbe, quod credentes à fide possit abstrahere. Sic enim legimus Petrum, rogãti dño, Nũ & apostoli recedere uellent? respondisse, Quò ibimus domine? Verba uitæ æternæ tu habes: imò nos credimus & cognouimus, quod tu es Christus filij Dei uiui. Ioan. 6. Hæc autem est illa præsignis Christianorum constantia, Martyrum uirtus, de qua & Chri

Christum dixisse legimus, In patientia uestra possidebitis animas uestras. Item, Qui perseuerauerit in finem usq; hic saluus erit. Hæc de consolatione satis iã (ni fallor) perspicua.

Porrò hæc est huius Epistolæ pars prima in qua fœ Epilogus.
licissime absoluit summam doctrinæ euãgelicæ, de qua in argumento Epistolæ, quantũ satis est, disseruimus. Quid enim multis opus est? Vidisti Lector quod facili orationis figura nec minus graui, omne id de Peccato Iusticia & Iudicio exposuit, quod de ijs dici uel potuit uel Christianum scire necessum sit. At hæc illa ipsa sunt rerum capita, de quibus in euangelio audimus discipulis dixisse dominum, Cum uenerit spiritus sanctus ille inducet uos in omnem ueritatem & suggeret quæcunq; dixi uobis. Arguet autem mundum de Peccato, de Iusticia, & de Iudicio. De peccato quidem, quia non credunt in me. De iusticia uero, quia ad patrem uado & posthac non uidetis me. De iudicio autem, quia princeps huius mundi iam iudicatus est. Quod quid aliud est quàm si dixisset? Spiritus sanctus summam doctrinæ meæ, quæ partim ob imbecillitatem, partim ob ignauiam, excidit, uobis in memoriam reducet indicabitq; quale sit futurũ regnum meũ, aut qualis esse debeat per orbem prædicatio uestra de me. Quod si summa rerũ capita requiratis, hæc sunt, Spiritus sanctus uestra opera

Locus Ioan. 16. excussus.

ac prædicatione demonstrabit orbi, imò & impium mundum conuincet, quod omnes homines sint peccatores, iustificentur autem gratis, per redemptionem Christi, qui uerum cultum, sublata carne, transtulerit in spiritum. Proin & hortabitur (inquit) ut uita pristina posita, sathanæ quem ille deuicit, non seruiamus, sed ambulemus in nouitate uitæ. His si iam conferas hæc octo Pauli cap. dices ea uerbi dominici esse commentaria. Nam tribus primis capitibus peccati conuicit homines, maxime impietatem, id est, incredulitatẽ opprobrans, ex hac enim ceu fonte manant omnia peccata. At in fine tertij cap. & per consequentia duo 4. & 5. perspicue docuit iusticiam esse fidei, quæ quidẽ fides sit in Christum Iesum, qui in Ioanne dicitur iuisse ad patrem. Cæterum hac locutionis forma, Quia uado ad patrem, comprehendimus incarnationem, mortem & glorificationem, imò totum Christi negotium. Ergo in redemptione eius est iusticia & uita: sicut copiosissime traditum est in 5. Postrema uero capita 6. 7. & 8. docent uitæ innocentiam, nempe ut eiectum deuictumq; huius mundi principem impugnantes caueamus ne resumptis uiribus sub peccatum coniectos nostri dominetur. Atq; hæc quidem omnia nihil profuerit cognouisse, nisi & uitam nostram totam ad ipsa cõponamus. Beati enim illi pronunciantur à domino, qui audiunt uerbum Dei & custodiunt illud. Iã uero

Ioan. 4. 12
2. Cor. 5

uero aggredimur (utinam secundo spiritus sancti afflatu) secundam huius epistolæ partem.

SECVNDA EPISTOLÆ PARS.

NOua tractatio est quæ sequitur, & tamen à superiore non prorsus diuulsa. Disserit enim De uocatione Gentium & reiectione Iudæorum. Non enim crediderim ipsum nisi per occasionem idq; opido paucis de electione & prædestinatione disputare. Caussa autem instituti huius non una esse uidetur. Siquidem maxima erat inter Iudæos & Gentes simulatio, his quidem fidei nomine satis ferocientibus, illis uero odiosius repugnantibus. Suæ enim iusticiæ confisi atq; de Deo gloriantes, has ceu prophanas & à Deo lege ac testamentis alienissimas execrabantur. Peccabatur autem utrinq;: at utriusq; gentis studiosus erat Paulus. Absoluta ergo generali euangelij prædicatione, ad hoc dissidium componendum descendit, & scripturis uocationem Gentium probat: huic ex opposito opponit Iudæorum reiectionem eadem scripturarum authoritate confirmatam: ostendit præterea reiectionis causssam quod nimium suæ fiderent iusticiæ. Hic ergo totus in hoc est ut à falsa sui fiducia excussos, sub fidei iugum mittat, atq; hac parte hæc cũ superioribus coalescunt. Cæterum ipsa rerum tractatione singula sese aperient.

CAP. IX. Veritatem dico per Iesum Christum, non mentior, attestante simul conscientia mea, per spiritum sanctum, quod dolor mihi sit magnus & assiduus cruciatus cordi meo. Optarim enim ego ipse anathema esse à Christo pro fratribus meis, cognatis meis secundum carnem, qui sunt Izraëlitæ,

Obtestatio. Ab obtestatione graui grauem auspicatur caussam. Quia enim plurimum haberet odij, & nomen Pauli, tanquam hostis populi Iudaici, apud Iudæos pessime audiret, obtestatione ab inuidia sese expurgat: quasi dicat, Quod autem posthac de Gentium uocatione & repudio gentis Iudaicæ dicam, Deum testor, quod nulla inuidia aut affectu malo dicam. Nam tantum abest ut me Iudaici populi lapsus oblectet, ut magis animum iugi dolore discrutiet conficiatq;, imò & mei capitis periculo animæq; dispendio illorum salutem redimere cuperem si liceret. His accedit & illud epicherema quod Iudæos uocat cognatos suos. Quis uero oderit carnem suam? Erat enim ipse Paulus Izraëlites, ut de sese in Corinthijs & Philippensibus refert. Illud aũt habet peculiarem uim quod tanta uerborum congerie utitur. Nõ satis erat dixisse Veritatem dico, addit cõtestationẽ, Per Christũ Iesum. Vbi ergo nunc sunt Catabaptistarũ betacea cõtra legitimum iusiurandũ

Iuramentum.

tela? Nec hoc contentus, addit contrariũ, Non mentior. Id uero contestatione alia iterũ obsignat, Attestante mihi simul cõscientia mea. Et ne quis hanc contẽneret, spiritũ sanctum quoq; uocat in testẽ. Iã & illud nõ mediocrẽ habet in re præsenti gratiã quod ex abrupto incipit & truncato orationis genere utitur. Hoc enim tũ data opera uti solemus, cũ de re dicturi sumus, quam si liceret silentio transire mallemus. Neq; sine amplificatione effert animi sui dolorem. De uoce Anathematis multa eáq; lectu & iucunda & digna scripsit Budæus in Com. ling. Græcæ. D. Hieronym. ait Iudæis hanc peculiarem esse, & extremam detestationem significare. Idem ad Algasiam quæst. 9. putat anathema hic accipi pro occisione corporali: uerum ipsa Pauli uerba reclamant, Dicit enim, Optarim anathema esse à Christo. Nam particula, à Christo, cõuincit eũ loqui de salutis dispẽdio: q. d. optarim abdicari à Christo, relegari, reijci, uel alienũ esse. Etenim hoïes sacri, quorũ capita Dijs inferis deuota erant, dicti sunt ἀναθέματα. Nos dicimus verbandt/ verschickt/ verstossen/ enterpt/ verflůcht. Apud Hebræos ab exterminio nomen habet חרם, quasi dicas excidium & ὠλεθρία, aut si malis internitio, nostri excommunicationem dixere. In Galatis posuit eandem uocem pro deuoto & execrabili, Illud (inquit) deuotum sit & execrabile. Ex hoc autẽ loco disce quanto

Anathema.

animi affectu ardore & ſtudio erga plebem ſuam affecti eſſe debeant proceres eccleſiaſtici. Maxime cũ etiam Moſen dixiſſe legamus, Aut dimitte eis noxam hanc, aut dele me de libro uitæ. Exodi 32. Hodie tyrannis & iniquitas regnat, quod charitate extincta nihil ſuperſit humanitatis.

quorum eſt adoptio, & gloria, & teſtamenta, & legis conſtitutio, & cultus, & promiſſiones, quorum ſunt patres & ĩ ex quibus eſt Chriſtus, quantum attinet carnem, qui eſt ſuper omnia Deus benedictus in ſæcula, Amen.

Gloria gẽtis Iudaicę

Nominatim etiam recenſet Iudæorum gloriam, ut inſtitutum ſuum plus gratiæ minus haberet inuidiæq́; dum ipſimet Iudæi ſentirent Paulum iuſtæ ipſorum gloriæ nihil derogatum uelle. Porrò per adoptionem intellexit electionem illam Dei liberam, quæ ceu peculium ex omnibus uocati lectiq́; ſunt gentibus. De quo Exodi 19. & Deut. 7. ac. 32. Per Gloriam Hebræi diuinitatem Dei iuxta arcam fœderis, intelligunt. Quid ſi triumphos uictorias & regnum intelligamus, quæ maxima eſt inter mortales gloria? Teſtamenta ſunt tabulæ teſtamenti. Aliàs enim iam olim didicimus unicũ tantum eſſe teſtamentum. Quæ autem ſequitur legislatio ad omnes leges & mores pertinet. Cultus λατρεία eſt cultiſſimum illud ſacerdotium, eſt & exterior & cere

remonialis illa religio, ad certum permiſſa tempus. At promiſſiones magnæ illis ac uariæ fuerunt. Patrum quoq; magna eſt gloria, ſi nullo alio nomine, profecto hoc imprimis, quod ex ipſis Meſſias, quantũ uidelicet hominem attinet, natus eſt, dictus Abrahæ & Dauidis filius, qui reuera Dei filius erat, Deus uerus & ſuper omnia benedictus. Quo loco tam clare, ut nullo alio æque, cognoſcimus duas in uno Chriſto eſſe naturas, diuinam puto & humanam. Verum nunc ad aliud accelerandum. Nulla enim luce opus habent, quæ per ſe ſatis ſunt perſpicua.

Non autem hoc dico quòd exciderit ſermo Dei.

Commode iam hiſce uerbis ceu tranſitionis formula, ad negotium ſuum tranſit. At quæ (inquit) hactenus de inclyta Gentis Iudaicæ gloria dixi, nemo ſic interpretetur, quaſi ſentiam propterea uerbũ domini quod de uocatione Gentium & reiectione Iudæorum firmũ & frequens eſt, excidiſſe & irritum factum eſſe. Iam ſequitur quod ſenſum abſoluit.

Non enim omnes qui ſunt ex Izraël, ſunt Izraël, neq; quia ſunt ſemen Abrahæ, ſtatim omnes filij, ſed per Iſaac nominabitur tibi ſemen. Hoc eſt, non qui filij carnis, ĩ filij Dei, ſed qui ſunt filij promiſſionis recenſentur in ſemen. Promiſ

sionis enim sermo hic est, In tẽpore hoc ueniam & erit Saræ filius.

Cõtra carnalẽ natiui tatem.

Iudæi enim carnali natiuitati nimiũ confisi & promissionibus prophetarum siniſtre intellectis freti, minis prophetarum de repudiatione sua & Gentiũ uocatione non credebant, imò populũ Dei externis illis metiebantur: hinc neq; ipsas quidem Gentes credidérunt ad populũ Dei pertinere, neq; ipsi carne præmodũ, inflati euãgelio, quod in propheticis scripturis fundabatur, credebãt. Paulo ergo fidelis dñi seruus ubi uidisset quid miseros remoraretur, remoras hoc loco tollit oẽs & ait, Erratis, ò fratres, erratis. Fallimini enim dũ neminem putatis intra Dei populũ recenseri posse, nisi qui ex semine sit Abrahæ carnaliter natus. Imò fallimini dum uosmetipsos creditis esse Abrahæ filios. Probo. Illi demum sunt ueri filij familias, filij inquam Dei & Abrahæ, qui promissionis filij sunt. Probo duplici ex Gene. 21. & 18. petito testimonio. Nam in Isaac (dicit dominus) uocabitur tibi semen. Id est, Illi habebuntur filij qui more Isaac fuerint nati. Sed Isaac per promissionem natus est. Nam scriptum est, In tempore hoc ueniam & erit Saræ filius, Saræ inquam, quæ iam per ætatem sterilem omnino parere desierat: ergo constat promissionis filios, ueros esse Abrahæ filios. His iam adde, Sed Gentes etsi non possint carnales esse Abrahæ filij, poterunt tamen promissionis

nis esse filij: ergo & de populo Dei. Rursus. Vos Iudæi non estis promissionis filij. Non enim creditis in eum quem misit ille: ergo non estis populus Dei. Hic uides tam uocationem Gentium, quàm Iudæorum repudium esse assertum: deniq; istis contusam iacere carnalem Iudæorum gloriationem, ut iam cogantur, nisi prorsus perire uelint se fidei dedere. Nam promissionis filij sunt qui credunt. Hoc enim postulat Relatiuorum ratio. Promissio nanq; fidem poscit.

Non solum aũt hoc, sed & Rebecca ex uno conceperat Isaac patre nostro, nõdũ enim natis pueris, cũ neq; boni quippiã fecissent neq; mali, ut secundũ electionẽ propositũ Dei maneret, nõ ex operibus, sed ex uocante dictum est illi, Maior seruiet minori. Sicut scriptũ est, Iacob dilexi Esau autem odio habui.

Sunt qui hunc locũ superioribus sic affigant, Hoc autem mysterij non modo in Sara, quin etiã in Rebecca euenit. Sed uidetur cohesionis esse formula, ueluti si dicã, Magna sunt quæ dixi, sed maiora sunt quæ sequũtur: ita & Paulus, Accedit (inquit) ad hoc, ueluti firmius quippiam. Alio enim scripturæ testimonio eoq; longe euidentissimo Iudaicam confringit gloriationem, eodem asserit Vocationem Gentium, & ad fidẽ Christi (aliud interim agens) Iudæos trahit: qui non

Contra merita pro gratia.

modo natalibus, sed & meritis suis nitebantur, & ijs populum Dei metiebantur, ideoq; & Gentes contemnebant. At Paulus exemplo ex 25. Gen. cap. producto, sic arguit, Si natiuitas aliquid ad pietatem facit, aut ex semine Abrahæ carnaliter natum esse, populo Dei (ut existimatis) inserit, qui obsecro factum est, ut Esau quoq; non minus fuerit pius, quàm Iacob? aut Idumæi qui Esau patre nati sunt, nomen Seminis Abrahæ non habuerint? Nullũ enim discrimen inter eos (si natales spectes) inuenias, cũ ex eodem patre concepti eadẽq; matre sint prognati. Id etenim uoluit hoc superstitioso fermè locutionis genere ἐξ ἑνὸς κοίτην ἔχουσα, quasi tu dicas, Ex uno concubitum habens. Constat ergo quod carnalis natiuitas ad pietatem nihil conferat, sed uocatio Dei. Rursus, Si opera uel merita iustificarent uel populo Dei inservirent, iam Deus non pronunciasset de Iacob & Esau priusquam boni quippiam aut mali fecissent. Iam autem pronunciauit, & illum quidem adoptauit, hunc uero abdicauit. Id uero duplici testimonio ceu à Pronũciatis probat. Alterum enim Mosis est, Malachiæ alterum: proinde opera uel merita populo Dei non inserunt: sed gratia, uocatio, ac libera Dei uoluntas. In summa. Qui uocantur à Deo hi sunt Dei & Abrahæ filij, hæredes uitæ & populus Dei. Iam uero ordine subiungeret, Sed Gentes uocatæ sunt, ergo populus Dei sunt. Quia uero obiectionibus

Obserua.

bus calumniatorum respondendum uidebatur subsumptionem hanc aliquousq; differt. Nam post aliquot uersus rediens, Quos & uocauit (inquit) nimirũ nos. &c. interim uero digreditur in causſam huic negotio admodum seruientem. Priusquam tamen hinc moueamus id imprimis admonendũ uidetur, quod per Esau carnalis ille populus Izraëliticus typo est significatus: per Iacob autem Gentium ecclesia. Siquidem scriptum est, Duæ Gentes in utero tuo, & duo populi ex uentre tuo diuidentur. Igitur maiorẽ, hoc est seniorem ac primogenitũ, ueterem inquã Iudæorũ synagogam odio habuit neglexit & abdicauit Deus. Minorem autem, id est iuniorem & natu posteriorem humilem & contemptam Gentium ecclesiam dilexit uocauit & fouit. At quid oro potuit super hac re afferri quadrantius ac propriũ magis? Hoc certè uoluit Deus ostendere quod in sua potestate sit uiuificare & occidere, adoptare & repudiare, secundum uocationem propositum & liberam electionem. Elegit autem quos uult: imò quos uelit & sibi eligere proposuerit, hoc exemplo demonstrauit, nempe Gentes. Proinde certa est Vocatio Gentium, qua etiam constat salutem solius esse gratiæ & nullius meriti, rumpantur ut ilia Codro. Nunc ad obiectionem descendimus diluendam.

Quid igitur dicemus? Num iniustitia est apud Deum? Absit, Nam Mosi di

cit, Miserebor cuiuscunq; misereor & cõ miserabor quemcũq; commiseror. Itaq; non uolentis est neq; currentis, sed miserentis Dei.

Quod Deus in electione iustus.

Pro more suo ipse quod obijci potuit recenset. Est autem hic obiectiõis sensus. Si Esau nihil mali egit, neq; Iacob boni quippiam, quandoquidem nondum nati erant, ut uel mereri (quod aiunt) uel demereri possent, interim tamen Deus hunc dilexit, illum uero odio habuit: necessario consequitur quod Deus sit iniustus, utpote qui non unicuiq; secundum opera sua tribuat. Sed absit (inquit Paulus) ut hæc de Deo cogitemus qui ipsissima est iusticia, apud quem nullus est personarum respectus. Apud homines quidem ualeret argumentatio: uerum consilium domini non est sicut consilium nostrum, neq; uiæ eius ut uiæ nostræ.

Isaiæ 55

Sed quemadmodum cœli (ut apud prophetam est) exaltantur à terra, sic exaltatæ sunt uiæ Dei à uijs nostris, & cogitationes eius à cogitationibus nostris. Quid ergo? In Euangelio dicit, An non licet mihi quod uolo facere in rebus meis? Ita ad Mosen dixit, Exodi 33. Miserebor cui misertus ero, & super eum effundam uiscera, super quem uiscera effundo: quæ quidem in Hebræa lingua satis obscura, in nostra hoc possunt, Miserebor cuiuscunq; misericors ero, & beneficio prosequar, quem beneficio prosequar. Sed Hebræa

bræa sunt uehementiora. Nam effundere uiscera est excellentis misericordiæ & beneficij. Iam uero quid aliud est dicere Misereor quem miserebor, quàm dominantium more definire ac pronuntiare, Misericordiam præsto pro meo placito? Ergo Deum iniusticiæ nemo accusare potest. Quis enim prior dedit illi & reddatur ei? Huc enim partim tendit institutum Pauli, partim, ut ex illo discamus salutem esse gratuitæ electionis. Grauis est ista disputatio, sed piis exposita. His enim satis est quod didicerunt fide, Deum esse iustum, æquum & bonum qui nulli inferat iniuriam. Cæterum quod nonnunquam uidentur administrari ut nonnullis, ueluti Esau & sui similibus, uideatur irrogari iniuria, sciunt modum administrandi res soli Deo esse cognitum, qui nos ad mensuram sapere uoluerit, nempe ut credamus ipsum omnia agere & ea quidem iusto iudicio. Quod si ignoramus, fratres, homines sumus non Dij omniscij. Voluit Deus nos nescire quædam, non inuidia quadam, sed iusta caussa. Ergo quod tu hinc discere debes, hoc est, quod Paulus istis omnibus infert, Itaque non est uolentis neq; currentis, sed Dei miserentis, hoc est, Salus non est nostrarum uirium sed diuinæ gratiæ: quos ille uoluerit attraxerit duxeritq;, hi eius erunt. Et per uelle quidem & currere oĩa hominum cõsilia, omnes conatus & effectus intellexit. Hæc

autem omnia, ita comminuunt & Liberum arbitrium, & Merita nostra, ut nihil supersit penitus.

Dicit enim scriptura Pharaoni, In hoc ipsum excitaui te, ut ostendam in te potentiam meam, & ut annuncietur nomẽ meum in tota terra. Itaq; cui uult misertur, quem autem uult indurat.

Dixerat ex sententia Mosis in dei uoluntate & potestate esse misereri uel non misereri. Idem iam probat exemplo Pharaonis subiecto, quem dominus excitauit, eumq; iræ uas, hoc est, instrumentum uindictæ, indignationisq; Dei argumentum constituit. At quis est qui Deum huius gratia iniusticiæ accuset, maxime si inscrutabilia Dei expendamus consilia? Nam eius tyrannide & obstinatia ad gloriam nominis sui usus est. Proinde quid quæso ex istis omnibus aliud sequitur, quàm quod Deo liberum sit misereri uel indurare pro sua bona uoluntate, & quod suæ administrationis gratia iniusticiæ tyrannidis & iniquitatis notari nõ possit? Verum adhuc resonsat caro, Sequitur enim,

Dices ergo mihi, Quid adhuc cõqueritur? Nam uoluntati illius quis resistit? Atqui ò homo tu quis es, qui ex aduerso respondes Deo? Num dicet figmentũ ei qui finxit, Cur me finxisti ad hunc modum? An non habet potestatem figulus luti

luti, ut ex eadem massa fingat aliud quidem uas in honorem, aliud uero in ignominiam?

Obiectionis hæc est sententia. Si sic habet negotiũ, quid ergo amplius habet Deus quo me accuset? Si me indurat ut etsi uelim credere tamen non possim, cur obsecro damnat? An uero quisquam illi resistere potest? Vel, Si nos non possumus iustificari, nisi contingat misericordia: interim uero dominus misericordiam non impertit omnibus, cur igitur damnat eos quibus misericordiam non impartitus est? Certè iniquus esse uidetur: quod hic non nisi illius uirtute benefacere potuit. Vel, Si omnia fiunt electione Dei, si hic indurat & emollit quos uult, quid ergo conqueritur Deus de humano genere? cur tam acerbe cum populo suo per prophetas expostulat, quod perfide egerint Deum & iusticiam dereliquerint? quare non potius omnibus ex æquo gratiam contulit, ut nemo nõ illius uoluntati iusticiæq; obtemperare posit? Ad hæc respondet, Atqui ò homo tu quis es. &c. In quem locum est qui sic scribat, Nihil (inquit) respondet ad hanc obiectionem sed repudiat eam uelut indignam. Hanc figurã uocant ἀποσίωπησιν, cum argumento difficili respondere nolumus: & ut uideamur consilio præterire, reijcimus tanquam intempestiuum, aut indignum. Ita hic Paulus significat indignam esse obiectionem: ait nos non debere ex-

Quod Deus culpa uacet & accusari nõ possit.

postulare cum Deo, quia Deo liceat uti creaturis pro arbitrio. Addit de luto & figulo similitudinem, ut fiat clarior ratio repudiatæ obiectionis, uidelicet quod nihil debeat nobis Deus, quare non debeamus ipsum accusare, & tanquam in ius uocare. Hactenus ille. Cæterum uidetur Apostolus in prophetis exercitatissimus, responsionem hanc petijsse ex prophetarum oraculis, quæ ubi accuratius expenderimus, facile intelligemus quis sit sensus responsionis huius. Isaias ergo Isa.45.29 posteaquam multis disputasset de libertate per Cyrum Izraelitis restituenda, quibus tamen nugator aliquis obijcere potuisset, Quæ hæc rerum uicissitudo? quare non cohibuit Deus Gentem suam ne tam contumaciter peccando iram in se Dei concitasset? Sic enim factum esset, ut neq; Hierosolyma destructa, neque populus in Babylonem abductus, neq; nunc Cyro liberatore opus fuisset: præuenit istud propheta & dicit, Væ disceptanti cum authore suo, testa cum figulo scilicet. Num enim lutum figulo suo dicit, Quid facis? opus tuum ad nihilum. Væ qui dicit patri, Cur generabis? & matri, Cur parturies? quasi dicat, Potuisset quidem Deus hoc quod obijcitis præstasse: uerum noluit, quia non sic placuit. Quod si tu iam obstrepas & factum eius accuses, nihilo prudentius aut melius facis quàm si lutum disceptet cum figulo,

gulo, aut filia cum matre expostulet quod non filium se generauerit. Est & alius locus apud Ieremiam in 18. qui magis huc quadrat. Nam in eo capite non modo de omnipotentia Dei disserit, sed & de eo quod iuste & cum æquitate omnia dispenset. Principio ergo paradigmate quodam figuli, adumbrat Dei potentiam. Nam ut figulo liberum est fingere uas uel ad honorem uel ad ignominiam, hoc est, uelin honestos uel sordidos usus: ita & Deo liberum est hanc quidem Gentem adoptare, illam uero abdicare. Sequitur nunc specialius quippiam, Iudæos autem ex omnium Gentium turba selegit Deus, extulit, & ueluti præcio sissimum uas omnibus ornamentis decorauit: iam uero quia Deo sic uidetur iterum abijcit, nec aliter contundit eos quàm solet figulus uas aliquod Samium omni arte & diligentia fictum contundere. Non est igitur quod de gloria & electione multum gloriemini, ô domus Izraël. Vos enim estis in manu mea (ait dominus) ut lutum est in manu figuli. Pulchre autem in istis sit luti mentio. Nam Deus hominem de limo Gen.2 terræ condidit. &c. Hæc de potentia: nunc de iustitia & æquitate Dei, quod nihil temere faciat. Ostendit enim prophetæ Deus, quomodo res suas gerat. Subito (ait) ut super Gentem aliquam excidium statuero, nuncio per seruos meos prophetas, ut exitij causas tollant, id si fiat non habet in quod

Ieremię locus excussus.

Tale est illud in euãgelio Hierusalẽ Hierusalem quoties uolui te congregare, &c.

animaduertat Dei uindicta. Sin minus Deus culpa uacat & suo uitio interit gens illa. Interim uero Deus natura sua non excidit, nec animi sui constantia mutatur sed sententia, quæ secundum misericordiam & iusticiam administratur. Non enim Deus est iniquitatẽ uolens, nec qui morte peccatoris delectetur, sed magis cupit ut conuertatur & uiuat. Ergo nostrum non est curiosius indagare quid ille ante conditum mundũ statuerit: porrò si ille nunciarit nobis quid statuerit, iam nobis citra omnẽ controuersiam suscipiendum est nũcium, implorandum illius auxilium. Huc ergo alluſit Paulus breuibus istis occasionem maiora cogitãdi suppeditans. Hæc nos breuibus & simplicibus exponere uoluimus, cui cordi est altiora Dei scrutari mysteria, aut causſas administrationis Dei indagare, ab alijs (si quos inuenit) petat. Ego enim didici omnia iudicia Dei in iusticia ac ueritate esse cõstituta, at modũ administrationis & causſas cur hunc trahat alium non item, quia nos nescire uoluit, cum Solomone mortalium

Eccles. 8

sapientißimo clamito, Intellexi quod omnium operũ Dei nullam posſit homo inuenire rationem eorũ quæ sub sole fiunt. Et quanto plus laborauerit homo ad quærendum, tanto minus inueniat. Vnde & alibi scite scriptum legimus, Altiora te ne quæsieris & fortiora te ne scrutatus fueris, sed quæ præcepit tibi Deus illa cogita semper, & in pluribus operibus eius ne fueris

fueris curiosus. Non est enim tibi necessarium ea quæ abscondita sunt, uidere oculis tuis. Multos enim supplantauit suspitio illorum & in uanitate detinuit sensus illorum.

Siquidem Deus uolens ostendere irã & notam facere potentiam suam, protulit in multa longanimitate uasa iræ apparata ad interitum, & ut notas faceret diuitias gloriæ suæ erga uasa misericordiæ, quæ pręparauit ad gloriam.

Origenes putat orationem alioqui incompositiorẽ componi posse ad hunc modum, Volens Deus ostendere iram & notam facere potentiam suam, sustinet in multa patientia uasa iræ, apta in perditionem, ut notas faceret diuitias gloriæ suæ in uasa misericordiæ. Ioan. Oecol. conclusionem esse putat à minori ductam hoc sensu, Si lutum non habet quod obijciat figulo, multo minus habebit creatura quod obijciat Deo. Equidẽ uidentur hæc superioribus expositionis gratia appingi. Nam audiuimus figulum habere potestatem luti ut ex eodem, aliud quidem uas fingat in usus mundos, aliud in usus immundos: sequitur ergo nũc expositio quis figulus, quæ uasa honoris uel ignominiæ, quodnam in his fingendis figuli consilium. Figulus autem Deus est, Lutũ homines sumus, Vasa honorifica pij, Ignominiosa impij sunt. Iam uero consilium Dei in fingendis uo-

candisq; hominibus huc spectat, ut per eos argumenta cũ iræ tum misericordiæ suæ exhibeat. Quoties ergo uult ostendere quanta sit potentia sua, quantũ malos odiat, quàm seuere in impios animaduertat, iã diuitis instar regis profert (ἤνεγκεν enim protulit significat) uasa iræ, hoc est, homines deuotos & ad interitũ apparatos. Propter insignem aũt Dei longanimitatem (ut in 2. cap. annotatum) hactenus plus quàm contumaciter contemptam, ad interitum non citra suam culpam, destinati sunt. Quoties autem uoluit ostendere misericordiam suã, iam protulit (debet enim hoc uerbi καλὰ ζεύγμα repeti) uasa misericordiæ, hoc est, homines pios, quos misericordia sua ad se traxit: itaq; aperit sese hominibus ex æquo diuina bonitas & iustitia per prædestinationis negotium ut Deum simul & bonum & iustum intelligamus. Exemplis forsan hæc clariora fient, Pharaonis uidelicet, Senacherib, Nabuchadnezaris, Iudæ ac aliorum, item Abrahæ, Dauidis, Iosiæ, Petri, Latronis euangelici & similium. Porrò allusio ad uarij generis uasa copiosius & perspicatius tractatur in 2. ad Timoth. cap. 2. Hactenus autem de hac digressiuncula quæ summæ caussæ, uocationi uidelicet Gentium, hoc plurimum commodat, quod nemo posthac Deum in ius uocare potest, Cur immundam Gentem uocarit? Cur istas non citius è pollutione fœda liberarit? Sic enim illi uisum est qui nihil temere facit, nec cuiquam irrogat iniuriam. Repudiat idem Gentem suam & nihil peccat, quia omnes uiæ eius iusticia & ueritas. Iam redit.

quos etiam uocauit nos, non solum ex Iudeis uerumetiam ex Gentibus quẽ admodum & Osee dicit, Vocabo populum qui meus non erat populum meũ, & eam quæ dilecta non erat dilectam. Et erit in loco ubi dictum fuerat eis, Non populus meus uos, ibi uocabuntur filij Dei uiuentis.

Absoluitur sensus

Omnia in hoc authore grauia sunt & solida. Nihil enim hiat, sed omnia commissuris pulchre compacta sunt. Finge enim ea quæ ad duas illas obiectiones responsa sunt, per parenthesim esse inserta, & apostolũ nunc redire & cœptam ratiocinationem pro uocatione Gentium absoluere. Dixerat neq; natales neq; merita quicquam conferre ut quis recenseatur in populo Dei, sed uniuersum id esse gratuiti beneficij & uocationis diuinæ. Quos enim uocarit Deus eos esse Dei. Id autem probauit exemplo Iacob & Esau ex Gen. cap. 25. Iam ergo subsumendum erat, Gentes autem uocauit, ergo Dei sunt: sed aliò tum oratione abductus, hic tandem subsumit, atq; ita ut nihilominus ipsa etiam orationis uerborumq; cohæreat

ſeries. Nã pronomen Quos, etiã ad uaſa miſericordiæ refertur. Ergo dicit & Gentes eſſe uocatas. At quia id apud Iudæos in dubio erat protinus id Oſee teſtimonio confirmat. In eo autem teſtimonio, quod ſenſum attinet, nulla eſt difficultas, maxime ſi ei 2. Cap. ad Epheſ. adhibeas. Eodem conuincitur eandem eſſe uetemrum & noſtram eccleſiam. Vna enim uinea eſt, ſed alij atq; alij in eã uocãtur coloni. Quid quod hoc ipſo teſtimonio probatur, quod ij ueri filij Dei ſint, qui à Deo uocantur? De quo in initio huius cap.

Matth. 8 20. 21

Iſaías uero clamat ſuper Izraël, Si fuerit numerus filiorum Izraël, ſicut arena maris, tamen reliquiæ duntaxat ſaluę erunt. Verbum enim conſumans & abbreuians in iuſticia: quoniam uerbũ abbreuiatum faciet dominus ſuper terram. Et quemadmodum prius dixerat Iſaías, Niſi dominus Sabaoth reliquiſſet nobis ſemẽ, ut Sodoma facti fuiſſemus, & Gomorræ aſſimulati fuiſſemus.

Minatur Iudæis exicium.

Iam ex contrario ponit teſtimonia de reiectione Iudæorum, ne illi ſuis rebus nimium fiderent, Chriſtum cõtemnerent, ſed magis Chriſtum in fide ſuſciperent. Illi ſe omnibus anteferebant gentibus, utpote quos Deus elegiſſet ſolosq; dilexiſſet ſemper. Hinc in tuto ſe eſſe & excidere non poſſe credebant. Verum ſecus habet

habet res. Niſi enim conuertamini (inquit) ad Chriſtũ, iam excidiſtis ac periſtis. Quod ſi mihi non creditis ſaltem Iſaiæ ueſtro credite, qui palam de reiectione ueſtra prophetans aſſerit pauciſſimos ex uobis ſaluandos, idq; incredulitatis ueſtræ culpa. Audite obſecro quid dicat in cap. 10. Licet copia & numero ipſas ſuperetis Libicas arenas, attamen pauciſſimi ex uobis ſaluabuntur. Pauciſſimi enim credent. Iam ne quis de fide dictorum dubitaret, addit confirmationem, Atq; id certo quidem eueniet. Statuit enim dominus qui iuſticiã, eſt impietatem ueſtram (ut & apud Danielem eſt) excindere & conſumare. Germani diceremus de indubitato excidio, Kurtzũm/ man wirt kurtz endtſchafft mit ũch machen. Alij expoſuerunt de ſalutis & iuſticiæ negotio, quod in breuem ſummam coarctatum euangelio prædicatur, nempe, Omnis qui nomen domini inuocauerit ſaluus erit. At Iſaias re uera de liberatione Aſſyriaca locutus eſt. Pauciſſimi enĩ tunc ſeruati effugerunt cruentas Senacherib manus: uerum qui liberabatur populus, opidò perpuſillus, totus erat religioni deditus adeoq; & iuſticia affluens. Proinde Paulus hoc teſtimonium ſuo negotio, per ſimilitudinem, pulcherrime aptauit: ut & poſterius quod ex 2. cap. ſumpſit, in quo propheta mores ſui ſæculi accuſat, qui adeò ſint corrupti ut uix unus & alter reperiatur qui iuſticiæ faueat. Ergo niſi (inquit) aliquos

Aceſſi illi prorſus in omni iuſticia abſoluti facti ſunt

nobis Deus præseruasset à corruptione, similes facti fuissemus Pentapoli, quæ ideo perijt quod in ea non potuerint uel decẽ inueniri iusti. Ab hoc Paulus occasionem sumens ad institutum suũ detorquet. Sunt qui per semen intelligant apostolos, qui semen uerbi Dei per totum orbem disseminarunt: atqui ego paucitatem credentium crediderim significatam. Est enim μείωσις in uoce Semen.

Quid igitur dicimus? quod Gentes quæ non sectabantur iustitiã apprehenderunt iustitiam, iustitiam autem quæ est ex fide: contra uero Izraël qui sectabatur legem iustitiæ ad legem iustitiæ nõ peruenit.

Status huius disputationis.

Recitatiue siue pronunciatiue hæc nõ interrogatiue pronuncianda sunt: quasi dixisset, Quid ergo aliud posthac dicere possumus, quàm quod Gentes in gratiam receptæ sunt, at Iudaicus populus repudiatus? Nũc enim clarissimis uerbis summam rei ex prædisputatis infert. Nam Iudæos incredulitatis caussa repudiari, Gentes uero uocatas esse, huius disputationis scopus est. Et hæ quidem cum scripta carerent lege de iusticia gloriari nõ poterant, interim iusticiam assequuti sunt, non utiq; legalem, sed iustitiã fidei. Iudæi de lege gloriabantur, at neq; legem factis exprimere neq; per legem iustificari poterant.

Pro

Propter quid? quia nõ ex fide, sed tanq; ex operibus legis. Impegerunt eñ in lapidẽ offendiculi: quemadmodũ scriptũ est, Ecce pono in Zion lapidẽ offendiculi & petrã offensionis, & omnis qui credit in eo non pudefiet.

Caussa est superiorum, ac caussa ruinæ Iudæorũ. Quia enim propriæ innituntur iusticiæ, fidem respuunt, & iccirco à Deo excidunt. Hæc satisfacere poterant menti aliàs non contentioſæ, sed maluit Paulus omnia sua & scripturis firmare, & copiosius diffundere. Ideo iterum citat ex Isaiæ prophetia testimonium, quod è duobus locis 8. nimirum & 28. cap. est contextum. In hoc petra siue lapis angularis Christus est, qui alijs quidem in ruinam est (ut inquit in euangelio Simeon) alijs in resurrectionem. Nam illis qui credunt petra refugij & iusticia & sempiternum gaudium est. Illis uero qui non credunt lapis offendiculi. Iam ut lapides per se quidem neminem offendũt, sed quisquis impingit sua culpa uel propter cæcitatem uel propter temeritatem impingit. Sic ipse Christus oẽs ad se uocat neminẽ repellit, oĩbus ex æquo requiẽ promittit: qui ergo ab hac gratia excidunt, sua culpa excidunt, ut Iudæi. Hinc exquisitißime paraphrastes ait, Isaias uaticinatus est euenturũ, ut Christus quem lex seruatorem promiserat Iudæis ob incredulitatem

Elegãs est cap. 28. & huic caussæ impensæ accommodum.

fieret occasio ruinæ, atq; idem lapis qui pijs erat futurus solido tutoq; præsidio istis uerteretur in perniciem, dum in illum malunt impingere reluctantes, quàm in eo conquiescere credentes. Et quæ sequuntur. Hinc uero liquet quod Deus se illis comem præstat, qui morbum suum agnoscentes sese Deo submittunt. Contra uero ijs iratus est, qui suæ freti iusticiæ, fidei se non committunt. Atq; huc iam pertinet parabola euangelica de Pharisæo & publicano: illaq; Christi sententia apud Ioan. in 9. In iudicium ego in hunc mundum ueni, ut qui non uident uideant, & qui uident cæci fiant. &c.

Luce 18

CAP. X Fratres, propensa quidem uoluntas cordis mei, & deprecatio quæ fit ad Deum pro Izraël est ad salutem.

Iterum ut in initio cap. 9. præmollit & indicat se nihil per inuidiam dixisse aduersus Iudæos. Dicit enim se ex animo illis bene uelle, sed & pro ipsorum salute constanter ad dominum orare. Quod quidem & nobis exemplũ esse debet, ne cuiusquam gratia ueritatis quicquam præmamus, interim uero docere, hortari, precari ac deprecari non desinamus 2. Timoth. 2.

Testimonium enim illis perhibeo ꝙd zelum Dei habent, sed non secundum scientiam.

Pertinent & hæc ad lenimen & præmollitionem.

Hoc

Hoc enim dicit, Quod autem istos odisse non possum, quod pro illorum salute interpellam, in caussa est, quod libere de ijs asserere ausim eos magno legis studio ardentiq; Dei zelo agi: sed hoc interim fatendum est, omnia hæc ab ipsis citra iudicium fieri. Discimus ergo duplicem esse zelum. Alterum quidem qui ex opinione quadam uana aut certè non exactius expensa, nihil distat à quouis carnali affectu amore odio inuidiáue. Habent enim & hæc suum studium ardoreq;. Talis autem zelus eorum est qui putant se latrocinio sanctorum Deo præstare cultum. Talis & Apostoli Pauli persequentis ecclesiam Dei, fuit. Talis omnino omnium eorum uel hodie est, qui Pontificia religione infecti, cœlum terræ miscent. Neq; enim hæc sine zelo facere possent quidam quæ faciunt, sed citra scientiam iudicium ueramq; fidem omnia faciunt. Iudicium enim ex fide ac uerbo domini paratur. Heluetij sententiam habemus quæ huic Paulinæ quodam modo respondet. Er meints wol vnd gůt/aber nit wyßlich. *Alius porrò zelus est ex fide uera, & proinde sapientia & iudicio spiritus moderatur. Nihil enim aliud est quàm ardor & uiua agendi uis in homine per spiritũ Dei sanctum. Qualis in Mose, Petro, Helia, alijsq; uiris Dei præclaris fuit. Quemadmodum uero hic zelus uita est ueræ religionis: ita peruersus ille zelus & è carnali opinione natus anima est tyrannidis & pertina-*

De duplici zelo & bona intentione.

tiæ, quo & culpa nemo liberari potest. Nō enim quid facias dispiciendum, sed quàm bene & recte facias. Quid quod ipsum uerbum domini prædicatum eiusmodi studia accusat, ut nunc pertinax ille nihil habeat quo se excuset? Breuiter, Omnis zelus qui fide & scientia iusto non moderatur, siue Iudaicus sit, siue Gentilis, Pontificius siue Catabaptisticus, malus est. Nam omne quod non est ex fide peccatum est: at fides non est opinio, sed ex Deo substantia, per auditum: auditus autem per uerbum Dei. Iccirco Apostolus, Christus (inquit) uocauit me, qui prius eram blasphemus & persecutor & uiolentus. Atq; idem ad Philippenses, Si quisquam (ait) alius uidetur fiduciam habere in carne, ego magis habeo, qui ex zelo persecutus sum ecclesiam, & secundum iusticiam legis factus sum irreprehensibilis. &c.

Nit alles das gůter meinung beschicht ist gůt.

1. Timot. 1

Nam ignorantes Dei iusticiã & propriam iusticiam quærentes constituere, iusticiæ Dei non fuerunt subditi.

Duplex iusticia.

Vides nunc peruersi zeli semina & fructus. Sic enim ad institutum suum pulchre delabitur. Cœperat in calce 9. cap. causas ruinæ Iudaicæ meminisse. Dixerat potissimam esse quod legis iusticiam sectantes ad fidei iusticiam peruenire non possint: unde iam quiuis facile poterat intelligere quod duplicem esse iusticiam crederet Apostolus. Qua re permotus, ut omnia clariora

clariora essent, differit hoc loco obiter quidem & per excursum de duplici iusticia: deinde iterum redit ad tractationem repudij. Quemadmodũ uero paulò ante iusticiam aliam quidem fidei, aliam uero legis fecit: ita nunc aliam quidem uocat propriam, aliam uero Dei iusticiam. Propria autem est quam nobis ipsi fingimus, uel ex scripturis sinistre intellectis, uel ex aliorum exemplis hypocrisiq;, uel ex opinione quapiam carnali & intentione (ut aiunt) bona. Hæc autem non modo iusticiæ nomine indigna est, sed & summa iniusticia est. Aueram enim prohibet, & in hypocrisi retinet. Quid enim uel hodie tot hominum myriades tot monachorum chiliades ab Euangelica prædicatione æque retrahit, atq; illa propria ac commentitia iusticia? Illam deserere ac contemnere, contra uero Dei iusticiam amplecti, illis est pietatem auersari & hæresim amplecti. Sed quæ nam est Dei iusticia? Christus. Sequitur enim.

Fons legũ & iusticiæ humanę est ignoratio Dei.

Finis enim legis Christus, ad iustificationem omni credenti.

Iusticia (inquit) Dei fides est in Christũ Iesum, qui legem impleuit & nos patri reconciliauit. Ergo omnis qui credit in eum iustus est: ut per prima huius epistolæ capita satis copiose prosecuti sumus. Annotauit hoc loco Eras. quod imprimis scire conuenit τέλος, quod nos finem exposuimus, hoc loco consummationẽ

ac perfectionem ſonare, non interitum. Græci enim quod abſolutum & omnibus quæ ſolent requiri perfectum eſt τέλειον appellant. Chriſtus itaq; ſumma eſt legis. Lex enim omnia concludit ſub peccatum, ut gratia ſeruatoris liberemur à peccato.

Moſes enim ſcribit de iuſticia quæ eſt ex lege, quod qui fecerit ea homo, uiuet per illa.

Iuſticia legis.

Hæc de legali iuſticia ex ipſo Legislatore Moſe profert. Hic in Leuitico, Cuſtodite (inquit) leges meas atq; iudicia, quæ qui fecerit homo, uiuet in eis. At lex ipſa duplici ratione fit. Primo æqua quædam ac iuſta præcipit, nempe, Ne falſum dicamus teſtimonium, Ne rapiamus, Ne adulteremus, aut quenquam occidamus: quæ quidem faciunt qui externo opere legem nõ uiolant, etſi ab affectibus non ſint liberi. Tales per legem uiuunt. Nõ enim occiduntur aut puniuntur, ſed lege nomen etiam iuſtorum ſibi coram hominibus comparant. Et hæc quidem legalis dicitur iuſticia, quæ interim apud Deum non eſt iuſticia. Secundo enim cohibet lex etiam hominis adfectus, iubet ne concupiſcamus: atq; ita legem nemo noſtrum facere poteſt, imõ ipſa hac ratione ſub peccatum conijcit, ut fateri cogamur nullam in nobis eſſe iuſticiam. Hic autem aperit ſe iuſticia Dei ſiue fidei.

Quæ autem ex fide eſt iuſticia, ea ſic loqui

loquitur, Ne dixeris in corde tuo, Quis aſcẽdet in cœlum? Hoc eſt Chriſtum ex alto deducere. Aut quis deſcendet in abyſſum? Hoc eſt Chriſtum ex mortuis reducere. Sed quid dicit? Prope te uerbũ eſt in ore tuo & in corde tuo.

Iuſticia fidei.

Vel proſopopœia eſt, quæ fidei tribuit ſermonem. Vel enallage rerum ac perſonarum, ut iuſticiam fidei intelligamus poſitam eſſe pro iuſtificato per fidem. Huius ratiocinatione ac conſilijs, ceu hypotypoſi ac dialogiſmo, quæ demonſtrationis formæ ſunt uiuaciſſimæ, oſtendit quæ ſit natura alterius iſtius iuſticiæ, nempe Dei uel fidei. Alludit autẽ ad uerba Moſis quæ Deut. 30. ad hunc modum habent, Mandatũ hoc quod ego præcipio tibi hodie, non ſupra te eſt, neq; procul poſitum, nec in cœlo ſitum, ut poßis dicere, Quis noſtrum ualet ad cœlum conſcendere, ut deferat illud ad nos, ut audiamus atq; opere compleamus? nec trans mare poſitum ut cauſſeris ac dicas, Quis è nobis poterit transfretare mare & illud ad nos uſq; deferre, ut poſſimus audire ac facere id quod præceptum eſt? ſed intra te eſt ſermo ualde, in ore tuo & in corde tuo, ut facias illum. Quibus uerbis propheta oſtendere uoluit negotium uerbi Dei ac pietatis eſſe expoſitum ac certum, nec in externis ſed animi pietate ſitum. Proinde non neceſſum ut eius perueſtigandæ ac aſſequendæ

gratia, cũ Pythagora ad uates Memphiticos, cũ Platone Aegyptũ, & cũ Appollonio Thyaneo perlustratis Persis, Albanis, Schytis Massagetisq; ad Brachmanas usq; contendamus, neq; cum Philosophorum quorundã grege metaphysica quædã ac supernaturalia ad phrenesim usq; speculemur. In promptu enim & in paucissima dilectionis Dei ac Proximi capita uniuersam religionis philosophiam esse astrictam. Ad quem modum & Paulus per analogiam indicat & ueram iusticiam non nisi in animi pietate hoc est fide sitam esse: non in externis: ipsam quoq; absolutam esse & certam, sed & minime curiosam uel ambiguam. Id autem sufficienti diuisione commonstrat. Non eleuatur in cœlum, neq; deprimitur ad inferos: id est, nihil curiosius rimatur, nihil ambigit, sed in Christo omnem plenitudinem esse nouit. Signa è cœlo non petit, ubi credit residere saluatorem & intercessorem suum: neq; ab inferis ueritatẽ discit, nouit enim Christum à mortuis resurrexisse, ueritatem docuisse omnem, adeoq; & immortalitatis specimen præstitisse. Huic uni fidit anima, satiata eius gratia. Alij uero hunc locum aliter interpretarunt, uerum hunc esse sensum simplicißimum cõuincunt consequentia.

Hoc est uerbũ fidei, quod prędicamus, nempe si cõfessus fueris ore tuo dominũ Iesum, & credideris in corde tuo quod Deus

Deus illum excitarit ex mortuis saluus eris. Corde enim creditur ad iusticiam, ore autem confessio fit ad salutem.

Summa fidei.

Hoc totum (inquit) de negotio fidei dictum intelligi uolo, quod negotium si quis in summam coartet, hæc est, Deus misit filium suum in mundum, qui crucifixus peccata nostra abluit, & ex mortuis exuscitatus uitam certò restituit. Hoc quicunq; uero integroq; corde credit, & ore fatetur, saluatur. Atq; ad hunc modum salus prope est in ore & corde cuiusuis. Hæc fidei constantia ac certitudo est, unde sursum deorsumq; nõ uoluitur, sed tranquilla apud se, fruitur pane cœlesti, à quo quicunq; aluntur non esuriunt in æternum. Ioan. 6. Sed de hac fidei uirtute satis dictum in cap. huius epistolæ 3. 4. ac 5. Porrò emphasim habet, quod Iesum confitemur dominum. Nam Deum fatemur, & cum Thoma clamamus, Dominus meus & Deus meus. Et de resurrectione nemo mirabitur cur hoc loco imprimis inculcata sit, qui modo legerit 15. prioris ad Corinth. Iam uero sequitur γνώμη, Corde creditur ad iusticiam, ore aũt fit confessio ad salutem. Et cum cordis mentio fit integritas & animi synceritas requiritur, hypocrisis excluditur. Confessio aũt ponitur pro fide expressa pro laude & gratiarumactione. Notißima præterea sunt quæ Christus de Confessione dixit apud Matth. in 10. & Ioan. Apost. in 1. Can. cap. 4

Nec est ut multum disputemus cur Apostolus separatim fidei iusticiam, confessioni uero tribuerit salutem: id enim ex orationis figura factum est, quæ per Endiadem uariatur. Est autem Endiadis quoties de una re loquimur ac si plures sint. Deniq; quia hac sententia geminam fidei uirtutem, nempe quod syncera sit & confiteatur, notasset, uoluit & singulis quod responderet opponere. Ergo fiduciæ animi tribuit iusticiam, sed confessioni oris, salutem. Atqui hæc inter se mutuo conuertuntur & sese ceu per manus trahunt. Nemo enim saluatur nisi iustus sit: sic nemo etiam confitetur nisi iustus sit: & omnis qui iustus est & ex corde credit, ore confitetur. &c.

Dicit enim scriptura, Omnis qui fidit illi, non pudefiet, Nō enim est distinctio uel Iudæi uel Græci. Nam idem dominus omnium, diues in omnes inuocātes se. Quisquis enim inuocauerit nomen domini saluus erit.

Scripturis nunc confirmat superiora quæ aliàs satis erant firma. Iisdem & Iudæos ad fidem trahit, & uocationem Gentium immiscet, ut ad repudium Iudæorum aliquando redeat. Prius testimonium sumptum est ex 28. cap. Isaiæ, & docet fidem non legem esse ueram iusticiam. Nam fides non pudefacit: lex autem territat & confundit. Deinde & particulam omnis suo accomo

accomodat instituto, & addit, Nullam esse distinctionem inter Iudæum & Gentilem. Hunc enim non minus quàm illum fore saluandum modo credat. Sed & ipsum Deum non unius tantum gentis esse Deum, sed omnium. Diues enim est (ait) erga omnes eos qui inuocant ipsum. Huic iam & posterius ex 2. Ioélis subiungit testimonium quod & ipsum uniuersale est & ita habet, Omnis qui inuocauerit nomen domini saluus erit. Hinc uero occasionem sumens sequentem appendit gradationem.

Quomodo igitur inuocabunt eum in quem nō crediderunt? Quomodo autem credent ei de quo non audierunt? Quomodo autem audient absq; prædicante? Quomodo autem prædicabunt nisi missi fuerint? sicut scriptū est, Quàm speciosi pedes annunciantium pacem, annunciantium bona.

Hisce uero non tantum exponit iustificationis siue uocationis modum, sed in proposito suo perseuerans docet Iudæos sua perire ac repelli culpa, quod Deum toties uocātem, tot prophetas mittentem aspernarint. Illa ipsa gradatione probauit & Gentium uocationē. Quandoquidem enim per fidem decreuerat Deus omne mortalium genus seruare, & fides non posit haberi rei incognitæ, oportuit & Gentibus prædicari Ministerium uerbi.

euangelium: ita enim futurũ prædixerat Isaias in 52. Fore aliquando ut fœlici nuncio pax ecclesiæ sit annuncianda. Hoc consilio & Iudæis nunciata est ueritas, ut iam Deus nihil omiserit quod ad illorum salutem pertinere uidebatur. Hæc summa est omnium. Paulus omnia copiosius persequitur. Loci autem communes hi sunt. Ministerium uerbi, etiam externum, in ecclesia Dei esse necessarium. Quod & historia Cornelij Centurionis, ex 10. Act. cap. probatur, Quod ad hoc ministerium nemo nisi uocatus accedere debet. Quod clarius exponitur in 5. cap. ad Hebræos. Quod is tantum inuocandus sit, cui fidendum est. Cum autem uni duntaxat Deo sit fidendum, consequitur, quod nullæ creaturæ sint inuocandæ: Imò inuocandi uerbum cum fidendi uerbo conuertitur.

At non omnes obedierunt euangelio, Isaias enim dicit, Domine quis credidit auditui nostro?

Sed quid obsecro profecit, quod nihil eorum omissit quæ ad salutem spectare uidebantur? quod prophetas & Apostolos misit? quod Euangelij prædicationem audierunt? Nihil profecit. Pauci enim crediderunt, non modo ex Iudæis sed & Gentibus. Sed illud ipsum Isaias futurum prædixit in cap. 53. Præuidit enim Christum Gentibus forè stulticiam ac risum, Iudæis uero scandalum.

Ergo

Ergo fides ex auditu est, auditus autẽ per uerbum Dei.

Repetit scopum ut commode inferat Iudæos sua culpa meritoq; esse abdicatos. Citauerat prophetam dicentem, Domine quis credat auditui nostro? ei iam infert, Vt ut tergiuersemini tandem id iam constat, nõ tantum ex superiori sorite aut gradatione, sed ex præsenti uaticinio prophetæ, quod fides pietas siue religio discatur ex uerbo domini. Iam uero cum illud abunde satis per prophetas sit prædicatum, non habetis quod peccato uestro prætexatis. Sed hic sensus consequentibus tandem absoluitur. Nemo autem huius loci authoritate nixus, existimet externam uerbi Dei prædicationem posse conferre fidem. Notissima enim est Christi sententia, Nemo uenit ad me, nisi pater meus traxerit eum. Et Pauli, Itaq; non qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui dat incrementum Deus. Ioan. 6 1. Cor. 3

Sed dico, An non audierunt? Atqui in omnem terram exiuit sonus eorum & in fines orbis terrarum uerba eorum.

Quod si quis tam impudens fuerit, ut se id audisse negare uelit: is mendatij & temeritatis conuincetur per Dauidem Psal. 18 canentem, In omnem terram exiuit sonus eorum. &c. Quo & illud obiter prædixit

fore ut etiam Gentibus prædicaretur euangelium.

Sed dico, nũquid nõ cognouit Izraël?

Illatio est. Hoc enim dicit, Non autem dico quod nõ audierit Izraël, sed hoc potius dico, quod omnino cognouerit. Hoc enim potest uerborum structura. Iam propter eclipsin inferas licebit, Verũ uidentibus oculis uidere & cognoscere noluit Izraël, iccirco sua culpa meritoq; repudiatus & alia Gens uocata est.

Principio Moses dicit, Ego ad æmulationem prouocabo uos per gentem, quę non est gens, per gentem stultam ad irã cõmouebo uos. Deinde Isaias sumpta fiducia dicit, Inuentus fui his qui me nõ quærebant, conspicuus factus sum his qui de me non interrogabant. Aduersus Izraël autẽ dicit, Tota die expandi manus meas ad populum nõ credentem & contradicentem.

Libere & cõfidenter pronuncia uit.

Tandem subiungit utriusq; rei cum uocationis Gentium tuum reiectionis Iudæorum clarissima duorũ insignium prophetarum testimonia, eaq; sic producit, ut Gentes simul de bona Dei erga ipsas uoluntate confirmet, & Iudæos ad fidem inuitet. Huc enim pertinet primum illud Mosis ex 32. Deut. desumptum testimonium, quo discimus Deum in hoc uocasse Gentes ut Iudæos prouocaret ad æmulationem, nõ utiq; ut illis hãc salu

salutem inuiderent tantum, sed ut illorũ exemplo permoti & ipsi ad dominum redirent. In pueris hoc uidere est. Si enim adamatum hactenus corripiat & abijcẽat parens, alium uero minus dilectum complectatur, inuidet ille huic hanc fœlicitatem, & mox recipit se in sinum patris, ueniam petit, complectitur, ac uenerator. Posterius testimonium bipertitum est. Prima uocationem Gentium habet. Secunda reiectionẽ Iudæorũ. Vtræq; ex 65. cap. translatæ sunt. Et Gentes quidẽ nõ quærebant Deum in lege, neq; ipsum curabant quicquam. Ephes. 2. Porrò Izraëlitis ab eo die quo elegit & ex Aegypto duxit se patrem præstitit: uerum ipsi post prauitatem (ut prophetæ aiunt) cordis sui ambularunt, hinc etiam repudiati sunt. Plura huius generis inuenias apud Isaiam in cap. 65. Et hactenus de uocatione Gentium & reiectione Iudæorum.

Dico igitur, Num repulit Deus populum suum? Absit. Nam & ego Izraëlita sum, ex semine Abrahæ, tribus Beniamin. Non repulit Deus populum suum quem præsciuit. CAP. XI

Hic instituit consolationem ne Iudæi plus nimio territi prorsus desperarent, si uel hac ratione aliquos lucrifacere posset. Quæ enim huc usq; scripsit de reiectione Iudæorum non in hoc scripsit ut exacerbaret, sed magis ut lucraretur, & falsam spem excuteret. Nã CONSOLATIO.

ſicut medicina potiones habet amaras: ſic & euangelium ſuam habet acerbitatem, ſed non nimiam. Vnde Apoſtolus euangelij Dei nobiliſſimus præco tam bene cultam hoc loco Conſolationem inſtituit. Huius ſcopus eſt. Non repulit Deus populum ſuum quem præſciuit. Huic mox addit rationem conſolatoriam à ſuo exemplo ductam, Si totus Izraël eſſet abiectus, iam ego non eſſem Apoſtolus, qui & ipſe Izraëlita ſum, natus ex tribu Beniamin: ergo cum me non reiecit Deus, imò ex perſecutore prædicatorem uerbi ſui fecit, planè nemini ex uobis deſperandum erit. Sic in 1. ad Timoth. 1. cap. clarius de ſe prædicat, Gratiam habeo Chriſto qui me uocauit ad hoc miniſterium, qui prius eram blaſphemus & perſecutor & uiolentus, ſed miſericordiam adeptus ſum. Exuberauit enim ſupra modum gratia domini noſtri cũ fide & dilectione. &c. Signanter autem dicit, Quem præſciuit. Hoc enim cõminuere uoluit & operum merita & carnalem illam natalium gloriationem, omnem uero gloriam diuinæ gratiæ adſcribere. Equidem præſciti ſoli Deo per fidem nituntur.

An neſcitis de Helia quid dicat ſcriptura? quomodo interpellat apud Deũ aduerſus Izraël, dicẽs, Domine prophetas tuos occiderunt, & altaria tua ſubruerũt & ego relictus ſui ſolus, & inſidiantur uitæ

tæ meæ. Sed quid dicit ei diuinũ reſponſum? Reliqui mihi ipſi ſeptem millia uirorũ, qui nõ inflexerunt genu ipſi Baal. Sic igitur & in hoc tempore reliquiæ ſecundum electionem gratiæ fuerunt.

Aliud exemplũ ex 3. lib. Reg. cap. 19. producit, ut probet Izraëlem nõ penitus eſſe repudiatũ, ſed reliquias præſcitas, quæ ſaluentur. Aptatur aũt per ὁμοίωσιν quam Cicero collationem uertit, ad hunc modum, Quemadmodũ Heliæ tẽporibus nõ in uniuerſum oẽm abiecerat populũ Izraëliticũ, ſed ex innumerabili illa ĩpiorũ & idololatrarũ turba aliquem numerũ nec illũ quidem exiguum delegit, qui non ſeruiuit Dijs Gentiũ. Sic hoc tempore benignitate ſua quoſdam Iudaici generis ſeruauit, quos gratia ſaluaret: non obſtante quorundam crudeli pertinacia, qua & dominũ Ieſum occiderunt, Apoſtolos illius trucidarunt, & innocenti fideliũ ſanguine ſe totos cõmacularunt. Eò enim pertinet quod prior ſimilitudinis pars exſcriptura tã copioſe eſt expoſita. Cætera breuitatis gratia trãſeo, qui uelit legat erudita quædã & ad ſacra intelligenda præmodũ neceſſaria de Baal, quẽ in 1. cap. Belũ eſſe diximus, apud Cœliũ lect. antiq. li. 1. cap. 5. Illud aũt annotandũ uidetur electionem gratiæ iuxta proprietatem ſermonis Ebraici dici pro electione gratuita.

Quod ſi per gratiam iam non ex ope

ribus: quandoquidem gratia iam nõ est gratia. Quod si ex operibus, non iam est gratia: quandoquidem opus iam nõ est opus.

Gratia & meritum pugnant.

Nõ tam ostendit Iudæos non esse reiectos, quàm eos qui electi sunt, non merito, sed gratia Dei esse electos seruatosq; : idq; enthymemate quodã demonstrat, quod ex disiunctiuis constructũ tale est, Si iustificamur aut eliginur merito, iam non ex gratia. Nam si ex gratia est electio & iustificatio, certe non est ex merito, Sed iustificamur ex gratia, ergo non ex merito. Licebit & sic construere, Aut ex gratia iustificamur, aut ex meritis: sed non iustificamur ex meritis, ergo ex gratia. Poterat & Dilemma, & bipertitum enthymema uideri: utcunq; uero hæc habeant hoc constat quod salus sit gratiæ non operum aut meritorum nostrorum. Nam gratia & meritum sibi ex diametro repugnant. Quid uero respondent ad hæc nostrorum temporum Pelagiani, qui nihil non tribuunt uiribus humanis?

Quid igitur? quod quærit Izraël hoc non assecutus est, sed electio consecuta est, reliqui uero excæcati sunt.

Cęcitas.

Rursus ne plus nimio erigerent cristas Iudæi natura supercilioſum hominum genus, iterum redit ad reiectionis locos: & sicut in fine cap. 9. ita hic quoq; infert, Quid ergo aliud possumus dicere quàm quod electi,

electi, hoc est, fideles qui ex gratia uocantur, salutem cõ sequuntur, cæteri uero non item, propterea quod operibus nitantur. Nam operibus non paratur iusticia, imò ex operum fiducia existit mentis cæcitas. Qui enim propriam sibi fingunt iusticiam, iusticiæ Dei non obediunt.

Sicut scriptum est, Dedit eis Deus spiritum compunctionis, oculos ut non uideant, & aures ut nõ audiant, usq; ad hodiernum diem. Et Dauid dicit, Vertatur mensa eorũ in laqueum, & in captionem & in offendiculum, & in retaliationem ipsis. Obtenebrentur oculi eorum, ut non uideant, & tergum illorum semper incurua. Copia.

Proposita propheticis confirmat testimonijs. Et primum ex Isaiæ 6. cap. sumptum per similitudinem suo aptat negotio, sed & sensum magis quàm uerba recẽset: quasi dicat, Quemadmodum olim prophetarum sæculis Iudæi simpliciter dicta & omnium sensibus exposita, data opera intelligere nolebant, imò & miraculis apertißimis omniumq; sententia probatis reclamabant: ita hodie quoq; fit, ut intellectam euangelij ueritatem repudient, & signis certißimis ceu ludicris obstrepant. Secundum testimonium ex Psal. 68. petitum hunc habet sensum, Quemadmodum filium tuũ accto

potarunt, ita uiciſsim fiet ut mensa eorum ipsis uertatur in laqueum, id est, cibus & omnia eorum præsidia uertantur ipsis in exitium. Siquidem dum omnia in tuto esse crederent, fusi capti & in exilium abducti sunt. Fefellerunt enim eos omnia consilia: atq; ita dorsum eorum incuruauit perpetuo: quod quidem de oppreßione & seruitute dicitur irrecuperabili, qualem & Daniel in 9. futuram prædixit. Quod si quis miratur quid sit ſpiritus κατανύξεως, hoc est compunctionis, is legat finem 7. cap. Actorum, & uidebit eo ſignificari mentem quæ ueritati nõ modo obstrepit, ſed & miſere mordetur & pungitur, ein hãſſiger/vnrũwiger/pinlicher/vnd verferter geiſt.

Spiritus compunctionis.

Dico igitur? Num ideo impegerunt, ut conciderent? Abſit, Sed per lapſum illorũ ſalus contigit Gentibus in hoc ut eos ad æmulandũ prouocaret. Quod ſi lapſus illorum diuitiæ ſunt mundi, & diminutio illorũ, diuitiæ Gentiũ, quanto magis plenitudo illorum.

Iam iterum redit ad conſolationem quam initio propter Iudæos cœperat. Et orationem Anthypophora figurat, dicens, Hæc aũt nolim ſic intelligi quaſi prorſus conciderint omnes, nulla reſurgendi ſpe relicta, ſed ad tempus populum ſuũ loco mouere uoluit, ut interim & Gentes uocaret, ſed & harum fide, nihilominus ad fidem

dem (ut in 10. cap. ex Moſis teſtimonio declaratum eſt) Iudæos incitaret, extimularetq;. Hic ergo in laudem Iudaicæ gentis quædam ſubijcit, primo ut deſperatas ac deiectas illorum mentes erigeret, & ſpem ſalutis aliquam adderet, deinde & Gentium aduerſus Iudæos arrogantiam cõtumatiam & contemptũ tolleret è medio. Huc aũt pertinet illud elegans Epicherema, Quod ſi lapſus illorũ. &c. In hoc per lapſum intelexit diminutionẽ, hoc eſt quod quidã ex eis propter incredulitatem reiecti ſunt Iudæi. Per mundum aũt Gentes. Sic enim membra orationis inter ſe collata ſeſe exponunt. Et plenitudinem pleriq; aiunt eſſe cõſummationem omnium eorum quos ſibi Deus elegit ex Iudæis: ut ſit ſenſus, Si lapſus Iudæorum mundum ditauit, quanto magis ditabitur mundus, cum Gentium fide prouocati Iudæi, etiam accedent? Cæterum uidetur Plenitudo ex oppoſito diminutioni eſſe obiecta: ut argumentum ſit à Comparatis: quaſi dicat, Videte obſecro, ò Gentes, quanta ſit Iudaicæ Gentis nobilitas atq; gloria, cuius etiam peccatum ſiue lapſus profuit orbi. Iam ſi lapſus profuit, & diminutio tantum tulit utilitatis, quid cõmodi exiſtimatis plenitudo attuliſſet, hoc eſt, ſi per incredulitatẽ non fuiſſent diminuti atq; reiecti? Tale enim argumentũ eſſe uidetur, quale illud Athenien. imperatoris Timothei, in cuius inuidiã dum nonnulli pinxiſſent fortunam ad rete cogentem urbes, illo iuxtã

dormiente, respondit authore Plutarcho, Si huiusmodi urbes capio dormiens, quid me facturum arbitramini si uigilaro?

Vobis enim dico Gentibus, quatenus ego quidem sum Apostolus Gentium, ministerium meũ illustro, si quo modo ad æmulandum prouocem carnem meam, & saluos reddam nonnullos ex illis.

Ἀποστολή est ad Gentes, qua & Apostoli consilium aperitur. Dicit enim, Quandoquidem dominus me Gentiũ uoluit esse Apostolũ, uestri caussa hæc potissimum scribo, ut uel sic meũ agam negotium. Hisce enim ab arrogantia uos retrahere, sed & Iudæos cognatos meos ad æmulandum fidem uestram uolui extimulare. Latet autem uis quædam in dictionibus Illustrare & Caro mea. Nam illud & officio satisfacere est, & officium siue ministerium amplificare. Satisfacit officio dum Gentes docet, sed amplificat dum Iudæos prouocat. Hoc enim magis ex necessitudine quadam & fauore gentis suæ facit, quàm ex officio: itaq; Iudæos carnem suam, id est, cognatos suos uocauit.

Nam si reiectio illorum est reconcilia tio mundi, quid erit assumptio aliud, quàm uita ex mortuis?

Repetitio est superioris argumenti pro gloria gentis Iudaicæ, & humiliatione Gentium: quasi dicat, Si iam

iam cõstat, quod abiectio Iudæorum ad tempus facta, hoc profuit, quod mundus, id est Gentes reconciliatæ, id est, assumptæ sunt, quid aliud dicere possumus, quàm quod uos Gentes ueluti illorum morte ac reiectione sitis ad uitam uocati? Si uero ex morte eorum tanta manat utilitas, quid ex uita, si in ea perstitissent, putatis existere potuisse? Et si uos Gentes ex morte illorum potuistis ad uitam uocari, quanto facilius ipsimet poterunt uitæ restitui? P. Melanchton eximiæ eruditionis uir Ironiam esse putat, ut absurditatem significarit Paulus: quasi dicat, Absurdum esset sentire, quod abiectio Iudæorũ profuisset. Id enim perinde esset, ac si quis diceret mortem prodesse. Idem & in superioribus Inuersionem factam esse credit. Sed teritur omnium manibus illius Dispositio, ut nunc pluribus non sit opus. Pius lector eligat quod simplicissimum & instituto Pauli propius esse uideatur.

Quod si primitiæ sanctæ, sancta est & massa. Et si radix sancta, sancti erunt & rami.

ἀπαρχὴν τὸ φύραμα exponit Theophylactus, hoc est, quod nos primitias, ille fermentum dixit: & ita sensus erit, Si fermentum sanctum est, oportet totam etiam massam quæ fermento imbuta est sanctam esse. Nam fermentum totam conspersionem acidam efficit. Cæterum magis probari uideo eruditis, si per ἀπαρ-

χαρ ipsum intelligamus frumentum, unde sumitur cõsperſio. Quod ſi bonum ſit frumentum, bonus etiam erit panis. At hoc frumentum dixit Primitias quod optima quæq; numini ſolebant dicari. Ad ſacra enim alluſit, de quibus Moſes Exodi 25. & Numeri 15. Cũ ueneritis (inquit) in terram quam dabo uobis, & cõmederitis de panibus regionis illius, ſeparabitis primitias domino de cibis ueſtris. Porrò qui hæc feciſſet reliquis frugibus omnibus ut ſanctificatis uti poterat. Huc iam alluſit Paulus & dicit Iſraëlem non prorſus eſſe contẽnendum propter patres. Veriſimile enim eſſe ut ex piis naſcantur pij. Quò etiam alia pertinet de radice & ramis ſimilitudo. Iudæi enim generis ac ſtirpis authorẽ habent Abraham, cuius fides Deo probata eſt. Neq; uero dubitarim hiſce oĩbus alluſiſſe apoſtolũ ad illud Iſaiæ in 65. Quoniã ſi inueniatur granũ in botro, & dicatur, ne diſſipes illud quoniam ſanctum eſt, ſic faciã propter ſeruos meos ut non diſperdam totum.

Quod ſi nonnulli rami defracti ſunt, tu uero cum eſſes oleaſter, inſitus fuiſti illis, & cõſors radicis & pinguedinis oleæ factus es, ne glorieris aduerſus ramos: quod ſi gloriaris, nõ tu radicem portas, ſed radix te.

Cataſtrophe eſt. Nunc enim palàm edicit quò illa omnia ſpectent, quæ hactenus dixit, nimirum huc, ne Gen

Gentes ob uocationẽ ſuam & repudium Izraëlis, Izraelitas contemnere pergant. Perſtat aũt in allegoria cœpta. Nam rami defracti, ſunt Izraëlitæ repulſi. Oleaſtri uero Gentes ſunt. Sed olea teſtamentum eſt ſiue fides ac uocatio ſanctorum, Pinguedo gratia Dei & gloria ſanctorum. Iudæi ergo ſanctis nati patribus teſtamento uelut natura ſunt inſiti. At Gentes idololatris prognatæ, ceu oleaſtri, oleæ ſunt inſitæ præter naturam. Quod ſi iam aduerſus Iudæos arrogantia efferuntur & inſoleſcunt, meminiſſe debebant, quod non ex Gentibus ſed Iudæis ſalus orta ſit. Neq; uero Iudæi Gentium religioni ſunt inſerti, ſed Gentes patrum & Abrahæ fidei ſunt inſitæ. De olea, oleaſtro, & inſitione plura apud authores rei ruſticæ Catonem, Varronem & Columellam.

Dices igitur, defracti ſunt rami, ut ego inſererer. Bene dicis, per incredulitatem defracti ſunt, tu uero fide conſtitiſti. Ne efferaris animo, ſed timeas. Nam ſi Deus naturalibus ramis non pepercit, uide ne qua fiat, ut nec tibi parcat.

More ſuo aduerſariorũ obiectionem producit, atq; protinus eandẽ diluit. Dicere poterat Gentilis aliquis, Quod maximam Gentium rationem habeat Deus, inde patet, quod dilectũ quondam populũ, Gentiũ cauſſa repudiauit. Proinde licet rami aliquãdo ſancti fuerint,

nunc tamen non sunt sancti, sed reiecti infrugiferi neglecti atq; aridi, adeo ut ipsorum gloria prorsus interierit. Huic obiectioni ex Caussarum loco ita respondet, ut simul Deum iustum esse doceat, & Gentium supercilium deprimat. Principio autem per concessionem, Negare (inquit) non possum, quod obijcitis. Iudæi enim abdicati sunt, uos in locum eorum adoptati: Cui malũ fit imputãdum. *sed hoc interim adijciendum, id sanè nulla Dei uel morositate uel iniusticia designatum, sed illorũ perfidia. Ex quo loco discimus nobis ipsis, non Deo omnipotenti peccata ac damnationem esse imputandam. Deinde ex contrario per rationem æqualem Gentibus opponit, Si uero incredulitas caussa est abdicationis Iudæorum, certè fides atq; gratia Dei caussa est adoptionis Gentium. Iam uero addit quod sensum absoluit,* μὴ ὑψηλοφρόνει, *id est, ne altum sapias, hoc est, ne tibi placeas, ne efferaris animo, sed timeas. Sequitur ratio per Comparationem à maiori ducta, Si Deus naturalibus ramis. &c. Perstat enim in allegoria, quæ notior nunc est quàm multis opus sit. Dicit enim, Si Iudæis è sanctis patribus natis, peculio suo, non pepercit, multo minus tibi Gentili prophano parcet, si modestiæ oblitus timere desieris. Pari argumentatione legimus & Petrum. 2. Pet. 2. fuisse usum.*

Ecce igitur bonitatem Dei ac seueritatem: in eos quidem qui ceciderunt seueritatem: in te uero bonitatem, si permanseris in bonitate. Aliàs enim & tu excideris, & illi rursum, si non permanserint in incredulitate, inserentur.

Verus huius disputationis usus

Obiter inserit dogma egregium, nempe quod in negotio prouidentiæ imò uocationis Gentium & reiectionis Iudæorum non id quod pleriq; faciunt, discendum sit, arrogantia & aliorum contemptus, sed quod Deus benignus sit & seuerus. Benignus erga credentes, Seuerus erga incredulos. Est autem Bonitas siue benignitas animi propensio ad bene merendum de quopiam, quam (ut Eras. ait) nõ inepte uerteris indulgentiam. Huic opponit ἀποτομίαν, *quæ ad uerbum sonat resectionem, ea est quoties res ad uiuũ exigitur, quam & rigorem dicas licebit. Specialius autem est quod sequitur, Aliàs enim & tu excideris. &c. Siquidem* ἀποτομὴ *est ad Gentes pro Iudæis. Pugnat hic locus aduersus Marcionitas & horum magistrum Cerdonem, qui duo initia & duos Deos dixerunt, alium quidem bonum, alium uero malum. Item aduersus eos qui sentiunt Deum mala non uindicare, aut Deum mali authorem esse.*

Potest enĩ Deus denuo inserere illos. Etenim si tu ex naturali exectus es oleastro, & præter naturam insitus es in ueram oleam, quanto magis hi qui natura

les sunt inserentur propriæ oleæ?

Dixerat Iudæos iterum inserendos esse, modo incredduli esse desinant: idem iam à facili cõmonstrat & ait, Potest enim Deus illos denuo inserere. Huic iam rationem subiungit ductã à comparatis, hoc sensu, Si Gentilis prophanus ex prophanis natus parentibus ceu ex oleastro defectus præter naturã oleæ insitus est, & in populũ Dei ascitus: multo facilius Iudæi è sanctis orti patribus restitui possunt, ut natiuæ oleæ, è qua defecti sunt, inserantur atq; in populo Dei recenseantur.

Non enim uolo uos ignorare fratres mysterium hoc (ne scilicet sitis apud uosmetipsos elati animo) quod excęcatio ex parte Izraëli accidit, donec plenitudo Et tũc, uel tunc enim. Gentium ingressa fuerit, & sic totus Izraël saluus erit: sicut scriptum est, Egredietur ex Zion liberator & auertet impietates à Iacob. Et hoc illis à me testamentum, cum abstulero peccata ipsorum.

Quod hactenus sub inuolucro per similitudines tradidit, idem nunc apertißime exponit & scripturis cõfirmat: & adhibentur hæc superioribus expositionis & confirmationis uice. Nam principium huius loci, Nolo enĩ ignorare uos, expositionis est formula. Sed & per Mysterium aliud nihil intellexit, quàm hoc

suum præsens institutum, hactenus obscurius tractatum, nempe quod Izraël tandẽ sit restituendus. Id porrò eius rei gratia hic inserit, ne Gentes nimium insolescerent, aut Iudæi prorsus desperarent. Quomodo Izraël sit restituendus. *Restitutionẽ autem hanc comprobat Isaiæ testimonio ex 59. cap. petito, quod apertum est. Sed & ipse Paulus ei testimonio protinus aliud ex 31. cap. Ieremiæ subdit, in hoc ne quis aliud de hac liberatione somniaret, quàm ipsa postulet res. Multi enim carnalia quædam, opes, uictorias, regnum, carnalem metropolim Hierosolymam, præscriptam terram Chanaan, prouincias, pacem in hisce terris absolutam, & nescio quid stultitiæ somniant, sed nihil horum ueritas. Clamat enim, Aderit liberator, sed qui ab iniquitatibus liberet, qui peccata condonet, conferat iusticiam, saluet per fidem, adeoq; & in hac uitæ uoluptatibus contemptis, ducat ad gaudia per crucem & suijpsius mortificationem. Mutabit Deus mentem Iudæorum, ut mundana sperare desinant, eumq; iam obuijs ulnis recipiant, quem hactenus alium expectantes, repulerunt. Non mittet nouum liberatorem, sed semel missum Iesum Christum dominum nostrum, illis reddet amabilem, dulcem & iucundum, ut posthac non uelint aut* Toto Izraël syneka docha. *desyderent aliũ Messiam, imò & doleant de pristina illa sua & maiorum pertinacia & ingratitudine. Hæc sana est de Restitutione Izraelis doctrina, de qua nõ*

nulli non satis circumspecte quædam garriunt plusquã futilia. Meminerimus Meßiæ regnum spiritus esse regnum.

Secundum euangelium quidem inimici propter uos, secundum electionem autem dilecti propter patres. Nam dona quidem & uocatio Dei eiusmodi sunt, ut eorum illum pœnitere non possit.

Sententia est, cum sua confirmatione, quæ omnia commode iunguntur superioribus testimonijs. Est autem sensus, Si spectetis euangelium cui recalcitrant Iudæi, item si conferantur Gentibus iam nunc euangelio obedientibus hostes Dei & abdicati esse uidentur. At si æstimentur ex patribus & rebus suis priscis ex promißionibus & quod hanc gentem ex omnibus delegit, iã nemo uel suspicari potest illos prorsus esse reiectos. Ad huius confirmationem facit Dei constantia & immutabilitas. Non enim potest Deum uocationis promißionis ac facti sui pœnitere. Promisit autem maxima quæq; huic genti: ergo non rescindet, aut prorsus abijciet.

Habent promissiones ergo & electos

Quemadmodum enim & uos quondam increduli fuistis Deo, nunc autem misericordiam estis consecuti per illorũ incredulitatem: sic & isti nunc increduli facti sunt ex eo quod uos misericordiam estis

estis adepti, ut & ipsi misericordiam consequantur.

Porrò ne Gentes obijcerent, Sed Iudæi non crediderunt promißionibus, ergo nihil prosunt eis promißiones: anticipat & ex ratione pari per similitudinem ostendit, quod illorum incredulitas posßit restitui. Si enim Gentium impietas misericordia potuit mutari in melius, uicißim poterit & Iudaica perfidia purgari, Quæ omnia in hoc dicuntur, ut neutri alteris exprobrent, sed utriq; alteris gratulentur parem experti misericordiam.

Conclusit enim Deus omnes sub incredulitatem, ut omniũ misereretur.

Epiphonema est, in quod totum colligitur negotiũ, nempe cum Gentes tum Iudæos nullo meriti respectu, sed sola uocari iustificari & saluari Dei misericordia. Et ne iterum ex uerbo Conclusit, contentio de consilio & administratione Dei oriretur, protinus subiungit.

O profunditatem diuitiarum & sapientiæ & cognitionis Dei, quàm inscrutabilia sunt iudicia eius, & imperuestigabiles uiæ eius. Quis enim cognouit mẽtem domini? Aut quis illi fuit à cõsilijs?

Exclamatione enim ac admiratione rerum diuinarum claudit difficilem de Vocatione Gentiũ, repudio

Iudicia dei esse inscrutabilia.

& resumptione Iudæorum disputationem. In qua temeritas humana causſas rerum diuinarum curioſius rimatur, nempe, cur Deus Iudæos à lapſu non præſeruarit, uel Gentes ab idololatria non retraxerit citius, cur deniq; omne mortalium genus in peccatum prolabi permiſerit. Atqui Paulus rerum difficultate ſuperatus exclamat, O profundas diuitias ſapiētiæ & cognitionis Dei. Sentiens & cognitionem Dei rarum donum eſſe ſi cui contingat moderata & iuſta: & ſapientiam Dei qua omnia gubernat & moderatur abyſſum eſſe (ut propheta ait) multam, in qua peruestiganda humana imbecillitas citius deficiat, quàm pro uoto proficiat, oportet. Ad expoſitionem uero horum faciunt cõſequentia, quæ palàm perhibent iudicia domini, nempe quod ſic uel ſic, hoc aut alio modo agat, eſſe inſcrutabilia, utpote, quæ neq; ſcrutari cõueniat, neq; perrimari poſſint. Item uias, hoc eſt inſtituta animiq; conſilia eius eſſe imperuestigabiles, non tam quod peruestigari curioſius non debeant, quàm quod à nobis inueniri non poſſint. Quæ uero ſequuntur ſumpta ſunt ex Iſaiæ cap. 40. ubi ſic legimus ſcriptum, Quis inſtituit mentem domini, aut quis adfuit ei conſilio ut eum docuerit? Quem conſuluit ut ſe erudiret, ac uiam iudicij doceret? ut ſe ſcientiam doceret, & iter intelligentiæ declararet? Cæterũ cognouimus mentem domini quantum conuenit ac ſatis eſt, quantumq; ſcire refert, 1. Cor. 2. At quantum Dei attinet conſilium & adminiſtrationem qua hoc illo modo, aliud alio modo adminiſtrat, illud demũ nos latere uoluit: non modo quod nũc quidem ſcire non conueniat, ſed quod imbecillitas noſtra eò pertingere peruenireq; non poſſit.

Ioan. 15

Aut quis prior dedit illi, & reddetur ei? quoniam ex illo & per illum & in illum omnia: ipſi gloria in ſæcula: Amen.

Deus nemini facit iniurtam.

Hæc oſtendunt in Deo nõ modo Sapientiam ac Potentiam eſſe, ſed etiam iuſticiam & æquitatem. Expoſtulamus equidem cum Deo cur hoc aut illud non faciat uel tribuat nobis, imò & iniquum eſſe nugari audemus, ſi iuxta animi noſtri ſententiam noſtris non reſpondeat uotis. Sed Paulus, Quid uero (inquit) ſummo Deo dediſti aut concrediſti? quid obſecro tibi debet? Profecto ſi quidpiam apud illum depoſueras, iure poteras repetere: ſin minus, non eſt quod conqueraris. Tantum uero abeſt ut huic quicquam unquam contulerimus, ut ex ipſo uerius ceu fonte ac mari, imò materia prima, omnia exiſtant, nec exiſtant tantum, ſed & per ipſum cõſtent & conſeruẽtur, imò & in ipſo ceu perfectihabia quadã ſeu ἐνυπολέχεια ſubſiſtãt τὰ πάντα ἐνιſtæc inquã quæ ſubſiſtunt oĩa. Orig. hunc locũ ſic exponit, Quod dicit ex ipſo, hoc ipſum qd' ſumus indicat. Per ipſum aũt, qd' per eius ꝓuidẽtiã diſpẽſamur in

Act. 17

uita. In ipso uero quod perfectio omnium & finis in ipso erit, tunc cum erit Deus omnia in omnibus. Zuinglius hunc locum in lib. de Prouidentia tractans, Scio (inquit) postremum hoc membrum In ipso, Græcis legi εἰς αὐτόμ, hoc est, In ipsum potius, quàm In ipso. Sed conatum est diuinum pectus tam uehementer actiua locutione omnũ in Deo existentiæ ueritatem enunciare: & non tam perhibere quod in Deum omnia ordinata sint, quàm quod in ipso & ad ipsum, hoc est iuxta eius præsentem uim & in ipsa uirtute eius existant: ut εἰς αὐτόμ positum sit pro ἐν αὐτῷ καὶ ἀνὶ ἐπ' αὐτῷ, hoc est, in ipsum pro In ipso & apud ipsum. Id quod priscus ille interpres, nõ Hercle ubiq; dormiens, uidit, cum In ipso transtulit. Ex Deo igitur tanquã fonte, ac, si phas est sic loqui, materia uniuersa emergunt ut sint. Per Dei uirtutem uniuersa existunt, uiuũt & operantur. Imò in ipso qui præsens ubiq; est, & iuxta ipsum qui omniũ esse existere ac uiuere est, omnia sunt. Quæ cum ita habeant nullam hinc laudis portionẽ homo sibi arrogare potest. Omnia enim unius Dei sunt. Cui uni ob id omnis honor & gloria debetur, nõ homini, qui quicquid habet, accepit. Breuiter, Summus ille Deus noster, Deus uerax est, iustus, bonus & æquus, nemini irrogat iniuriam: sapiens est, nihil temere facit: omnipotens est, uocat quos uult & quando sibi uisum fuerit. Neq; nos habemus quod in eo culpemus: neq; uero cõuenit ut eius quicquã curiosius perue stigemus, nisi quod ille nos scire uoluerit & annuncia rit, id demum nobis summo animi ardore summaq; amplexandum est diligentia. Igitur cum filium suum in mundum miserit, ut eius redemptione uiuerent nõ modo Iudæi sed & Gentes, iam ipsa pietas suadet ut omnibus altercationibus è medio sublatis, amplius non inquiramus, cur hoc aut illud uel egerit, uel non citius, uel hoc & non alio modo egerit, sed supplices Deo accidamus, filium eius fide suscipiamus, unanimi corde gratiam illius agnoscentes, quod illius sit omnis salus gloria & iusticia semper. Et hæc quidem in alteram huius epistolæ partem habuimus.

Epilogus.

TERTIA EPISTOLÆ PARS.

HActenus de summa religionis satis disputatum: subijcit ergo nunc uaria quædam de uarijs rebus præcepta, quæ P. Melan. iuxta uitæ rationem non inepte partitus est. Vt enim (inquit) alia est priuata uita, alia publica, seu, ut Philosophi uocant, politica. Ita duplicia hic præcepta sunt. Nam in 12. ca. recitat præcepta magis ad priuatam uitam pertinentia. Sequens caput ad politicam uitam pertinet. Docet enim nos de magistratu. Cap. 14. de scandalis admonet, ne offendamus libertate nostra imbecilles fratres. In re

liquis capitibus duobus pollicetur, ut fit in epistolis, officium suum Romanis, & salutationes ascribit. Est & illud imprimis obseruandum, quod tum demum præcepta de moribus bonisq; ponit operibus ubi prius rationem fidei & iustificationis probe absoluisset. Vnde etiam nos discimus quomodo docere oporteat. Qui uero ab operibus auspicantur, currui bouem (ut prouerbio fertur) trahendum appingunt.

CAP. XII.

OBsecro ergo uos fratres per miserationes Dei, ut præbeatis corpora uestra hostiam uiuentē, sanctam, acceptam Deo, rationalem cultum uestrum.

De sacrificijs Christianorū.

Quandoquidē uero ab orbe condito nō minima semper de uera sacrificandi ratione concertatio habita est, ipsaq; pietas suadeat omnino aliquid esse sacrificandū, & Iudæi Mosaica cōtenderent esse immolanda sacrificia, Gentes quoq; nonnihil suis niterentur & adhæresceret sacris, primo loco paucis quidem sed euidentissimis disserit de uero ac iusto Christianorum sacrificio: imò ad hoc immolandum hortatur omnes qui Christo dedere nomina. Cæterū Apostolico more id facit. Siquidē nō iurgatur, nō minatur, sed præsigni lenitate Obsecro uos (inquit) per miserationes Dei. Quem aūt hæc non cōmouent, nescio si alia re moueri possit. Obsecro aūt ut uosmetipsos īmoletis, hoc est ut affectus corporeos iuguletis. Siquidē Deus nō uult mortuas pecudes, sed hostiā uiuā, ipsum inquā hominē, sanctū, id est, sanctificatū & à sceleribus repurgatū, purum, & qui uni placere studeat. Is aūt rationalis cultus est, illi gratus, fide cōstans & spiritu, non sanguine aut auro aut alia quapiā re externa. Deus enim spiritus est, & spiritu coli uult. Sed de hac re copiosissime disputauimus in 10. & 13. ca. Pauli ad Heb. Sanè hoc loco repelluntur oīa hominū inuenta sacrificia & anathemata, cōtra uero traditur uitæ puritas et sēlimonia. Malach. 1

Et ne accomodetis uos ad figuram sæculi huius, sed transformemini per renouationem mentis uestræ, ut probetis quæ sit uoluntas Dei, quod bonum, acceptum & perfectum.

De uero Dei cultu.

Affigūtur hæc expositionis loco. Nā renouari mēte & sese ad figuram sæculi huius nō accomodare, est semetipsum sanctam Deo immolare hostiam. Cæterum accomodare se ad figurā huius sæculi, figurate pro eo dixit quod est impiam uitam uiuere, & mundanis cōcupiscentijs per omnia obsequi. Nam Ioan. in 1. cap. 2. docet mundū aliud nihil esse quàm omnis mali omniumq; scelerum lernam. Germani hoc schematis fœlicius reddimus, ir sōllend tich der wāllt nit glych gstalltē. Porrò de renouatione mētis plura audiuimus in cap. 6. cui hæc omnia subsidij uice adijciuntur. Hæc

aũt animi renouatio tanto debet fieri ardore, ut quotidiano docti exercitio tandẽ discernere possimus, quid Deus uelit, quodnam illud bonum & rectum sit, quid illi placeat, & quæ sit illa absoluta fœlicitas. D. Augustinus ad superiora retulit hoc sensu. Exhibeamus corpora nostra, non ut nostris pareamus cupiditatibus, sed uoluntati diuinæ. Id si fiat, sacrificium erit bonum, placitum & legitimum Deo. Atq; huic sententiæ adminiculatur articulus præmodum emphaticus τὸ ἀγαθὸν. &c. Quod si schema subesse intelligamus, ueluti cum nos dicimus Scire cuperem quodnam illud bonum, welches das rächt wäre, iam sensus erit. Cum autem renouauerimus mentem nostram, iã fecerimus quod ille uult, quod illi placet, καὶ τέλειον, hoc est quod perfectum est. Dicuntur autem τέλεια proprie in quibus nihil possis desyderare eorum quæ ad sacri rationem ac ritum religionis pertinent. Habent ergo hic apertam responsionem illi qui subinde quiritantur, Facerem me Hercle, si modo doctus scirẽ quid facere præstaret, aut quid Deo placeret. Si uero Paulinæ diffidunt theologiæ audiant Iacobum fratrem domini pronunciantem, Religio pura & immaculata apud Deum & patrem hæc est, inuisere orphanos, & uiduas in afflictione sua, & immaculatum seipsum seruare à mundo. Proinde si sapitis Ceremonias & stulta ista hominũ inuenta deserite, & ueræ pietati studete.

Dico

Dico enim per gratiam quæ data est mihi cuilibet uersanti inter uos ne plus sapere uelit quàm oportet sapere, sed sapiat ad sobrietatem, quisq; [illegible]pi Deus mensuram fidei impartitus est.

Fides regula rerũ gerendarum.

Coniunctio Enim non est rationalis, sed connectit tantum sententias, nisi quis uelit moderatam sapientiã uel ad renouationem mentis uel ad uoluntatem Dei referre: utrunq; autem liberum erit. Quod si hæc æstimes ex consequentibus, iam aduersus arrogantiam quorũdam sciolorum dicta uidentur pro concordia ecclesiæ. Habet autem arrogantia comites hæresim & inuidiam, quas cum extinctas cuperet, ad arrogantiam confidendam procedit, & ait, Dico enim per gratiam quæ data est mihi. &c. Dico autem dixit pro iubeo siue moneo, quemadmodum & Latini Iubet saluare, & Dicit salutẽ, usurpant. Porrò ne uel arroganter uideretur eis præcipere, uel citrà authoritatem admonere, addit, Per gratiam quæ data est mihi. Iã sequitur quod impetratum impense cupit, Ne quis uestrum plus sapere uelit quàm oportet. Quid ergo? Sapiat ad sobrietatem. Sed quid est Sapere ad sobrietatem? Ad mensurã fidei sapere? Fides enim quæ cœlitus cõfertur, uera & solida est sapientia. Ad quam si hodie exigeremus negotium Baptismi, Eucharistiæ & Idolorum, iam non essent hodie tot in Germania contentiones. Simplex

& exposita est fidei regula siue mensura, uel capitibus symboli ueteris fidei comprehensa, quod & Tertullianus in Præscrip. hæreticorum testatur, sed nos contendere, eruditionẽ imò affectationem ostentare malumus, quàm synceritati & simplicitati studere: obliti non tantum huius Paulinæ, sed & protritæ Comici sententiæ, Ne quid nimis. Est enim in re quauis modus quidam, sunt certi rerum fines, quos ultra citraq; nequit consistere rectum.

Quemadmodũ enim in uno corpore membra multa habemus, membra uero oĩa non eundem habent actum: sic multi unum corpus sumus in Christo, singillatim autem alij aliorum membra:

Concordia.

Similitudine corporis & membrorum ab arrogantia absterret, ad concordiam uocat, hæresimq; hoc est sectas discutit. Cæterum hæc similitudo cum planius tũ euidẽtius tractatur ab ipso Apostolo in 1. ad Corinth. cap. 12. & in Ephe. cap. 4. Breuiter, Ecclesia fideliũ unum corpus est in Christo, non plura, colit ergo concordiam, & mutuis officijs sese iuuat & ornat.

sed tamen habentes dona iuxta gratiam datam nobis uaria:

Dona diuersa.

Atqui quod ecclesiã (ait) unũ corpus esse diximus, nõ consequitur quod iccirco una duntaxat sit omnium membrorũ operatio. Operatio quidem omnium finem habet

habet unum, nempe, ut ad iustam mensuram excrescat ecclesia & in fide ac iusticia floreat, sed officia interim uaria sunt. Varia enim & dona sunt quæ Deus iuxta animi sui consiliũ & beneplacitum dispensat. Nemo ergo alij debet inuidere quod uel eruditio maior, uel sapientia & rerũ gerendarum fœlicitas celebrior contigerit. Rursus nemo ob dona sibi collata efferri aliosq; cõtemnere aut etiam schismata fouere & sese pro ecclesiæ principe aut dictatore gerere debet: sed magis curare ut omnia in concordiam redacta iustam, omnes glorificẽt Deũ unanimi & syncero corde. Atq; hoc ipsum est longe efficacissimum aduersus arrogantiam inuidiam ac hæreses antidotum, quod utinam quidam tam paratis animis reciperent, quàm ad inuidendũ atq; conturbandum ecclesiarum pacem sunt idonei ac procliues. Inuenias hodie inuidum ac turbulentum hominum genus quod diuersitate donorum & ministeriorum non expensa, propterea ad rusticandum aut coriariam exercendã oẽs indifferenter astringendos putat, quod ecclesia unũ dicatur corpus, cuius & ipsi cũ sint membra, arbitrãtur omnia alia membra ipsis similia & æqualia esse debere. Inde uero emergit, quod magistratũ contemnunt, ministros uerbi & conuitijs & contumelijs proscindunt, neminiq; debitũ honorẽ deferunt. Nõ enim uidere uolunt in corpore unico nõ tantum manus uentrem ac pedes esse, sed &

Cur hodie nemini suus deferatur honor.

oculos, aures & linguam, quæ licet sint imbecillia & à laboribus istis operosis ac crassis aliena, ab his tamen membris quæ laboribus externis dicata sunt, impense diliguntur, quemadmodum & illa suo etiam officio summa cũ diligentia & fidelitate funguntur. Proinde quiuis suæ uocationis memor omnem deberet impendere operam, ut Spartam quam nactus esset, hanc & ornaret. Id uero quomodo commode præstari possit, iam sequitur.

Siue prophetiam, iuxta proportionem fidei: siue ministeriũ in ministratione: siue qui docet in doctrina: siue q exhortatur in exhortatione: qui impartit in simplicitate, qui præest in diligentia, qui miseretur in hilaritate.

Iam enim recensetuaria illa à Deo iniuncta munia, & tradit quomodo digne administrari possint. Sunt autem illa quæ recensentur Prophetia, Diaconia, Doctrina, Præfectura, Cõmunicatio, partim dona partim officia. Quod si alicui ex his aliquod contigerit, uelut prophetia, hoc est, dos explicandi arcanas literas, iam anniti debet, ut interpretatio κατὰ τὴν ἀναλογίαν, iuxta analogiam siue proportionem fidei collimata sit, hoc est, ut fidei consona sit. Nam Analogia fidei certissima regula est qua deprehendimus legitima an illegitima sit expositio nostra. De prophetia plura in 1. Cor. 14. Audiuimus & paulò ante pios non plus sapere quàm fidei præscribat ratio. Diaconia quam ministerium dicimus, late patet. Nam & ad ministros uerbi & sacramentorum referri potest, & ad eos qui curam agunt pauperum ecclesiæ. Id quod non modo ex 6. Acto. cap. & 1. Timoth. 3. cap. sed & ex consequentibus ostẽdi potest. Sequitur enim Doctrina & Exhortatio. Vtraq; autem sub ministerium referri possunt. Et breuitas quidem orationis & idiotismus linguæ obscuritatem inducunt, adeo ut eccliticæ uideantur sententiæ, Qui ministrat in administratione, Et cæteræ. Verum hoc ipsum pollent quasi Germanus dicat, wilt du ye dienẽ/so dien das es dienet sie. Hoc est, Si omnino ministrandum est, aut ad ministerium uoceris, iam omni diligentia ministra, nihil eorum intermittens, quæ ad ministerium pertinere uidentur. Simili prorsus locutionis genere dicitur, Doceat in doctrina, Exhortetur in exhortatione: id est, ita doceat & hortetur, ut pietas suadet, & ut decet Christianam esse doctrinam. De qua & Apostolus Petrus, Si quis loquitur (inquit) loquatur ut eloquia Dei. Si uero quis ministrat, ministret tãquam ex uirtute, quam suppeditat Deus. Nam & Christus alibi, Si (ait) oculus tuus lux est, totum corpus lucidum erit. Iam qui pauperum operibus præfectus est, aut cui contigerunt splendidæ opes, is negotium agat simpliciter, hoc est, citra

Prophetia.

Diaconia.

Quam uiretutẽ fides non affectus suppeditat.

fraudem, ſumma cũ diligentia & fide: aut largiatur ijs, quibus opus eſt, non ad gloriam uel ad uerſutiã ſpe meliora conſequendi, ſed ſimpliciter & citra omnem dolum malum. Porró ſi qui præſunt, ut aut munere alio fungantur eccleſiaſtico, aut magiſtratu præmineant, omnia impigre cũ ſumma diligẽtia adminiſtrent. De qua re & Ioſaphat in 2. Paralip. 19. Moſes quoq; Exodi 18. & Dauid in Odis. Quod ſi quis miſericordiæ aut commiſerationis dono fuerit donatus, meminerit hilarem datorem probari Deo. Quadrat huc Prouerbium ἱλαρὸν δότε θυμὸς ἄριστος, id eſt, Munerum autem animus optimus. Item egregium hoc Senecæ dictum in 2. de Benef. libro, Ingratum eſt beneficium, quod diu inter manus dantis hæſit.

Dilectio ſit non ſimulata, Sitis odio proſequentes quod malum eſt, adhærentes ei quod bonum eſt: per fraternã charitatem ad mutuo uos diligendos propenſi: honore alius alium præcedentes: ſtudio non pigri: ſpiritu feruentes: tempori ſeruientes: ſpe gaudentes: in afflictione patientes: precationi inſtantes: neceſſitatibus ſanctorum cõmunicantes: hoſpitalitatem ſectantes.

De Dilectione.

Iam & Charitatem legis conſumationem præcipit, quod ſine hac non modo ea quæ diſputauimus ſed oĩa Chri

Chriſtianorum opera flacceſcant. Atqui copioſe ei affigit affinia ſua & cõcomitantia, quæ nos oĩa leui manu perſtringemus. 1 In amicitias maxima cadit ſimulatio. Sunt enim qui ex aĩo odiunt, ſimulant tñ ſe amare, uel quia timent, uel quia ſua quærunt. Qui timent omniũ crudeliſſimi efficiuntur hoſtes, ubi per infortuniũ tuum ipſis quod libet licet. At qui ſua quærunt in amicitijs tẽpore fœlici nihil nõ pollicentur, at infœlici adeo omniũ obliuiſcuntur, ut iures tibi cũ illis nullum unquam interceſſiſſe cõmertium. Tales ſunt apud Plutarchũ muſcæ quæ æſtate magno examine culinas ſtipant, at hyeme prorſus recedũt. Sunt & aſſentatores qui in Gnatoniſmo exercitatiſſimi, non admonent, ſed plauſu quodam Comico omnia etiam turpiſſima quæq; excipiunt. Sed extat elegans apud Plutarchum liber, quo docet, quo pacto poſſis adulatorem ab amico dignoſcere. Paulus certè ut iſtis Charitatis affectionibus ac morbis antidotum pararet, præcipit ut Dilectio ſit ἀνυπόκριτος, id eſt, ſine fuco & hypocriſi, uera & ſyncera quæ ſimulandi ac diſſimulandi iuxta ſit ignara. 2 Vbi uero Dei dilectio ac proximi amor eſt, ibi & mali odium, & libera correctio, ibi & boni ſtudium & ſtimuli ad bonum. Fortaſſis huc quadrabunt ea quæ in 1. Pet. 4. cap. extant ex Pſalmis. 3 φιλαδελφία, id eſt fraterna charitas longe eſt ardentior & maior quàm ſit ἡ ἀγάπη, id eſt dilectio: ergo illa ad

huius expositionem & amplificationem subijcitur. Deniq; uetustas uocauit Christianos fratres: proinde fraterna charitas iam erit Christiana charitas ad exẽplum Christi domini deformata. De qua apud Ioan. in 15. legimus, Maiorẽ dilectionem hac nemo habet. &c. Huc facit & dictio φιλόσοργος, id est, ad amandum propensus, cuius contrarium est ἄσοργος, de quo in cap. 1. diximus. 4 Charitas de præcellentia dignitatis non certat, sed humilis est, & per hanc quenquã se (ut Paulus Philip. 2. ait) præstãtiorem putat. Id quod & Christus in euangelio per parabolam eius, qui in infimo accumbit loco, adumbrauit. Alij per τιμήν, id est, honorem, intellexere subsidium. 5 In charitate est etiam singularis sollicitudo & alacritas: qualẽ uidemus in Patriarchis, Regibus & Prophetis fuisse uetustis. Sed & ipse dominus in euangelio secundum Lucam cap. 9. desidiam torporem & moram improbat. 6 Huc pertinet & agendi ardor, ut spiritu simus feruentes. Torpere enim carnis est, at spiritus agilis & uiuida res est. Et certe feruemus spiritu, cũ sæculo frigemus. 7 Neq; uero protinus omnis zelus probandus est. Temerarij enim nonnunquam sumus. Charitas ergo infallibilis & certa uiuendi regula opportunitatem spectat, ut quoduis suo agat tempore & loco. Plura de Opportunitate Eras. in Adag. 8 Dilectio non nisi in futuris gaudet. Spes enim est rerũ inuisibili

sibilium. Caro terrenis & perituris nititur. 9 Charitas non est sine patientia. Durum patientia frangit. 10 Orat, & sine intermissione quidem. Lucæ 18. Mat. 7. Nam assiduitas orationis neruus est. Sed assiduos reddit charitas. 11 Communicat sanctis necessaria. 12 Hospitalitatem quoq; eximie colit. De his plura Hebr. 13. & Matth. 25. Hæc autem sunt uere bona opera quæ & Deus præcepit & per dilectionẽ Christianam præstantur. Pontificij his neglectis Ceremonias, imò & constitutiones humanas res nihili, nonnunquã uero & superstitiones & impietatem inculcant. Sed oportebat egregios istos piscatores non nisi in aëre piscari.

Benedicite persequentibus uos, benedicite & nolite maledicere.

Hæc non tantum ad Dilectionis sed & patientiæ uim explicandam pertinent. Et benedicere aliquoties est laudare, hic significat bene loqui uel bene precari. Neq; enim iubet ut laudetur insectator, sed ut ei bene precemur, & uerbis benignis admoneamus erroris. Maledicere uero est deuouere & execrari. Sumpta sunt hæc ex doctrina Christi Matth. 5. imò & ab exẽplo eius, de quo Petrus 1. Pet. 2. De hac re plura August. epist. ad Marcell. 5.

Gaudete cum gaudentibus & flete cũ flentibus, eodem animo alij in alios affecti, nõ alta sapientes, sed humilibus uos accomodantes.

Idem hic præcipitur quod & ad Hebræ. 13. & ad Philip. 2. Vult autem Apostolus omnibus Christianis affectũ esse communem. Membra quidẽ humani corporis sic uidemus erga se affecta esse, ut uno dolente doleant & cætera. Hinc Paulus iubet gaudere cũ gaudentibus & flere cũ flentibus. Quod dilucidius exponens, addit, Eodẽ animo alius in alium affecti. Quod tũ fiet, cũ non alta quisq; cogitarit, sed humilibus se accomodarit. Dominus eni præcepit, Quicũq; uoluerit magnus inter uos fieri, sit uester minister. Matt. 8. & 20.

Ne sitis arrogantes apud uosmetipsos neq; cuiquam malum pro malo reddatis, prouide parantes honesta in conspectu omnium hominum, quantum fieri potest, & quantum in uobis est, cum omnibus hominibus in pace uiuentes, nõ uosipsos ulciscentes dilecti, quin potius date locum iræ.

Vindicta. Iam & aduersus uindicandi cupiditatem disserit, & ab arrogantia incipit. Nam arrogantia uindex est, dum quisq; se meliorem putat, quàm ut alteri cedere debeat. Quid igitur agendum? Studendum ut honeste uiuamus inter homines, ne uspiam malis ansam uel calumniandi uel nocendi prebeamus, atq; ita quantum fieri potest, & quantum in nobis est cum omnibus hominibus in pace uiuamus. Cæterum si id quidem per impi

impiorum artes ac tyranni iem non licebit, agẽ uindictam permittamus iusto iudici. Neq; uero mysterio caret quod dixit, Quantum fieri potest. Si enim deserta ueritate cum impijs paciscaris, errasti. Hoc enim fieri non potest. Neq; pax terrena ueritati cœlesti præferenda. Rursus cum dicit, Quantum in uobis est, obiter idem monet quod & Christus, In mundo afflictionem forè, at nostrum esse anniti ne merito aut nostra culpa affligamur. Quod quidem Apostolus Petrus in 4. cap. epistolæ suæ latius pertractat. Nisi malis exemplis sanctorum Abrahæ & Ezechiæ interpretari, qui quantum fieri potuit & quantum in ipsis fuit, pacem maluissent, cæterum cum non liceret propter hostium improbitatem, ultro & præter meritum bella inferentium, charitate armati pro suis pugnarunt. Est & illud annotandum quod locum iræ dare, est cedere instituto quo te uindicare instituerat, ut Dei ira, id est uindicta locum habeat. Gen. 14 4. Reg. 18

Scriptum est enim, Mihi ultio, ego rependam, dicit dominus. Si igitur esurierit inimicus tuus, pasce illum: si sitit, da illi potum. Hoc enim si feceris, carbones ignis coaceruabis in caput illius.

Prædisputata confirmat sacris testimonijs. Prius sumptum est ex Deut. 32. cap. & posterius ex 25. Prouer. cap. Quod autem propheta dixit, Hoc si feceris, car-

bones ignis coaceruabis in caput illius, bifariam potest intelligi, Vel, quod accumulata beneficia illi occasio futura sint maioris & grauioris mali. Vel, quod beneficijs adobrutus hostis & ueluti incensus amore, resipiscat & ex hoste amicus fiat. Si priorem sensum qui huc magis quadrat amplectaris, iam per carbones uindictam intellexit. Eo enim loquendi genere utimur & Heluetij, cum de aliquo magno malo alicui adornato dicimus, Er hatt jm̃ dglůtt auff dfůß trochen. Nam carbones ignis idiomate Hebraico dixit pro ignitis carbonibus, quos nos dicimus brunas. Porrò si posteriorem sensum suscipias, iam per carbones intellexit ingens beneficium, quo animus impij ad mutuum incenditur amorem.

Ne uincaris à malo, imò uince bono malum.

Epiphonema est ad superiorem de Innocentia disputationem. Potest autem malum cum ad hominem tum ad ipsam rem siue iniuriam referri. Quanquam magis uideatur ad ipsam referri rem. Vincitur autem à malo, qui iniuria affectus de uindicta cogitat. Sed uincit malum bono, qui malefacta compensat benefactis.

DE MAGISTRATV.

Iam uero haud immerito quis obiecerit, si malum bono pensandum est, me Hercle uitia merebuntur præmium

um, imò præmij spe illectus nebulonum quisq; iniuriã intrepidè inferet, peribitq; innoxius. Cõmode ergo in consequenti 13. capit. disserit de magistratu: quasi dicat, Quanquam tuarum partium sit caussam tuam nõ ulciscì, dominus tamen humani cordis malitiam non ne sciens, ferotiam uim & contumelias, magistratu ordinato, à mortalium genere uoluit prohibere. Quo fit ut Christiana patiẽtia, quæ iubet ne malo resistamus, magistratum non tollat. Fuere enim & Apostolorum temporibus qui se Christianæ religionis priuilegio et Magistratui & Tributis & Vectigalibus exemptos esse crederent. Hoc ergo citius docuit in præsentiarũ Paulus Magistratui esse obediendum, tributa quoq; uectigalia & omnia debita esse soluenda.

Omnis anima potestatibus superemi-
nentibus subdita sit. CAP. XIII.

Principio summam huius negotij præfigit, Quisq; suo obediat magistratui. Deinde uero caussas subdit, & quid illum uicissim deceat ostendit. Dixit autem omnis anima pro omni homine, more Hebraico, quo & carnem alteram hominis partem positam legimus pro toto homine. Vsi sunt & prisci Germani hoc locutionis genere. Siquidem in uetustis fundationum (quas uocant) instrumentis, legimus, vñ dise sõllend Gott dienen/ vñ für die Christglöubigen seelẽ bittẽ. Hoc est, Hi uero in hoc constituti sunt ut Deo seruiant Synekdoche.

& pro Christianis hominibus orent. Id quod plurimi non uidentes, arbitrantur nonnihil subsidij purgatorio suo igni ex uetustate illa accedere. Quando uero homo non potest constare nisi ex anima & corpore, uicißim nõ potest tranquillitas aut hominis salus cõstare nisi duplici magistratu, quem & populo suo uidemus instituisse dominum. Leuitas enim instituit & Iudices. Cæterum nos non sumus meliores patribus nostris, imò uidemus in ecclesia quoq; uisibili hac nostra, plurimos agere contumaces ac perduelles, qui ut fidem iustam non habent, ita nullius faciunt si centies extra ecclesiam eijciantur, imò tum demum atrotius seuire & nocere pergunt. Quocirca necessarius est nobis quoq; magistratus, qui has publicas publicæ tranquillitatis, imò & generis humani pestes cõpescat. Neq; est ut quisquã propterea tumultuetur quod regi sed optimatibus subsit, quasi nemini nisi regi sit obediendum. Paulus enim in pluratiuo numero extulit sententiã & dixit, Omnis anima potestatibus supereminentibus sit subdita. Proinde nihil retulerit rex an dux, comes an consul sit qui præest & publicã tranquillitatem defendit. Tradunt aũt scriptores rerum tria esse magistratus genera, quibus & tria opponunt uitia. Primũ aiunt Monarchiã esse, quam nos Regnũ uocare possumus, uidelicet cum unus rerum summæ præfectus ad iustitiæ & æquitatis normam omnia moderatur. Si enim

Tria Magistratus genera.

nim æquitate neglecta pro animi libidine omnia gesserit, iam regnum euasit in Tyrannidem. Tyrannis enim, quam uim aut uiolentiam dicere licebit, uitium est Monarchiæ. Secundum genus est Aristocratia, hoc est Optimatum potentatus, ubi delecti & omnium prudentißimi & sanctißimi uiri certo numero constituti populo præsunt. Qui si degenerent & republica posthabita, priuata quærant compendia, imperium quoq; sibi malis artibus parent, Olygarchæ dicuntur. Olygarchia enim Aristocratiæ opponitur & paucorũ potentatus est. Et illa quidem ex Tyrannide nata est. Dũ enim uiderent mortales, non satis tutũ esse rerũ summam uni cõmittere uiro, pluribus permittenda uidebatur. Sic enim Aristocratia est enata. At cum illi etiam in olygarchas degenerarent, placuit tandem omnem potentiam reipublicæ deferre. Tertium enim genus est Democratia, quam populi regimen aut rempublicam possumus appellare, ubi scilicet imperium apud uniuersum populum est. Hic enim omnes honores & functiones per suffragia conferebat quibus uidebatur. Hoc plerunq; abit in Systremma, hoc est seditionem & conspirationem. Dum nemo patitur se cogi in ordinẽ, sed quisq; publicã potestatem sibi de integro uendicat, eò quod populi pars sit. Hæc autem sunt magistratuum genera cum suis degeneribus uitijs. Siue ergo Rex sit, siue optimates, siue

respublicæ sint, subditi esse debemus.

Non enim est potestas nisi à Deo, quę ergo potestates sunt, à Deo ordinatæ sũt. Itaq; quisquis resistit potestati, Dei ordinationi restitit. Qui autem restiterint, sibi ipsis iudicium accipient.

Causſa est cur magistratui obediendum sit, quia Magistratus ordinatio Dei est. Ordinationi autẽ Dei obediendum est, ergo & magistratui obediendũ est. Huc iam & pœna proposita ceu per gradus impellit, & ex contrario sic arguit, Qui magistratui resistit, Deo resistit, Qui autem Deo resistit, punitur: ergo qui magistratui resistit, punitur. Hoc enim est iudiciũ accipere, nempe uindictæ obnoxium esse. Hæc de sententia. Iam uero plurima sunt quæ hic quæri solent. Cum enim Paulus diserte dicat, Non est potestas nisi à Deo, num & impiorum principum potestas à Deo sit? Prorsus. Verum ea potestas sic à Deo est, ut grando pruinæ cæteraq; humani generis calamitates, quæ propter peccata infliguntur iusto Dei iudicio, à Deo sunt. Id quod in Nabuchodonozore apud Ieremiam, & in Senacherib Assyriorum rege apud Isaiam uidere est. Imò ipse dominus, Dabo (inquit) pueros, ut sint principes uestri, & illusores ac effœminati dominabuntur uobis. Quod si (ais) illi idololatriam & alias impietatis species præcipiant, num Dei ordinationi resisto cũ illo

De impia & tyranni ca potesta te.

illorũ præceptis resisto? Minime. Nam Petrus in Actis, Oportet (inquit) Deo plus seruire quàm hominibus. Sed & magistratus in corpora & res corporeas, maxime quæ ad publicam tranquillitatem & æquitatem pertinent, imperium habet, non in animas aut religionem, imò ipse religioni subditus est, si sanus est. In quæ si aberret & alios quoq; in errorem cogere uelit, non magistratus sed impij & uiolenti uice fungitur. Ferendа igitur crux, imperium uero detrectandum erit, sicuti Danielem unà cũ socijs feciſſe legimus. At si corpus tantum præmat illesa fide ac anima, iam ferenda iniuria quoadusq; Deo uisum sit, qui interim non dormitabit, modo à peccatis conuersi auxilium ac liberationẽ eius indefessis precibus postulemus. Non eripient te artes malæ, non liberabunt seditiones, sed pœnitentia & oratio. Illa porrò intricabunt te perplexius: hæc uero liberabunt & certius & citius. Id quod & Iudaicæ res sub Aegyptio, Chananæo & Babylonio rege satis afflictæ, abunde docebunt. Hoc consilio uoluit etiam Petrus duris quoq; obediri principibus. Quod si qui mihi hoc loco Gedeones, Sanſones aut Moſes obijciant, non displicet. Displiceret autem si affectibus suis euicti siue seducti uerius, Theodas, Caphedonas uel Iudas Galilæos agere pergerent. Debet enim is qui exẽplo nititur Mosis Gedeonis ac Sanſonis, eam habere uocationem, tam deniq; certam functionem à Deo im-

Act. 5

Quod si li ber fieri potes, ma gis utere.

positam, quam indubitatam ac firmam illorum fuisse uidemus. Quo si carent, cessent obsecro tumultuari, & expectent dominum, cui dum uisum fuerit misereri, nemo poterit resistere. Non est enim consilium nulla fortitudo contra dominum. Porrò quod quidam hinc colligunt primatum Pontificis Romani iure diuino statui, falluntur. Nam dominus dixit, Reges populorum dominantur eis, Vos autem non sic. Proinde apostolicus, rex esse non potest. Si enim rex est, apostolicus non est. Iam uero si sic contendas potestatem Pontificis Romani, non quantum Pontifex, sed quantum magistratus est, à Deo esse, haud leuiore offensa admiserim, quàm potestatem Antiochi & Pharaonis & Herodis à Deo esse credo. Oportuit & prophetias impleri, imprimis Petri uaticinium. 2. Pet. 2.

Nam principes non sunt terrori bene agentibus sed male. Vis autem non timere potestatem? quod bonũ est facito, & feres laudem ab illa. Dei enim minister est tibi in bonum.

Cur magistratus sit.

Audiuimus magistratũ esse à Deo, quo si magistratu fungentes efferantur, audiant nunc cur constituti sint, & quid sint. Nam hæ questiones superiori probe respondent. Hæc enim docet, unde sint, nempe à Deo, iam sequitur sua sponte, quod ad res diuinas quoq;

quoq; consecrati sint, hoc est, cur sint & quid sint. Sic enim conuenit ut & dominis præscribatur quid facto opus sit. Sunt male sani quidam qui nihil subditis quàm obedientiam inculcant, equidem non male imò peroptime, interim uero & dominis sua quoq; inculcanda erant ut utriq; sui meminerint officij. Principes (inquit) non in hoc constituti sunt, ut bonos, iustos, & innoxios puniant & diuexent, sed ut malos & nocentes prohibeant. Turpissimum ergo est & omni supplicio Dei dignissimum, si illi qui Christianæ fidei antesignani uideri uolunt eos, qui recta incedunt & à sceleribus abhorrent, ob neglectas ceremonias, aut etiam humanas traditiones, capitis afficiant supplicio. Breuiter. Oportet principem uirum esse bonum, iustum, sanctum. Exodi 18. cap. 2. Paralip. 19. cap. Psalmo 72. Quod si iniustus sit, iam populo suo (ut Propheta ait) est loco rugientis Leonis & ursi esurientis, qui tamen in perditione ista sua tandem perdetur. Hic uero iterum detorquet oratione ad subditos & ait, Si autem cupias magistratum non timere, iusticiam & æquitatem cole, & habebis laudẽ ab ipso. Quod uel de defensione dictũ est, uel allusione ad cõsuetudinem Græcorũ & Romanorũ, qua illi, qui aliquid patrassent facinoris egregij, aut priuatim aut publicè laudabantur. Hinc uero iterũ ad magistratũ deflectit, & caussam superioris sententiæ reddit, Pro. 28

Quid sit magistratus.

Dei enim minister est tibi in bonũ. Cui in omnem prorsus modum respondet Plutarchus in opusculo, quo docet in principe requiri doctrinam. Nam principes dicit esse ministros Dei ad curam ac salutem hominum, uti bona quæ illis largitur, partim distribuant, partim seruent.

Quod si feceris id quod malum est, time. Non enim frustra gladium gestat. Nam Dei minister est, ultor ad iram, ei qui quod malum est, fecerit.

Eandem rem adhuc clarius per contrarium effert. Denuo autem uidemus quodnam sit Magistratus officium. Non frustra (inquit) gerit gladium, sed ut nocentes feriat. Si ergo sis innocens, non est quod magistratum uerearis. Alluſit autem ad Gentium consuetudinem, quæ magistratui etiam Romano & uirgæ & secures præferebantur. Sed & gladius uindictæ nota siue insigne est. Et plurima erant ueteribus insignia, quæ regum ac magistratuum animos sui monebant officij. Cæterum cum magistratus gladio utitur, uel cõsceleratos, quos uocant maleficos, feriendo, uel arreptis armis iniustam uim à suis propulsando, hoc ipso inquã Dei minister est, ultor ad iram, hoc est, qui omnino (est enim pleonasmos) uindicare & supplicium de ijs sumere debet qui nocentes sunt. Nam & in lege præcepit dominus dicens, Ne sequaris turbam ad faciendum malum,

Gladij usus.

malum, neq; in iudicio plurimorum acquiescas sententiæ, ut à uero deuies. Pauperis quoq; non misereberis in iudicio. Insontem autem & iustum non occides. Maleficum uero non patieris uiuere. Exodi 22. & 23. Leuit. 19. & 20. Quo simul & hoc discimus hunc locum Pauli non pugnare cum lege domini. In hac enim prohibetur priuata uindicta, Prohibetur ira, & ne quem cædamus innoxium. Paulus ergo gladium priuato adimit, uindictam prohibet, & nocentes cædere iubet. Plura uero de hac re cum apud ueteres tũ apud nostros, imprimis autem apud Augustinum aduer. Manichæos disputata sunt.

Non occides. Matth. 5

Quapropter oportet esse subditos, nõ solum propter iram, uerũ etiam propter conscientiam.

Illatio est, Colligit enim necessario obediendũ esse, non modo propter iram, id est, uindictam, ut hanc declinemus ne in inobedientes animaduertatur, sed & propter conscientiam, id est, eò quod conscientia nostra, ipsa pietas, imò & cõmunis sensus suadeat obediendum esse. Nam sine conscientiæ periculo fieri non potest, ut magistratui repugnemus: nisi prorsus impia præceperit: tũ enim Deo magis obedire oportet, quàm hominibus. Meminisse autem debent Principes & Magistratus, quod & ipsi Principem & Magistratum habeant, Deum; cui nisi obediant, uindicem aliquando

Magistratus quoq; sit subditus.

sentiãt. Nemo enim se ideo credat magistratu & legibus carere, quod alijs præfectus sit & leges condat: imò hoc magis obstrictus est, quisquis alijs imperitat. Egregie enim Plutarchus in eo quem paulò ante citauimus libello, in hanc sententiã scripsit, Quis igitur imperabit principi? Nempe lex omniũ regina & mortalium & immortaliũ, ut ait Pindarus: non ista quidem lex foris in libris aut ligneis scripta tabulis, sed uiua illi insita ratio semper conuiuens ac familiaris principi, nec unquam animum suo ductu sua moderatione desti tuens. Nam Persarum rex, unum habebat cubicularium, cui hoc negotij mandatum erat, ut diluculo ingressus illi diceret, Surge rex, atq; ea cura negotia, quæ te curare uoluit Mesoromasdes. At erudito prudentiq; principi intus in animo adest, qui semper idem dictet & iubeat. &c. His cõfer ea quoq; quæ in sacris de Salomone traduntur 3. Reg. 3.

Propter hoc enim & uectigalia soluitis. Nam ministri Dei sunt in hoc ipsum incumbentes.

Vide an fidei priuilegio nihil debeas.

Hac ex caussa (inquit) quod publicã tranquillitatẽ curant, & publicũ gerunt officiũ, bonos tuentur, malos feriunt, hac inquã caussa, quod ministri Dei sunt, & uobis inuigilant, de penditis φόρους, id est uectigal & emolumentũ. Nam φέρειν est pendere: inde φόρος pensitatio & emolumentũ, & φορὰ collatio Ro. 16. & census Luc. 20. Quod enim alij κῆνσον, hoc est censum dixere, id Lucas uocauit φόρον, dicens, Licet nobis tributũ dare Cæsari? Est aũt Census æstimatio rerũ & bonorũ, secundũ quam tributa pendebantur. Vnde censum agere est recẽsere hominũ facultates. Vsurpauit ergo Paulus, hac uoce φόρους, p pretio, salario, tributo aut emolumẽto, quo & magistratus & reipublicæ opera conseruantur. Cuiusmodi apud nos est, die stiur/ der zoll/ das gleyt/ vmbgelt. &c. Plura de hac re 1. Re. 8

Reddite igitur omnibus quod debetur, cui tributum tributum, cui uectigal uectigal, cui timorem timorem, cui honorem honorem.

Omnia debita esse soluenda.

A speciali delabitur ad generale, docens nõ modo magistratui dandũ esse quod debetur, sed oĩbus quoq; hoĩbus. Breuibus aũt multa cõplectitur. Principio enim in genere dicit, Reddite igitur oĩbus τὰς ὀφειλάς, quasi tu dicas oĩs generis debita. Deinde per enumerationẽ quædã recensẽt, nempe tributũ, uectigal, timorẽ & honorẽ. De tributo iam diximus. τελῶ aũt pensito est, unde τέλος uectigal: sicut παρὰ τὸ φέρειν, φόρος. Inde uero & τελῶναι uectigales, quos nos dicimus publicanos, qui uidelicet rebus ad publicũ spectãtibus, ære certo redẽptis, priuatim utebãtur, malisq; artibus miserã plebẽ aggrauabãt. Vnde & pro usurarijs ponuntur in euangelio. Proinde si Germana lingua

Vectigal.

proprie publicanos interpreteris, non dices zoller, sed wůcherer. Nã Vectigales, hoc est, qui ad telonia desident & magistratui debitũ colligũt, nõ peccant. Siquidẽ D. Ioã. Baptista rogantibus publicanis quid facere cõueniret, respondit, Ne ultra aut plus extra hoc, quod ordinatum uobis, exegeritis. Constat autem & decimam & undecimam, & uigesimam redditũ omniũ, præcipue rei frumentariæ à Romanis esse collectam. Et Latinæ linguæ scriptores, Vectigal (inquiũt) est prouentus, cum ex priuato tum ex publico, idq; ex omni prædio. Vt nunc certum sit illis fuisse Vectigal quod nobis sunt census & redditus, non tantum magistratus debitum. Nam & Cicero Parad. 6. O Dij immortales (ait) non intelligunt homines quàm magnum uectigal sit parsimonia. Venio enim iam ad sumptuosos, relinquo istum quæstuosum. Capit ille ex suis prædijs sexcenta sestertia, ego centena ex meis. Illi aurata tecta in illis, & sola marmorea, ea facienti, & signa, tabulas, supellectilem & uestem infinite concupiscenti, nõ modo ad fructum ille sumptus est, sed etiam ad fœnus, exiguus. Ex meo tenui uectigali, detractis sumptibus cupiditatis, aliquid etiam redundabit. Intellexisti autem ex hoc testimonio quomodo ueteres usi sint nomine Vectigal. Et sanè uerisimile est hoc ipsum intellexisse Paulum hoc loco per uectigal, quod è Cicerone didicimus. Nam si debitum magistratus, hoc est, quod

quod magistratui debetur intellexisset, iam eandem rem bis dixisset. Tributa enim magistratui deberi audiuimus, ijsdemq; omnis generis debita, quæ magistratui debentur, intelligi. Ergo per Vectigal ea potissimum debita intellexit quæ nos redditus, aut emolumẽta, aut prouentus cuiuscunq; tandem fundi aut negotiationis, nuncupamus. Vbi nunc uidere est, quãta sit Catabaptistarũ inscitia & temeritas. Siquidem non tantũ nõ intelligunt quid in euangelio publicani sint, uerum nulla in re magis tumultuantur q̃ in redditibus, quos superstitiose admodũ uel nullo iure deberi, uel nullo iure recipi posse, contendunt. Sed ualeant male sani homines. Timorẽ aũt, id est religionẽ debemus Deo. Debemus & pietatem parentibus. Debemus nonnihil & benefactoribus. At τιμὴ, hoc est honor, etiam præium & pœna est, lon/ſchuld/ſtraaff/bůß. Ioan. Oecol. Tributa (inquit) pendent possessores & incolæ terræ. Vectigalia negotiatores. Timorem habemus dominis. Honorem uero alijs dignitatem gerentibus. Origen. duo illa, hoc est tributum & uectigal Cæsari, id est terrenæ potestati deberi dicit. Timorẽ uero & honorem Deo. Quia Deus solus timor noster esse debet, atq; illi soli seruire debemus. Breuiter, Paulus uoluit Christianos esse inculpabiles, & tales, qui oĩbus quod decet, præstent. Ita Petrus quoq;, Oẽs honorate, (ait) fraternitatẽ diligite, Deũ timete, regẽ honorate.

Catabaptistæ.

Timor & Honor.

Nemini quicquam debeatis, nisi hoc ut inuicem diligatis.

Dilectio omnium functionũ & legum humanarum amussis.

Abrumpit disputationem de debito inexplicabilem alioqui, si quis singula persequi uelit. Omnia autem ad Charitatem refert: quasi dicat, Quid uero opus fuerit multa scribere de debito, de contractibus, de locatione & mutuo, & hisce id genus alijs rebus? Charitas sit istorũ omniũ regula. Non enim poterant Apostoli singulis urbibus, prouintijs & regnis nouas in rebus externis aut ciuilibus condere leges: ergo omnia quidem ista iubent ad charitatis regulam explorare. Hæc de sensu. At de structura huius sententiæ monuit Eras. incertum esse an ὀφείλετε sit indicandi an imperandi modo, debetis an debete, dictũ. Posse tamen sic accipi, Soluite unicuiq; quod debetis, quo soluto, desijstis debere. At sola charitas non desinat deberi, sed semper persoluatur, & nihilominus semper debeatur, ut non sit finis benemerendi. Quid si intelligamus Mime si mixtam esse Antiphrasim? Erant enim inter initia ecclesiæ, quales hodie habemus plurimos, qui dicerent se religionis nomine liberos esse, nec cuiquam quicquã debere. Ad illorũ ergo sermonem alludens, per Mimesim dicit, Sanè nemini quicquam debetis: cui mox per Antiphrasim nectit, Nisi ut inuicem diligatis: quasi dicat, Si charitas, quæ religione Christiana unice præcipitur, iubet nemini quicquã debere, sanè nemini quicquam

quam debetis. Tale locutionis genus est & illud apud nos, Er ist niemands nüt schuldig dañ dẽ lütẽ. id est, nemini non debet.

Nã qui diligit alterũ legẽ expleuit. Si quidẽ illa, Nõ adulterabis, Nõ occides, Nõ furaberis, Nõ falsum testimoniũ dices, Nõ concupisces, & si quod aliud p̃ceptũ in hoc sermone summatim cõprehẽditur, nempe, Diliges proximũ tuum sicut teipsum. Dilectio malũ proximo nõ operatur. Cõsummatio itaq; legis est Dilectio.

Exemplis docet quod omnium functionum humanarum amussis sit dilectio, & quod is qui diligat, hoc est Christianus omnibus seruiat. Præfigit aũt paradigmatis sententiam hanc, Qui diligit alterũ legẽ expleuit. Vbi de lege nõ ita loquitur, ut in superioribus de ea disputauimus. Sic enim nemo potest legẽ implere. Loquitur ergo hoc loco potissimũ de externa uitæ honestate, quã nõ tãtũ lex Dei, sed & Ius Gentiũ & Ciuiles leges excolunt. Præcipiũt istæ cõplurima de Sponsalibus, cõtractibus, cõtra iniuriã & cædẽ. De testib. & similibus rebus. Eadẽ præcipiuntur etiã lege Dei. Id qd' præscriptis patet exemplis ex Exodi 20. cap. desumptis. Iam sequitur institutum Pauli. Sed dilectio omnia in se cõprehendit. Id quod ex euangelio sumpsisse uidetur. Ea dẽ enim legimus & Christũ docuisse Matt. 7. & 22.

Proinde commode hisce subiungitur generalis illa sententia, Dilectio proximo malũ non operatur. Quod si proximo non nocet qui diligit, & leges constitutæ sunt ne quis noceat: consequitur quod finis & consummatio legum sit dilectio. Quo deinceps fit ut post dilectionẽ traditam non necessum fuerit Apostolis operosas cõdere leges, quod dilectio quasuis cuiusuis Gentis leges iustificare (ut aiunt) & à nociuis poterat repurgare. Imò nisi adsit in rebus omnibus temperamentum Dilectio, nullæ possunt leges condi quæ omni parte sint absolutæ.

Et hoc scientes tempus, quia hora est iam à somno expergisci. Nunc enim propius adest nobis salus, quàm tum cũ credebamus. Nox progressa est, dies autem appropinquauit.

Exhortatio extemporaria.

Quandoquidem de magistratu & iusta obedientia, quid item magistratui, imò omnibus debeatur hominibus disserens, eò delapsus est Apostolus, ut & de Dilectione quædam inseruerit, quæ malum proximo nõ faciat, occasione sumpta deflectit ad genus suasoriũ, & hortatur omnes ad innocentiam uitæ, ut ueritate percepta, non modo ab omni iniuria, sed & ab omni impuritate uitæ sibi temperent. Vtitur autem sermone symbolico siue allegorico. Euigilare enim est oculos & mentem recipere. Nox autẽ est uita impia & sæculum impurum. In hac dormiunt qui impurè & in cæcitate cordis uiuunt. Dies autem gratiæ tempus est & uita syncerior. Sic enim clarius semetipsum explicat in 1. ad Thess. 5. cap. Contextus uero magis connectitur sententia, quàm uerbis: quasi quis dicat, Atq; hæc quidem nobis præstanda sunt, nempe ut proximos diligamus, ac nemini inferamus iniuriam. Maxime cum ipsa opportunitas suadeat tandem ab impia uita esse resipiscendum. Argu. uero à tempore petitum est. Quò & illud pertinet quod sequitur, Nunc enim dum lux euangelij splendet, salus propius est, quàm tum cũ nondum crederemus. Certe obuiam salutem nemo sanus contemnit. Ad expositionem uero huius facit illud, Nox progressa est, dies appropinquauit. Sic enim salus propius est, quod nunc gratia prædicatur, quam prius nesciuimus.

Abijciamus igitur opera tenebrarũ & induamur arma lucis, tanquã in die honeste ambulemus, non in commessationibus & ebrietatibus, non in cubilibus ac lasciuijs, non in contentione & æmulatione, sed induamini dominum Iesum Christum: & carnis curam ne feceritis ad desideria.

Perstat in allegoria, sed clarius exponit quid ipsa effectum cupiat, certè ut innocentiæ studeamus. Hic

enim palàm audimus quid sit nox, quid dies, quæ opera tenebrarum, quæ lucis, quid in die ambulare, quid in nocte, deniq; quid sit Christo militare & quid carni. Habes præterea horũ omnium clarissimũ Cõmentarium in Ephe. cap. 4. & 5. Hoc annotandũ quod tria recensuit genera Apostolus quibus potissimũ dissoluitur genus humanum, Cõmessationem, Libidinem & Inuidiam. Cuiq; comitẽ adiunxit, ut hoc melius intelligeremus quid haberet aut post se traheret quæq;. De Como temulentiæ Deo plurima Philostra. in Imaginibus. Contra ebrietatem Plinius & Seneca. Contra scortationem & lasciuiam Paulus 1. Cor. 6. Ephe. 5. Cõtra contentionem Iacobus in 3. Porrò æmulationem pellit charitas. Sequitur clausula, καὶ τῆς σαρκὸς πρόνοιαν μὴ ποιεῖσθε εἰς ἐπιθυμίας, id est, Hoc uero quod caro prouidet, nimirum ut genio indulgeamus, ne obsecro feceritis. Neq; enim absolute iubet, ut nullam curã seu rationem habeamus ualetudinis nostræ, sed ne malesuadæ carni assentiamur. Atq; hæc quidẽ non huius tantum sed & 12. cap. conclusio est.

Tribus maxime dissoluitur mundus.

DE CIBORVM DELECTV & scandalo.

Hoc autem negotium cõmode subnectitur 12. & 13. cap. in quibus de una fide deq; cõcordia & dilectione plurima disputata sunt. Cũ itaq; maxima esset inter Iudæos & Gentes ad Christũ conuersos, de ciborum delectu, & ratione sabbatorum, hoc est, festorum cõ-

certatio: illis suam superstitionem defendentibus, hisce uero fortiter impugnantibus ac libertate sua satis libere utentibus, utroq; eodẽ charitatis moderamine componit, & cuiq; parti quid ipsam deceat, & in quo peccet, præscribit, adhortans ut sibi ab offendiculo caueant, charitate uero inuicem seruiant.

Eum uero qui fide infirmus est suscipite, nõ ad dijudicatiões disceptationũ. CAP. XIIII.

Initio autem pro more suo rerũ summam & propositionem negotij sui proponit, quæ est, Infirmũ suscipite. Infirmus aũt est qui ob fidei imbecillitatem facile offenditur, si alius robore fidei suffultus libertate sua utatur. Qui talis est, suscipiendus est. Habet aũt emphasim uerbum προσλαμβάνεσθε: quasi quis dicat, Recipite eum, instituite ac fouete, donec proficiat. Sic eodem uerbo usus est ad Philip. 4. Germanice dicimus, Vñmend jn hübschlich an / vnd berichtend jn. Sequitur enim, μὴ εἰς διακρίσεις διαλογισμῶν. Quod alij exponunt, non ut dijudicetis, id est intricatiores efficiatis ipsorũ conscientias. Alij, non cũ anxijs disputationibus. Breuiter. Voluit hæc, beneuolentia et perspicuitate rerũ, non contentiosis fieri disputationibus, quibus fit ut aut irritatiores reddamur, aut prorsus ab incepto relabamur. Germanus interpres non male uertit, vñ verwirrend die gwüssen nit. Vel fürend sy nit iñ mee sorg des zwyfels.

Infirmitas nõ ad corpus, sed ad animi superstitionẽ referenda.

Alius quidem credit ueſcendum eſſe quibuſlibet. Alius autem qui infirmus eſt, holeribus ueſcitur.

Propoſitioni ſubiungit quem Iuriſperiti uocant Caſum. Alius (inquit) credit quibuslibet eſſe ueſcendũ quouis tempore cũ gratiarumactione: atq; hic quidẽ firmus eſt in fide. Alius autem id non credit, ſed Leuit. 11. cap. impeditus à multis ceu immundis abſtinet, aut hoc uel illo die non carnibus ſed holeribus ueſcitur: atq; hic infirmus eſt in fide. Per holera autẽ quẽuis parabilem cibum intelligit, quem noſtri uocarunt, vaſtenſpyß, *qui tamen ob pretium & nobilitatem*

Monachi. *hoc nomine minime dignus erat. Mirum autem quod eos in fide infirmos nominat, quos tamen Rom. Pontifex ut neruos fidei coli iubet, monachos, robuſtos ſi Dijs placet in fide uiros, quos tamen uerius ſuperſtitionis feces uocaueris, porcos Acarnanios, & delicatulos Penelopes ſponſos.*

Qui ueſcitur non ueſcentem ne deſpiciat. Et qui non ueſcitur, ueſcentem nõ iudicet. Deus enim illũ aſſumpſit.

Iam rationem indicat concordiæ, quid utroſq; facere conueniat. Qui (inquit) per fidem didicit licere ueſci quibuslibet, non contemnat eum qui non ueſcitur.

Obſeruã emphaſim *Non enim malitiæ adſcribendum quod non ueſcitur, ſed inſcitiæ. Nondum enim ſolidam fidem habet. Hoc ipſum*

ipſum agnoſcere debet infirmus ille, ergo non iudicet, id eſt, damnet & conuitijs proſcindat (ſic enim uſurpatur iudicandi uerbum apud Matth. in 12. Non iudicaſſetis inſontes, jr hättends nit hinderredt vnd vß gericht) eum qui ueſcitur. Quod enim ueſcitur, iure ueſcitur. Cauſſa, Deus enim illum aſſumpſit, id eſt inſtituit & robore fidei confirmauit.

Tu uero quis es, qui iudicas alienũ famulum? Proprio domino ſtat aut cadit: imò ſulcietur ut ſtet. Potens enim eſt Deus efficere ut ſtet.

Apoſtrophe hæc ſtomachum habet: quaſi quis dicat, Quis tandem, quis obſecro es, qui hunc condemnas quem Deus abſoluit? Quæ hæc temeritas imò impudentia? Solemus & nos in noſtra lingua principio quidem quid factum uelimus præſcribere, quod ſi non nihil diſplicere uideamus, cum indignatione ſubijcere, Oder wer biſt du dañ ouch? was trybſt? *Sic Paulus, Tu quis es (inquit) quæ iſta temeritas? Adijcit quod à temeritate retrahat. Habemus iudicem, ut tuo iudicio non ſit opus. Si enim cadimus, hoc eſt, peccamus, cum quibuslibet ueſcimur, iam domino cadimus. Si ſtamus, id eſt, non peccamus, cum quibuslibet ueſcimur, iã domino ſtamus. Hic mox recurrit, Sed ſtamus, ergo non cadimus. Confirmatio. Nam dominus ſtabilire & cõfirmare poteſt. Vides ergo quanta imi-*

In tyrannos nostrorũ temporum.

quitate & tyrannide regnent hodie, qui miserã plebẽ propter ciborũ delectũ & carnem pecuinã, interdictis ab homine diebus, commestam, mullis nõ tormentis ac mulctis excarnificant atq; exugunt, cũ interim segnius in eos animaduertatur, qui per cædes usuras ac imposturas uarias carne uictitant humana. Olim quidem à Rom. Pontifice uno atq; altero solido redimebatur ius quibuslibet uescendi: at hodie uidemus auaritia & tyrannide omnia late occupantibus nihil non capitale effectũ esse, ut ne quid supersit amplius, quo iram Dei in nos aliàs satis imminentem, prouocemus. Atqui talia cõueniebat esse tempora nostra, de quibus Apostolus in 1. ad Timoth. 4. cap. & in 2. ad Thess. 2. cap.

Hic quidem iudicat diem præ die, ille uero iudicat omnem diem.

D. Hieron. in 2. aduer. Iouinianum legit, Alius iudicat diẽ plus quàm diem: ut παρὰ accipiatur pro supra siue ultra. Erasmus uero existimat hunc locum planius reddi, si neglecta uerborum superstitione, in hunc modum interpretemur, Hic quidem existimat aliquid interesse inter diem & diem, ille uero perinde sentit de quouis die. Alium ergo proponit Casum siue aliud superstitionis exemplum, Delectum ac rationem dierum. Quod sanè non potest de alijs quàm de Iudaicis intelligi festis. Nam de ipso Sabbato cuius mentio fit in

De sabbato & Festijs.

in Decalogo, aut de Pontificijs, quæ tum non erant, festis, omnino non potest intelligi. Sabbatũ enim ipsum non ab ipso Mose, ut ceremoniale, sed à patribus siue ab ipsa potius prima mundi origine, ex traditione Dei accepimus. Eatenus quidem Ceremoniale est, quatenus tempori aut similibus circumstantijs, cum damno proximi, adfixum est. Hic enim dicit dominus, Sabbatum propter hominem factum est, non homo propter Sabbatum. Itaq; filius hominis etiam sabbati dominus est. Proinde quantum attinet salutem hominis, perpetuum est. Sanctificauit enim sabbatum dominus, non quod dies diei per se quidem præstet, aut otio nostro delectetur Deus, sed sabbatũ ideo separauit à reliquis diebꝰ quos labori cõsecrauit, ut certo hoc die respirãtes à laboribus simul & liberius legẽ & uerbum eius audiamus, ipsum colamus, & proximũ nõ nimio labore aggrauemus. Quatinus ergo sabbatũ cultũ Dei & amorẽ proximi spectat, perpetuũ est. Hinc & augusta eius in prophetis mentio, & uerbũ Pauli iubentis Corinthios qui iam susceperant Christi religionem sabbato seponere ea quæ pauperibus impartiri placeret. Cæterũ quando ipsa necessitas ipsum hoiem sabbati dominũ faciat, oculus fidei, si simplex sit, iudicabit. Impij auaritiæ suæ, necessitatẽ & nescio quã libertatẽ prætexent. Et maiores nostri Christianæ religionis primates iccirco sabbatum transtulere in diẽ dominicam

Marci 2

Gene. 2

Isaiæ 56 Iere. 17 1. Cor. 16

ne cum Iudæis uiderentur affixi esse circumstantiæ tẽporis. Et rursus ne negligeretur ordinatio domini, non omnino nullam diem uoluerũt esse designatam. Quod si nunc aliquis contendat religionem sabbati nihilominus tempori affigi, cũ certa sit dies constituta, ad quã omnes ociemur, is nihilo prudentius fecerit, quàm si quis contendat nulla prorsus uestę esse utendum, eò quod liberum sit hac uel illa uti. Illi demum dicuntur circumstantiæ temporis affixi qui à constituta die, nulla neq; necessitate neq; proximi amore auelli possunt. Quales erant in Euangelio Iudæi qui Christum calumniabantur quod Sabbato sanasset paraliticum & aridã manu laborantem. Interim uero confitemur & spirituale ac perpetuum esse Sabbatum, Sabbatum inquã (ut Isaias ait) ex Sabbato, hoc est perpetuum à peccatis otium, non certis tantum sed & singulis agendum diebus. Atq; ad hunc ferè modum scripserunt & ueteres de religione sabbati, imprimis uero Tertull. in 4. ad uer. Martio. lib. Hieron. quoq; cum in prophetas, tum in 2 lib. Comment. in 4. cap. Pauli ad Galatas. Iam ad Pontificiorum festiuitates uenimus, quæ cũ palàm creaturis ad cultum de more Græco, id est Gentilitio instituta sint, nemo est qui non uideat hæc Paulina ipsis nõ posse accomodari. Apud ueteres quidem, Eusebium imprimis & Augustinum, inuenias memorias quasdã pijs quibusdam institutas fuisse hominibus, sed longe alia

Tempori affixi.

Ioan. 5. 7 Lucę 6

Isaiæ 66

Pontificiorum festa.

Lib. 4. eccle. hist. c. 25. Lib. 8. de ciui. dei cap. 27.

alia ratione ac modo, nimirum parum differente à nostro ritu, quo adhuc in ecclesia nostra Tigurina, Natiuitatis, Circumcisionis, Resurrectionis & Ascentionis domini, Missionisq; sancti spiritus, Deiparæ uirginis, Ioan. Baptistæ, Magdalenæ, Stephani, & Apostolorum domini festa celebramus, neminem interim eorum damnãtes, qui post dominicam, aliam nesciunt festiuitatem. Videmus enim ueterum monumenta perlustrantes liberum hoc ecclesijs semper fuisse, ut quæq; quod hisce in rebus minutilis uideretur optimũ & ad pietatem conseruandam commodissimum, sequeretur. At uero creaturas Dei nemo nostrum colit, sed dominum omnium creaturarũ unanimes adoramus, colimus & inuocamus. Proinde negotium Pauli præsens sic habet. Erant Iudæis extra hoc priscum ac nobile sabbatum feriæ aliæ complures non tam ad mnemosinon rerum gestarum ac panegyrin, quàm ad id institutæ, ne prona aliàs ad idololatriam gens, Dijs alienis epulas exhiberet ac festa ageret. Huc enim ea pertinent quæ à Paulo recensentur in Galatis cap. 4. & in Collossensibus cap. 2. hisce uerbis, Ne quis igitur uos iudicet in cibo aut potu, aut in parte diei festi, aut nouilunij, aut sabbatorum, quæ sunt umbra rerũ futurarum corpus autem Christi. Intelligimus autem ex antecedentibus quod Apostolus sabbatorum nomine hasce ferias putauerit, quas ad tempus imbecillioribus permiserat. Qui

ergo apud Roman. ex Iudæis fide Christi imbuti, imò initiati uerius erant, adhuc pertinatius festis illis suis adhærebant, dicentes se festũ agere domino, rememorare magnalia eius, quæ populo suo ostendisset: id porrò malum esse non posse. Qui uero ex Gentibus ad Christianismum conuersi, per fidem didicerant Iudæorum pleraq; typica esse, libertate sua utentes, Iudæos nonnihil adhuc ferijs suis tribuentes, uelut superstitiosos exibilabant. Proinde suadet hic Apostolus ut firmiores ad tempus ferant imbecilliores, donec & ipsi ab umbraticis deficientes, solidiores in fide reddantur. Interim uero quisq; apud se curet ne quid siue per contentionem, siue per inanem gloriam agat. Sequitur enim.

Nostri hęc nõ expendunt: ergo semper in firmitati suæ patrocinari uolunt.

Quisq; in propria mẽte certus sit. Qui curat diem, domino curat. Et qui nõ curat diem, domino non curat. Qui uescitur, domino uescitur: gratias enim agit Deo. Et qui non uescitur, domino non uescitur & gratias agit Deo.

Hoc dicit, Ob ista autem nolim scindi concordiam: interim uero quisq; uideat, ut hoc quod facit simplici & puro animo faciat. Nempe, ut is qui discernit inter diem ac diem id faciat non contentionis aut uanæ gloriæ gratia, sed pia mente. Rursus, qui idem iudicat de quouis die, id quidem non ex contemptu & ad inuidiam

am aliorum faciat, sed bona conscientia. Simile iudicium est de ciborum delectu. Vtriq; uero pro benefactis Deo gratias agant. His si nunc conferas locum in Philip. Pauli, sensum absoluisti. Locus autem extat in cap. 4. hic, Quotquot igitur perfecti sumus hoc sentiamus: quod si quis aliud senserit hoc quoq; (nempe id quod perfecti sentiunt) reuelabit Deus, ita tamen ut in eo quod assecuti sumus, idem sentiamus & in eadem regula procedamus.

Nullus enim nostrũ sibijpsi uiuit, & nullus sibijpsi moritur. Nam siue uiuimus, dño uiuimus, siue morimur domino morimur. Siue igitur uiuamus siue moriamur, domini sumus. In hoc enim Christus & mortuus est & resurrexit, & reuixit, ut mortuis ac uiuẽtibus dñetur.

Caussa est, cur quisq; nõ sua sed ea quæ Dei sunt spectare debeat. Habet aũt ea permultũ roboris ad persuadendũ, maxime cũ usqueadeo euidenter oculis proponit, quod nõ nostri iuris, sed magno simus empti prætio, ut nunc toti ceu peculiũ domini uideamur. Sed illud forsan ad amplificationem pertinet, quod etiam mortui domini sumus. Alia enim mancipia desinunt esse domini, posteaquam mortua sunt: at nos tum demum maxime incipimus esse domini. Ergo cum ille nos tanto emerit pretio, ut & uiui & mortui domini

simus, dignum est, ut in omnibus rebus ipsum unice spectemus & quid illi placeat expendamus.

Tu uero cur iudicas fratrem tuũ? aut etiam tu cur despicis fratrem tuum? Omnes enim statuemur ad tribunal Christi. Scriptum est enim, Viuo ego, dicit dominus, Mihi sese flectet omne genu, & omnis lingua confitebitur Deo. Igitur unusquisq; nostrum de seipso rationem reddet Deo.

Apostrophe uehementiã habet, gratiam uero quod utrasq; partes uiriliter admodam adoritur. Tu enim infirme (inquit) cur damnas quod nescis? Tu uero firme cur contemnis eum quem fides iubebat suscipere? Proinde Ambrosius significantius legit, Tu autẽ quid iudicas fratrem tuum in non edendo? Aut tu quare spernis fratrem tuum in edendo? Hisce iam adiungit argumentum roboris uice uelut à Pronunciatis petitum. Quisq; de seipso rationem reddet Deo. Quia omnes statuemur ad tribunal Dei, id est, iudicabimur à Deo. Id quod probat ex Isaiæ 45. cap. Nemo ergo nostrum sibi uicem Domini usurpare, aut in hisce rebus alium debet iudicare. Sed ipsemet Paulus Illationem nunc subiungit & ait.

Ne posthac igitur alius alium iudicemus: uerum illud iudicate magis ne offendiculum ponatur fratri, aut lapsus occasio.

Conclusio hæc totius disputationis huius status est, nempe, Ne quenquam temere in indifferentibus illis iudicemus. Addit egregium dogma, Sed quisq; res suas sic administrare, uiuere & libertate sua uti studeat, ne cuiquam aut malum det, aut occasionem mali præbeat. Nam Iudicandi uerbum usurpatur hic alia significatione, nempe pro statuere & curare. Et de scandalo alij satis multa conscripsere, è quibus petat licebit, qui copiosiora uelit.

Noui equidem & persuasum habeo per dominum Iesum, nihil esse commune per se, nisi ei qui existimat aliquid esse commune, illi commune est. Verũ si propter cibum frater tuus contristatur, non iam secundũ charitatem ambulas.

Nunc aduersus eos potissimum agit negotium, qui charitate neglecta uentris potius quàm euangelij curã gerebãt. Hi obijciebant, Scimus puris oĩa esse pura, quocirca & quibuslibet apud quoscũq; & quocũq; tẽpore uesci licere. Huic iam respondet Paulus, Neq; uero negauerim illud. Doctrina enim domini Iesu institutus, non modo scio, imò sic persuasum habeo, ut nullatenus dubitem, nihil per se quidem immundum esse. Atqui non conuenit tantummodo expendere quid li-

ceat, sed illud magis spectandum, quid deceat ac conueniat, hoc est, nũ illud quod licet etiã prosit. Non enim omnia protinus conueniunt, quæ licent. Vt in præsenti negotio, Liceret quidem uesci carnibus, sed si ob hanc libertatem meam infirmus permoueatur frater, ut & ipse illis uescatur, quas tamen immundas credit, itaq; immundæ per incredulitatem ei efficiantur, iam non ago Christianum, neq; quod pietatem decet. Nam fraterna charitas Christianarum functionum amußis negligitur. Iam sequitur quod sensum absoluit, Ne cibo tuo, &c. Priusquam tamen id explicemus, illud monendum, Commune Hebræis idem esse quod immundum, idq; κατὰ μετάληψιν. Non enim omnibus indifferenter uescebantur Iudæi, quibus autem uescebãtur ut sanctis uescebãtur, ergo commune prophanum & immundum dixere.

Commune.

Ne cibo tuo illũ perdas, pro quo Christus mortuus est. Ne uestrum igitur bonum maledicẽtiæ hominũ sit obnoxiũ.

Sensus est. Iubet ergo charitas Christiana ne cibo perdamus fratrem, pro quo Christus passus est. Idem monet honestas Christiana ne bonum nostrum conuitijs exponamus deturpandum. Opponit autem minutißimam rem, cibum periturum, maximæ rei, & qua non est alia precioſior, utpote paßioni dominicæ. Et τὸ ἀγαθόν illud bonũ dixit non tam euangelium ipsum

ipsum quàm libertatem istam manducandi. Porrò tunc hominum maledicentiæ obnoxium fit, quando infirmi aiunt nos in euangelio non nisi uentris & gulæ uoluptatem quærere.

Nõ enim est regnũ Dei cibus ac potus, sed iustícia & pax & gaudium in spiritu sancto. Et qui in istis seruit Christo, acceptus est Deo, & probatus hominibus.

Atq; hoc (ait) citra dispendiũ ueræ religionis fieri potest. Vera enim religio non est sita in cibo, potu, diebus aũt uestibus, sed in spiritu & ueritate. Ergo qui iusticiam coluerit, pacem sectatus fuerit, & gaudium quoq; in aduersis senserit, is Christo seruit, acceptus quoq; Deo est, & apud omnes pios boni nominis. Hæc omni prorsus modo nostrorũ temporũ homines impugnant, qui externis illis rebus plus libere utentes imò abutentes, euangeliũ simulant, cũ interim uitæ pristinæ & praue prorsus nihil mutent. Atqui pœnitentiæ & uitæ innocentia uerus erat euangelij fructus. Impugnantur & illi qui totam religionis summam in delectu ciborũ, dierũ & uestium uersari contendunt, multis nominibus stolidi homines, maxime quod non uident Deum esse spiritũ, qui sibi spiritu & ueritate seruiri uelit.

Verę religionis capita.

Itaq; quæ pacis sunt sectemur, & quæ ædificationis, alius erga alium.

Iterum capulũ rei petit & infert rei ſummam, nempe, Quod contentionibus omiſſis quiſq; ea ſectari debeat quæ concordiam alunt & ædificant, id eſt, prodeſſe poſſunt.

Ne cibi cauſſa deſtruas opus Dei.

Eandem rem per epanaphoram dicit. Solent autem qui rem quampiam impenſe cuperent impetratã, eundem ſermonem ſubinde repetere, ſi permouere poſſint. Porrò opus Dei ipſe homo eſt.

Omnia quidem pura, ſed malum eſt homini, qui per offendiculum ueſcitur. Bonum eſt non edere carnes, neq; bibere uinum, neq; quicquam, per quod frater tuus impingit, aut offenditur, aut infirmatur.

Bonũ pro cõmodo, non pro merito.

Iterum dicit ea quæ ſuperius, ſed aliquanto copioſius & planius. Eſt autem enallage graduum, dum bonum ponit pro melius, poſitiuũ pro comparatiuo. Sed & hoc negotiũ charitatis diffundit latius, dum nos nõ tantũ à carnibus, ſed à uino quoq;, imò rebus quibuslibet abſtinere uult, ſi offendiculum cum eorum uſu cõiunctum ſit.

Tu fidẽ habes? Apud temetipſum habe coram Deo. Beatus qui non iudicat ſeipſum in eo quod probat. Qui uero diiudicat, ſi ederit, condemnatus eſt.

Dicat

Dicat iam aliquis, Certo & indubitate ſcio nihil eſſe immundum, ergo cum mea conſcientia nihil hæſitet, libertate mea utar, quid mihi cum aliena infirmitate? niſi placeat iubeasq; Paule ut ueritate deſerta Iudaiſmum amplectar. Hic iam reſpondet Paulus. Non improbo fidem tuam, neq; hæc propterea dico quod delectum ciborum probem: ſed quod nolim libertate tua infirmorum fratrum offendi conſcientias. Suadeo ergo ut fidem illam tuam apud teipſum habeas, id eſt, libertate tua apud te uel domi tuæ ubi neminem offendere poſſis, utare. Satis eſt quod animi tui robur approbat Deus. Proinde non culpo fidem tuam. Beatus enim eſt qui non dijudicat ſeipſum in hoc quod probat. Id eſt, Beatus eſt qui non dubius eſt apud ſeipſum in ea re quam intelligit & aſſumit. Porrò qui dijudicat, id eſt dubius eſt ac hæſitat, ſibiq; conſcientiam (ut aiunt) facit, quod edit, hic culpam habet atq; peccat. Hic autẽ uoluitur rei cardo. Tu enim in culpa es quod peccet, quod intempeſtiue tua libertate utaris. Perdis igitur fratrem tuum pro quo Chriſtus mortuus eſt. Quid obſecro poterat dici uiuidius?

Quoniam nõ edit ex fide. Porrò quicquid ex fide non eſt, peccatum eſt.

Cauſſa eſt cur ille damnatus, id eſt peccati conuictus ſit, Quia (inquit) non edit ex fide. Huic iam affigit γνώμην καθολικήν, Omne quod non eſt ex fi-

Omne qđ non ex fide eſt, peccatum eſt.

de peccatum est. Hic adde, Cum autem infirmus firmi exemplo permotus carnibus uescitur, non ex fide uescitur. Hæsitat enim. Ergo peccat. Fides enim certa est, substantia quædam, non opinio. Nec mirum quod fidei tantum tribuit Apostolus. Nam & homines in quouis opere fidem magis spectamus quàm opus. Si enim quid absq; fide fieri uideas, quantumuis augustũ sit, protinus tamen aliquam perfidiam latere arbitraris, uel quod sui potius quàm tui causſa opus fecerit. Quod ergo fide caret non modo ingratum sed & abominabile est Deo. Fides autem donum Dei est, ex auditu, auditus autem per uerbum Dei. Proinde nõ quiduis fidei nomine censeri debet, sed quod scripturis conforme est. Vnde iam liquet quod omnia quæcunq; scripturis firmari non possunt, imò contra scripturarum decreta inuecta ac statua sunt, peccata sint, quia non ex fide sunt. Quicquid ergo à Pontificijs citra scripturas conflatum est, indulgentiæ, missæ, purgatio criminum uenalis, idola, passagia, sacrificia, uarietas ordinum & superstitionum, peccatum est & abominatio apud Deum.

CAP. XV.

Debemus autem nos qui potentes sumus, infirmitates impotentium portare, & non placere nobisipsis. Debet enim unusquisq; nostrum proximo placere in bonum ad ædificationem.

Nunc

Nunc à speciali transit ad generale docens omnium infirmorum habendam esse rationem. Notanter autem dicit infirmorum siue impotentium. Nam malitiam nemo pius tulerit aut nõ oderit etiam. Porrò placent sibi hoc loco, qui suo seruiunt commodo, & quod agunt, ad suum trahunt compendium. Gal. 6

Etenim Christus non placuit sibijpsi, sed quemadmodum scriptum est, Opprobria opprobrantium tibi ceciderunt in me.

Ab exemplo Christi trahit argumentum & monet ne nobisipsis placeamus. Ille enim ueluti pastor bonus errabundã ouẽ humeris impositã, in caulã reduxit. Ille ea opprobria (ut & Psal. 68. scriptũ est) quæ in ipsos quadrabant opprobrantes, quæq; ipsi meruerant, in sese transtulit. Debemus ergo & nos connuere ad fratrũ imbecillitates. Quod priuatim posteà audiemus referri ad Iudæos & Gentes. Hæc enim omnia in hoc differit potissimum, ut in concordiam redigat utranq; Gentem admodum inter se dissidentem.

Nam quæcunq; præscripta sunt, in nostram doctrinam præscripta sunt, ut per patientiam & cõsolationem scripturarum spem habeamus.

Ne quis putet scripturæ testimonium temere adductum esse, obiter indicat cur scriptura nobis sit præ- Vsus scripturę sanctæ.

ſcripta, id eſt propoſita. Nam Latini id uocant Præſcriptum, quod nobis ad immitandum eſt propoſitum. In hunc autem finem nobis eſt propoſita ſcriptura, ut ex ea ipſa diſcamus quæ ad ſalutem uidentur eſſe neceſſaria, deniq; ut conſolationem afflicti ex ea hauriamus, & patientiam diſcamus. Idem de hac tradidit et in 4. cap. & in 2. ad Timoth. 4. cap. Vides autem quis ſit uerus ſcripturæ ſacræ uſus, quis legentiũ ſcopus. Qui Plutarchi uel Liuij hiſtoriam legimus, pleriq; uoluptatem ſpectamus, aut etiam uitæ & rerum exempla. Sacra uero diuinam quandam in ſe habent metamorphoſim, ſi modo non omnino impius accedat Lector. De qua re copioſiſſime ſcripſit Dauid in Pſal. 118.

Deus autem patientiæ & conſolationis det uobis idem mutuo inter uos ſentire ſecundum Ieſum Chriſtum, ut unanimiter uno ore glorificetis Deum ac patrem domini noſtri Ieſu Chriſti.

Eadem illa quæ hactenus docuit nunc Romanis imprecatur. Non enim eſt in docentium manu id cordibus imprimere quod auribus per prædicationem ingeritur, ſed Dei ſolius eſt corda ad prædicationem aperire, ergo concordiam illis imprecatur talem qua oẽs in religione Chriſtiana ſimiliter affecti, unanimes glorificent Deum, qui eſt pater domini noſtri Ieſu Chriſti. Et Deum patientiæ & conſolationis idiomate Hebraico dixit pro Deo longanimi & conſolatore, ſiue qui author ſit conſolationis & patientiæ.

Deus patientiæ.

Quapropter aſſumite uos inuicem, quemadmodum & Chriſtus aſſumpſit nos in gloriam Dei.

Iterum repetit propoſitionem principalem, cui iungit exemplum Chriſti, mira gratia & breuitate. Porrò in gloriam Dei poſuit pro eo quod eſt ad uitæ æternæ gaudia.

Illud autem dico, Ieſum Chriſtum miniſtrum fuiſſe circumciſionis, pro ueritate Dei, ad confirmandas promiſſiones patrum: cæterum ut Gentes pro miſericordia glorificent Deum.

Ἐξήγησις eſt ſuperiorum, cuius ſenſus eſt, quæ hactenus diximus, huc tendunt, ut intelligatis Chriſtũ quidem dominum peculiariter miſſum eſſe Iudæis (per circumciſionem enim ipſos intelligit circumciſos) ut ea confirmaret quæ promiſſa erant patribus uetuſtis, ſed nihilominus etiam Gentes ad ſalutem uocarentur, nõ ex promiſſione, quanquam & Gentium uocatio per prophetas prædicta ſit, ſed ex miſericordia. Ergo cũ utroſq; cum ex Iudæis tam Gentibus ad ſalutem uocarit, iam hoc ipſum poſcit ut utriq; concordes illius gratiam, omiſſa omni contentione pertinaci, & ſuſcipiant & laudent.

Sicut ſcriptum eſt, Propter hoc confi tebor tibi in Gentibus & nomini tuo ca nam. Et rurſum dicit, Gaudete Gen tes cum populo eius. Et rurſum, Lauda te dominum omnes Gentes, & collauda te eum omnes populi. Et rurſum Iſaias dicit, Erit radix Ieſſe, & qui exurget ad imperãdum Gentibus, in eo Gentes ſpe rabunt.

Iam uero multa ſubijcit teſtimonia, quibus ſuperio ra confirmet, quod ſalus etiam pertineat ad Gentes. Sed & data opera quædam teſtimonia citat, in qui bus Gentes Iudæis eadem, ut aiunt, nectuntur linea. Pri mum teſtimonium ex Pſal. 18. deſumptum eſt. Secun dum ex Deut. 32. cap. in quo particula Eius ad Deum refertur. Iudæi enim populus Dei dicebantur. Tertium uero ex Pſal. 117. At quartum ex Iſaiæ 11. cap. petitum eſt. Cæterum radicem Ieſſe, ipſum Dauidis ger men dominum noſtrum Ieſum dixit, qui ſecundum car nem natus eſt ex ſemine Dauid.

Deus autem ſpei impleat uos omni gaudio & pace, in credendo, in hoc, ut exuberetis in ſpe per potentiam ſpiritus ſancti.

Iterum imprecatur Romanis, quod paulò ante, con cordiam, fidem & ſpem, quæ omnia non ex nobis, ſed ex

ex ſpiritu ſancto ſint: ergo & ea imprecatur nobis à Deo, qui ſpes eſt omnium credentium. Hactenus uero pertingit Concordiæ negotium, quo diſſidentes Iudæ os ac Gentes in concordiam uoluit redigere. Sequi tur nunc noua & alia tractatio.

Perſuaſum autem habeo, fratres mei, & ipſe ego de uobis, quod & ipſi pleni eſtis bonitate, impleti omni ſcientia, ua lentes etiam inuicem alius alium admo nere: ſed tamen audacius ſcripſi uobis fratres ex parte, ueluti commonefaciens uos propter gratiam quæ data eſt mihi à Deo, in hoc ut ſim miniſter Chriſti in Gentes, adminiſtrans euangelium Dei, ut fiat oblatio Gentiũ acceptabilis, ſan ctificata per ſpiritum ſanctum.

Expurgat ſe in conſequentibus à temeritatis cri mine, ne (ut fit) inconſulte & liberius ſcripſiſſe ui deretur. Solent autem in epiſtolis iſtiuſmodi ap pendices affigi, poſteaquam principalis negotij & in ſtituti noſtri ſtatus fuerit abſolutus. Sunt autem iſta prorſus eiuſdem generis cum ijs quæ in Expoſitio ne primi capitis audiuimus. Porrò horum ſenſus hic eſt. Equidem agnoſco quod tantum & bonitate, hoc eſt, charitate ſiue in religione, & ſcientia ua Excuſa tio.

leatis, ut citra admonitionem meam poßitis ipſi uos inuicem, ſi opus ſit, docere & adhortari inutuo: ſed tamen familiarius & liberius ſcripſi uobis aliquantulum (hoc enim ſignificat ἀπὸ μέρους, ex parte) nõ ut ignaros docerem, ſed doctos cõmonefacerem officij: idq; totum non ex animi libidine aut temeritate feci, ſed ex iniuncto mihi officio. Gratiam enim uocauit uocationem ſuam & munus apoſtolicum. Iam uero dilucidius exponit quod nam ſit illud ſibi iniunctum officium, nimirum, Vt ſim miniſter Chriſti in Gentes. Quẽ locum Paraphraſtes non minus proprie quàm lepide ſic reddidit, Chriſti negotium ago, ſtudens pro uirili, ut illuſtrando Dei euangelio inter uos Gentes, puram illi uictimam offeram. Opinor autem illi ſacrificium longe gratißimum futurum, ſi uos illi obtulero, dignos ipſo, uelut hoſtiam, non carnalibus ceremonijs, ſed ſpiritu ſancto purgatam ac ſanctam, qui unicus eſt author ueræ ſanctimoniæ. Habes ergo elegantes in hiſce communes locos, nempe, Cum conſilio & ſumma modeſtia citraq; omnem temeritatem à prudente omnia geri. Neminem tam doctum ac abſolutum eſſe, cui non proſit doctrina & cohortatio fratrum. Illã eſſe ueram & Deo gratam oblationem, qua noſipſos uos offerimus. Præcones diuini uerbi tum ſacrificare, cum euangelij prædicant myſteria. Quemadmodum enim ſacerdotes Aaronici pecudes mactabant in oblationem domino:

no: ſic Apoſtoli gladio euangelij iugulant beluinos hominum affectus in ſuauitatem odoris domino. Sed de hac re quædam in huius epiſtolæ cap. 12. & 5. ad Hebræos Pauli.

Habeo igitur quod glorier per Chriſtũ Ieſum, in his quæ ad Deum pertinent.

Hoc infert ex eo quod dixit ſe miniſtrum ad Gentes, ad ſanctificandum, id eſt immolandũ hoſtias, miſſum: nunc enim ſubdit, Atq; hic quidem cum miniſterium meum non infœliciter ceciderit, iure etiam de fœlici ſucceſſu gloriari poſſum. Non equidem quod hoc meis aſcribam uiribus, aut quod apud homines gloriari cupiam, ſed apud Deum gaudeo, & omnem ſucceſſum Deo aſcribo. Sequitur enim.

Non enim auſim loqui quicquam eorum, quæ non effecit Chriſtus per me in obedientiam Gentium, uerbo & facto, per potentiam ſignorum & prodigiorũ, & per potentiam ſpiritus Dei, ut ab Hieruſalem & in circumiacentibus regionibus uſq; ad Illyricum, impleuerim euangelium Chriſti.

Omnia ſanctorum Dei ſunt.

Eſt autem hæc cauſſa & expoſitio cur dixerit Per Ieſum Chriſtum, & qualis ille ſucceſſus, & quanta per ipſum fecerit dominus. Opinor autem Paulũ hæc omnia eò tradidiſſe diligentius quò plurimum autho-

ritatis suo accederet nomini, nõ quod κενοδοξίαlabo rans in pretio haberi uellet, sed quod doctrinæ suæ nõ parum fidei authoritatisq; accedere posse uideret, si ipse in pretio apud eos esset. Breuibus ergo sed magnificis cũ uerbis tum sententijs effert quæ & quanta per ipsum fecisset Deus. Vbi nos hoc primũ discimus quod doctrina & signa Apostolorũ, Dei potius quàm Apo-
2.Pet.1 stolorũ fuerunt. Nam & D. Petrus, Non enim uoluntate (inquit) hominis allata est olim prophetia, sed à spiritusancto impulsi, locuti sunt sancti Dei homines. Idẽ
Act.3 in Actis unà cum Ioanne per nomen Christi erigens claudum, admirantibus qui circumstabant omnibus, Viri Izraelitæ (ait) quid miramini super hoc? aut nos quid intuemini, quasi nostra uirtute aut pietate hoc nos effecerimus? Deus fecit. Idem dicit & hoc loco Paulus, sentiens omnem profectum & uerborum & factorum, & quod Gentes obedierint euangelio, & quod tanta inter eas patrarit prodigia, omnia inquam Dei esse, qui uoluerit hisce medijs reducere orbem in regnum filij sui. Porrò hic breuibus quidem maximam ferè peregrinationis suæ (nimirum ut omnia uidiora essent) absoluit, ueluti terminos statuens Hie-
Peregrinatio Pauli. rosolymam & Illyricum. Principio enim à Damasco in Arabiam profectus (ut ipse de sese testatur in Galatis) triennio exacto Damascum redijt, ac deinde Hierosolymam appulit, commite Barnaba, studio uidendi

dendi Petri. Deinde uero à Hierosolyma iterum digressus Cæsariam, soluit in Tarsum. Inde porrò à Barnaba reuocatus uenit Antiochiam, unde ab ecclesia Hierosolymam conferendi subsidij gratia, ablegatus, redijt tandem, & protinus ab eadem, spiritussancti cõsilio longe in Gentes missus, Seleuciam uenit, binc Cyprum appulit. Ab hac per Pamphyliam, Pisidiam, Lycaoniam, tandem ad Hierosolymam denuo peruenit. Ab hac iterum ablegatus ab Apostolis & senioribus Sila ac Barnaba comitibus peragrauit Syriam & Ciliciam, deinde uero & Phrygiam & Galatiam, sed & Phrygiæ partem Mysiam. Peragrata uero hac Troadem uenit, atq; hic per uisionem uocatus in Macedoniam, Europam transiens Atticam, Bœotiam, Achaiam, Epirum, omnem inquam Macedoniam ad Illyricum usq; euangelij prædicatione impleuit. Porrò de Illyricis lege Strabonem in 7. Volaterranus in 8. Geographi. Sclauos nominat. Sed hæc obiter. Alij de Pauli peregrinatione ex Actis Apostolicis exactius scripsere.

Neminem ergo postà hac laboris pij pigeat.

Ita porrò annitens prædicare euangelium, non ubi nominatus erat Christus, ne super alienum fundamentum ædificarem, sed quemadmodum scriptũ est, Quibus non est annunciatum de eo, uidebunt, & qui non audierant intelligẽt.

Quapropter & præpeditus sum sæpe, quo minus uenirem ad uos.

Interim uero animi sui consilium aperit Romanis, quid spectarit, quod exteris illis prædicarit Gentibus, certè, ut illis maxime Christũ ob oculos statueret, qui rudes adhuc rerum Christianarũ in impietate & idolatria agebant. Huc iam trahit & Isaiæ uaticinium ex cap. 52. Quod si ipsum prophetæ locum consulas, uidebis eum præsenti negotio quadrare plurimũ. Cæterum cum dicit se noluisse super alienum fundamentum ædificare, non reijcit aliorum Apostolorũ doctrinam. 2.Cor.3 *Nam fundamentũ aliud nemo potest ponere præter hoc quod positum est, nempe Christus. Sed animi sui ardorem depromit, qui in hoc totus fuerit, ut Christianæ religionis pomeria latius proferrentur. Atq; huc multum faciunt uerba Græcanica, quæ sic habent,* οὕτως δὲ φιλοτιμούμενον εὐαγγελίζεσθαι. *Est autẽ* φιλοτιμεῖσθαι *uelut ambitiose conari quippiam. Abstinuit ergo sancta quadam ambitione ab ijs locis, in quibus iam fidei aliqua iacta erant fundamenta, ad ea se proripuit, in quibus adhuc incognitus erat Christus, ut regnum Christi quàm latissime propagaret. Est & hoc in caussa cur hæc inseruerit quod istis ueluti rationem Roma. reddere uoluit, cur hactenus ad eos nõ uenerit. Fidei enim fundamenta aliorum quorundam Apostolicorum uirorum opera erant iacta. Hinc subdit,*

dit, Quapropter & sæpe præpeditus sum. &c. De hoc enim & in cap. 1. dictum.

Nuncuero cum non amplius habeã locum in regionibus his, desyderium autem habeam ueniendi ad uos multis iã annis, quandocunq; iter instituero in Hispaniam, ueniam ad uos. Spero enim fore, ut istac iter faciens, uideam uos, & à uobis producar illuc, si tamen uestra cõsuetudine prius ex parte fuero expletus.

Iam & aduentum suum pollicetur, quod hæc res plurimum ualere uideretur ad conciliandum sibiq; deuinciendum Romanorum animos. Sunt autem Pauli uerba apertiora quàm quæ multis egeant ad exponẽdum. Quod si quis quærat uenerit ne in Hispanias Paulus, an non uenerit? Nihil certi ex sacris responderi potest. Neq; in hoc uertitur religionis Christianæ cardo. Nam si Hispanias appulit religioni nihil accedit, si minus appulit, ueræ pietati (quod substantiam uidelicet & capita pietatis attinet) nihil decedit. Faber Stapulensis raræ cum eruditionis tum pietatis uir, Credo equidem (inquit) uenisse Paulum Hispanias. Id enim et Sophronius Hierosolymitanus patriarcha reliquit scriptum. Scribit enim Italias, Gallias & Hispanias transitu beatissimi Pauli illustratas. Præterea traditur Philotheum Hispaniarum principem Paulo adhæsisse, & De professione in Hispanias

Christi confessorem factum esse. Et sanè si uerum est quod omnis uetustas constanter asserit, Apostolum Paulum 14. demum Neronis anno occubuisse, iam multos annos ab ea captiuitate creditur uixisse in quam Hierosolymis coniectus, Romam tandem ablegatus est. Siquidem secundo Neronis anno Romam uinctus uenit. Hinc duos annos in libera custodia mansit. Cæterum quod ea captiuitate demum liberatus sit, testantur suæ epistolæ, maxime posterior ad Timoth. & quæ Philemoni inscripta est. Sed ista otiosis ingeniis pernestigan da relinquo: ego ad Paulum redeo.

Nunc autem proficiscor Hierosolymã, ministrans sanctis. Visum est enim Macedoniæ & Achaiæ communicationem aliquã facere in pauperes sanctos, qui sunt Hierosolymis.

Eleemosyna.

Opportune profectionis suæ meminit. Nam duos lepores uno (quod aiunt) saltu capit. Principio enim cum Romani obijcere potuissent, Si uero tibi tam prompta erga nos uoluntas est Paule, qui fit, ut nunc non adeas nos, quandoquidem in regionibus illis non habeas amplius locum ullum? Respondet ergo, Pauperum Hierosolymitanorum negotium aliò uocat. Deinde hac eadem pauperum atq; collationis mentione, ceu exemplis quibusdam, uafre admodum, commode

mode & prudenter prouocat Romanos ad misericordiam, ut & ipsi communicationem aliquam instituant in pauperes Hierosolymitas. Ad quem locum rectius intelligendum profuerit legisse ea quæ in Actis capit. 11. scripsit Lucas de fame per Agabum prophetam prædicta, qua Hierosolymorum urbs adeò fuit afflicta, ut multi inedia interire cogerentur. Constat enim eam Iudææ partem, quæ in petream Arabiam inclinat, rupibus asperam ac collibus impeditã esse, ac propterea infructuosam etiam, authore Strabone. Præterea & Aegyptũ eo tempore Romanorũ egestate exhaustam fuisse coniectura est. Huius famis meminere rerum scriptores, Suetonius imprimis in uita Claudij. Iosephus quoq; lib. antiquit. ult. cap. 2. & Eusebius eccl. hist. lib. 2. cap. 12. Habebatur ergo maxima huius Gentis ratio ab Apostolis, maxime si infertiles & alias opulentas uenissent regiones, quales inter cæteras Macedonum & Achæorum fuisse constans omnium Cosmographorũ sententia est. Porrò ex hoc loco claret hanc ad Romanos epistolam ante utranq; ad Corinthios scriptam fuisse: & proinde ob nobilitatem & eruditionem, quodq; in hac omnis Pauli theologia summarie uideatur comprehensa, non quod ante cæteras scripta sit, primũ occupasse locum. Igitur & paulò ante captiuitatem eius scripta

Fames sub Claudio.

Quando hæc epistola scripta.

est. Siquidem dum collationem detulisset Hierosolymam publice in templo captus, & à tribuno Lysia ereptus quidem, sed tamen catenis uinctus ad Fœlicem
Act. 24 missus est, apud quem dum se expurgaret, Post annos autem (inquit) plures, acceßi, eleemosynas exhibiturus in Gentem meam & oblationes, &c. De ijsdem ergo & hoc in loco loquitur, & in posteriore ad Corinthios.

Nam ita uisum est illis, ut aliàs ipsorũ debitores sunt. Etenim si spiritualia sua cõmunicauerunt Gentibus debent & hæ in carnalibus ministrare illis.

Caussam instituti Macedonum aßignat, ut hac ipsa & Romanos ceu alieno exemplo ad misericordiam permoueat. Ita (inquit) Græcis uisum est. Græce autem uiuidius est, εὐδόκησαν, id est approbarunt siue sponte instituerunt. Est enim εὐδοκεῖν non solum probare, sed & ex animo probare, quoties res non soliũ ut cũq; placet, sed bene & ex aĩo placet. Talis ergo erat in conferenda eleemosyna mens, qualem in pijs esse debere audiuimus in cap. 12. Est & in illo ciuilitas quod eleemosynam splendidiori uocabulo κοινωνίαν, id est communionem dixit, quasi quis nostrum dicat munus debitum, quod ex communibus donis detur. Alij eleemosynam propterea dictã putant cõmunionem, quod eleemosyna cedat in utilitatem tam dantis quàm accipientis. Addit argumentũ uelut ab æquo imò debito ac necessitate petitũ, quod per comparationem adaptat, Maiora (inquit) cõmunicarunt Gentibus Iudæi, nempe promißiones, prophetas, testamentũ, & scripturas: proinde hæ quidem illis minora, nempe uictum & quæ ad uitam conseruandam necessaria uidentur, non denegabunt. Simili argumentatur in 1. ad Corinth. 9. cap.

Hoc igitur ubi perfecero & obsignauero illis fructum hunc, reuertar per uos in Hispaniam. Scio nanq; quod ubi uenero ad uos, cũ plenitudine benedictionis euangelij Christi uenturus sim.

Repetit quod semel dixerat, & adiungit sententiã qua negotium de eleemosyna concludit. Non enim impudenter mendicat, sed quid uelit, adumbrat. Neq; (inquit) opus puto, ut uos extimulem ad conferendum uestra subsidia, noui enim uos aliàs promptißimos esse, ut qui iam tam apud uos deposueritis maximã benedictiõis, id est, muneris gratuiti uim, quã ubi uenero sim inuenturus, atq; in pauperes dispartiturus. Hoc enim potuit apud uos euangelij doctrina, ultro ad benefaciendũ prouocans. Sic aũt solemus generosa ducere magis quàm attrahere ingenia. Alij ad successum euangelij referunt, quem Paulus sibi prosperrimũ ominetur. Annotandũ & illud participium σφραγισάμενος, id est, obsignauero, uel obsignatum reddidero, non ca-

rere mysterio. Notatur enim fides ac diligentia, quæ in ijs esse debet, qui ecclesiæ præficiuntur bonis. De qua re & in 6. Act. cap. & in 1. ad Timoth. 3. cap. Solet aũt obsignari quod summa fide reddi, ac syncerum esse uolumus. Fructum uero appellauit eleemosynam per metaphoram. Ex quibus omnibus discimus quod eleemosynam impartiri hominibus miseris, res sit honestißima simul & utilißima. Quam & dominus in euangelio præcepit, qui & cultũ externum contempsit. Porrò cõtra hanc sanctißimam domini ordinationem peccant Pontificij & Euangelici quidam nõ uno nomine, dum & ecclesiæ opes luxu cõcoquunt, & rebus nihili profundunt, dum templorũ parietes maximis sumptibus pingunt, alijsq; id genus inutilibus rebus insumunt. Secus Laurentius apud Aur. Prudentium, & multo aliter de pauperum opibus D. Ambrosius Officio. lib. 3. cap. 28. scripsit.

Obsecro autem uos fratres, per dominum nostrum Iesum Christũ, & per dilectionem spiritus, ut me laborantem adiuuetis precationibus pro me ad Deũ, ut liberer ab incredulis in Iudæa, utq; ministerium hoc meum quod exhibeo Hierosolymis, acceptum sit sanctis, ut cum gaudio ueniam ad uos per uoluntatem Dei unaq; uobiscum refociller.

Ad

Ad finem epistolæ hortatur ecclesiam Romanorũ, ut pro ipso ardentes ad Deum fundat preces. Maximum enim & firmißimum præsidiũ est fidelis oratio. Hortatur aũt per cõmunem dominũ nostrũ Iesum Christum, & per dilectionẽ, nec quamlibet, sed eã, quæ est spiritus, hoc est, quæ ardens est & ex spiritu Dei nõ affectibus humanis enascitur. Orent aũt, hoc est precibꝰ adiuuẽt laborantẽ, hoc est, in euãgelica prædicatione admodũ periclitantẽ, ut dñs uotis aspiret sanctis, & successũ rebus tribuat fœlicẽ, eripiat itẽ ab impijs & uerbi sui hostibus, efficiatq; ut ministeriũ sanctis bene cedat ac gratũ sit, deniq; & iter prosperũ esse uelit. Ex quibus discimus quod orandũ sit, quod Deus orandus, & quid orandũ sit. Itẽ qđ oratio pro ecclesia, pro fratribus, & maxime pro ministris uerbi fieri debeat. Nã in Ephe. 6. cap. Orate (inquit) in omni deprecatione & obsecratione, in omni tẽpore, in spiritu, imò in hoc ipsum uigilate cũ omni sedulitate & deprecatione pro omnibus sanctis & pro me, ut os meũ libere aperiã in sermone & doctrina, ut notum faciã mysterium euangelij mei, super quo legatione fungor in catena, ut in eo libere loquar, sicut oportet me loqui. Huc pertinet & illud Christi nobile mandatũ, Vigilate & orate ne intretis in tẽtationem. Et illud præclarũ primitiuæ ecclesiæ exemplum, quod Lucas non uno loco in Actis de oratione produxit. Nã in 1. cap. unanimiter in depre-

De oratione pluscula.

Matth. 26

catione & obsecratione perseuerans præstolatur do-
nũ sancti spiritus: hoc accepto iterũ perseuerat nõ tan-
tum in doctrina Apostolica, sed & in precationibus.
In 4. cap. cõtra tyrannorũ minas nõ nisi oratione pu-
gnat: ut & in 12. orationibus fidelibus Petrũ è uinculis
liberat. Præterea uetus illa sanctorũ patriarcharũ ac
prophetarũ omniumq; ante Christi aduentũ sanctorũ
ecclesia in precibus fuit frequẽtissima. Testantur hoc
Psalmi, Mosis ac prophetarũ, deniq; sanctorum Regũ
Iudæ gesta. Moses clamat ad dominũ & aperit se Ery-
threi maris alueus. Ad eiusdem ardentes preces fundi-
tur Amelechitarũ densissimæ phalãges. Samuel quoq;
precibus in fugã uertit Philistæos. Quid uero Dauid
sine orationis præsidio potuit? Helias oratione ignem è
cœlo euocauit. Ezechias potentissimũ Assyriorũ regẽ
fideli oratione attriuit. Iosaphat aũt dum nesciret quo
se uerteret, ad preces conuersus, nobilem assecutus est
uictoriam. Deniq; omnis gloria templi Iudaici redun-
dat in orationis præconium. Nam id in hoc potissimũ
Lucæ 19 ædificarat sapiẽtissimus Solomon, ut domus esset ora-
tionis. Breuiter, oratio, fidei Christianæ, sensus est, &
ex fideli ardentiq; pectore proficiscitur, cuius preti-
um & utilitates nemo dignis extulerit laudibus. Men-
tiuntur enim qui aiunt nos orationes iustorum contem-
nere. Damnamus quidem uitia ac superstitiones ora-
tionis, quod Diuis oblata, quod circũstantijs inuoluta,
quod

quod auro uendita, quod numero astricta, & in ἐκ τῆς Matth. 6
λογάδος constituta, pro merito & quæ salutem cõse-
rat haberi cœpit. At uero tantum abest, ut iustam cõ-
temnamus orationem, ut nihil in ecclesia uel nobilius
habeamus uel charius.

Deus autem pacis sit cũ omnibus uo-
bis. Amen.

Idem repetit quod superius sæpe dixit. Pulchre au-
tem finiuit hanc caussam imprecatiua de pace senten-
tia, qui hactenus dissidentes inter se populos in con-
cordiam reuocauit.

Commendo aũt uobis Phœben soro- CAP.
rem nostram, quæ est ministra ecclesiæ XVI.
Cenchreensis, ut illã suscipiatis in Chri-
sto, ita ut decet sanctos, & adsitis ei in q-
cũcq; negotio uestri indiguerit. Nã hæc
cũ multis adfuit, tum mihi etiam ipsi.

Caput 16. prima quidem facie leuiculũ ac parui mo-
menti esse uidetur, uerum in recessu plus habet, quàm
fronte promittat. Quanquã enim totũ uideatur sterili
bus insumptum esse salutationibus, hæ tamen miro mo
do charitatis officia nobis ob oculos statuunt, affabili-
tatem & humanitatem tradunt, & cuiq; dignũ ac me
ritum deferre honorem docent. Id uero imprimis egre
gium, quod neminem hic laudat ab opibus, aut cæteris
fortunæ bonis, sed à fide, charitate, simplicitate, hospi

talitate alijsq; id genus uirtutibus. Præterea uides nullũ hic inter credentes esse discrimen, quod scilicet fidei ac pietatis attinet negotiũ. Recẽsentur ergo in hoc sanctorũ catalogo & fœminæ, imò primum locum obtinet Phœbe, per quam (si Græcis habẽda fides) hæc epistola missa est Romã. Sic enim habent Græcorũ subscriptiones, Ἐγράφη ἀπὸ κορίνθου διὰ Φοίβης τῆς διακόνου τῆς ἐν Κεγχρεαῖς ἐκκλησίας, hoc est, Scripta est à Corintho, per Phœben ministram Cenchrẽsis ecclesiæ. Porrò Cenchræa oppidum est (ut Volaterra. ait) in regione Corinthiorum in ora maritima. Cui & Mela accedit in 2. & ait, In Isthmo est oppidum Cenchrææ. Sed de hoc tabulæ Ptolomei consulendæ, & Strabo in 8. & Plinius in 4. cap. 4. ac 5. Hæc Phœbe non ideo dicitur ministra ecclesiæ quod in primitiua ecclesia mulieres uel docuerint, uel alia ecclesiæ publica munia obierint. Id enim uetitum est 1. Timoth. 2. cap. sed quod sanctis, quos hic per antonomasiam ecclesiam uocat, ministrarit uel de suis facultatibus, uel alijs ministerijs, quæ idem ille Paulus exigit à fœminis in 1. ad Timotheũ 5. & Titum 2. cap. Hæc autem faciunt ea quæ subiecit, Nam hæc tum multis adfuit, tum mihijpsi: atq; ita ecclesiæ ministrauit. Iam uero miris argumentis persuadere nititur ut hanc Romani suscipiant eamq; iuuent uel opibus uel consilijs. Esse enim sororem, hoc est Christianam. Hic addit

dit, Suscipite eã in Christo. In Christo aũt dixit, quod scriptum sit, Qui alicui ex pusillis ac cõtemptis his uel poculũ aquæ frigidæ propinarit meo nomine, proculdubio non perditurus est. Addit honestum. Decet enim sanctos ut sanctis adminiculentur: imò par est ut ei subueniatur, quæ multis antea etiam subuenit. Elegan ter enim in hunc locum Origenes, Hortatur (inquit) etiam illud, ut hi qui bonis operibus in ecclesia dant operam, uicem recipiant à fratribus & honorem: & in quibuscũq; necessariũ fuerit, siue spiritualibus siue carnalibus officijs, honorifice habeantur. Matth. 10

Salutate Priscã & Aquilam, adiutores meos in Christo Iesu, qui pro aĩa mea suam ipsorum ceruicẽ supposuerunt, quibus non ego solus gratias ago, sed & omnes ecclesię Gentiũ, item quę in domo illorum est congregationem.

De Aquila Pontico & uxore eius Prisca, siue Priscilla, lege Act. 18. Hi cũ cæteris Iudæis aliquãdo Roma eiecti, nunc sub Nerone uel sub finem regni Claudij, rebus paulò tranquillioribus Romam redierunt. Describitur hic illorum fidelitas & Christiana charitas, quæ etiam pro salute proximi mori parata est. Et Ceruicem pro aliquo ad iugulum nudare uel supponere, est mortis periculum subire. Opitulatus est aũtẽ Aquila Paulo suo ipsius capitis periculo, ue Iudæorum insidijs

circumuentus, interimeretur. Cuius rei cauſſa maximas illi gratias habebant Gentium eccleſiæ, quod ipſis tantum ſeruaſſet Apoſtolum. Idem Aquila familiam habuit nimirum ſui ſimilem, probam, uel ex familiaribus ac neceßitudine ſibi iunctis, uel ex hoſpitibus exulibus collectam.

Salutate Epænetum dilectum meum, qui eſt primitiæ Achaiæ in Chriſto. Salutate Mariam quæ multũ laborauit erga nos.

Laus. Epænetum ex eo laudat quod primus in Achaia euangelium Chriſti receperit. Mariam uero quod plurimũ in ipſum beneficij contuliſſet. Licebit ergo uiros pietate inſignes monimentis cum laude inſerere, idq; hoc Pauli exemplo, qui nemini adulatus, laude dignos extulit, & ab ijs laudauit, quæ laude digna erant. Inuenias hodie Gnathones & inconſtantes quoſdam Vertumnos, q muneribus corrupti, corruptißimos quosq; ad miraculum uſq; laudibus uehant: uerum cognoſcitur quis ſit, ut ut laudetur, coruus.

Salutate Andronicum & Iuniam, cognatos meos & concaptiuos meos, qui ſunt inſignes inter Apoſtolos, qui etiam ante me fuerunt in Chriſto.

In Chriſto ſunt qui Chriſtiani ſunt.

Coniectura eſt hos duos è numero fuiſſe LXXII. diſcipulorum domini, quorum mentio eſt in euangelio ſecun

ſecundum Lucam. Horum fortaßis inſtitutione primũ credidit Romanorũ eccleſia. Euſebius id gloriæ Petro tribuit apoſtolo, qui ſecundo Claudij anno Romã uenerit, & ibi 25. annis continue epiſcopatus munere functus ſit. Sed ueriſimile non eſt tũ temporis Petrũ fuiſſe Romæ, cũ hæc ſcriberentur à Paulo. Aliàs enim nomen Petri nõ obticuiſſet, qui in multo minoribus recenſendis tam fuit diligens. Porrò illos uocauit cognatos, quòd & ipſi eſſent ſemen Abrahæ, nati Iudæi. At concaptiuos quod in eadem eſſent afflictione cũ ipſo. Nã cũ hæc ſcriberet captiuus non erat, at odio & inſidijs Iudæorum expoſitus erat. Vel, quod uincula aliquãdo paria experti eſſent. Origenes aliud ſpectaſſe uidetur.

Salutate Ampliam dilectum meum in domino. Salutate Vrbanũ adiutorẽ noſtrũ in Chriſto, & Stachyn dilectũ meũ. Salutate Apellem probatũ in Chriſto.

Origenes addubitat num hic Apelles ſit ille Apollo Alexandrinus, cuius mentio fit Acto. 18.

Salutate eos qui ſunt ex Ariſtoboli familiaribus. Salutate Herodianũ cognatum meũ. Salutate eos qui ſunt ex Narciſſi familiaribus, eos inquam qui ſunt in domino.

Videtur ergo Narciſſum habuiſſe familiam copioſam, in qua nõnulli adhuc (ut fit) fuerint, qui euangelio

ſeſe nondum dediderint. Illos enim aliquouſq; ferendos eſſe ſuadet Chriſtiana charitas.

Salutate Tryphænam & Tryphoſam, quæ laborant in domino. Salutate Perſidem dilectam quæ multum laborauit in domino.

Multi equidem laborant, ſed non oēs in domino laborant. Sunt enim & operarij iniquitatis. Proinde ſignāter ait fœminas iſtas pias, laborare in domino.

Salutate Rufum electum in domino, & matrem illius ac meam.

Nemo imaginetur carnalia. Iuxta fidem ac ſpiritū hæc dicuntur.

Salutate Aſyncritum, Phlegontem, Herman, Patrobam, Hermen, & qui cū his ſunt fratres.

Origenes arbitratur hunc illum eſſe Hermetem qui ſcripſerit libellum, qui Paſtor appellatur.

Salutate Philologum & Iuliam, Nereum, & ſororem eius & Olympam, & qui cum his ſunt, omnes ſanctos.

Sunt qui exiſtiment Iuliā fuiſſe Philologi cōiugē.

Salutate uos inuicem oſculo ſancto.

In genere oīa cōplectitur, & à ſigno ad rē ſignatam
Oſculum. *tranſit. Oſculū aūt apud Hebræos cōcordiæ erat ſignū. Cū emph ſi ergo oſculū uocat ſanctū. Siquidē charitas ſine fuco eſſe debet.*

Salu

Salutant uos eccleſiæ Chriſti.

Eccleſia Chriſti catholica unica eſt, quæ iuxta loco
rū uarietatē uaria indipiſcitur noīa. Nūc enī Antioche Eccleſia.
na, iā Alexādrina, mox Hieroſolymitana, ſed & Rom.
dicitur: cæterū oēs illæ unū corpus ſunt, unū caput ha-
bent Chriſtū, & ſolius paſtoris uocē audiunt. Ioan. 10.

Obſecro aūt uos fratres ut conſyderetis eos, qui diſſidia & offendicula contra doctrinam quam uos didiciſtis gignūt, & declinetis ab eis.

Quod pleriq; ſolemus, ea quæ primo loco dicta Cōtra ſchiſmaticos.
oportuit, ad finē uſq; reſeruare, & hic demū, qu iſi per
memoriæ imbecillitatem exciderit, producere, ut iſtuc
ceu aculeū in auditoris relinquamus animo: idipſum
& Paulus hic facit, obſecrans Romanos ut ſibi à pſeu
doapoſtolis caueant. Hos notis quibuſdam pingit, quo
melius cognoſcerentur. Diſſidia (inquit) & offendi-
cula gignunt, & cōtra illam doctrinā gignunt quam di
diciſtis. Diſſidium aūt moliuntur, qui Chriſtū duidunt
& non uni oēm tribuunt gloriā, ſed ceremonijs quoq;
ac humanis inuentis. Ita ad Galat. quoq; loquitur de Gal. 5
ſchiſmate. Offendiculū aūt ponūt qui ſuis illis cōtentio
nibus in cauſſa ſunt, quominus procedat euāgeliū: aut
qui peccatū etiā faciūt, ubi nullū erat. In ſumma, Quic
quid diſſidet ab apoſtolica doctrina, anathema ſit. Galat. 1

Nam qui eiuſmodi ſunt domino Ieſu

Christo non seruiunt, sed suo uentri: & per blandiloquentiam & assentationem decipiunt corda simplicium.

In Glosso gasteres.

Alia caussa est cur ab illorũ doctrina caueri uelit. Christo (inquit) non seruiunt, sed suo uentri, sese quærunt, auaritiæ ac priuato commodo student. Itaq; suauiloquentia & εὐλογία, id est benedicentia, hoc est adulatione, imponũt simplicibus. Tales sunt hodie qui humanas traditiones prædicant, tantũmodo ne ob crucem Christi persecutionem patiantur. Hi uitia nõ accusant, falsam religionem tuentur, & sic omnino uiuunt quasi in hoc nati sint ut lucrentur, decipiant, ac genio indulgeant. Lege Ezech. 13. & Ierem. 13.

Nam obedientia uestra ad omnes peruenit. Gaudeo igitur sanè de uobis: sed uolo uos sapientes quidẽ esse ad bonum, synceros autem ad malum.

Αἰτία, id ẽ ratio, est, cur hac in re Romanos potißimũ uoluerit admonitos, quod per fidem ad simplicitatem uocati, ἄκακοι, id est fraudis & suspitionis expertes essent. Cæterũ ad hæc hominũ genera uitanda

prudentiam simplicitati copulauit, & ita, ut prudentiam præmiserit, Siquidem dixit, Estote prudentes ut serpentes & simplices sicut columbæ.

Deus autem pacis conteret Satanam sub pedes uestros breui. Gratia domini nostri Iesu Christi sit uobiscum.

Per Satanam intelligit omnem uim aduersariã Christo ac euangelio eius, siue sint pseudoapostoli, siue tyranni. Subijcitur aũt hæc sententia consolationis uice, ne propter imposturas pseudoprophetarum plus nimio tristarentur. Imò ut hoc agerent tutius, gratiam pro more suo imprecatur. Deinde ad salutatiões redit. Luc. 10

Salutant uos Timotheus cooperarius meus, & Lucius & Iason & Sosipater, cognati mei.

De Timotheo lege Acto. 16. & Philip. 2. De Lucio Acto. 13. De Iasone Acto. 17. De Sosipatre Acto. 20. Cognatos autem uocat, quia Iudæi fuerant.

Saluto uos ego Tertius, qui scripsi epistolam in domino.

Saluto uos ego Tertius, qui scripsi epistolam in domino.

Gratia domini Iesu Christi sit cũ omnibus uobis, Amen.

De Caio habes quædam in 1. ad Corinth. 1. In hoc laudatur maxima uirtus hospitalitas. Erastus aũt ὁ οἰκονόμος, id est, quæstor aut dispensator fuit urbis Corinthi. Theophylactus putat præfectum fuisse. Et sanè quæstura præfectura est. De qua in Digestis, & in Fenestella. Denuo autem ueluti uersu intercalari gratiam precatur.

Ei aũt qui potens est uos confirmare, secundũ euangelium meum & præconium Iesu Christi iuxta reuelationem mysterij temporibus æternis taciti, manifestati uero nunc, & per scripturas prophe ticas, iuxta delegationem æterni Dei, in obedientiã fidei, in omnes Gentes patefacti, soli sapienti Deo, per Iesum Christum, cui gloria in sæcula. Amen.

De hoc loco plura in Annot. suis scripsit Erasmus. Ioan. Oecolamp. Obscuritatem huius (inquit) hyperbati facile intelliges si postremo loco legere cœperis, Soli sapienti Deo gloria in sæcula. Hinc uero regredieris ad initium, Ei qui potens est. Claudit autem epistolam admirabili epilogo, simul & euangelij summã cõtexens & laudẽ Dei canens. De Euangelij summa satis dictũ in inscriptione huius epistolæ, quæ si hisce cõtule

tuleris Cõmentariam habebis. Hoc unũ restat exponẽdum, quomodo euangelium ab æterno fuerit tacitum, Apostolorũ tandem temporibus retectũ. Ergo Iudæis quidẽ satis erat cognitum, Gentibus aũt occultatũ. De quare in Ephesijs cap. 2. & 3. Crediderim aũt hanc appendicem ipsa manu Pauli fuisse subsignatam. Solebat enim (ut ipse de sese testatur in Thess.) omnes suas aliena manu scriptas, subsignare epistolas. Euangeliũ tacitũ iuxta synecdocham.

IAM VERO te appello, amice Lector, atq; oro, ut hæc nostra cũ iudicio legas, lectaq; boni consulas. *Si aspera & incompta est orationis nostræ phrasis, memineris me noluisse eloquentiam ostentare, utpote qui ex tẽpore intra certos dies scripserim hæc omnia. Pietatem apud te magnificere atq; ad hanc te uolui pellicere. Merito enim omniũ Christianorum studia nõ ad loquentiam, sed ad pietatem debent esse instituta. Hanc apud te hoc nostro labore ambio. Domini mei Iesu Christi negotium ago, non meũ. In hunc si credideris & uitam fide dignam uixeris, gratias ago Deo, nec quicquam amplius peto. Quod si melius quippiã alij in hoc negotio fuerit reuelatum, non inuidebo. Ego uero hoc meum talentum apud te deposui. Faxit Deus ut maximo cum fœnore ac pietatis lucro redeat ad dominum. Cui gloria semper.*

FINIS.